

Koncepcja Subregionalnego Produktu Turystycznego „Ślęża”

Dolnośląska Organizacja
Turystyczna

Wrocław, styczeń 2009

Dokument został napisany przez zespół

Dolnośląskiej Organizacji Turystycznej:

1. *Wojciech Fedyk*

2. *Arkadiusz Dołęga*

3. *Paulina Pęgowska*

oraz ekspertów zewnętrznych

4. *Marta Zawila – Piłat*

5. *Łukasz Haromszeki*

6. *Andrzej Wilk*

SPIS TREŚCI

1. Zasięg przestrzenny opracowania, położenie geograficzne obszaru „Ślęży”	1
2. Analiza potencjału turystycznego regionu	3
2.1. Walory przyrodnicze dla rozwoju turystyki w wyodrębnionym obszarze	3
2.1.1. Klimat	3
2.1.2. Ukształtowanie powierzchni	6
2.1.3. Sieć hydrograficzna	9
2.1.4. Zróżnicowanie flory	14
2.1.5. Zróżnicowanie fauny	20
2.1.6. Prawne formy ochrony przyrody	22
2.1.7. Stan środowiska naturalnego	29
2.2. Walory kulturowe rozwoju turystyki	33
2.2.1 Rys historyczno – kulturowy regionu	33
2.2.2 Obiekty architektury i budownictwa	36
2.2.2.1. Zabytki architektury sakralnej	41
2.2.2.3. Zabytkowe cmentarze	67
2.2.2.4. Parki pałacowe, dworskie, willowe	70
2.2.2.5. Zabytki techniki, obiekty przemysłowe	78
2.2.2.6. Zabytki ruchome	92
2.2.2.7. Formy tradycyjnej zabudowy wiejskiej	97
2.2.2.8. Stanowiska archeologiczne	99
2.2.3 Muzea, zbiory, wystawy czasowe	103
2.2.4 Instytucje kulturalne	105
2.2.5 Tradycje i imprezy lokalne-kulturalne (roczne kalendarium)	110
2.3. Walory specjalistyczne i ich wykorzystanie dla turystyki aktywnej	129

2.3.1. Walory dla wędrówek pieszych	130
2.3.2. Walory dla turystyki wodnej.....	132
2.3.3. Walory dla wędkarstwa	133
2.4.1. Baza Noclegowa	139
2.4.2. Baza Gastronomiczna	149
2.4.3. Baza sportowo-rekreacyjna.....	155
2.4.3.Szlaki Turystyczne	161
2.4.3.1. Szlaki rowerowe	162
2.4.3.2. Szlaki kajakowe.....	171
2.4.3.4. Propozycje innych form szlaków	180
2.4.5 Baza dla Rozwoju Turystyki Edukacyjnej	184
2.4.6 Sieć informacyjna	185
2.4.7. Pośrednicy i przewodnicy turystyczni.....	186
2.4.9. Infrastruktura paraturystyczna.....	187
2.4.10. Dostępność komunikacyjna	188
2.5. Dominujące formy turystyki.....	200
2.5.1. Wielkość i struktura ruchu turystycznego.....	203
2.5.2. Sezonowość ruchu turystycznego.....	204
2.5.3. Charakterystyka przyjazdu	205
2.5.4. Struktura społeczno – ekonomiczna odwiedzających.....	214
2.6. Wizerunek subregionu	219
2.6.1. Analiza aktywności promocyjnej gmin, organizacji i branży turystycznej	219
2.6.2. Postrzeganie regionu wśród turystów odwiedzających region	220
2.6.3. Postrzeganie regionu na potencjalnych rynkach	223
2.7. Aktywność społeczności lokalnej.....	232
2.7.1. Demograficzno – ekonomiczna charakterystyka mieszkańców regionu	232

2.7.2. Aktywność organizacji lokalnych i regionalnych. Liderzy o społeczności i potencjale rozwoju usług turystycznych.	243
2.7.3. Aktywność samorządów w pozyskiwaniu funduszy UE	247
2.7.4. Aktywność usługodawców turystycznych	249
2.8. Analiza SWOT	250
Mocne strony	250
3. Kierunki programu rozwoju turystycznego regionu	255
3.1. Założenia strategiczne realizacji programu	256
3.1.1. Wizja i misja turystyczna regionu	256
3.1.3. Zadania priorytetowe	297
3.2. Program promocji	307
3.3. Zbieżność założeń z wewnętrznymi i zewnętrznymi planami strategicznymi	313
4. Założenia do Studium Wykonalności	318
4.1. Finansowanie i dostępność funduszy	319
4.2. Zarządzanie programem i monitoring	325
4.3. Monitorowanie i ewaluacja wskaźników	331
4.3.1. Horyzont operacyjny 2007 – 2013	335
4.3.2. Szacunkowy kosztorys wdrożenia programu	336
4.3.3. Podsumowanie	337
Spis rysunków	338
Spis tabel	339
Spis wykresów	342
Załączniki	343

1. Zasięg przestrzenny opracowania, położenie geograficzne obszaru „Śleży”

Niniejsza koncepcja jest pierwszym krokiem w dziedzinie współpracy międzygminnej w ramach subregionu „Śleża”, kolejne kroki, stworzenie zinstytucjonalizowanej struktury wspierającej rozwój turystyki w subregionie oraz rekomendowane do realizacji wspólne projekty zostały zaprogramowane w niniejszym dokumencie. Dokument ten jest załącznikiem do „Aktualizacji Programu Rozwoju Turystyki w Województwie Dolnośląskim”, w której wskazano 11 głównych obszarów turystycznych Dolnego Śląska, zwanych dalej subregionami:

- Karkonosze i Góry Izerskie (1),
- Góry i Pogórze Kaczawskie (2),
- Dolina Odry Wschód (3),
- Dolina Odry Zachód (4),
- Masyw Śleży (5)
- Wzgórza Trzebnickie i Dolina Baryczy (6),
- Ziemia Kłodzka (7),
- Ziemia Wałbrzyska (8),
- Bory Dolnośląskie (9),
- Nysa-Kwisa-Bóbr (10)
- Przedgórze Sudeckie (11).

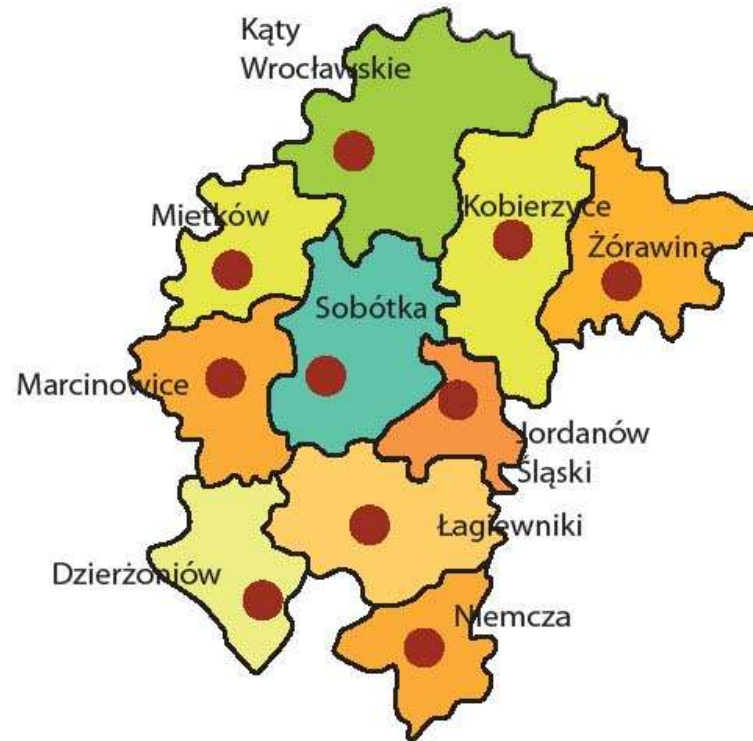

W skład poszczególnych subregionów wchodzi po kilka kilkanaście gmin, mających kooperować ze sobą w sektorze turystyki i podnieść konkurencyjność wizerunku turystycznego Dolnego Śląska.

Niniejsze opracowanie jest propozycją strategii rozwoju turystyki dla jednego z subregionów – subregionu Śleży,. W jego skład wchodzi 10 sąsiadujących ze sobą gmin: Kobierzyc, Żórawiny, Katow Wrocławskich, Sobótki, Marcinowic, Jordanowa Śląskiego, Mietkowa, Dzierżoniowa, Niemczy, Łagiewnik.

Rysunek 1. Zasięg przestrzenny opracowania

Źródło: Opracowanie własne

Strategia składa się z części analitycznej, która przedstawia audyt turystyczny tego terenu i ma na celu analizę potencjału turystycznego regionu oraz z części strategicznej, w której przedstawiono plany i pomysły na rozwój turystyki w tym regionie.

Autorzy przyjęli metodę ekspercko – społeczną tworzenia dokumentu, oprócz pracy własnej, wizji lokalnych, badań ruchu turystycznego, badań wśród potencjalnych turystów, przeprowadzono szereg wywiadów pogłębionych z Liderami Opinii Publicznej oraz kilka warsztatów strategicznych.

2. Analiza potencjału turystycznego regionu

W tym rozdziale zostanie przedstawiona szeroka analiza potencjału turystycznego obszaru w aspekcie: przyrodniczym, kulturowym, ekonomicznym, społecznym, promocyjnym. Rozdział zakończy zwyczajowo sformułowana analiza SWOT.

2.1. Walory przyrodnicze dla rozwoju turystyki w wyodrębnionym obszarze

2.1.1. Klimat

Klimat obszaru województwa dolnośląskiego, podobnie jak całej Polski, zaliczany jest do kategorii klimatów umiarkowanych o cechach przejściowych między klimatem morskim i kontynentalnym. Współwystępowanie tych typów klimatu powoduje, że teren Dolnego Śląska charakteryzuje wysoka zmienność typów pogody w ciągu roku. Najsilniejszy wpływ na zróżnicowanie warunków klimatycznych na Dolnym Śląsku wywiera ukształtowanie terenu, a zwłaszcza znacząca rozpiętość wysokości nad poziomem morza (70-1603 m n.p.m.) i urozmaicona rzeźba terenu. Prędkość wiatru na nizinnym obszarze województwa dolnośląskiego, w tym na obszarze subregionu Ślęża jest stosunkowo mała w porównaniu z innymi regionami Polski. Średnia roczna prędkość z okresu 1971-2000 r. zawiera się przeważnie w przedziale 2-3 m/s. Na Nizinie Śląskiej panują najwyższe średnie temperatury w roku w Polsce (Legnica 8,8°C, Wrocław 8,7°C). Wraz ze wzrostem wysokości nad poziomem morza średnia roczna temperatura obniża się na Dolnym Śląsku przeciętnie o 0,55°C/100 m. Również średnie sumy roczne opadów atmosferycznych w województwie dolnośląskim wykazują zależność od wysokości nad poziomem morza oraz rzeźby terenu. Współczesne zmiany klimatu obszaru województwa dolnośląskiego, charakteryzuje przede wszystkim występowanie silnych i nieregularnych fluktuacji oraz generalna tendencja wzrostowa temperatury powietrza. Osobliwą cechą zmienności klimatu obszarów nizinnych Dolnego Śląska w latach 1971- 2000, były przypadki braku klimatologicznej zimy, czyli wystąpienia choćby jednego miesiąca z ujemną średnią temperaturą powietrza¹. W ciągu ostatnich 5 lat zaobserwowano znaczny wzrost temperatury w okresie zimowym. Opady śniegu mają charakter sporadyczny z krótkim okresem utrzymywania się pokrywy śniegowej. Obserwuje się zatem łagodne przejście od przedzimia do przedwiośnia. Wiatr

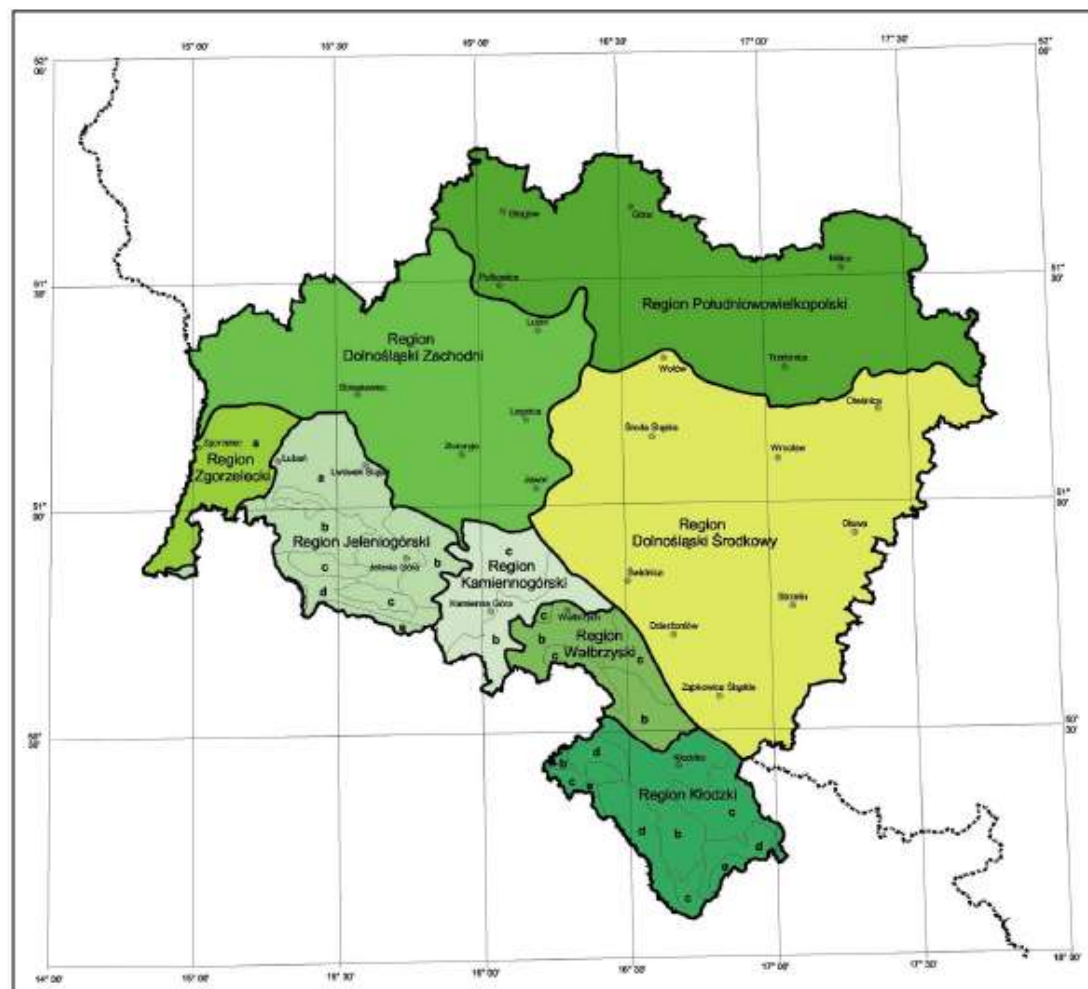

¹ Opracowanie: Irena Otop Zakład Badań Regionalnych <http://eko.wbu.wroc.pl/eko/>

wieje z kierunków południowo- zachodnich i zachodnich, często ma charakter wiatru fenowego. Teren Subregionu Ślęza znajduje się w obszarze oddziaływania klimatu łagodnego. jedynie północno-wschodnie stoki Gór Sowich i część Masywu Ślęży - obszary zalesione, charakteryzuje nieco surowszy klimat. Według opracowania ekofizjograficznego dla woj. dolnośląskiego teren ten znajduje się w dolnośląskim środkowym regionie klimatycznym charakteryzującym się średniorocznymi opadami w granicach 600 – 700 mm, temperaturami pomiędzy 6,5, a 8,5 stopnia . pokrywą śnieżną między 40, a 60 cm. Osobliwością klimatu tej okolicy jest stosunkowo wysoka średnia temperatura roczna, krótkotrwała zima, wczesna wiosna i ciepłe lato. Cechy te związane są z istnieniem, na południowym zachodzie bariery górskiej Sudetów. Najwyższe partie Masywu Ślęży są jednak poddawane działaniu surowszych warunków. Rejestruje się tu zwiększone zachmurzenie, częstsze i wydajniejsze opady, a zwłaszcza większą częstość burz (przeciętnie 36 dni w roku). Średnia roczna suma opadów waha się w przedziale 650-770 mm. Średnia roczna temperatura wynosi 4,6 stopnia Celsjusza. Pokrywa śnieżna utrzymuje się w partiach szczytowych przeciętnie 94 dni, nieco dłużej niż na nizinie.

Specyficznym mikroklimatem charakteryzuje się jedyne uzdrowisko w Subregionie- Przerzeczyn Zdrój. Położenie w zacisznym miejscu na wysokości około 240 m n.p.m. w pobliżu źródeł Ślęży. Unikalny, łagodny, przedgórski klimat sprzyja kuracji i jest łatwy do przystosowania się. Łagodniejsze wahania klimatyczne występują również w na obszarze Arboretum w Wojślawicach, Przed tymi silnymi i gwałtownymi fenami Arboretum chronione jest przez zbocza Ostrej Góry (362 m. n.p.m.), a od wschodu osłania je kulminacja Wysokiego Lasu (322 m. n.p.m.). Od suchych i zimnych wiatrów północnych tereny te osłaniają kulminacje Starca 345 m. n.p.m.) i Tylnej Dębowej Góry (334 m. n.p.m.). Warunki fizjograficzne, specyficzny mikroklimat, wysoka wilgotność powietrza, długo zalegający śnieg, sporadycznie występujące wiosenne przymrozki i żyzna gleba sprzyjają uprawie wielu gatunków roślin rzadko spotykanych w innych regionach Polski.

Rysunek 2. Regiony klimatyczne Dolnego Śląska

Źródło: Opracowanie ekofizjograficzne... 2005

Wnioski

- warunki klimatyczne Subregionu Ślązańskiego w przeważającej części terenu podlegają wahaniom temperatur typowym dla Niziny Śląskiej, najcieplejszego obszaru w Polsce, brak klimatycznej zimy w ostatnich latach jest natomiast zjawiskiem niekorzystnym dla rozwoju turystyki narciarskiej w rejonie wzniesień ślązańskich. Zatem istnieją tu warunki dla wydłużonego sezonu wiosenno – letnio – jesiennego;
- klimat Masywu Ślęzy podlega wahaniom charakterystycznym dla klimatu niższych partii Sudetów, jest on jednak łagodniejszy, co sprzyja turystyce osób z niższą wydolnością organizmu bądź w trakcie rekonwalescencji;
- obecność miejscowości o specyficznym mikroklimacie takich jak Przerzeczyn Zdrój, Wojślawice generuje walory uzdrowiskowe oraz wpływa na rozwój flory charakterystycznej dla cieplejszych form klimatu.

2.1.2. Ukształtowanie powierzchni

Subregion Śląza znajduje się na atrakcyjnym turystycznie terenie Dolnego Śląska w obrębie Przedgórze Sudeckiego oraz Niziny Śląskiej. W obręb krainy wchodzi przewyższenia Masywu Ślęzy oraz Kotliny Dzierżoniowskiej na południu, od północy natomiast opiera się ona o obszar Równiny Wrocławskiej na Nizinie Śląskiej. Kotlina Dzierżoniowska jest dość rozległym obniżeniem pomiędzy wzgórzami i Masywem Ślęzy na Pogórzu a wyrastającymi gwałtownym uskokiem tektonicznym Górami Sowimi. Wysokość jej waha się między 250 - 350 m n.p.m. Miejscowości w kotlinie to: Dzierżoniów, Bielawa, Pieszyce, Piława Dolna i Górna, Kołaczów, Uciechów, Kiełczyn, Tuszyn, Mościsko.

Masyw Ślęzy to zdecydowanie wyróżniające się część pogórza Sudeckiego, leżąca na północ od Gór Sowich, a na południe od Wrocławia, stożkowaty szczyt góry **Ślęzy** (718 m. n.p.m) wznosi się ponad 500 m nad okoliczne równiny, wydając się niezwykle monumentalnym. Na zachodzie przechodzi w dalszą część Przedgórze Sudeckiego (Wzgórze Strzegomskie), będąc od niego oddzielonych Równiną Świdnicy. Od Gór Sowich oddziela go, od południa, Kotlina Dzierżoniowska, zaś w stronę Świdnicy odchodzą niewielkim odgałęzieniem Wzgórze Kiełczyńskie. Jedynie w stronę południowo-wschodnią Masyw Ślęzy przechodzi łagodnie we Wzgórze Niemczańsko-Strzelińskie, a uściślając we Wzgórze Krzyżowe. Na całym Przedgórzu Sudeckim tylko Masyw Ślęzy ma charakter górski i osiąga taką wysokość. Reszta Przedgórze ma charakter wzgórz lub wyniosłości i stonowanych pofałdowań terenu. W skład Masywu wchodzi, obok szczytu Ślęzy, graniczący przez Przełęcz Tapadła (384 m n.p.m.) Dębowy Grzbiet z najwyższym szczytem

Radunii (573 m n.p.m.) - zarazem drugim co do wysokości w całym Masywie. Całość Masywu tworzy na mapie nieregularną literę "Y", pomiędzy której górnymi ramionami, w dolinie, leżą - wraz ze słynnym zalewem - letniskowe wsie Sulistrowice i Sulistrowiczki².

Szczyty:

Ślęza (718 m n.p.m.), Radunia (573 m n.p.m.), Czernica (481 m n.p.m.), Szczytna (466 m n.p.m.) Wieżyca (415m n.p.m.), , Świerczyna (411 m n.p.m.) , Stolna (371m n.p.m.) Sulistrowickie Skały (358 m n.p.m.),

Na południowy wschód od Masyw Ślęży znajdują się Wzgórza Gilowskie. Położone są na obszarze chronionego krajobrazu na zachód od miejscowości Niemcza, w środkowo-zachodniej części Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich między miejscowościami, Gilów na północnym-wschodzie, a Piławą Górną na południowym-zachodzie. Od strony północno-wschodniej, oddzielone są Doliną Piekelnego Potoku od Wzgórz Krzyżowych, od północnego zachodu zbocza opadają w kierunku Kotliny Dzierżoniowskiej, a od południowego zachodu graniczą z Wzgórz Bielawskich, od południowego wschodu graniczą ze Wzgórzami Gumińskimi.

Wzgórza Gilowskie są podjednostką Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich, stanowiącą teren o podobnym charakterze, są to niewielkie wzniesienia nie przekraczające 430 m n.p.m., jednak ze względu na kształt zboczy nabrały one charakteru małego pasma górskiego. Pasma jest południowym pasem Wzgórz Krzyżowych, o długości ok. 6 kilometrów i elipsowatym kształcie, rozciąga się w kierunku południowo-zachodnim od miejscowości Gilów do miejscowości Piława Górna, największą szerokość osiąga w środkowej części pasma. Najwyższym szczytem pasma jest **Zguba – (418 m n.p.m.)**, która jednak będąc częścią mniej zwartego górotworu niż grzbiet Ślężański. Wzgórza Gilowskie w zachodniej części przechodzą we Wzgórza Gumińskie. Rozciągają się one południkowo od potoku Krzywula do Obniżenia Ząbkowickiego, na długości ponad 16 kilometrów. Na styku Wzgórz Krzyżowych, Gilowskich i Gumińskich powstała mała Kotlinka Gilowska, natomiast pomiędzy Wzgórzami Gilowskimi i Bielawskimi wciną się wąski pas Kotliny Dzierżoniowskiej, na którym leży Piława Górna. Ze wschodu Wzgórz Gumińskie graniczą z Wzgórzami Dębowymi, od których oddziela je dolina Ślęży, oraz Szklarskimi. W dolinie Ślęży rozlokowało się jedno z najstarszych miast Dolnego Śląska - Niemcza. W Dolinie Szklarki na styku wzgórz Gumińskich, Dębowych i Szklarskich leży uzdrowisko Przerzeczyn-Zdrój. Wzgórza częściowo pokryte są lasem. Północna część, mocniej rozczłonkowana, przecinana jest Doliną Siedmiu Stawów w okolicach Goli Dzierżoniowskiej oraz Doliną Piekelnego Potoku zwaną wąwozem Piekiełko koło Gilowa wyrzeźbionym

² www.sudety.it.pl

przez Piekielny Potok. Na terenie Wzgórz Gumińskich znajduje się użytkowany kamieniołom sjenitu w Kośminie. Najwyższy szczyt Wzgórz Gumińskich - **Gontowa (377 m n.p.m.)**.

Wzgórza Krzyżowe położone są na obszarze chronionego krajobrazu na północny wschód od miejscowości Dzierżoniów, w środkowo-zachodniej części Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich oraz między miejscowościami: Stoszów na północnym zachodzie, a Gola Dzierżoniowska na południowym wschodzie. Od strony północno-wschodniej oddzielone są Doliną Krzywuli od Wzgórz Łagiewnickich, od północnego zachodu, od Masywu Ślęży oddzielone są doliną Oleszny, a od południowo-zachodniej strony zbocza opadają w kierunku Kotliny Dzierżoniowskiej, od południowego wschodu graniczą ze wzgórzami: Gumińskimi, Gilowskimi. Wzgórza Krzyżowe są podjednostką Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich, stanowiącą teren o podobnym charakterze, są to niewielkie wzniesienia przekraczające wysokość nieco ponad 400 m n.p.m.. Najwyższym szczytem pasma jest **Zamkowa Góra (407 m)**.

Pozostałą część Subregionu charakteryzuje się ukształtowaniem terenu, typowym dla Równiny Wrocławskiej wchodzącej w skład Niziny Śląskiej. Rozpociera się pomiędzy Pradolina Wrocławską a Przedgórzem Sudeckim. Od południowego wschodu ogranicza ją Dolina Nysy Kłodzkiej. Dzieli się na trzy części (mikroregiony): Wysoczyznę Średzką na północnym zachodzie, Równinę Kącką w centrum i Równinę Grodkowską na południowym wschodzie. Całkowita jej powierzchnia wynosi ok. 2430 km².

Wnioski:

- układ topograficzny obszaru Subregionu Ślężańskiego stwarza dobre warunki do uprawiania turystyki i rekreacji;
- charakter rzeźby terenu jest przyjazny dla uprawiania mniej wykwalifikowanych form turystyki aktywnej;
- zbocza poszczególnych wzniesień Masywu Ślęży mają łagodny przebieg, korzystny dla uczestnictwa w turystyce osób starszych oraz rodzin;
- masyw Ślęży jest jednym z najbardziej charakterystycznych elementów krajobrazowych Dolnego Śląska;
- szczyt Ślęży stwarza wybitne walory widokowe w skali kraju, zapewniając stukilometrową widoczność. Walory te są w małym stopniu wykorzystane (np. lunety, wizualizacja panoram, zły stan wieży widokowej);
- bogactwo tych form ukształtowania terenu stwarza duże możliwości dla kreowania szlaków „krajobrazowych”³.

³ Popularne w Niemczech Landschaftsstrasse.

2.1.3. Sieć hydrograficzna

Sieć hydrograficzna terenu Subregionu Śląża opiera się na dorzeczeniach dwóch rzek uchodzących do głównej dolnośląskiej rzeki – Odry. Są to Bystrzyca i Śleza.

Rysunek 3. Sieć hydrograficzna regionu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie WBU

Ślęza - rzeka to lewobrzeżny dopływ Odry. Wyływa ze Wzgórz Niemczańskich i płynąc obok góry Ślęzy po 78,6 km wpada do Odry (261,6 km) na terenie Wrocławia. Powierzchnia zlewni: 971,7 km², w tym 8,47 km² na terenie Wrocławia.

Miejscowości położone nad Ślężą: Wrocław, Niemcza, Tyniec nad Ślężą, Jordanów Śląski.

Dopływy Ślęzy: Grabiszynka, Kasina, Olszówka Krzycka, Oporówka, Piaskówka, Mała Ślęza, Oleszna, Kasina, Żurawka.

Ważniejsze dopływy Ślęzy znajdujące się na terenie subregionu Ślęża:

Mała Ślęza – prawy, największy dopływ Ślęzy w dorzeczu Odry; jest to największa rzeka płynąca przez Wzgórze Niemczańskie – Strzebińskie, jej długość wynosi 40,7 km. Swoje źródła ma na wysokości 325 m n.p.m. na północno-zachodnim stoku Babiej Góry na Wzgórzach Dobrzeńskich, w okolicy wsi Kobyla Głowa. Rzeka płynie na większości swego przebiegu w kierunku północno-zachodnim, w dolnym biegu rzeka płynie południkowo, równoległe do Wzgórz Dobrzeńskich, w środkowym biegu skręca w kierunku północno-wschodnim, w górnym biegu w okolicach miejscowości Górzec, dużym zakolem skręca na północny zachód i płynie w kierunku ujścia do Ślęzy, do której uchodzi w okolicy miejscowości Bartoszowa w gminie Borów. Jest to rzeka zbierająca wody ze wschodnich zboczy Wzgórz Dobrzeńskich, zachodnich zboczy Wzgórz Lipowych i Równiny Wrocławskiej. Mała Ślęza jest na zdecydowanej większości swej długości nieuregulowana, w okresach wzmożonych opadów i wiosennych roztopów stwarza poważne zagrożenie powodziowe.

Ważniejsze dopływy Małej Ślęzy: Żelowicka Struga, Janowicki Potok.

Miejscowości nad Małą Ślężą: Ciepłowody, Dobrzeńce, Kowalskie, Prusy, Górzec, Borów

Oleszna – rzeka na Przedgórzu Sudeckim w woj. dolnośląskim o długości 19,7 km. w dorzeczu Odry, lewy dopływ Ślęzy. Źródła rzeki znajdują się na terenie Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego i składa się na nie kilka nie nazwanych potoków górskich, wypływających z wysokości od 290 do 320 m. n.p.m. z południowej części Masywu Ślęzy oraz południowej części szczytu Raduni, na wysokości od 290 do 320 m n.p.m. Potoki te wypływające z licznych źródeł łączą się ze sobą przed miejscowością Uliczno i tworzą rzekę. Dalej rzeka opuszcza Ślęzański Park Krajobrazowy i wpływa na otwarty teren Kotliny Dzierżoniowskiej, w środkowym biegu przepływa między wzgórzami Oleszańskimi, a Łagiewnickimi. Dalej płynie w kierunku wschodnim do Ślęzy, gdzie znajduje swoje ujście na wysokości Jordanowa Śląskiego. Zasadniczy kierunek biegu rzeki jest północno-wschodni. Jest to rzeka odwadniająca południowe i wschodnie zbocze Masywu Ślęzy, południowe zbocze Wzgórz Oleszańskich, Kotlinę Dzierżoniowską, a w dolnym biegu

Wzgórza Łagiewnickie. Rzeką w górnym biegu dzika, w większości swojego biegu jest uregulowana. W okresach wzmożonych opadów i wiosennych roztopów stwarza zagrożenie powodziowe.

Miejscowości położone nad rzeką: Uliczno, Oleszna, Piotrówek, Tomice, Jordanów Śląski.

Równie istotną informacją dla Rogowu turystyki kajakowej jak przebieg rzeki i ich dopływów, dostępność infrastruktury przybrzeżnej jest stan wody w rzece i w jej dopływach. Jak widzimy w tabeli poniżej ulega ona poprawie i na najbardziej ciekawym krajoznawczo odcinku osiąga klasę czystości trzecią.

Tabela 1. Klasy czystości wód Śleży i jej głównych dopływów

Rzeka	Nazwa punktu	km	Powiat	gmina	Klasa czystości		
					2004	2005	2006
Śleza	Powyżej Przerzeczyna Zdroju	78,0	Ząbkowice Śląskie	Cieplowody	IV	V	III
Śleza	Poniżej Cukrowni Łagiewniki	55,0	Dzierżoniów	Łagiewniki	-	-	IV
Śleza	Poniżej ujścia Małej Śleży	36,8	Strzelin	Borów	III	III	III
Mała Śleza	Ujście do Śleży	0,6	Strzelin	Borów	IV	IV	IV

Źródło: Raport o stanie środowiska 2006, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska.

Bystrzyca - lewy dopływ Odry. Rzeką ma około 95 km długości. Powierzchnia dorzecza obejmuje 1768 km². Rzeką zbiera wody ze znacznego obszaru Sudetów Środkowych. Źródła Bystrzycy znajdują się pod Leszczyńcem w Górach Kamiennych (na terenie Gór Suchych), na wysokości około 630 m n.p.m.; ujście Bystrzyca znajduje się we Wrocławiu, na wysokości około 105 m n.p.m. Jej górski bieg to około 26 km. Poniżej rzeką przepływa przez Przedgórze Sudeckie i Nizinę Śląską. Od 1998 roku istnieje Park Krajobrazowy Dolina Bystrzycy (obejmujący bieg Bystrzycy od Kraskowa do Wrocławia) znajdujący się na terenie Subregionu Śleża.

Na Bystrzycy znajdują się 2 sztuczne zbiorniki wodne: w środkowym biegu rzeki Jezioro Mietkowskie koło Mietkowa znajdujące się na terenie Subregionu Śleża oraz Jezioro Bystrzyckie koło Zagórza Śląskiego w górnym jej biegu.

Główne miasta nad Bystrzycą: Świdnica, Głuszyca, Jedlina-Zdrój, Kąty Wrocławskie oraz Leśnica – administracyjnie część Wrocławia.

Największe dopływy Bystrzycy: Piława, Czarna Woda, Strzegomka

Pozostałe dopływy Bystrzycy: Walimka, Kosarzewka, Łękawica, Młynówka, Podolszyna, Rogozówka, Ryńka, Stablówka, Stanówka.

Ważniejsze dopływy Bystrzycy znajdujące się na terenie subregionu Śląża:

Strzegomka – lewy, największy dopływ Bystrzycy; długość 74,7 km, powierzchnia dorzecza 555 km². Źródło Strzegomki znajduje się na południowym zboczu Łysicy w Górach Wałbrzyskich. Kierunek tej rzeki w przeważającej części jest północno – wschodni, przepływa przez Góry Wałbrzyskie, Pogórze Wałbrzyskie, Przedgórze Sudeckie i Nizinę Śląską. Ujście do Bystrzycy znajduje się niedaleko miejscowości Samotwór, w pobliżu administracyjnych granic miasta Wrocławia.

Do największych jej dopływów zaliczają się: Pelcznica i Czyżynka

Miejscowości nad Strzegomką: Strzegom; przepływa też w bezpośrednim sąsiedztwie Kątów Wrocławskich.

Czarna Woda – rzeka, prawy dopływ Bystrzycy, której źródła wypływające ze stoków Raduni w Masywie Ślęży znajdują się na wysokości ok. 325 m n.p.m. Jej łączna długości wynosi 47 km. Ujście do Bystrzycy znajduje się w pobliżu Kątów Wrocławskich. Największą miejscowością nad Czarną wodą jest miasto Sobótka.

Piława – liczący około 45 km długości, prawy dopływ Bystrzycy. Źródło Piławy znajduje się w powiecie Ząbkowickim w pobliżu miejscowości Kluczowa. Większość jej przebiegu od źródła aż do wioski Grodziszcze znajduje się na obszarze zabudowanym na terenie subregionu Śląża (Piława Górna, Piława Dolna, Dzierżoniów, Nowizna, Mościsko i Grodziszcze). Rzeczka meandruje, tworzy szereg zakoli i starorzeczy. Ujście rzeki znajduje się na północ od Świdnicy.

Stan czystości wód który ma wpływ na rozwój kajakarstwa został przedstawiony w tabeli poniżej.

Tabela 2. Klasy czystości wód Bystrzycy i jej dopływów

Rzeka	Nazwa punktu	km	Powiat	gmina	Klasa czystości		
					2004	2005	2006
Bystrzyca	Poniżej zbiornika Lubachów	74,1	Świdnica	Świdnica	IV	V	IV
Bystrzyca	Poniżej Świdnicy i powyżej Piławy	60,0	Świdnica	Świdnica	V	V	-
Bystrzyca	Powyżej zbiornika Mietków (Krazków)	50,7	Świdnica	Marcinowice	V	V	-
Bystrzyca	Poniżej zbiornika Mietków	37,5	Wrocław	Mietków	III	IV	III

Bystrzyca	Poniżej ujścia Strzegomki	12,8	Wrocław	Kąty Wrocławskie	IV	IV	IV
Bystrzyca	Ujście do Odry	1,2	m. Wrocław	Wrocław	IV	IV	III
Czarna Woda	Ujście do Bystrzycy	0,5	Wrocław	Kąty Wrocławskie	III	IV	III
Strzegomka	Poniżej Pełcznicy	37,6	Świdnica	Żarów	V	V	-
Strzegomka	Poniżej ZCH Żarów	31,9	Świdnica	Żarów	V	V	-
Strzegomka	Ujście do Bystrzycy	0,2	Wrocław	Kąty Wrocławskie	IV	IV	IV

Źródło: Raport o stanie środowiska 2006, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska.

Silnie zanieczyszczonym dopływem Bystrzycy jest Strzegomka i to głównie ta rzeka wpływa na niższą jakość wód w Bystrzycy, która jest rzeką o dużym potencjale dla uprawiania turystyki kajakowej.

Zbiorniki wodne znajdujące się na obszarze Subregionu Ślęża:

Jezioro Mietkowskie (Zalew Mietkowski, inna funkcjonująca nazwa to: Jezioro Domanickie) – to powstałe po wybudowaniu zapory na Bystrzycy w miejscowości Mietków jezioro zaporowe. Leży na obszarze Doliny Bystrzycy na Równinie Świdnickiej i jest oddalone 25 km na południowy zachód od granic Wrocławia. Powierzchnia zalewu: 9,29 km²; pojemność: 65 mln m³; maksymalna głębokość: 11 metrów, rozpiętość 2,20 km w najszerszym punkcie oraz 4,19 km w najdłuższym.

Zbiornik wodny w Sulistrowicach wybudowany na Potoku Sulistrowickim – dopływie Czarnej Wody wpływającej do Bystrzycy. Powierzchnię zbiornika: 6 hektarów. Na brzegu zbiornika sulistrowickiego znajduje się kąpielisko rekreacyjne Ośrodka Wypoczynku Świątecznego. Obecnie zbiornik znajduje się na terenie Ślężańskiego Parku Krajobrazowego.

Żwirownia Proszkowice – zbiornik wodny w Proszkowicach (znany również jako Maniów) jest atrakcyjnym i popularnym miejscem wypoczynkowym mieszkańców Świdnicy i Wrocławia. Na miejscu, po obydwu stronach jeziora znajdują się parkingi i sanitariaty.

Trzciny Staw (zwany też Zalew Sieniawka) powstały poprzez przegrodzenie ziemną tamą potoku Krzywula. Ma kształt trójkąta o bokach ok. 200 x 300 m i powierzchnie ok. 4,0 ha. W sezonie letnim otwarte są małe punkty gastronomiczne oraz funkcjonuje niewielkie pole namiotowe.

Zbiornik Łągowniki powstały na Krzywuli, posiada powierzchnię 12 ha, maksymalną głębokość 7,2 m i pojemność 320000 m³. Zbiornik posiada pierwszorzędą funkcję sportowo – rekreacyjną, posiada niewielkie zaplecze rekreacyjne: parking, boiska sportowe i place zabaw.

Zbiornik w Jordanowie Śląskim – należy do najmłodszych zbiorników retencyjnych, utworzony został na Ślęzy, powierzchnia zalewu 12,63 ha, średnia głębokość 1,1 m, Teren w bezpośrednim sąsiedztwie zbiornika, został zagospodarowany na obszarze ok. 4 ha przez dzierżawcę, który wybudował ogródek jordanowski oraz w sezonie wiosenno-letnim świadczy usługi gastronomiczne (grill, piwo).

Wnioski:

- główne rzeki Subregionu – Bystrzyca, Ślęza, Czarna Woda oraz Strzegomka mają potencjał do uprawiania turystyki wodnej;
- na terenie Subregionu znajduje się największy zbiornik retencyjny na Dolnym Śląsku – Jezioro Mietkowskie, ze względu na jego rozpiętość oraz panujące warunki wietrzne, stwarza najlepsze on na Dolnym Śląsku doskonałe warunki do żeglarstwa (w tym windsurfingu);
- pozostałe sztuczne zbiorniki wodne stwarzają możliwości dla rozwoju rekreacji;
- nieujęte w opisie zalane wyrobiska pokopalniane (Chwałków, Strzeblów) stwarzają warunki dla uprawiania turystyki kwalifikowanej (nurkowanie);
- wzrastająca klasa czystości wód jest szansą dla dalszego rozwoju turystyki;
- walory doliny Bystrzycy zostały wyeksponowane poprzez utworzenie na tym terenie parku krajobrazowego (Park Krajobrazowy Doliny Bystrzycy).

2.1.4. Zróżnicowanie flory

W obszarze subregionu Gmin Ślęzańskich 11% powierzchni stanowią obszary zalesione. Największy obszar leśny znajduje się w Gminie Sobótka, najuboższy natomiast w Gminie Żórawina. Mimo, że Subregion nie należy do najbardziej zalesionych obszarów Dolnego Śląska, charakteryzuje się on bogatą szatą roślinną, szczególnie w obrębie Masywu Ślęzy.

Tabela 3. Powierzchnia zalesienia (w ha)

Wyszczególnienie	ogółem	W tym lasy	Własność Skarbu Państwa	Własność Gmin	Lesistość w %
Dzierżonów	2197	2133	2021	28	15,5
Jordanów Śląski	191	189	160	-	3,3
Kąty Wrocławskie	1315	1287	1201	21	7,3
Kobierzyce	360	355	313	4	2,4

Łagiewniki	2411	2357	2372	7	18,9
Marcinowice	819	809	709	33	8,5
Mietków	945	921	856	2	11,0
Niemcza	1548	1526	1492	14	21,2
Sobótka	2906	2813	2799	10	20,6
Żórawina	140	139	80	38	1,2
Subregion	10957	10711	10304	129	11,01
Dolny Śląsk	600485	585095	578778	7344	29,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS: „Ważniejsze dane o leśnictwie w 2006”

Po ustąpieniu łądolodu roślinność tego regionu zmieniała się, reagując na wahania klimatyczne, jakie często miały miejsce w holocenie (10.000 lat temu - do dziś). Pod względem geobotanicznym jest to florystyczny Okręg Przedgórze Sudeckiego jako część Krainy Nizina Śląska. Pierwotnie, zanim usunął je człowiek w ciągu trwającej wiele tysięcy lat gospodarki, rosły tu bezkresne lasy z dominacją na żyzniejszych glebach grądów, z których pozostały dziś nieliczne tylko resztki (poza obszarami wzgórz zajmują one poniżej 4-5% powierzchni). Właśnie ze względu na nikłą lub wręcz żadną rolniczą przydatność tylko wyższe wzniesienia stały się ostoją ciekawszych gatunków.

Bez wątplenia najwartościowszy zespół florystyczny znajduje się w Masywie Ślęży, w tym szczególnie na zboczach samej Ślęży. Skład tej roślinności pozwala zakwalifikować ją do regła dolnego, choć istotne zmiany w jej szacie nastąpiły wskutek działalności człowieka. Dodatkowo okolicznością, wpływającą na różnorodność gatunkową Masywu Ślęży, jest silna zmienność siedliskowa. W drzewostanie rozległego boru iglasto-bukowego pokrywającego w zasadzie cały jego obszar, a sztucznie utworzonego w XIX w. w następstwie zalesień po wyrębach pierwotnej buczyny, przeważa sosna (*Pinus silvestris*), zaś w wyższych partiach - świerk (*Picea e.xeelsis*) z domieszką sprowadzonej z Ameryki Północnej choiny kanadyjskiej, zw. też tsugą (*Tsuga eanadensis*). Dużo jest drzew liściastych, głównie dębu bezszypułkowego (*Quereus sessilis*) i buka (*Fagus silvatica*), podchodzących pod sam szczyt, miejscami też tworzących własne drzewostany, głównie zdeformowanej silnymi zmianami gatunkowymi buczyny. Lokalnie rosną również stare, okazałe jawory (*Acer pseudoplatanus*) i wtórne dąbrowy, zaś na Wieżycy - lipa (*Tilia eordata*) i jarzab brekinia czyli brzek (*Sorbus torminalis*). W niższych partiach występują sporadycznie różnogatunkowe grądy, zaś wzdłuż strumieni kępy olchy (*Alnus glutinosa*) i jesionu (*Fraxinus e.xcelsior*), tworzące zbiorowiska łąkowe, rzadziej olsowe. Na wzgórzach i u podnóża Masywu dużo jest ponadto sosny. Ze względu na suche podłoże, duże naświetlenie i ubogi, serpentynitowy substrat glebowy na pd. zboczu Wieżycy wykształciła się świetlista, ale silnie skarłała dąbrowa. Natomiast przy szlakach spotkać można niekiedy, zwłaszcza w rejonie Raduni nasadzenia dębu bezszypułkowego jako zabezpieczenie przeciwpożarowe. Interesujące, że część jego okazów odnawia się tylko odroślowo. W pewnym zakątku śródleśnym wyrosło zgrupowanie kasztana jadalnego (*Castanea sativa*). Nieco

inny charakter mają drzewostany na Wzgórzach Klełczyńskich i Oleszeńskich. Mniej w nich świerka, więcej za to gatunków liściastych, szczególnie dębu bezszypułkowego, ponadto sosny i modrzewia (*Larix decidua*). U podnóża tych drugich wzniesień liczne są sady z przewagą czereśni (*Cerasus*).

W miejscach o większym nasłonecznieniu w różnych rejonach Masywu Ślęży spotyka się w runie (z przewagą zespołów trawiastych) wiele ciekawych okazów roślin zielnych, charakterystycznych dla terenów górskich. Należy do nich m.in. leniec alpejski (*Thesium alpinum*) i przęnąt purpurowy (*Prenanthes purpurea*). Pospolicie występuje zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*), marzanka wonna (*Asperula odorata*), tojeść gajowa (*Lysimachia nemorum*), kokoryczka okółkowa (*Polygonatum verticillatum*)/ starzec Fuchsa (*Senecio Fuchsii*) i gajowy (*Senecio nemorensis*), paprocie. Także na zboczach Ślęży rośnie w bardziej odśnieżonych miejscach dziki bez koralowy (*Sambucus racemosa*) i karpacka odmiana goryczki wczesnej (*Gentiana praecox* sp. *carpatica*). Gęste kobierce tworzą borówczyska. Spotyka się tu też na skałach i gładzowiskach 70 gatunków dolno- i górnoeregłowych mszaków. Do wielkich osobliwości florystycznych należy chronione stanowisko bardzo rzadkiego potokowego glonu krasnorostu (*Hildebrandia rivularis*). Jako relikwit polodowcowy przetrwał on na pn. podnóżu Ślęży. Inną rzadkością jest szczelinowe siedlisko paproci zanokcicy klinowatej (*Asplenium cuneifolium*), rosnącej na serpentynitach, w tym na zboczach Raduni. Natomiast wzdłuż szlaków spotyka się coraz częściej rośliny synantropijne, zwłaszcza pokrzywę zwyczajną (*Urtica dioica*).

Wskutek częstych zmian w zarządzaniu lasami ślęzańskimi w minionych dziesięcioleciach, po 1970r. doszło do poważnego zaniedbania ich stanu. Sytuację tę pogorszyły zanieczyszczenia atmosferyczne, nanoszone z rejonu Wałbrzycha i pobliskich ośrodków przemysłowych, leżących u stóp Sudetów. Doprowadziło to do osłabienia ekosystemu, chorób drzew i przyspieszonego obumierania (przede wszystkim świerków wskutek sprowadzania ich nasion w przeszłości z innych nawet stref klimatycznych). Stąd też w Masywie Ślęży odnotowano aż kilka klęsk szkodliwych, głównie za sprawą kornika drukarza (*Yps typographus*). Obecnie, wskutek kryzysu gospodarczego lat osiemdziesiątych i początku dziewięćdziesiątych XX w. przy działaniach na rzecz ochrony środowiska (zmiana technologii, instalacja filtrów itp.), czystość powietrza nie budzi większych zastrzeżeń.

Poza Masywem Ślęży, nielicznymi innymi wzniesieniami i dolinkami w środowisku przyrodniczym zdecydowanie dominują sztuczne agroekosystemy z przewagą gruntów ornych. Niemniej na niektórych łąkach, zwłaszcza lepiej uwilgotnionych, ale z reguły o sztucznym pochodzeniu i w różnym stopniu kultury, spotkać można wiele ciekawych gatunków zielnych. Najlepszym przykładem dawnych zespołów łąkowych jest relikwitowo przetrwała Łąka Sulistrowicka. Wśród traw najczęściej spotkać można mietlicę pospolitą (*Agrostis vulgaris*), w nieco wilgotniejszych miejscach z domieszką situ (*Juncus*). Większe znaczenie użytkowe mają też trawy *Dactylis glomerata* i *Poa pratensis*. W nieco uboższych stanowiskach powstały zespoły *Lolio-Cynosuretum cristat* z dominującą trawą *Lolium perenne*. Ciekawsze są pięknie kwitnące storczyki, w tym szerokolistny (*Orchis latifolia*) i męski (*O. mascula*), gółka długoostrogowa (*Gymnadenia conopsea*) czy tomka wonna (*Anthoxanthum odoratum*). Wyróżniają się ponadto takie gatunki, jak choćby

mieczyk dachówkowaty (*Gladiolus imbricatus*), tojeść pospolita (*Lysimachia vulgaris*), złocień właściwy (*Chrysa/l. themum leucanthemum*), dziurawiec zwyczajny (*Hypericum perforatum*), dzwonek rozpierzchły (*Campanula patula*), goryczka wąskolistna (*Gentiana pneumonanthe*) czy firletka poszarpana (*Lychnis flos-cuculi*), a także wiele innych. Z roślin uprawnych dominują gatunki dobrych gleb: pszenica, burak cukrowy i rzepak.

Wzdłuż niektórych cieków ocalały azonalne stanowiska łągu jesionowego (*Carici remotanetum*), w którym spotyka się m.in. bodziszka żałobnego (*Geranium phaeum*) i śledziennicę naprzeciwlistną (*Chrysosplenium oppositifolium*). Rzadziej rośnie łąg wierzbowo-topolowy (*Salicetum albo-Fragilis*) z domieszką olszy czarnej (*Alnus glutinosa*). Lokalnie spotkać też można pojedyncze okazy lub skupienia wiązu pospolitego (*Ulmus campestris*), klonu zwyczajnego (*Acer platanoides*), jaworu, grabu zwyczajnego (*Carpinus betulus*) i brzozy brodawkowatej (*Betula verrucosa*). Dość częsta jest wierzba (*Salix sp.*) i osika (*Populus tremula*). Nieliczne są już lasy siedlisk grądu środkowoeuropejskiego (*Galio-Carpinetum*) i grądu subkontynentalnego (*Tilietum*), w tym z odmianą śląsko-wielkopolską. Do ciekawszych stanowisk zalicza się jeden z nielicznych obecnie stary przestój lasu dębowo-grabowego (*Querco-Carpinetum*) koło Lutomi. W runie ich zespołów rosną takie rośliny, jak narecznica samcza (*Dryopteris filix-mas*), lilia złotogłów (*Lilium martagon*), zawilec gajowy, kostrzewa olbrzymia (*Festuca gigantea*) czy kokoryczka wielokwiatowa (*Polygonatum multiflorum*). O zróżnicowanym pochodzeniu tutejszej flory świadczą choćby takie jej elementy, jak subpolarny ostrożeń siwy (*Cirsium camm*) czy eurosyberyjski goździk pyszny (*Dianthus superbus*).

Interesujące i mocno zróżnicowane zespoły roślinne wykształciły się w kamieniołomach na opisywanym terenie. Ich charakter zależy przede wszystkim od substratu glebowego i ekspozycji. Stąd też bogatsza gatunkowo jest murawa kserotermiczna w Jordanowie śl., zaś wyraźnie uboższa w Sobótce - Strzeblowie (podłoże granitowe). Odwrotnie jednak kształtuje się sytuacja w przypadku gleby piaszczystej, jak i gatunków leśnych i zaroślowych oraz łąkowych. Sporo występuje antropofitów, szczególnie wyróżnia się tu kamieniołom jordanowski. Mszaków jest generalnie niedużo z powodu zbyt kwaśnego lub suchego podłoża. Na stanowiskach strzeblowskich przeważają taksony leśne i zaroślowe (44 na 122 wszystkich), podczas gdy w Jordanowie Śląskim taksony muraw kserotermicznych (34 na 121), przy sporym także udziale łąkowych (29) oraz leśnych i zaroślowych (21).

Dla ochrony ciekawych i cennych pod względem naukowym, zespołów roślin oraz zabytków megalitycznych (budowli kamiennych) powołano w Masywie Ślęży trzy rezerваты: "Góra Ślęża", Góra Radunia" i "Łąka Sulistrowicka". Trwające dłuższy czas prace doprowadziły do utworzenia w 1988r. uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu ślężańskiego Parku Krajobrazowego. Obejmuje on powierzchnię 6.700 ha oraz, dodatkowo, 5.500 ha bezpośredniej otuliny. Opieką otoczony jest tu unikatowy w Polsce krajobraz izolowanego terenu górskiego o charakterze góry wyspowej, usianej różnymi grupami skalnymi, zróżnicowana i ciekawa przyroda ożywiona oraz bogaty zespół zabytków kultury, sięgających czasów prehistorycznych (wały i rzeźby kultowe, kamieniołomy, cmentarzysko) po budownictwo z pocz. XX w. Liczne są atrakcyjne punkty widokowe. W granicach otuliny mieści się też enklawa ślężańskiego Parku Krajobrazowego, obejmująca tereny od doliny Olesznej na lach po pn. zbocza Jańskiej Góry. Podnóże zach. i Wzgórza

Kielczyńskie stanowiły z kolei obszar chronionego krajobrazu, wytyczony decyzją WRN w Wałbrzychu (więcej w podpunkcie 2.1.6. – Prawne formy ochrony przyrody) .

Na opisywanym terenie rośnie bardzo wiele drzew charakterze pomnikowym, szczególnie Dzierżoniowie i oraz na podnóżu Masywu Ślęży. Liczne są parki podworskie, w których spotkać można okazy różnych gatunków egzotycznych. Niestety, wiele z nich znajduje się złym stanie. Do wyróżniających się należą obiekty w Sobótce-Górcie, Sulistrowiczkach, Kraskowie Kunowie i Kobierzycach. Interesujące są ponadto parki miejskie i zespoły cmentarne.

Na obszarze Subregionu Gmin Ślęzańskich, znajduje się unikatowe w skali kraju Arboretum w Wojślawicach – ogród dendrologiczny na terenie Wojślawic (przysiółek Niemczy). Od 1988 filia Ogrodu Botanicznego we Wrocławiu. Znane z bogatego zbioru rododendronów i rzadkich drzew iglastych. Zajmujące obszar ponad 70 ha arboretum położone jest na wysokości 250-275 m n.p.m., na stokach Wzgórz Dębowych, ok. 2 km na wschód od Niemczy. Kolekcja obejmuje ok. 1500 gatunków roślin drzewiastych, 470 gatunków różaneczników a także inne krzewy i wrzosowate. W 1983 został wpisany do rejestru zabytków kultury a od 1988 stał się filią Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Wrocławskiego. W 1990 zwiększono powierzchnię parku o 5 ha a w 2000 – o kolejne 60 ha. Ogród odrestaurowano i zasadzono wiele nowych roślin. Obecnie w parku wydzielona jest najstarsza część zajmująca około 7,5 ha. Tam znajduje się największa część zbiorów. W roku 2000 zbiór roślin drzewiastych obejmował 1497 różnych gatunków i odmian, reprezentujących 71 rodzin i 204 rodzaje, z czego 291 taksonów należało do gromady nagozalążkowych a 1206 – do okrytonasiennych. Arboretum specjalizuje się w roślinach wrzosowatych, szczególnie różanecznikach, których posiada ok. 470 gatunków i odmian. Na terenie arboretum znajdują się: szklarnia sprzed 1880 zbudowana z miejscowego łupka łyszczkowego z zachowanym drenażem z XIX wieku, odnowiona w 1999. Arboretum jest czynne dla zwiedzających od maja do września. Szczególnie atrakcyjne jest w okresie kwitnienia azalii (maj – czerwiec).

Gminy Subregionu przyległe do Miasta Wrocław reprezentują dalece różną szatę roślinną od opisanych obszarów z bezpośredniego sąsiedztwa Masywu Ślęży. Szczególnie na tym tle wyróżnia się gmina Żórawina, gdzie w wyniku wielowiekowej gospodarki rolnej pierwotne ekosystemy leśne zostały przekształcone i zastąpione głównie przez agrocenozy o uproszczonej strukturze przyrodniczej. Gmina Żórawina należy do najbardziej wylesionych rejonów kraju i regionu, lasy zajmują zaledwie 0,7% obszaru. Występują w małych kompleksach głównie w dolinach cieków. Odgrywają zasadniczą rolę w regulowaniu stosunków wodnych. Zaliczają się do I klasy lasów ochronnych. Z dokumentacji inwentaryzacji botanicznej dokonanej w 1993 r. przez zespół pracowników Instytutu Botaniki Uniwersytetu Wrocławskiego wynika, że obszar gminy cechuje się nielicznym spektrum gatunków chronionych. Zdecydowana większość roślin chronionych występuje w terenach zadrzewionych: lasach, parkach, starych cmentarzach, enklawach śródpolnych oraz szpalerach wzdłuż rowów. Siedliska użytków zielonych są drugim, po siedliskach leśnych i zadrzewieniach, zespołem roślinnym skupiającym rośliny rzadkie i charakterystyczne. Niestety, w ostatnich latach zasięg ich występowania uległ znacznemu ograniczeniu w wyniku dokonanych zmian sposobu

rolniczego użytkowania, mianowicie z łąkowo - pastwiskowego na orny. Niski poziom lesistości występuje również na obszarze Gminy Kąty Wrocławskie. Lasy zajmują zaledwie 6% powierzchni ogólnej gminy i skoncentrowane są w dolinach rzek Bystrzycy, Strzegomki i Czarnej Wody. Należą do lasów wodochronnych, chronią zasoby wodne. Jest to najważniejszy obszar dla rozwoju flory w gminie Jest to projektowany rezerwat przyrody położony w zespole leśnym na północy gminy Kąty Wrocławskie w Parku Krajobrazowym „Dolina Bystrzycy Jego wschodnią i południową granicę wyznaczają szosy, natomiast północno- zachodnią część rzeka Strzegomka biegnącą aż do ujścia Bystrzycy. Obszar ten charakteryzuje się znaczną dominacją zbiorowisk leśnych reprezentowanych przez mało zmienione lasy łąkowe, gradowe olszowe ifitocenozy przejściowe. Lasy łąkowe to w zdecydowanej większości łągi wiązowo – jesionowe oraz zajmujące niewielkie fragmenty łągi jesionowo – olszowe z panującą olszą czarną. Lasy zlokalizowane na siedliskach bardziej suchych to wschodnioeuropejska postać gradu należącego do zespołu *Tilio –Carpinetum*, reprezentowanego przez dąb szypułkowy, grab zwyczajny z domieszka lipy drobnolistnej i klonu zwyczajnego. Poza lasami występują niewielkie fragmenty stanowiące małe polany, świeżych łąk rajgrasowych i trzęślicowych, a na obrzeżach starorzeczy fragmenty szuwaru wiekoturzykowego oraz zarośli nadrzecznych. Oprócz znacznej różnorodności zbiorowisk roślinnych, spotyka się tu szereg gatunków roślin podlegających ochronie, a przede wszystkim śnieżyczka przebiśnieg która występuje tu najliczniej w porównaniu do pozostałych terenów doliny Bystrzycy. Poza śnieżyczką do całkowicie chronionych można zaliczyć lilie złotogłów oraz szafirka drobnokwiatowego. Z roślin chronionych częściowo najpospolitsza jest konwalia majowa, rzadsza kalina Koralowa oraz kruszyna pospolita

W gminie Kobierzyce występuje zdecydowanie bogatsza szata roślinna niż w Gminach Żórawina oraz Kąty Wrocławskie. Na obszarze Gminy Kobierzyce udokumentowano szereg drzew o charakterze pomnikowym, postulowanych do objęcia ochroną (w tym także alei wielo i jedno- gatunkowych oraz grup drzew). Dominują: wiąz szypułkowy *Ulmus laevis*, dąb szypułkowy *Quercus robur* oraz lipa drobnolistna *Tilia cordata*. Występują tu także: klon zwyczajny *Acer platanoides*, platan kloniasty *Platanus x acerifolia*, topola kanadyjska *Populus x canadensis*, orzech czarny *Juglans nigra*, jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*, cis pospolity *Taxus laccata*, olsza czarna *Alnus glutinosa*, cyprysnik nutkajski odmiana zwisająca *Chaamecyparis nootkatensis* *Pendula*, żywotnik zachodni *Thuja occidentalis* oraz wierzba biała odmiana płacząca *Salix alba Tristis*

Zinwentaryzowane powyżej gatunki roślin i ich siedliska zostały zwaloryzowane w rozdziale dotyczącym prawnych form ochrony przyrody. Z uwagi na wysokie walory przyrodnicze w skali kraju na obszarze subregionu znajdują się między innymi trzy Parki Krajobrazowe, Obszary Chronionego Krajobrazu, liczne rezerваты, użytki ekologiczne, oraz Natura 2000 i cenne zespoły „zieleni urządzonej”.

Wnioski:

- dodatkowym atutem marketingowym Subregionu są parki krajobrazowe i obszary, funkcjonujące w sieciach ekologicznych;
- w oparciu o bogate i cenne zasoby przyrodnicze istnieje duży potencjał dla zielonych form turystyki oraz turystyki edukacyjnej;
- przy całym bogactwie tych form, widoczny jest brak ich zagospodarowania turystycznego: oznakowania, materiałów informacyjnych i oferty bazującej na tym zasobie;
- wskazane jest również prowadzenie aktywnej edukacji regionalnej opartej o zasób przyrodniczy, co przyczyni się do wzrostu świadomości i kultury ekologicznej mieszkańców;
- koniecznym jest ograniczenie dzikich wysypisk śmieci, ograniczanie szkodliwych emisji zanieczyszczeń z gospodarstw domowych, racjonalna gospodarka komunalna.

2.1.5. Zróżnicowanie fauny

Pod względem zoogeograficznym opisywany teren w całości zalicza się do Okręgu Niziny śląskiej IV Śląskiej Prowincji środkowoeuropejskiej Regionu Palearktycznego. Decyduje o tym ilość gatunków palearktycznych, takich jak bocian biały (*Ciconia ciconia*), dzięcioł duży (*Dendroica major*) czy czajka (*Vanellus vanellus*), przy poważnym jednak zróżnicowaniu pochodzenia tutejszej fauny.

Położenie terenu nie sprzyja utrzymywaniu się tu większych gatunków, w agroekosystemie wyraźnie nizinnych. Nawet jednak i te jeszcze żyjące są coraz mniej liczne, jak choćby (Lepus europaeus) i suseł moręgowany (*Citellus citellus*), typowi przedstawiciele fauny na polach pospolite to małe gryzonie, szczególnie mysz polna (*Apodemus agrarius*) czyli polnik (*Microtus arvalis*). Z Gór Sowich schodzi często na pola lub łąki muflon, sztucznie wprowadzony w Sudetach z Sardynii (tu przez hr. Sandretzkiego W 1902 r.). Spośród około siedemdziesięciu gatunków ptactwa usłyszeć można nad pola skowronka polnego (*A. la. uda arvensis*), spotkać można derkacza (*Crex crex*), dzierlatkę czyli po śmieciuszkę (*Galeria cristata*), kuropatwę (*Perdix perdix*) i przepiórkę (*Coturnix coturnix*), gdzie niegdzie gniazduje także bocian biały (nawet w Dzierżoniowie - dla tego gatunku dość wysoko). Uwagę zwraca Obszar Subregionu znajdujący się w Parku Krajobrazowym Doliny Bystrzycy. Faunę parku najliczniej reprezentują ptaki. W trakcie dotychczasowych badań stwierdzono tylko w okresie lęgowym występowanie w "Dolinie Bystrzycy" 118 gatunków ptaków. Jeżeli weźmie się pod uwagę, że jest to stosunkowo wąski pas lasów w krajobrazie rolniczym oraz fakt, że jest to obszar pozbawiony większych kompleksów stawów rybnych i środowisk podmokłych, jest to liczba wysoka. Dominującymi gatunkami są: modraszka, zięba, bogatka, świstunka, kowalik, mazurek, rudzik, szpak, kapturka, pierwiosnek. Faunę parku najliczniej reprezentują ptaki. W trakcie dotychczasowych badań stwierdzono tylko w okresie lęgowym występowanie w "Dolinie

Bystrzycy" 118 gatunków ptaków. Jeżeli weźmie się pod uwagę, że jest to stosunkowo wąski pas lasów w krajobrazie rolniczym oraz fakt, że jest to obszar pozbawiony większych kompleksów stawów rybnych i środowisk podmokłych, jest to liczba wysoka. Dominującymi gatunkami są: modraszka, zięba, bogatka, świstunka, kowalik, mazurek, rudzik, szpak, kapturka, pierwiosnek.

Ssaków w dolinie Bystrzycy jest stosunkowo niedużo, co jest związane z niewielką powierzchnią kompleksów leśnych. Cennym gatunkiem jest wydra i dla jej ochrony należy podjąć stosowne działania. Lasy nad Bystrzycą a zwłaszcza starsze drzewostany, mają znaczenie jako ostoja dla kilku gatunków nietoperzy. Na terenie parku stwierdzono występowanie następujących gatunków płazów i gadów: traszka zwyczajna, żaba trawna, żaba wodna, ropucha zwyczajna, kumak zwyczajny, jaszczurka zwinka, zaskroniec. Na uwagę zasługują również niektóre gatunki chronionych owadów - z chrząszczy to: kozioróg dębosz oraz biegacze. Z łuskoskrzydłych: paż królowej i mieniak strużnik.

Ichtiofaunę reprezentuje 17 gatunków ryb. Ich rozszedlenie wzdłuż podłużnego profilu rzeki uzależnione jest głównie od jej charakteru (stopnia uregulowania, czystości wody oraz oddziaływania zbiornika Mietków i rzeki Odry). Najczęściej występuje okoń, płoć, kielb, ciernik, szczupak, śliz i sandacz oraz leszcz. Pozostałe, a przede wszystkim gatunki reofilne (typowo rzeczne) spotykane są rzadziej. Należy zwrócić uwagę, że zagęszczenie i biomasa ichtiofauny w Bystrzycy uzależnione są od natężenia czynników antropogenicznych, takich jak stopień uregulowania brzegów, charakter otuliny rzeki oraz czystości wód. Na zbiorniku Mietków stwierdzono dotąd 105 gatunków ptaków wodnych i wodnoblotnych, tj. ok. 86% gatunków tej grupy ekologicznej, występujących w Polsce. Lista lęgowych ptaków wodnych, jak dotąd, obejmuje tylko 19 gatunków, ale są wśród nich gatunki wyszczególnione w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt. Dla ptaków nielęgowych zbiornik jest ważnym miejscem postoju w okresie wędrówek i zimowania. W miastach bytuje nietoperz gacek wielkouch (*Pleotus auritus*). Coraz powszechniejszy jest w nich i na wysypiskach śmieci gawron (*Corvus frugilegus*).

Ciekawsza jest fauna w Masywie Ślęży, stosunkowo bogaciej reprezentowana, przy czym spośród większych zwierząt żyje tu sarna (*Capreolus capreolus*), dzik (*Sus serofa*) i lis (*Vulpes vulpes*), a także wiewiórka (*Sciurus vulgaris*). Częste są tu różnorodne gryznie leśne, m.in. popielica (*Glis glis*), a także przedstawiciel ssaków owadożernych - ryjówka górską (*Sorex alpinus hereynicus*). Z ponad 130 gatunków ptactwa tutaj zaobserwowanych należy wymienić myszołowa zwyczajnego (*Buteo buteo*), dzięcioła dużego, sójkę (*Garrulus glandarius*), gila (*Pyrrhula pyrrhula*), a także sowę włochatą (*Aegolius junereus*). Większa liczebność ptaków występuje w drzewostanach liściaastych, mieszanych i na obrzeżach lasów, przy granicy z polami i polanami. Spotyka się też padalca zwyczajnego (*Anguis fragilis*), zaskrońca zwyczajnego (*Natrix natrix*), a także jaszczurki: zwinkę (*Laeerta agilis*) i żyworodną (*L. vivipara*). W wodach bytują traszki: grzebieniasta (*Triturus cristatus*), górską (*T. alpestris*) i zwyczajną (*T. vulgaris*), nadto ropuchy: zwyczajną (*Bufo bufo*) i zieloną (*B. viridis*), spotkać też można rzekotkę drzewną (*Hyla arborea*).

Szczególnie urozmaicony i ciekawy jest świat bezkręgowców, niejednokrotnie endemicznych, zwłaszcza ślimaków - częsty jest przy tym ślimak aksamitny (*Isognomostoma holoserium*), sporadyczny karpacki (*Monaehoides vicina*). Występują tu aż 61 gatunki ślimaków, czyli 1/3 krajowego bogactwa i ok. 380 gatunków pająków (prawie połowa żyjących w Polsce!). W Masywie Ślęży żyje również dwucentymetrowy, seledynowy pająk *Cheiracanthium elegans*. Ma tu swoje jedyne stanowisko w Polsce. Pająk jest jadowity - jego ukąszenie może spowodować chwilowy, miejscowy paraliż. Sporo jest gatunków motyli, szczególnie z rodziny sfinksów i niedźwiedziówek. Wyróżnia się zwłaszcza paś królowej (*Papilio maehaon*). Jest ich tu ponad 70 gatunków, czyli 45 procent wszystkich w kraju. Górską część bezkręgowców reprezentują chrząszcze - niektóre gatunki biegacza (*Pterostiehus* sp.) - w tym karpacki *P. negligens*, i ryjkowca (*Liparus* sp.). Zajmują one zresztą te same stanowiska, co okazy nizinne. Szereg osobliwości tej części fauny stwierdzono po 1945 r., ale wymaga ona ciągle intensywnych badań terenowych.

Wnioski:

- atutem Subregionu są również „zwierzęcy” mieszkańcy parków krajobrazowych oraz siedliskowych sieci ekologicznych;
- fauna Gmin Ślęzańskich obfituje w szereg gatunków endemicznych i rzadkich w oparciu o które istnieje duży potencjał dla turystyki edukacyjnej. Zbiornik Mietkowski (bird watching), Łąka Sulistrowicka (butterfly watching), Dolna Bystrzyca („bezkrwawe łowy” – plenery fotograficzne);
- przy całym bogactwie tych form widoczny jest brak ich zagospodarowania turystycznego: oznakowania /ścieżki edukacyjne/, materiałów informacyjnych, ekspozycji i oferty bazującej na tym zasobie;
- wskazane jest również prowadzenie aktywnej edukacji regionalnej opartej o zasób przyrodniczy co przyczyni się do wzrostu świadomości i kultury ekologicznej mieszkańców/ ograniczenie dzikich wysypisk śmieci, ograniczanie szkodliwych emisji zanieczyszczeń z gospodarstw domowych, racjonalna gospodarka komunalna.

2.1.6. Prawne formy ochrony przyrody

Podstawy prawne ochrony przyrody w Polsce

Podstawowym aktem prawnym regulującym kwestie związane z ochroną i konserwacją środowiska przyrodniczego w Polsce, określającym główne cele, zasady oraz formy ochrony dla zachowania wartości przyrody ożywionej, nieożywionej oraz krajobrazu jest *Ustawa o ochronie przyrody* z

dnia 16. kwietnia 2004 roku⁴. Ustanawia ona 10 form ochrony przyrody, w tym obszarowe: park narodowy, rezerwat przyrody, park krajobrazowy, obszar Natura 2000, obszar chronionego krajobrazu, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz punktowe: pomnik przyrody, stanowisko dokumentacyjne oraz gatunkowa ochrona roślin i zwierząt. Obszary Natura 2000 wchodzą w skład europejskiej sieci terenów cennych przyrodniczo, mającej na celu specjalną ochronę ptaków (w tym gatunków o znaczeniu priorytetowym dla zachowania europejskiej bioróżnorodności) oraz rzadkich siedlisk. Dla ochrony wartości kulturowych zespołów przyrodniczo-krajobrazowych stosowane są również przepisy prawne *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23. lipca 2003 roku⁵. Wpisem do rejestru zabytków chronione są zwykle zabytkowe założenia parkowe lub ogrodowe, układy komponowanej zieleni, aleje drzew, itp.. Formą ochrony krajobrazów przyrodniczo-kulturowych (pośrednio) jest również ustalenie stref ochronnych (konserwatorskich lub stref „K” ochrony krajobrazu kulturowego) w dokumentach o charakterze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Formy ochrony przyrody w gminach w zakresie opracowania (Subregion turystyczny Ślęży)

Szczegółowy opis obszarów chronionych zamieszczono w załączniku 1, a Ograniczenia dla rozwoju turystyki na tych obszarach w załączniku nr 2.

Na terenie gmin w zakresie opracowania znajdują się dwa parki krajobrazowe: Doliny Bystrzycy oraz Ślężański Park Krajobrazowy, oba w granicach kilku sąsiadujących ze sobą gmin. Reprezentują dwa kontrastowe typy krajobrazu: doliny rzecznej na obszarze nizinnym (Równina Wrocławska) oraz góry wyspowej charakterystycznej dla Przedgórze Sudeckiego. Park Krajobrazowy Doliny Bystrzycy cechuje obecność unikatowych siedlisk i ostoi różnych gatunków ptactwa wodnego oraz funkcje korytarza ekologicznego łączącego Sudety z doliną Odry. Znakiem rozpoznawczym środowiska geograficznego Masywu Ślęży pozostają endemiczne, rozwinięte na specyficznym podłożu geologicznym zbiorowiska roślinne, liczne naturalne i antropogeniczne odsłonięcia geologiczne oraz formy rzeźby związane z plejstoceńską historią regionu. Cenne pod względem przyrodniczo-krajobrazowym obszary wzbogacają walory kulturowe. W przypadku doliny Bystrzycy składają się na nie założenia parkowo-pałacowe i folwarczne zlokalizowane na całej długości rzeki w granicach parku aż po ujście do Odry, natomiast w Masywie Ślęży liczne artefakty i stanowiska archeologiczne (ślady osadnictwa, osady,

⁴ Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16. kwietnia 2004 roku, Dz. U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880, z 2005 r. Nr 113, poz. 954, Nr 130, poz. 1087, z 2007 r. Nr 75, poz. 493, Nr 176, poz. 1238, Nr 181, poz. 1286.

⁵ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23. lipca 2003 roku, Dziennik Ustaw z 2003 r. Nr 162 poz. 1568.

grodziska, cmentarzyska, kurhany, pojedyncze groby, rzeźby kultowe, itp.) związane z wieloma kulturami przedchrześcijańskimi (m.in.: pucharów lejkowatych, kultury jordanowskiej, halsztackiej, łużyckiej oraz z czasów wpływów rzymskich).

Rangę parków krajobrazowych podkreśla wytypowanie czterech obszarów: Masywu Ślęży, Wzgórz Kiełczyńskich, Przeplatek Bystrzycy oraz Zbiornika Mietkowskiego, do europejskiej sieci Natura 2000.

Ścisłą formą ochrony, na podstawie przepisów krajowych, objęto trzy rezerваты, wszystkie w obrębie Ślężańskiego Parku Krajobrazowego: rezerваты krajobrazowe – Góra Ślęża, Góra Radunia oraz florystyczny – Łąka Sulistrowicka. Dwa pierwsze podlegają intensywnej penetracji turystycznej, niemal w całości⁶ wykluczonym z ruchu turystycznego, z uwagi na charakter przedmiotu ochrony, pozostaje rezerwat Łąki Sulistrowickiej.

Pozostały obszar subregionu Ślęży objęty jest formami ochrony niższej rangi. Niewielki fragment gminy Niemcza (Wzgórze Dębowe) znajduje się w granicach Obszaru Chronionego Krajobrazu Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich. Podstawą wydzielenia tej formy ochrony są głównie walory wizualne i estetyczne krajobrazu, w tym wypadku pofalowanych, zalesionych wzgórz cechujących się malowniczymi, często o charakterze głębokich wąwozów, dolinami lokalnych potoków. Wyniesienia zarówno niższych i izolowanych wzgórz Masywu Ślęży (Kiełczyńskich i Oleszańskich), jak i Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich kontrastują z krajobrazem płaskich, rolniczo wykorzystywanych terenów Niziny Śląskiej. Walory krajobrazowe grupy skałek na progu morfologicznym w Masywie Ślęży chronione są również w zespole przyrodniczo-krajobrazowym „Skalna”.

Punktowe lub małoobszarowe formy ochrony przyrody na terenie subregionu turystycznego to pomniki przyrody i użytki ekologiczne. Te ostatnie znajdują się w Masywie Ślęży na podłożu serpentynitowym, obejmując stanowiska roślinności ciepłolubnej oraz paproci serpentynitowej. Pomniki przyrody, głównie o charakterze pojedynczych drzew lub naturalnych bądź komponowanych grup drzew (zabytkowe aleje), znajdują się na terenie całego subregionu, w tabeli wyszczególniono jedynie te znajdujące się w kompleksach potencjalnie predysponowanych do rozwoju w oparciu o nie turystyki lub rekreacji. Dominują gatunki rodzime i udomowione – m.in. dąb szypułkowy, lipa drobnolistna, kasztanowiec biały, występują tu również gatunki drzew ozdobnych, m.in.: sosna wejmutka, platan klonolistny, magnolia drzewiasta czy buk czerwonolistny. Zabytkowe aleje drzew chronione są także wpisem do rejestru zabytków, zwykle w ramach całych założeń parkowo-pałacowych, niekiedy na podstawie odrębnego zapisu (Kątki i Krasków). W Wojślawicach (gmina Niemcza) historyczne ogrody objęte są ochroną i udostępniane w formie arboretum (ogrodu dendrologicznego).

⁶ Przez obszar rezerwatu przechodzi jedna ścieżka dydaktyczna, pieszy szlak turystyczny poprowadzony jest obrzeżami rezerwatu.

Znajdujące się w północnej części subregionu gminy: Żórawina i Kobierzyce, z uwagi na intensywne rolnicze wykorzystywanie, pozbawione są obszarowych form ochrony przyrody. Zachowały się tu jednak liczne zespoły parkowo-pałacowe objęte przepisami ochronnymi wynikającymi z *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, liczne zadrzewienia śródpolne i aleje drzew. Mają one znaczenie przede wszystkim krajobrazowe (wizualne, estetyczne), jak i ekologiczne. Na terenie wszystkich gmin występują również rośliny i zwierzęta objęte formami gatunkowej ochrony.

I. Produkt turystyczny w oparciu o tereny chronione Parku Śląskiego – diagnoza, propozycje

Produkt turystyczny subregionu, kreowany w oparciu o walory przyrodnicze i krajobrazowe terenów chronionych, najlepiej wykorzystywany jest w chwili obecnej w Masywie Ślęży, jednak w małym stopniu w stosunku do potencjału.. Najsilniej eksponowane jest tu dziedzictwo archeologiczne Ślęży (w mniejszym stopniu Raduni), walory przyrodnicze (m.in. rodzaje zbiorowisk leśnych) oraz widokowe (wieże widokowe na Wieżycy i Ślęży), słabiej dziedzictwo geologiczne (próg morfologiczny, odsłonięcia geologiczne) i geomorfologiczne (starożytne i nowożytne kamieniołomy, gołoborza). W niewielkim stopniu wykorzystywane są walory specjalistyczne Śląskiego Parku Krajobrazowego (turystyka rowerowa po znakowanych trasach rowerowych). Największy potencjał rozwojowy tkwi zatem w **funkcji dydaktycznej** (poznawczej, w tym geoturystyki oraz kształtowania świadomości ekologicznej), **wypoczynkowej** oraz **specjalistycznej** (kwalifikowanej) turystyki.

I.A. Postulowanym działaniem wobec Śląskiego Parku Krajobrazowego jest rozszerzenie o funkcje tzw. geoparku.

Cechą geoparku, formy organizacyjnej i ochronnej, jest ochrona i wyeksponowanie dziedzictwa geomorfologicznego i geologicznego Ziemi przy jednoczesnym podejmowaniu działań edukacyjnych i promocyjnych w ramach bogatej oferty rekreacyjnej i kulturowej. Jest to jednocześnie forma działalności możliwa do zrealizowania w ramach prawnych parku krajobrazowego wraz z jego ograniczeniami wynikającymi z przyjętej formy i stopnia ochrony. Podstawą powoływania geoparków jest przede wszystkim występowanie cennych geostanowisk o potwierdzonej wartości naukowej. Korzystną przesłankę stanowi ponadto współwystępowanie walorów geologicznych i geomorfologicznych wraz z walorami kulturowymi (archeologicznymi, historycznymi, itp.) oraz przyrodniczo-ekologicznymi (wszystkie te warunki Masyw Ślęży spełnia). Do korzyści płynących z powołania geoparku należą:

- zaistnienie obszaru w międzynarodowej sieci geoparków „firmowanych” przez organizacje międzynarodowe (dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego),
- popularyzacja waloru w skali większej niż regionalna i krajowa (efekt marketingowy),

- zastąpienie „starego” nowym – w sferze percepcji i odbioru społecznego hasło park krajobrazowy postrzegane jest głównie w kategoriach formy ochrony. Promocja geoparku, przy zachowaniu tego samego stopnia ochrony, powinna dążyć do wykreowania obrazu atrakcji opartego również o skojarzenia miękkie, przez pryzmat oferowanych doświadczeń oraz emocji.

W tym celu proponuje się:

- nawiązanie współpracy z podobnymi jednostkami w Polsce (pod nazwa geoparku funkcjonuje obecnie GeoPark Kielce, ale nie z rekomendacji UNESCO) lub za granicą (najbliższy geopark w europejskiej sieci to *Czeski Raj*) – wymiana doświadczeń;
- rozbudowę zaplecza dydaktycznego o infrastrukturę służącą wyeksponowaniu walorów geomorfologicznych i geologicznych (znakowane ścieżki dydaktyczne): uporządkowanie i odpowiednie oznakowanie starożytnych i współczesnych wyrobisk (kamieniołomów) w obrębie Ślężańskiego Parku Krajobrazowego;
- powołanie centrum edukacyjnego w obrębie Parku (rozszerzenie bazy turystycznej w zakresie tzw. zagospodarowania recepcyjnego);
- podjęcie **aktywnej** działalności dydaktycznej (nie tylko *stricte* muzealnej), służącej promocji wszystkich walorów przyrody nieożywionej i ożywionej – nawiązanie współpracy z instytucjami oświatowymi różnego szczebla (zielone szkoły dla młodzieży gimnazjalnej, współpraca ze środowiskami akademickimi);
- odnowienie, uzupełnienie istniejącej i rozwój nowej infrastruktury turystycznej (inwentaryzacja znaków turystycznych, uzupełnienie tabliczek informacyjnych), uczytelnienie oznakowania tematycznych ścieżek dydaktycznych (symboli graficznych) oraz większa niż dotychczas popularyzacja i wizualizacja ich haseł przewodnich (marketingowych); stworzenie szlaku Ślężańskiego Geodziedzictwa.
- stworzenie System Identyfikacji Wizualnej parku spójnego z SIW subregionu (czytelny element graficzny dziedzictwa geomorfologicznego lub geologicznego).

I.B. Postulowane działaniem wobec Ślężańskiego Parku Krajobrazowego w dziedzinie dekoncentracji ruchu turystycznego

Aktywizacja przestrzeni turystycznej Raduni jako alternatywa dla nadmiernej eksploatacji środowiska przyrodniczo-kulturowego Ślęzy, głównie w kierunku rozwoju turystyki rowerowej. Postulowane jest utworzenie trasy rowerowej o charakterze górskim (wyczynowym MTB), przy jednoczesnym odseparowaniu (tam, gdzie jest to możliwe) pieszego i rowerowego ruchu turystycznego tak na Ślęzy, jak i Raduni. Proponuje się również ujednoczenie formy graficznej oznakowania szlaku rowerowego z powszechnie obowiązującą w regionie (barwny symbol roweru na tle białego

kwadratu lub symbol roweru i barwny pasek szlaku w białym kwadratowym polu), wyposażenie trasy w tabliczki informacyjne (kierunek trasy, kilometraż), tablice z treścią kartograficzną (przebieg trasy, przewyższenia), zadane punkty wypoczynkowe na trasie wyposażone w kosze na odpady, ponadto zabezpieczenie w budżecie środków na konserwację i odnowę szlaku (co kilka lat). Celowym byłoby wprowadzenie podziału przestrzeni turystycznej w Masywie Ślęży w kontekście dalszego rozwoju turystyki rowerowej na przestrzeń **rekreacji rowerowej** Ślęży (trasy dłuższe, widokowe o przebiegu trawersującym, wykorzystujące drogi i trakty leśne docelowo przeznaczone dla rodzin z dziećmi, mniej zaawansowanych turystów rowerowych) oraz przestrzeń **rowerowego kolarstwa wyczynowego** przeznaczonego dla MTB (Radunia). Działaniom infrastrukturalnym powinny towarzyszyć działania promocyjne, przede wszystkim w kierunku aktualizacji **ogólnodostępnych** map turystycznych o przebieg szlaków rowerowych w Masywie Ślęży, nie tylko wydawnictw folderowych. Dla rozwoju turystyki rowerowej w Ślęzańskim Parku Krajobrazowym (lub geoparku) **kluczowe znaczenie** ma zwiększenie dostępności komunikacyjnej subregionu dla turysty rowerowego (mieszkańca Wrocławia) poprzez reaktywację połączeń kolejowych przynajmniej w letnim sezonie turystycznym (weekendy) lub uruchomienie specjalnych połączeń autobusowych, tzw. cyklobusów, pozwalających na przewiezienie co najmniej kilku rowerów. Postulowaną jest również symetryczna rozbudowa infrastruktury turystycznej i komunikacyjnej Przełęczy Tąpadła w celu „rozszczerzenia” ruchu turystycznego w kierunku Ślęży i Raduni. Narzędziem popularyzacji Masywu Ślęży jako centrum turystyki rowerowej w przyszłości mogłoby stać się zorganizowanie imprezy sportowej „podpiętej” pod cykl maratonów MTB odbywających się w wielu miejscowościach turystycznych Sudetów (np. Świeradów, Polanica Zdrój, Wałbrzych–Książ).

II. Produkt turystyczny w oparciu o tereny chronione Parku Krajobrazowego Dolina Bystrzycy – diagnoza, propozycje

II.A. Na obszarze ścisłej doliny Bystrzycy

Park Krajobrazowy Dolina Bystrzycy predysponowany jest do rozwoju w pierwszej kolejności tzw. **ekoturystyki**. Postulowany jest rozwój infrastruktury turystycznej w oparciu o przebieg doliny rzecznej. Aktualnie Park niemal zupełnie pozbawiony jest infrastruktury turystycznej: nie istnieją ścieżki dydaktyczne, miejsca (punkty) biernego wypoczynku, nad Bystrzycą brakuje elementów zagospodarowania (w gminach poza granicami opracowania przebiega pojedyncza ścieżka Jernołtów – Ratyń) służących zaspokojeniu potrzeb turystów–uczestników wodnej turystyki wędrowskiej (kajakarzy). Z uwagi na charakter doliny rzecznej (krętość, zabagnienia, liczne starorzecza) trudnym jest wyznaczenie szlaku turystycznego w całości podporządkowanego przebiegowi rzeki. Proponuje się wyznaczenie tematycznych ścieżek dydaktycznych o charakterze przyrodniczym (ostoje ptactwa) w okolicach Milin – Okulice – Kamionna oraz przyrodniczo-geomorfologicznym w okolicach Skalka – Samotwór – Małkowice (Romnów) – Sadowice (Kąty

Wrocławskie) (formy akumulacyjno-denudacyjne dna doliny rzecznej, starorzecza). Potencjał środowiska naturalnego oraz charakter siedlisk predysponowany jest do rozwoju **turystyki „ornitologicznej”** – proponuje się wydanie mapy turystycznej lub wydawnictwa z lokalizacją i opisem flory i fauny parku ze szczególnym uwzględnieniem miejsc lęgowych określonych gatunków ptaków. W oparciu o nią wskazany byłoby utworzenie punktów obserwacyjnych („podpiętych” pod ścieżki dydaktyczne) w postaci drewnianych ambon wyposażonych w tablice informacyjne z opisem obserwowanych ptaków. Oferta edukacyjna Parku docelowo powinna zostać skierowana do szkół (z możliwością prelekcji i opieki przewodnickiej), jak również regionalnych i krajowych środowisk pasjonatów (ornitologicznych), członków towarzystw związanych z ochroną przyrody.

II.B. Na obszarze zbiorników wodnych

Kolejnym priorytetowym produktem turystycznym Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzycy docelowo powinien stać się wypoczynek i rekreacja w oparciu o Zbiornik Mietkowski. Postulowane działania to:

- zapewnienie kąpielącej bezpieczeństwa (kąpieliska strzeżone wyposażone w sanitariaty),
- rozbudowa infrastruktury i urządzeń zapewniających aktywny wypoczynek nad wodą,
- zapewnienie dojazdu i wydzielonej przestrzeni parkingowej,
- monitoring stanu czystości strefy brzegowej, likwidacja dzikich kąpielisk,
- odseparowanie miejsc rekreacji od sektorów wędkarskich,
- ochrona habitatów wysp na Zbiorniku Mietkowskim.

W działaniach marketingowych i promocyjnych zaleca się wykorzystanie waloru krajobrazowego (lokalizacji) Zbiornika Mietkowskiego, jakim jest widok tafli wody na tle Masywu Ślęży (**„tylko tutaj woda i góry na wyciągnięcie ręki”, wypoczynek u stóp „tajemniczej” góry**).

Komplementarne znaczenie dla Zbiornika Mietkowskiego i Proszkowickiego a pierwszoplanowe (w skali lokalnej) dla akwenu wodnego w Chwałkowie ma turystyka kwalifikowana (wędkarstwo), której popularyzacji może służyć wykreowanie i włączenie na stałe do kalendarza imprez gminnych zawodów wędkarskich.

Priorytetowym zadaniem dla Parku jest aktywizacja szlaku kajakowego Bystrzycy, poprzez zagospodarowanie brzegów rzeki dla potrzeb kajakarzy (punkty wypoczynkowe na szlaku wodnym przede wszystkim w miejscach unikatowych nadrzecznych zespołów parkowo-pałacowych). Kształtowanie

wnętrz krajobrazowo-architektonicznych umożliwiających obserwację elementów historycznego krajobrazu kulturowego poprzez pielęgnację (aranżację) zieleni i utrzymanie brzegów. Wykreowanie wspólnej nazwy szlaku wodnego i rowerowego „Pałaców i ogrodów doliny Bystrzycy”. W przypadku tego ostatniego proponowanym działaniem jest utworzenie łącznika (lub rozgałęzienia) szlaku rowerowego EuroVelo 9 na trasie Kąty Wrocławskie – Krobielowice – Czereńczyce – Okulice – Milin – Proszkowice – Maniów (także z wykorzystaniem dróg polnych).

Koniecznym jest stworzenie systemu wizualnej identyfikacji parku w zakresie logo, stosowanego we wszystkich materiałach promocyjnych, jak również miejsc identyfikowanych jako **wejście do parku** (zwłaszcza w kierunku Wrocławia) z podstawową infrastrukturą turystyczną (miejscami postoju i wypoczynku), w tym informacyjną. Aktualnie granice parku są łatwe do zidentyfikowania wizualnie (zielony, wąski pas doliny rzecznej), ale nie infrastrukturalnie.

III. Produkt turystyczny w oparciu o pozostałe obszary – uwagi

Z uwagi na ograniczony zakres przestrzenny Obszaru Chronionego Krajobrazu Wzgórz Niemczańsko-Strzelińskich na terenie gmin w granicach opracowania, strategia rozwoju turystyki i kreowanie ewentualnego produktu turystycznego w tym mikroregionie powinny nawiązywać również przestrzennie i ideologicznie do założeń koncepcyjno-programowych przyjętych w sąsiednich gminach.

Na terenach gmin pozbawionych powierzchniowych form ochrony przyrody postuluje się działania, mające na celu rewitalizację krajobrazu kulturowego (przede wszystkim zespołów parkowo-pałacowych oraz enklaw naturalnej zieleni), służących wyeksponowaniu walorów krajobrazowych i zachowaniu bioróżnorodności.

2.1.7. Stan środowiska naturalnego⁷

Środowisko naturalne na obszarze gmin w zakresie opracowania podlega określonym oddziaływaniom związanym z prowadzoną w Subregionie i jego otoczeniu działalnością gospodarczo-przemysłową, działalnością rolniczą, gospodarką komunalną i odpadami, jak również zintensyfikowaniem transportu i komunikacji (przede wszystkim w ruchu drogowym).

⁷ Na podstawie Raportu o stanie środowiska w województwie dolnośląskim w 2007 roku, dane zagregowane dla powiatów. Gminy Subregionu Ślęza zagregowane są w danych dla powiatu wrocławskiego, świdnickiego i dzierzoniowskiego.

Podstawą gospodarki Subregionu Śląza jest w chwili obecnej, po zamknięciu wielu zakładów przemysłowych, w tym cukrowni, działalność rolnicza i leśna. W gminie Kobierzyce w ostatnich latach powstało szereg nowych inwestycji o charakterze głównie handlowo-usługowym oraz przemysłowym a w wybranych gminach Subregionu prowadzona jest nadal działalność wydobywcza związana z pozyskiwaniem przede wszystkim materiałów skalnych (gmina Sobótka, Marcinowice, Jordanów Śląski, Mietków).

Największym zagrożeniem dla utrzymania jakości powietrza są emisje do atmosfery gazów (w tym SO₂, NO, NO₂), oraz pyłów zawieszonych. Stan powietrza w Subregionie jest ogólnie dobry, podwyższone ilości zanieczyszczeń występują lokalnie. Główne źródła zanieczyszczeń powietrza znajdują się wokół Subregionu i są to m.in.: FORTUM DZT S.A. i Zakłady Koksownicze oraz ciepłownię w Wałbrzychu, kotłownię w Dzierżoniowie, odlewnia i ciepłownię w Świdnicy, cukrownia w Pszenniu, zakłady ceramiczne w Żarowie oraz zespół elektrociepłowni we Wrocławiu. Z uwagi na przeważające kierunki wiatrów największe zagrożenie wiąże się z przenoszeniem zanieczyszczeń ze źródeł zlokalizowanych na zachód i południowy-zachód od Subregionu. Zwiększona emisja zanieczyszczeń ma miejsce ponadto wzdłuż ciągów komunikacyjnych, głównie drogowych. Wzrastająca dostawa spalin z dużą ilością ołowiu do atmosfery powoduje również lokalne skażenie gleb, wód powierzchniowych, podziemnych oraz negatywne skutki dla organizmów żywych. Na terenie Subregionu problem ten wraz z podwyższonym natężeniem szkodliwego hałasu dotyczy tzw. Węzła Bielańskiego, terenów wokół autostrady A4, drogi nr 8 z Wrocławia do Boboszowa oraz drogi krajowej nr 35 z Wrocławia do Wałbrzycha. Pod względem ogólnej emisji zanieczyszczeń gazowych powiat dzierżoniowski przyjmuje wartości niskie, nieco wyższe powiat świdnicki: co stanowi odpowiednio 0,18% i 0,95% ogólnej emisji gazów z całego województwa, na powiat wrocławski przypada 2,67% ogólnej emisji. Taka kolejność powiatów obejmujących gminy Subregionu Śląza dotyczy również rankingu pod względem emisji dwutlenku siarki i tlenków azotu w skali całego Dolnego Śląska. W odniesieniu do zanieczyszczeń pyłowych w skali Subregionu są one największe w powiecie świdnickim, najmniejsze w powiecie dzierżoniowskim. Są to jednak nadal w skali województwa wartości niskie i średnie.

Stan powietrza w Subregionie monitorowany jest głównie za pomocą punktów pomiarowych metodą pasywną znajdujących się w: Kątach Wrocławskich, Kobierzycach, Mietkowie, Sobótce, Jordanowie Śląskim, Łagiewnikach i Niemczy. Stałe stacje pomiarowe znajdują się poza Subregionem: we Wrocławiu i Dzierżoniowie oraz pyłomierz PM 10 w Świdnicy.

Na poprawę stanu powietrza w Subregionie wpłyną zapewne pozytywnie ostatnie inwestycje proekologiczne poczynione w zakładach przemysłowych jego najbliższego sąsiedztwa, przede wszystkim w Wałbrzychu, Świdnicy, Dzierżoniowie i Bielawie.

Stan wód powierzchniowych został omówiony w podrozdziale 2.1.3..

Jakość wód podziemnych oceniana jest w skali pięciostopniowej. Na negatywną ocenę wpływają podwyższone wartości żelaza, siarczanów, potasu, wapnia, sodu, manganu, chlorków, fluorków, przewodnictwa elektrycznego oraz obniżone wartości wodorowęglanów. Na terenie Subregionu znajduje się kilka punktów pomiarowych, dla których ustalono klasy wód podziemnych. Wg monitoringu przeprowadzonego w 2007 roku przez Państwowy Instytut Geologiczny wody podziemne Subregionu w określonych punktach pomiarowych zaliczane są do klas: Piława Górna (gmina Dzierżonów) - klasa IV, Zebrzydów (gmina Marcinowice) - klasa III i klasa V, Bogdaszowice i Małkowice (gmina Katy Wrocławskie) - klasa III. Są to więc wody od jakości uznanej za zadowalającą, poprzez niezadowalającą po złą jakość wód podziemnych. Na terenie Subregionu, z uwagi na występowanie wód mineralnych, został wyznaczony obszar ochrony uzdrowiskowej - Przerzeczyn Zdrój. Obniżona jakość wód podziemnych jest często skorelowana z występowaniem na powierzchni składowisk lub innych źródeł zanieczyszczeń. Obecność wód V klasy zanotowano w pobliżu takich obiektów jak składowisko odpadów komunalnych w miejscowości Brzeście (gmina Żórawina).

Stan gleb w Subregionie określa m.in. udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych. W gminach powiatów wrocławskiego i świdnickiego zasadniczo sytuacja jest dobra, ponieważ udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych jest w obu powiatach niższy od 40%, w powiecie dzierżoniowskim udział tych gleb mieści się w przedziale 41-60%. Zakwaszenie gleb stwarza konieczność przeprowadzanie ich wapniowania. Gleby Subregionu cechuje wysoka zawartość fosforu, magnezu i potasu. Badania WIOŚ we Wrocławiu wskazały również na występowanie terenów z glebami silnie skażonymi - na terenie Subregionu znajdują się one wokół kopalni w Nasławicach, a także wokół ciągów komunikacyjnych Dzierżonów-Świdnica i Dzierżonów-Wrocław.

Zasadniczy wpływ na stan środowiska ma gospodarka komunalna i gospodarka odpadami. Ważnym problemem jest skanalizowanie wsi oraz odpowiednia lokalizacja składowisk odpadów. Na terenie Subregionu znajdują się składowiska w Strzegomianach, Sośnicy, Stróży, Brześciu, Dankowicach oraz Gilów-Dzierżonów. Wymagają one modernizacji, spełnienia wymogów ochrony środowiska przede wszystkim w kierunku zabezpieczenia wód podziemnych przed przenikaniem substancji szkodliwych. Koniecznym jest wprowadzenie ekologicznych systemów unieszkodliwiania odpadów, recyklingu, selektywnej zbiórki odpadów oraz walka z powstawaniem nielegalnych wysypisk śmieci.

Wnioski:

- stan środowiska na terenie Subregionu można określić jako zadowalający ze wskazaniem potrzeby kontynuowania proekologicznych kierunków, narzędzi i środków rozwoju gospodarczego i komunikacyjnego;

- istotnym dla rozwoju turystyki jest prowadzenie dalszego monitoring stanu środowiska naturalnego, zwłaszcza pod kątem tych jego składników, które najsilniej wpływają na jakość przestrzeni turystycznej (przede wszystkim stanu wód powierzchniowych i jakości powietrza) oraz ograniczenia przestrzennego i minimalizacji uciążliwych skutków środowiskowych różnego rodzaju działalności człowieka;
- istnieje potrzeba podjęcia walki z hałasem wzdłuż ciągów komunikacyjnych (ekrany dźwiękochłonne), w ciągu drogi krajowej 8 i autostrady A4 (sąsiedztwo Adrenalina Park)
- konieczna jest poprawa ogólnej estetyki i jakości środowiska wiejskiego w zakresie skanalizowania wsi, ograniczenia emisji ścieków komunalnych do wód powierzchniowych, wprowadzenia segregowania śmieci, usuwania dzikich wysypisk śmieci);
- koniecznym jest realizacja programów społecznych mających na celu popularyzację kultury i zachowań proekologicznych.

2.2. Walory kulturowe rozwoju turystyki

2.2.1 Rys historyczno – kulturowy regionu

Dzieje ziem przynależnych do Subregionu Gmin Ślązańskich tworzą niezwykle bogatą historię, w której przeplatają się wpływy wielu narodowości, co znacznie poszerza jego zaplecze kulturowe. Masyw Ślęży od zarania dziejów stanowił jeden z najbardziej znaczących ośrodków osadnictwa w Europie i na Śląsku. Rozwój kulturowy poprzez wieki odciskał silne piętno w krajobrazie społecznym. Uwidacznia się to poprzez wielowiekowe pozostałości, które zachowały się do czasów obecnych w pokaźnym zagęszczeniu. Większość miejscowości obszaru powstała w okresie średniowiecza, a ponadto zachowały się tu również wpływy znacznie wcześniejsze. Pierwsze ślady osadnictwa pochodzą już z epoki neolitu. Wiedza o historii Subregionu jest silną podstawą do rozwijania produktów turystycznych na kanwie dziedzictwa historycznego. W poniższej tabeli zostały przedstawione propozycje wykorzystania turystycznego wydarzeń historycznych

Tabela 4. Analiza rysu historycznego Subregionu w kontekście tworzenia produktów turystycznych

Kalendarium Wydarzeń	Użyteczność wydarzeń w tworzeniu produktu turystycznego
200tys. - 50tys. lat p.n.e. pierwsze ślady obecności przodków człowieka w okolicach Ślęży	ścieżka edukacyjno- historyczna, ścieżka rowerowa, ścieżka piesza
12-10 tys. lat p.n.e. Grodziszczce i Stary Zamek ślady pierwszych rolników neolitycznych	ścieżka edukacyjno- historyczna, ścieżka rowerowa
5 - 2 tys. Lat p.n.e. Jordanów Śląski okres młodego neolitu, z którego pochodzi słynna figurka , jednego w swoim rodzaju barana wykonanego techniką sznurkowo- taśmową	pamiątka regionalna, ścieżka edukacyjno- historyczna, plener ceramiczny, ścieżka edukacyjno-historyczna, festyn archeologiczny
4,5 tys. p. n. e. Jańska Góra Pierwsze kopalnie odkrywkowe Serpentyinitu	ścieżka edukacyjno- historyczna
1,8 tys. lat p.n. e. Świątniki, Tomice, Będkowice, Mirosławice, początek epoki brązu na terenach Masywu Ślęży, działalność kultury unietyckiej widoczne na postawie odnalezionych grobów	ścieżka edukacyjno-historyczna, ścieżka rowerowa, rekonstrukcje muzealne, plener ceramiczny, warsztaty starożytnego hutnictwa
1,3 tys. lat p.n. e. znaczny rozwój osadnictwa na obszarze Masywu Ślęży, pierwsze ślady kultury Łużyckiej	ścieżka edukacyjno-historyczna, ścieżka rowerowa, rekonstrukcje muzealne,
Ok. 700 lat p.n.e. Ślęża i sąsiednie wzniesienia, pierwszy ośrodek Kultu Słońca i	ścieżka edukacyjno-historyczna, ścieżka rowerowa,

<p>Księżycyca stworzony przez ludy kultury łużyckiej , cechę tych ludności był specjalny obrzęd pogrzebowy - palenie zmarłych i grzebanie popiołów na rozległych cmentarzyskach, pierwszy gród z kamiennymi obwarowaniami</p> <p>Ok. 500 lat p.n.e.- 400 lat n.e. Tereny Subregionu znalazły się na trasie Bursztynowego Szlaku na trasie między Kłodzkiem a Wrocławiem, wyraźne wpływy rzymskie z tego okresu, przypuszcza się, że trasy szlaku przebiegała wzdłuż obecnej międzynarodowej trasy E-8</p> <p>Ok. 300 lat p.n.e. Masyw Ślęży, Początek osadnictwa Celtów Jedno z plemion osiedliło się w okolicach Masywu Ślęży i prawdopodobnie reaktywowało miejsce kultu na Ślęży. Wiele wskazuje, że to Celtom zawdzięczamy słynne rzeźby Ślężańskie (panna z ryb, niedźwiedzie, oraz mnich . W tym też okresie notujemy początki warsztatów wytwórczych kamieni żarnowych na północnym zboczu góry.</p> <p>Ok. 500 r. Chwałków, Będkowice - ślady bytności Słowian, w Będkowicach powstał zespół osadniczy składający się z grodu, osady i ciepłopalnego cmentarzyska kurhanowego</p> <p>Ok. 945 r. Geograf Bawarski po raz pierwszy wśród osiadłych plemion na Śląsku opisuje Ślężan</p> <p>990 r. Podbój Śląska przez Mieszka I, wejście terenów Subregionu pod panowanie Piastów, Polski</p> <p>1017 r. – Niemcza zastąpiła w Europie zwycięską bitwą, kiedy to za panowania Bolesława Chrobrego odparto najazd zbrojny cesarza niemieckiego Henryka II wraz z oddziałami czeskimi i luteckimi.</p> <p>1138r. fundacja przez Piotra Włosta klasztoru kanoników regularnych Augustianów na szczycie Ślęży kładzie kres ośrodkowi kultowemu, a szereg pogańskich zwyczajów adaptowanych jest przez obrzędowość chrześcijańską.</p> <p>13 lutego, 1258r. Dzierżoniów, pierwsza wzmianka o mieście</p> <p>1297 r Kąty Wrocławskie otrzymują prawa miejskie</p>	<p>rekonstrukcje muzealne, imprezy lokalne z rekonstrukcją obrzędów kultu słońca i księżyca, festyn archeologiczny</p> <p>szlak rowerowy, pamiątka regionalna, imprezy lokalne, Międzynarodowy Szlak Bursztynowy , Festyn „rzymski”-</p> <p>pamiątki regionalne, imprezy lokalne, ścieżka edukacyjno-historyczna, ścieżka rowerowa, warsztaty rękodzielnicze</p> <p>Festiwal Słowian, pełna rekonstrukcja grodu, warsztaty rękodzielnicze turystów, imprezy motywacyjne pod hasłem „Zabawa w dawnych Słowian”, ścieżka edukacyjno-historyczna</p> <p>Ścieżka edukacyjno-historyczna, Festiwal Słowian, pełna rekonstrukcja grodu, warsztaty rękodzielnicze turystów, imprezy motywacyjne pod hasłem „Zabawa w dawnych Słowian”</p> <p>Ścieżka edukacyjno-historyczna</p> <p>Rekonstrukcja bitwy, Festiwal Niemczański ,rekonstrukcja grodu</p> <p>Ścieżka edukacyjno- historyczna, trasa pielgrzymki</p> <p>Święto Miasta</p> <p>Święto Miasta</p>
---	--

<p>1331 r. – Niemcza odpięra skutecznie ataki wojsk króla czeskiego Jana Luksemburskiego, który oblegał miasto. Obrona ta uniemożliwiła połączenie się wojsk Jana Luksemburskiego z wojskami krzyżackimi, co z kolei przyczyniło się do zwycięstwa króla Władysława Łokietka w wojnie z Krzyżakami.</p> <p>4 lutego 1399 r. Sobótka król Wacław IV udzielił opatowi Mikołajowi zgody na osadzenie Sobótki na prawach miasta, nadając jej wszystkie przywileje, wolności i zwyczaje miejskie. Powstają pierwsze cechy, rozwijają się instytucje miejskie i cechowe.</p> <p>XVI w.- XIX w. Łagiewniki Okres działalności zakonu Cystersów</p> <p>1600r. Przebudowa Kościoła Świętej Trójcy w budowlę obronną</p> <p>1653-54, w wyniku tzw. redukcji kościołów w ramach Pokoju Westfalskiego następuje przejście kościołów protestanckich przez katolików</p> <p>3 lutego 1813 Sobótka, Rogów Sobócki generał Adolf von Lutzow rozpoczyna formowanie korpusu ochotników do walki z siłami Napoleona</p> <p>18 czerwca 1815 Krobielowice , Zwycięstwo feldmarszałka Pruskiego Von Bluchera w bitwie pod Waterloo, uznawanej za jedną z najważniejszych w historii, rozstrzelanie Krobielowic, które zostały przekazane feldmarszałkowi jako nagroda za zwycięstwo bitwy,</p> <p>1880.r Friedrich von Oheimb staje się właścicielem majątku w Wojślawicach i rozpoczyna prace nad rozwinięciem ogrodu</p> <p>1885 r W Sobótce powstaje stacja na linii kolejowej Wrocław – Świdnica I</p> <p>1924r. Kobierzyce, Rudolf Steine twórca Antropozofii i pedagogiki waldorfskiej przeprowadza kurs "Podstawy wiedzy duchowej dla powodzenia w rolnictwie"</p> <p>1945-1947r. wysiedlenie ludności niemieckiej, silny napływ osadników ze wschodniej i centralnej Polski a także osadników pochodzenia żydowskiego oraz górali czadeckich, efekt „tygla kulturowego”</p>	<p>Ścieżka edukacyjno-historyczna</p> <p>Święto Miasta, uroczysta inscenizacja nadania przywilejów</p> <p>Ścieżka rowerowa, Międzynarodowy Szlak Cysterski,</p> <p>Zwiedzanie z przewodnikiem, pamiątka regionalna</p> <p>Ścieżka edukacyjno-historyczna , lekcje muzealne w obiektach sakralnych</p> <p>Ścieżka edukacyjno-historyczna</p> <p>Inszenizacja przyjazdu Bluchera do Krobielowic , Festyn w Pałacu</p> <p>Święto Arboretum, Festiwal Kwiatowy</p> <p>Ponowne włączenie traktu do ruchu osobnego, „Podróże Śladami Historii”, przejazdy z przewodnikiem, zabytkowe lokomotywy</p> <p>sympozja spotkania , konwenty przedstawicieli pedagogiki waldorfskiej z całego świata ,stworzenie przedszkola typu waldorfskiego</p>
---	---

<p>1948 r. przekazano do Wrocławia ukrytą na terenie Sobótki Księgę Henrykowską. Znalazł ją ks. Wincenty Urban.</p> <p>1 lipca 1986 uroczyste zakończenie budowy Zalewu w Mietkowie</p>	<p>Ścieżka edukacyjno- historyczna,</p> <p>Święto Zalewu</p>
---	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie historii regionu, stron internetowych atrakcji dostępnych w historycznych miejscach.

Wnioski:

- w oparciu o bogactwo ważnych wydarzeń historycznych można z powodzeniem rozwijać cykle imprez historycznych z inscenizacjami, turniejami, jarmarkami, etc.;
- należy w szczególności jednolity dla Subregionu sposób oznaczyć miejsca o znaczeniu historycznym;
- należy opracować ogólny tj. subregionalny kalendarz imprez historycznych, a w celu lepszej popularyzacji i promocji współpracować z ogólnopolskimi portalami i wortalami tematycznymi.

2.2.2 Obiekty architektury i budownictwa

Z badań przeprowadzanych na Dolnym Śląsku przez Dolnośląską Organizację Turystyczną w latach 2006 – 2008 wynika, że to właśnie te atrakcje turystyczne (Obiekty Architektury i Budownictwa) poza górami stanowią główny magnes dla turystów odwiedzających Region. W Ustawie o ochronie zabytków, definicja zabytku jest szeroka i prezyzyjna. W skali lokalnej, subregionalnej może mieć ona swój własny charakter, wynikający z lokalnej specyfiki. Toteż oparcie się wyłącznie na ewidencji zabytków architektury i budownictwa, prowadzonej zarówno przez gminę jak i właściwy terytorialnie Urząd Ochrony Zabytków, jest z perspektywy wieloletnich doświadczeń zebranych na Dolnym Śląsku i Kraju, stanowczo niewystarczające. Instytucjonalne działania w zakresie rozpoznania i waloryzacji (także turystycznej) zasobów architektonicznego dziedzictwa - w dolnośląskich warunkach – są niewystarczające. Nie uwzględniają one wszystkich aspektów, tradycji, lokalnych asocjacji i pozostałych uwarunkowań. Najnowsze badania regionalne, często, dostarczają nowych danych, faktów, które wskazują na ograniczone zasoby poznawcze, oraz konieczność weryfikacji opinii, sądów i stanowisk.

Postrzeganie architektury, zwłaszcza tej powstałej w XIX i XX w. silnie i szybko ewoluuje, czego najlepszym przykładem są zabytki architektury związane z przemysłem czy techniką. Do niedawna zupełnie niedostrzegane, pomijane w ewidencjach, wykazach, rejestrach zabytków, przez co skazane

na popadnięcie w ruinę. Panujące powszechnie przekonanie o wciąż obowiązujących kategoriach zabytków, spowodowało wiele, niepowetowanych strat, zwłaszcza u stóp Ślęży. Proces ten nadal trwa. Tylko świadome działania lokalnych społeczności wraz z naukowcami i popularyzatorami mogą stan ten odmienić. Specyfiką pracy Urzędów jest „Inercja” spowodowana przebiegiem procedur prawnych i administracyjnych a to nie służy dobru zabytków – przez co lokalnym społecznościom i turystom.

Tempo zmian w krajobrazie miast i wsi, wymaga, dla dobra zachowania tego co wartościowe dla przyszłych pokoleń, szczególnej wrażliwości i uwagi. Na naszych oczach giną tradycyjne i charakterystyczne dla wiejskiego krajobrazu zespoły folwarczne, elewacje budynków z drewniana stolarką, zabudowania gospodarcze i przemysłowe, szachownice pól, miedze, kominy, brukowane granitową kostką drogi. Ten, niedoceniany przez mieszkańców krajobraz kulturowy, stanowi o wielkiej wartości Subregionu.

Rozwój i aktywizacja ruchu turystycznego, poza dotychczasowymi centrami (Ślęża) mogą odmienić status quo w Subregionie. Istotnym dla zatrzymania procesów dekapitalizacji technicznej zabytkowych obiektów i powstrzymania procesów „ruinizacji” będzie wzrost odpowiedzialności obywatelskiej, w tym także gmin (z braku takiej ze strony właścicieli i instytucji zobowiązanych to przestrzegania prawa np. Ustawy o ochronie zabytków) za znajdujące się na ich terenie dziedzictwo architektoniczne, będące znakomitym wyrazem kultury regionu. To dziedzictwo i idące za nim wyzwania do zachowania jego (w jak najlepszym stanie) dla potomnych, powinny stymulować określone postawy i idące za nimi działania.

Wobec braku aktywności i skuteczności działań Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, względem niszczących zabytków, celowym może być a nawet powinno być, przejęcie części kompetencji wrocławskich i wałbrzyskich „służb” i powołanie własnej „**Subregionalnej Służby Ochrony Zabytków**” i zaopatrzenie jej w niezbędne, do realizacji zadań i zobowiązań, środki materialne. Posiadanie własnej, wyposażonej w odpowiednie kompetencje „**Służby**” związanej z Subregionem może być wielką szansą, aby procesy niszczenia spuścizny kulturowej na zawsze powstrzymać. Podjęcie, tej nowatorskiej w skali Polski aktywności i odpowiedzialności, powinno być **wspólną sprawą**, zarówno dla mieszkańców jak i ich przedstawicieli: w samorządach, stowarzyszeniach i organizacjach. Sa przecież, choć niestosowane procedury, które są warte zastosowania, a co przewidziano w Ustawie o ochronie zabytków. Z takich rozwiązań korzystają w Regionie niektóre gminy miejskie, np. Wrocław i Świdnica.

Ważnym czynnikiem dla rozwoju turystyki jest stan własnościowy zabytków. Z jednej strony właścicielami zabytków sa pojedyncze osoby, instytucje i podmioty prawa, z innej Skarb Państwa reprezentowany przez rozmaite agendy rządowe, np. Agencję Nieruchomości Rolnych (ANR) czy Lasy Państwowe. Jest też sporo zabytków o nieuregulowanym statusie prawnym, co związane jest ze współwłasnością, procesami spadkowymi i innymi. Stan taki jest nadzwyczaj szkodliwy i uniemożliwia dokonywanie transakcji sprzedaży lub zakupu tych nieruchomości. Taka struktura własnościowa zabytków świeckich, nie sprzyja ich dobru. Antidotum na stan powszechnej niemożności, zwłaszcza w zakresie zabezpieczeń i ochrony zabytków, może być np. analiza i monitoring zobowiązań właścicieli, podjętych np. wobec Skarbu Państwa, względem substancji zabytkowej, którą posiadają. Dla tych którzy nie

chcą lub są w stanie ich odbudować ani też odpowiednio zabezpieczyć, prawo wskazuje narzędzia egzekucji podjętych zobowiązań a nawet instytucję inwestora zastępczego! Są to wywłaszczenia, komunalizacja, zajęcia hipotek, prace interwencyjne i ratownicze etc.

Jest też droga inna, może mniej spektakularna i dłuższa, związana z popularyzacją dziedzictwa kulturowego i wychowaniem do współistnienia w krajobrazie historycznym, poprzez wskazywanie na potencjalne korzyści płynące z troski o nie i o ich turystyczne wykorzystanie. Uspołecznienie procesów restauracji i rewitalizacji zabytków ma szczególnie walor dla budowania lepszych więzi lokalnych i odbudowy tożsamości społecznej i regionalnej, co dziś powinno być jednym z priorytetów. A może tak, wzorem minionych lat, rozpocząć działania na wzór dawnego (zapomnianego niestety i niepopularnego na Dolnym Śląsku) Towarzystwa Opieki nad Zabytkami. Jest też inna forma społecznej aktywizacji, wiąże się ona z ruchem Społecznych Opiekunów Zabytków, od niedawna wspartym odpowiednimi umocowaniami w Ustawie o ochronie zabytków. A gdyby tak opracować koncepcję – choćby w ramach edukacji regionalnej – **Ślązańskich Opiekunów Zabytków**. Społeczny ruch, na wzór „służby zabytkom” - animowany w oparciu o środowiska uczniowskie i nauczycielskie, byłby katalizatorem przemian w społecznej recepcji dziedzictwa jakim są zabytki architektury – materialne ślady duchowego dziedzictwa Subregionu. Ochrona, popularyzacja wiedzy o zabytkach, renowacja i zagospodarowanie – także turystyczne – byłyby przedmiotem działania. Konkursy, rankingi, wycieczki krajoznawcze, tworzenie stron internetowych poświęconych zabytkom, inwentaryzowanie zabytków i śladów ich istnienia – to tylko część potencjalnych działań. Edukacja taka będzie miała kapitalne znaczenie dla rozwoju cywilizacyjnego, zarówno społeczeństwa jak i obszaru. Nie ma rozwoju infrastruktury turystycznej bez własnych, dobrych i świadomych wartości lokalnych kadr i personelu obsługi turystycznej

Gór, wzgórz, lasów, jezior, miast i wsi w Europie jest wiele, zaś miejsc z tak skomplikowanym i ciekawym bagażem historycznym, bogactwem kulturowym i różnorodną tradycją, niewiele.

To co można zaoferować turyście, obeznanemu w europejskim dziedzictwie, nie jest doceniane ani też właściwie rozumiane. Dziedzictwo kultury i jej wszelkich przejawów, jest tym co Subregion wyróżnia w skali Dolnego Śląska, Polski i Europy. Bazując na tym warto, można i trzeba rozwijać warunki dla turystyki kulturowej, we wszystkich jej odmianach, w oparciu o wszelkie możliwe i popularne środki transportu i sposoby poruszania się. Infrastruktura, pozbawiona zaplecza ludzkiego, bez kapitału wiedzy i doświadczenia, wywodzącego się z lokalnych uwarunkowań, nie będzie w stanie podołać wyzwaniom XXI wieku.

W poniżej zostały opisane i sklasyfikowane obiekty architektury i budownictwa atrakcyjne turystycznie. Ich diagnoza pod względem atrakcyjności turystycznej zabytków architektury została przeprowadzona w oparciu o trzystopniową skalę, według przyjętych poniżej kryteriów:

+++ obiekt atrakcyjny turystycznie: w tej kategorii znajdują się atrakcje o wyjątkowych walorach turystycznych (zabytkowych, historycznych, kulturowych, krajobrazowych zewnętrznej konstrukcji budowlanej lub wyposażenia), unikatowe w uniwersalnych kategoriach lub odzwierciedlające charakter (koloryt) subregionu. Obiekty zagospodarowane turystycznie lub, w sytuacji braku zagospodarowania turystycznego, ogólnodostępne dla turystów, bez wyraźnych barier ograniczających możliwość penetracji turystycznej.

++ obiekt jest atrakcyjny turystycznie, jednak pewne czynniki uniemożliwiają jego pełen rozwój dla ruchu turystycznego: w tej kategorii znajdują się atrakcje turystyczne o mniejszym potencjalnie turystycznym lub te, które ze względu na stan zachowania, stan techniczny, sytuację prawno-własnościową, brak lub ograniczone informacje (w wydawnictwach krajoznawczych, przewodnikach i Internecie) nie są w pełni wykorzystywane dla celów turystycznych (zarówno jako atrakcja i turystyczna przestrzeń użytkowa).

+ obiekt zatracił atrakcyjność turystyczną (zaniedbano przeważającą część czynników atrakcyjności): W tej kategorii znajdują się atrakcje częściowo lub całkowicie wykluczone z przestrzeni turystycznej, znajdujące się w ruinie, nieużytkowane, z istotnymi, trudnymi do rozwiązania ograniczeniami dostępu.

W przydzielaniu powyższych rang były brane pod uwagę takie czynniki jak :

- obecność unikatowych w skali regionu/kraju elementów wystroju obiektu,
- reprezentatywność cech wybranego stylu architektonicznego,
- „otoczką” historyczna, bogate dzieje budowli,
- rozpoznawalność atrakcji wśród turystów i mieszkańców,
- obecność w popularnej literaturze turystycznej (przewodniki),
- ilość rekordów w wyszukiwarce internetowej,
- zakres praktyk mających na celu ułatwienie dostępu do obiektu oraz rozwijanie ruchu turystycznego,
- podjęte działania nad poprawą stanu technicznego budowli.

Obiekty architektury i budownictwa wpływają znacznie na atrakcyjność turystyczną regionu. W dużej części są to obiekty stanowiące dziedzictwo kulturowe obszaru, chronione prawem i formalnie wpisane do rejestru zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków⁸. Pozostałe objęte są spisem ewidencyjnym zabytków.

⁸ Wymogi konserwatorskie są określone w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003

W niniejszym opracowaniu dokonano zestawienia rodzajowego obiektów oraz zestawienia według gmin. Uwzględniono następujące kategorie:

- zabytki architektury sakralnej,
- zabytki architektury świeckiej,
- zabytkowe cmentarze,
- parki pałacowe, dworskie, willowe,
- zabytki techniki, obiekty przemysłowe,
- pomniki,
- formy tradycyjnej zabudowy wiejskiej,
- stanowiska archeologiczne.

Zestawienia dokonano w oparciu o dostępne materiały z rejestru zabytków i ewidencji zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przewodników turystycznych, map krajoznawczych, oceny w oparciu o rekonesans terenowy oraz własnej znajomości terenu.

2.2.2.1. Zabytki architektury sakralnej

Na obszarze Subregionu Gmin Ślęzańskich znajduje się wiele zabytkowych świątyń, należących do parafii rzymsko-katolickich. Wiele z nich, które do 1945 r. należały do parafii ewangelickich⁹, nowoprzybyła ludność polska, zaadoptowała do zmienionych potrzeb i wymogów liturgicznych. „Monokultura” wyznaniowa, spowodowała po 1945 r., zagrożenie dla dalszego istnienia drugiego kościoła, zwłaszcza w małej miejscowości. Wiele, dawnych ewangelickich kościołów rozebrano (Roztocznik) lub skazano na destrukcję. Zdecydowaną większość, atrakcyjnych turystycznie obiektów sakralnych, stanowią kościoły wiejskie. W architekturze tych budowli dominują dwa style: gotycki oraz barokowy, w niektórych gminach także historyzm (neogotyck, neobarok). Jednakże przeważająca część obiektów łączy w sobie różne style architektoniczne, począwszy od powstania świątyni po kolejne przebudowy i „modernizacje” i to jest często tym *genius loci* czyli źródłem ich bogactwa. Jest to szczególnie widoczne na przykładzie najstarszych kościołów o romańskim i gotyckim rodowodzie. Skala, jakość, pochodzenie warsztatu, klasa artystyczna i znaczenie poszczególnych budowli są silnie zróżnicowane, zależne od zasobności fundatorów. Największe i okazalsze świątynie zlokalizowane są w miastach, choć i tu są wyjątki np. w Żórawinie - kościół pw. Trójcy Św. Ze wszech miar budowlą wyjątkową, o wciąż niewykorzystanym potencjale dla rozwoju turystyki, jest najwyżej położony w Subregionie - kościół pod wezwaniem Nawiedzenia NMP - na szczycie Ślęży. Trzeba dołożyć wszelkich starań, aby jak najszybciej został przywrócony turystom i wiernym i aby po ukończeniu prac wykopaliskowych, zostały wyeksponowane, odnalezione tam mury zamkowe i inne zabytki.

⁹ Wykaz dawnych kościołów ewangelickich Subregionu znajduje się na www.luteranie.pl

Tabela 5. Waloryzacja atrakcyjności turystycznej obiektów architektury i sztuki sakralnej na terenie Subregionu

Gmina	Miejscowość	Nazwa:	Kontakt:	Rodzaj obiektu: Okres powstania Styl architektoniczny	Informacje dodatkowe	Diagnoza atrakcyjności Turystycznej obiektu
Dzierżoniów	Dobrocin	Kościół św. Piotra i Pawła	Parafia rzymsko-katolicka p.w. Św. Jadwigi Śląskiej, Gilów 42; 58-230 Gilów Tel.(074) 837-82-23	Kościół filialny XIV w. Z kamienia, orientowany, jednonawowy	Polichromie z XV wieku, ołtarz w formie tryptyku, kamienna, manierystyczna, XVII w. chrzcielnica oraz zespół nagrobków z lat 1543-1721	++
	Kielczyn	Kościół Narodzenia NMP	Kielczyn 44 58-207 Kielczyn (074) 831-41-66	Kościół parafialny XV w. Gotycki, jednonawowy, orientowany	Replika skradzionej Figurki Matki Bożej Łaskawej z Dzieciątkiem z pocz. XVI, Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, barokowe rzeźbione ołtarze i ambona, w murze kościoła epitafia z XVII w. kamienne kapliczki drogi krzyżowej otaczające świątynię	+++
	Mościsko	Kościół św. Jana Chrzyciela	Pocztowa 4; 58-203 Mościsko Tel. (074) 832-90-67	Kościół parafialny wzmiankowany w 1268 r. gotycki wspornikami.	Kamienne sakramentarium z ok. 1300 r. późnoromańska polichromia, wczesnogotycki kamienny portal prezbiterium ze sklepieniem krzyżowo-żebrowym	+++
	Nowizna	Kościół Najświętszego Serca Jezusowego	Nowizna, parafia Mościsko Pocztowa 4; 58-203 Mościsko Tel. (074) 832-90-67	Kościół filialny XV w. Neogotycki wystrój, orientowany, jednonawowy,	Sklepienie krzyżowo-żebrowe	++
	Ostroszowice	Kościół św. Jadwigi	Bielawska 64; 58-262 Ostroszowice Tel (074) 833-01-48	Kościół parafialny z lat 1592-1600 o tradycjach późnogotyckich, orientowany, jednonawowy	Dwa barokowe ołtarze z XVII i XVIII i renesansowa chrzcielnica z końca XVI, płaski strop kasetonowy	++

Owiesno	Kościół Świętej Trójcy	Owiesno, parafia Św. Jadwigi, Przedborowa nr 115 57-215 Srebrna Góra Tel(0-74) 815-80-64	Kościół filialny pierwsze wzmianki w latach 1581 – 1583 orientowany, murowany z kamienia, jednonawowy	Barokowe wyposażenie z pocz. XVIII, renesansowe epitafium z 1592 szereg płyt nagrobnych z XVI i XVIIw.	+++
Piława Dolna	Kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej	Główna 89; 58-241 Piława Dolna Tel. (074) 831-20-24	Kościół parafialny XVI w. Gotycki, orientowany, jednonawowy	Barokowe ołtarze, chrzcielnica z lat 1640-1660 14 nagrobków z okresu XVI-XVIII	+++
Piława Dolna	Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	Parafia Św. Katarzyny Aleksandryjskiej Główna 89; 58-241 Piława Dolna Tel. (074) 831-20-24	Kościół pomocniczy w latach 1840- 1845 Jednonawowy, murowany	Barokowe organy oraz kilka nagrobków całopostaciowych z XVIII wiek	++
Roztocznik	Kościół. św. Józefa	Parafia rzymsko-katolicka p.w. Św. Jadwigi Śląskiej, Gilów 42; 58-230 Gilów Tel.(074) 837-82-23	Kościół filialny XVII w. Gotycko – renesansowy, orientowany, jednonawowy,	Późnorenesansowy ołtarz z główny z ok. 1613 r, ambona z ok. 1620, zachowane polichromie chrzcielnica z XVII,	++
Tuszyn	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa.	Tuszyn, Parafia NMP w Kiełczynie nr 44 58-207 Kiełczyn Tel (0-71) 831-41-66	Kościół filialny 1900-1902 Neoromański, orientowany, murowany	Trójboczne prezbiterium, wieża między dwoma kruchtami	++
Uciechów	Kościół św. Bartłomieja	Uciechów, parafia Jaźwina nr 80 58-210 Łagiewniki tel (0-71) 393-80-20	Kościół filialny 1721 Barokowy, orientowany murowany	Późnorenesansowy portal z XVI w , przybudówka z krypta, zakrystią oraz otwarta do wewnątrz emporą,	++
Uciechów	Murowana kapliczka	Ok. 1 km za wsią w kierunku Dzierżoniowa	Kaplica 1700 r. murowana	Według przekazów postawiona jako upamiętnienie końca zarazy pod koniec XVI w.	++

Jordanów Śląski	Glinica	kościół św. św. Antoniego i Padewskiego i Macieja,	Parafia Jordanów Śląski ul. Wrocławska 45 55-065 Jordanów Śląski tel:(071) 316-11-15	Kościół filialny 1739 r., jednonawowy,	Wyposażenie barokowe , granitowe krzyże w pokutne przy kościele	++
	Jordanów Śląski	Kościół parafialny św. Stanisława Biskupa Męczennika	ul. Wrocławska 45 55-065 Jordanów Śląski tel: 071 316-11-15	Kościół parafialny XV w. Neoromański, orientowany	Rzeźbiony ołtarz główny z 1620 r. , całopostaciowe nagrobki z XVI-XVIIw.	++
	Wilczkowice	Kościół św. Kazimierza	Parafia Nasławice ul. Komuny Paryskiej 2 55-050 Sobótka tel: 071/391-35-54	Kościół filialny 1296 r. orientowany,	Barokowy ołtarz, ambona z XVII w.	++
Kąty Wrocławskie	Kąty Wrocławskie	Kościół św. Piotra i Pawła	ul. Kościelna 2 55-080 Kąty Wrocławskie tel: 071/316-66-73	Kościół parafialny XIV w. Gotycki, orientowany, trzynawowy,	Kamienne tabernakulum z pocz. XVI w. na belce tęczowej krucyfiks z XVI w., drewniana rzeźba Jana Chrzyciela z ok. 1470	+++
	Sośnica	Kościół Podwyższenia Krzyża Św	Sośnica nr 11 55-080 Sośnica tel: (071)390-58-98	Kościół parafialny 1244 r. Romański, orientowany, oskarpowany	Kamienna chrzcielnica z 1580 r, 14 barokowych obrazów MB, polichromie w kaplicy przylegającej oraz dekoracje stiukowe, kaplica Świętych Schodów	+++
	Gniechowice	Kościół św. Filomeny	Gniechowice ul. Kątecka 53 55-080 Kąty Wrocławskie tel: (071)316-87-12	Kościół parafialny XV w. Gotycki	2 barokowe ołtarze z XVIII, renesansowy nagrobek z 1605	++
	Jaszkotle	Kościół p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego	Jaszkotle nr 26 55-080 Kąty Wrocławskie tel: (071)390-69-14	Kościół parafialny 1473 r. Gotycki,	Gotycka Madonna z dzieciątkiem z XV w. , kamienne sakramentarium z pocz. XVI, wyposażenie barokowe z ok. 1710	++
	Strzeganiowice	kościół św. Stanisława Biskupa	Parafia Sośnica nr 11 55-080 Sośnica tel: (071)390-58-98	Kościół filialny XIV/XV w., Gotycko-barokowy, orientowany	Rzeźba Mater Dolorosa z XV w. szereg rzeźb barokowych z Xviii. Dzwon z 1737	+++

	Wojtkowice	kościół św. Jana Nepomucena	Parafia Sośnica nr 11 55-080 Sośnica tel: (071)390-58-98	Kościół filialny 1569 r. Gotycko-renesansowy, orientowany	Rzeźba Madonny z Dzieciątkiem z ok. 1420 r chrzcielnica z 1572 barokowy ołtarz z 1670	++
Kobierzyce	Bielany Wrocławskie	kościół św. Andrzeja Apostoła	ul. Wrocławska 30 A 55-040 Kobierzyce tel: (071)311-27-82	Kościół parafialny wzmiankowany w 1351 r. Późnogotycki, orientowany, jednonawowy	Fragmenty rzeźbionego ołtarza z Madonną z ok. 1400 drewniane gotyckie i renesansowe stalle drewniane, barokowy ołtarz, ambona i chrzcielnica	++
	Domasław	Kościół św. Wojciecha, Biskupa i Męczennika	Domasław Ul. Wrocławska 34b, 55-040 Kobierzyce	Kościół parafialny Pierwsze wzmianki z 1288 r. Gotycki, jednonawowy	Rzeźbiony ołtarz i ambona	++
	Tyniec Mały	Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	Tyniec Mały ul. Kościelna 5 55-041 Tyniec Mały tel: (071)311-80-76	Kościół parafialny XVI w. Gotycki, orientowany, jednonawowy	Przyściennie sakramentarium z 1516, dwie rzeźby z 1500, barokowe ołtarze i ambona	+++
	Tyniec nad Słężą	Kościół parafialny p.w. Św. Michała Archanioła		jednonawowy, murowany, zbudowany w stylu romańskim ok. 1250 Wieża z XV w, gotycka. - przebudowywana w 1666 i 1715 r., w stylu barokowym	wyposażenie oraz 6 kolumn romańskich	++++
	Wierzbice	Kościół Bożego Ciała i Matki Bożej Częstochowskiej	Wierzbice ul. Lipowa 45 55-040 Kobierzyce	Kościół parafialny XV w. Gotycki, orientowany, jednonawowy	Rzeźbiony tryptyk z 1592, pozostałe wyposażenie barokowe, w ścianach epitafia i płyty nagrobne z XVI, XVII w.	+++
Łagiewniki	Jaźwina	Kościół Wniebowstąpienia Pańskiego	Jaźwina nr 80 58-210 Łagiewniki Tel. (0-71) 393-80-20	Kościół parafialny XIV w. Barokowy	Gotycka rzeźba Madonny z dzieciątkiem z pocz. XV, dzwon z 1886,	+++
	Ligota Wielka	kościół filialny Matki Bożej Królowej Polski	Parafia Ratajno nr 4 58-210 Łagiewniki Telefon (0-74) 893-93-56	Kościół filialny XVI w. salowy	Z sygnaturką na kalenicy, renesansowy malowany ołtarz bocznymi skrzydłami z XVI	++

Łagiewniki	kościół św. Józefa Oblubieńca	ul. Kłodzka 3 58-210 Łagiewniki Tel. (0-74) 893-94-75	Kościół parafialny XV w. późnobarokowy	Bogate wyposażenie barokowo- rokokowe, obiekt pocysterski	+++	
Łagiewniki	kościół Matki Boskiej Częstochowskiej	Parafia św. Józefa Oblubieńca, ul. Kłodzka 3 58-210 Łagiewniki Tel. (0-74) 893-94-75	Kościół pomocniczy Pocz. XVI w. Orientowany jednonawowy	Barokowy wystrój z XVIII, obiekt pocysterski	+++	
Oleszna	kościół Wniebowzięcia NMP	Parafia Słupice, Słupice nr 66 58-212 Jażwina Tel. (0-71) 393-72-72	Kościół filialny XIX w. Neogotycki, trzynawowy,	Bazylika, biforia, pinakle, portale i okna ostrołukowe, galeriejki	+++	
Radzików	kościół św. Piotra i Pawła	Radzików nr 9 58-210 Łagiewniki Tel. (0-74) 893-97-08	Kościół parafialny XIV w. Gotycki, orientowany	Barokowe wyposażenie z pocz. XVIII w.	++	
Ratajno	Kościół św. Antoniego	Ratajno nr 4 58-210 Łagiewniki Tel (0-74) 893-93-56	Kościół parafialny XIX w Neoromański	wystrój neoromański	++	
Sieniawka	kościół filialny św. Jana Chrzyciela	Parafia Ratajno nr 4 58-210 Łagiewniki Tel (0-74) 893-93-56	Kościół parafialny XVIII w. Czworoboczny z podcieniowym portykiem	Renesansowa ambona, barokowy ołtarz	++	
Słupice	kościół św. Michała Archanioła	Słupice nr 66 58-212 Jażwina Tel. (0-71) 393-72-72	Kościół parafialny 1889-1890 Neoromański	Renesansowe płyty nagrobne, wystrój z pocz. XVI	++	
Stoszów	kościół Trójcy Świętej	Parafia Jażwina nr 80 58-210 Łagiewniki Tel. (0-71) 393-80-20	Kościół parafialny XVI w. Jednonawowy,	Barokowy ołtarz , chrzcielnica, ambona, z XVIII figura Matki Boskiej z 1714	++	
Marcinowice	Gola Świdnicka	Kościół św. Marcina	Parafia Świdnicka Strzelce Świdnickie nr 53 58-124 Marcinowice Tel(0-74) 858-14-92	Kościół filialny Wzmiankowany w 1335 Orientowany, jednonawowy, murowany	Renesansowy obraz Św. Marcina z pocz. XVII , neogotycki ołtarz główny z końca XIX	++
Marcinowice	kościół św. Wacława	Parafia Świętego Wawrzyńca, Śmiałowice nr 32 58-124 Śmiałowice Tel. (0-74) 850-67-02	Kościół filialny XVIII w. Późnobarokowy, orientowany na planie krzyża greckiego	Sklepienie kolebkowe z lunetami, bogate późnobarokowe polichromie	++	

	Mysłaków	Kościół św. Katarzyny Dziewicy Męczennicy	Mysłaków nr 82 58-124 Mysłaków Tel. (0-74) 858-16-67	Kościół parafialny XIII w. Neoromański, orientowany, jednonawowy	Neoromański wystrój	++
	Strzelce	Kościół Wszystkich Świętych	Strzelce Strzelce nr 53, 58-124 Mysłaków tel. (0-74) 850 44 92	Kościół parafialny XIV w. Wczesnogotycki, orientowany, z kamienia łupanego	Średniowieczne malowidła z XIV w. , jedne z najcenniejszych w Polsce, przedstawiają sceny z życia Chrystusa	+++
	Strzelce	Kapliczki	Strzelce przy posesji nr 13, przy sklepie, przy posesji nr 28	kapliczka 1850-1860r. Kapliczki domkowe , Murwane	Pozostałości dawnej świetności Strzelec jako wsi klasztornej	++
	Szczepanów	kościół Matki Boskiej Różańcowej	Parafia Strzelce nr 53, 58-124, tel. (0-74) 850 44 92	Kościół filialny XIV w. Późnogotycki renesansowy, orientowany	Polichromie z przełomy XVI , rzeźbiony ołtarz barokowy, drewniana gotycka Madonna, gotyckie sakramentarium	+++
	Śmiałowice	kościół św. Wawrzyńca	nr 32, 58-124, tel. (0-74) 850 67 02	Kościół parafialny XIII w. Późnoromański, orientowany jednonawowy	Barokowy ołtarz z gotycka Madonną, całopostaciowe płyty nagrobne	+++
	Wiry	Kościół św. Michała Archanioła	nr 54, 58-111, tel. (0-74) 850 56 22	Kościół parafialny XIII w. Orientowany	Na planie krzyża dach dwuspadowy, późnobarokowo- rokokowe wyposażenie wnętrza, otoczony murem	++
	Zebrzydów	kościół Matki Boskiej Szkaplerznej	Parafia Mysłaków nr 82 58-124 Mysłaków Tel (0-74) 858-16-67	Kościół filialny XIII w. Gotycko- renesansowy	Gotycka kamienna chrzcielnica, gotyckie rzeźby , barokowy ołtarz główny	+++
Mietków	Borzygniew	Kościół św. Barbary	ul. Szkolna nr 5, parafia Wawrzeńczyce ul. Kątecka 45 55-081 Mietków tel: (071) 316-90-60	Kościół filialny XIII w. późnogotycki orientowany, jednonawowy	Rzeźby Madonna i Św. Sebastian z końca XV w sakramentarium, kamienne płyty nagrobne Kaspra Shindera zm. 1562	+++

	Domanice	kościół Anny	św.	Maniów Wielki ul. Okulicka 3 55-081 Mietków tel: (071)316-81-95	Kościół filialny XV w. Gotycko-barokowy, orientowany, jednonawowy	Wyposażenie wnętrza z XVII w, dzwon z 1653	++
	Maniów Wielki	Kościół Niepokalanego poczęcia Panny,	św. NM	Maniów Wielki ul. Okulicka 3 55-081 Mietków tel: (071)316-81-95	Kościół parafialny XIV w. Gotycki , orientowany, jednonawowy	Figura Madonny z dzieciątkiem z 1500 gotycka rzeźba Chrystusa z XIV w. , barokowa ambona, szereg płyt nagrobnych(XVI- XVIII)	+++
	Milin	kościół Michała Archanioła	św.	ul. Chłopska, parafia Maniów Wielki ul. Okulicka 3 55-081 Mietków tel: (071)316-81-95	Kościół filialny XIV w., Gotycki , orientowany, jednonawowy	Płaski strop z faseta, klasycystyczny ołtarz w kaplicy,	++
	Ujów	kościół św. Jakuba Apostoła	filialny	Maniów Wielki ul. Okulicka 3 55-081 Mietków tel: (071)316-81-95	Kościół parafialny XIII w. Orientowany, jednonawowy, murowany	Fragmenty malowideł z przełomu Xvi XVI barokowe rzeźby, nagrobki z lat 1581-1583	++
Niemcza	Niemcza	Kościół Wojciecha	św.	Parafia Kościół pod wezwaniami św. Piotra i Pawła pl. Mieszka I nr 6, 58-230, tel. (0-74) 837 62 34	Kościół parafialny 1612 Pierwotnie romański	Drewniana sygnaturka z ażurowym Chelmem prześwitowym	+++
	Niemcza	Kościół Piotra i Pawła	św.	pl. Mieszka I nr 6, 58-230, tel. (0-74) 837 62 34	Kościół parafialny 1295 r. Neoromański salowy	Trzy barokowe ołtarze i ambona oraz neogotycki wystrój, 60- metrowa wieża	+++
	Gilów	kościół pod wezwaniami Jadwigi	św.	Gilów nr 42 58-230 Niemcza Tel (0-74) 837-82-23	Kościół parafialny 1335 Gotycki , orientowany salowy	Barokowe wyposażenie z I poł. XVIII	++
	Wilków Wielki	Kościół Serca Pana Jezusa	Najśw.	parafia Św. Jana Chrzciciela w Księginicach Wielkich, Wilków Wielki 10 58-230 Niemcza Tel (0-74) 837-87-88	Kościół parafialny XVI w., Orientowany ,salowy	Wystrój z pocz. XVIII, szereg płyt nagrobnych i epitafiów z XVI i XVII	++
	Przerzeczyn – Zdrój	Kościół Częstochowski Królowej Polski	MB	ul. Zdrojowa 26 58-230 Przerzeczyn-Zdrój Tel. (0-74) 837-82-23	Kościół parafialny XV w. Gotycki, orientowany	Polichromie z pocz. XVIII oraz kilkadziesiąt całopostaciowych nagrobków z okresu 1552 do XIX w.	++

Sobótka	Sobótka	Kościół Parafialny Św. Jakuba	Ul. Św. Jakuba 10 55-050 Sobótka Tel: (71)316-21-61	Kościół parafialny na przełomie XII i XIII w. Romańsko- gotycki	Romańska kamienna rzeźba lwa z XII w.	+++
	Sobótka	Kościół św. Anny	Parafia Św Jakuba ul. Jakuba 10 55-050 Sobótka Tel: (71)316-21-61;	Kościół filialny XIV w. Gotycki	Cztery późnogotyckie rzeźby świętych z ok. 1500 r. Diecezjalne Sanktuarium NMP Matki Nowej Ewangelizacji	+++
	Sulistrowice	Sanktuarium Matki Boskiej Dobrej Rady	Sanktuarium Sulistrowiczkach.	w Sanktuarium z lat 90-tych XX wieku, wybudowane jako wotum Jubileuszu Chrześcijaństwa i 1000-lecia biskupstwa	Elementy inspirowane z kultury oraz przyrody. Masywu Ślęży:	***
	Ślęża	Kościół Nawiedzenia NMP	Sobótka, Najświętszego Serca Pana Jezusa al. Jana Pawła II 7 55-050 Sobótka tel: (071)316-28-64	Kościół filialny XVII-XVIII w. Jednonawowy,	Wieża z balkonem, Wykopaliska archeologiczne odsłonięte fragmenty murów najstarszego zamku z XIII w.	+
	Rogów Sobócki	kościół św. Jana Chrzciciela	ul. Wrocławska 87, Rogów Sobócki, 55-050 Sobótka Tel. 31-62-336	Kościół parafialny XV w. Gotycki z barokową kaplicą	Barokowy ołtarz cztery nagrobki z XVI i XVII w.	++
	Nasławice	Kościół Św. Józefa Oblubieńca NMP	ul. Komuny Paryskiej 2, Nasławice, 55-050 Sobótka Tel. 39-13-554	Kościół parafialny 1728r. Barokowy, orientowany na planie prostokąta	7 gotyckich rzeźb z ok. 1700, ołtarze barokowe z XVIII w	+++
	Stary Zamek	Kościół Św. Stanisława Biskupa i Męczennika	Stary Zamek ul. Centralna 8 55-050 Sobótka tel: (071)316-27-89	Kościół parafialny z XIII w. Romańsko-gotycki z barokowymi elementami wnętrza	najstarsze w Polsce przedstawienie św. Stanisława,. Po obu stronach wejścia lwy romańskie. Trzeci widoczny jest z zewnątrz, między ścianą kruchty a nawy,	+++

Żórawina	Żórawina	Kościół Świętej Trójcy	Parafia Żórawina ul. Wrocławska 18 55-020 Żórawina tel:(071)316-51-19 Al. Niepodległości,	Kościół pomocniczy Ok. 1400 Gotycki, orientowany jednonawowy	manierystyczna polichromia z lat 1600-1615, ołtarz główny z 1604, ambona z 1597, tron z 1604 r., wykonany z intarsjowanych desek	+++
	Węgry	kościół św. Jadwigi,	Węgry ul. Kościelna 2, 55-020 Żórawina tel: 071/311-48-93	Kościół parafialny XIV w. Gotycki, orientowany jednonawowy	3 gotyckie rzeźby z ok. 1500, 3 barokowe ołtarze , trzy krzyże pokutne w murze cmentarnym	+++
	Jaksonów	kościół Podwyższenia Krzyża Świętego	ul. Wrocławska 31, Jaksonów tel.: 31 14 758	Kościół parafialny XV w. Późnogotycki, jednonawowy, orientowany	Granitowy krzyż pokutny w murze otaczającym kościół, barokowe wyposażenie oraz nagrobki z XVIII.	++
	Turów	kościół Narodzenia NMPanny	Turów 5, 55-020 Żórawina tel.:(071)31 65 168	Kościół parafialny Wzmiankowany w 1264r, Gotycki	Gotyckie rzeźby z przełomu XV i XVI w. 3 barokowe ołtarze i ambona	++

Źródło: Opracowanie własne.

W odniesieniu do ruchu turystycznego podstawowym problem dotyczącym turystów, jest dostępność poszczególnych obiektów. Dostęp do zabytkowych obiektów sakralnych na terenie Subregionu, dla turystów nie jest łatwy, ograniczony zwykle do godzin sprawowania liturgii. Poza nimi jest praktycznie niemożliwy lub bardzo trudny. Od dobrej woli „kościelnych” czy księży proboszczów zależy udostępnienie zwiedzającym. Tak ograniczona dostępność powoduje, że ruch turystyczny w obrębie zabytków sakralnych jest znacznie ograniczony i powoduje jego zahamowanie. Nie wytworzyła się tu swoista „kultura proturystyczna” - mechanizm przystosowujący zabytki sakralne do potrzeb ruchu turystycznego (dostęp do wnętrza, informacja zewnętrzna o historii i walorach obiektu, zakup materiałów informacyjnych i pamiątek). Dziś turyści, odwiedzający obiekty sakralne, muszą liczyć się z możliwością braku dostępu do wnętrza. Obawa przed kradzieżami, profanacjami i zniszczeniem zabytków, zmusza administratorów do ich zamykania bądź do zado gradzania dostępu wewnątrz - co jest zrozumiałe wobec braku odpowiednich, profesjonalnych systemów monitoringu i zabezpieczeń antykradzieżowych i włamaniowych.

Wskazane jest dążenie do wyeksponowanie elementów wyposażenia, które stanowią o jego unikatowości, randze ich twórców oraz podkreślają istotne wydarzenia w historii tych obiektów. Argumentem stworzenia takiej formuły szlaku jest uniknięcie akademickiego charakteru przedsięwzięcia a przez co zachęcanie turystów do obcowania ze sztuką, historią i dziedzictwem Subregionu. Stworzenie szlaków tematycznych będzie stopniowo rozbudowywać świadomość proturystyczną wszystkich, zarówno zarządców, mieszkańców, smorządów jak i przyjezdnych. Komercjalizacja turystyki w postaci opłat za wstęp

i sprzedaży pamiątek i materiałów informacyjnych, spowoduje, że taka otwartość na potrzeby turystów zacznie się opłacać. Będzie możliwe tylko i wyłącznie dzięki szeroko zakrojonej współpracy z parafiami z gminami, które powinny wspierać proturystyczne działania.

Według diagnozy atrakcyjności turystycznej, przeważają w subregionie obiekty o randze średniej. Nie jest to żadnym czynnikiem deprecjonującym tylko oceną stanu obecnego. Usunięcie barier, ograniczających rozwój turystyczny sprawi, że dotychczasowy „ranking” będzie się zmieniał na lepsze, tak jak stan zachowania, ekspozycji i otoczenia poszczególnych świątyń.

Wnioski:

- walory kulturowe przemawiają za celowością utworzenia turystycznego szlaku historyczno-architektonicznego, opartego o poszczególne obiekty i zespoły; kilka z nich znajduje się na istniejących szlakach; kościół Świętego Józefa Oblubieńca w Łagiewnikach na Szlaku Cysterskim; kościół Świętego Jakuba w Sobótce mógłby zostać włączony w ciąg traktu Via Regia co mogłoby wpłynąć korzystnie na promocję Sobótki i Subregionu;
- w celu zwiększenia dostępności turystycznej obiektów sakralnych postuluje się opracowanie zasad finansowego wsparcia parafii otwierających swe świątynie zwiedzającym poprzez sfinansowanie kosztów wykonania tablic informacyjnych, systemów zabezpieczeń, stworzenia warunków do regularnego udostępniania i środków ekspozycji /np. oświetlenie, gabloty, drogowskazy, etc.;
- w Subregionie znajdują się obiekty pielgrzymkowe (Kościół Św. Stanisława Biskupa Męczennika w Starym Zamku, Kościół św. Anny Samotrzeć w Sobótce, Kościół Narodzenia NMP w Kielczynie) w oparciu o które można stworzyć infrastrukturę obsługi ruchu pielgrzymkowego (np. Dom Pielgrzyma w Sobótce, ośrodek rekolekcyjny);
- niezbędne skoordynowanie działań renowacyjnych i finansowe wsparcie renowacji i konserwacji obiektów oraz ich otoczenia;
- Sanktuarium w Sulistrowiczkach jest popularnym miejscem zawierania ślubów, tradycję tę można by przeszczepić na inne obiekty sakralne np. Kościół na Ślęży, w celu rozwoju „turystyki ślubnej”;
- celem jest stworzenie zespołu roboczego ds. poprawy dostępności turystycznej zabytków sakralnych, złożonego z przedstawicieli Kurii Biskupiej ze Świdnicy i Arcybiskupiej z Wrocławia i Subregionu;
- opracowanie i wdrożenie „Subregionalnej Służby Ochrony Zabytków” oraz towarzyszącego wszystkim działaniom na polu ochrony i popularyzacji zabytków ruchu – **Ślęzańskich Opiekunów Zabytków** – będzie szansą dla substancji zabytkowej i mieszkańców Subregionu.

2.2.2.2. Zabytki architektury świeckiej

Obiekty architektury świeckiej Gmin Ślęzańskich są bardzo różnorodne i rozmieszczone równomiernie. Stopień ich znaczenia i ranga jak i stan zachowania czy dostępności oraz status prawny i własnościowy jest silnie zróżnicowany. Ich różnorodność polega także na tym, że zlokalizowane są: zarówno w miastach oraz na wsiach i koloniach, na nizinnych oraz na górzystych terenach – co jeszcze bardziej wzmacnia walory krajobrazu. Są to budynki mieszkalne i komunalne, obiekty użyteczności publicznej, fortyfikacje miejskie, zespoły osadnicze i podmiejskie, wille, ruiny zamków, pałace, dwory i ruiny. Najpopularniejszymi celami turystycznymi są obiekty o charakterze rezydencjonalnym, o rozmaitej metryce i prowieńencji oraz stanie zachowania. Budowle te reprezentują wszystkie style a architektoniczne, począwszy od romańskiego aż po XIX w. historyzm i eklektyzm.

Tabela 6. Tabela Zabytki rezydencjonalne Subregionu Gmin Ślęzańskich

Gmina	Miejscowość	Rodzaj obiektu: Okres powstania Styl architektoniczny	Wystrój i układ	Dostępność	Forma użytkowania	Stan techniczny	Atrakcyjność turystyczna obiektu
Dzierżonów	Dobrocin	Zespół parkowo-pałacowy, XVIII/XIX w., przebudowywany na neogotycki.	Murowany na planie podkowy otwartej w stronę ogrodu, neogotycka stolarka i klasycyzujące sztukaterie na stropach. Dookoła pałacu rozpościera się park.	dostępny za zgodą właścicieli	brak użytkowania	Do renowacji	+
	Kielczyn	Zespół pałacowo-parkowy, XVII/XVIII, barokowy. na północ od pałacu fragment parku	Dwutraktowy z obszerną sienią i klatką schodową, trzykondygnacyjny, sklepienia kolebkowe	dostępny	budynek mieszkalny	do renowacji	+
	Książnica	Dwór, park, lata 20-te XVIII w..	Dwutraktowy z obszerną sienią na osi piętrowy, fragmenty parku krajobrazowego na zachód od obiektu.	dostępny za zgodą właściciela	budynek mieszkalny	remontowany w 1993 r., do renowacji	+

	Jodłownik	Pałac z parkiem, XIX w..	U podnóża Gór Sowich, trójkondygnacyjny z wyniosłą, cylindryczną wieżyczką,	dostępny za zgodą właściciela, wystawiony na sprzedaż	brak użytkowania	dobry, częściowo wyremontowany	++
	Nowizna	Pałac, pozostałości parku 1565 r..	W części parterowej sklepienia lunetowe z kolebkami, W elewacji frontowej zachowały się elementy barokowe - głównie kartusze herbowe. Na krańcach elewacji znajdują się dwie wieże, fragmenty zachowanego drzewostanu ze starego parku.	dostępny za zgodą właściciela	brak użytkowania	do renowacji	+
	Owiesno	Ruiny zamku, z parkiem zamkowego, pozostałości dawnej fosy XIII/XVIII w. folwark barokowy.	Ruiny zamku, oficyna obok zamku z XVIII w., dom ogrodnika i brama z XIX w., altana nad wodą, brama wjazdowa z rzeźbami, kamienna studnia, park pałacowy (pozostałości), założenie folwarczne z obszerny dziedzińcem i budynkami gospodarczymi według legendy założony przez zakon templariuszy	dostępny za zgodą fundacji Zamku Chudów	brak użytkowania poza możliwością zwiedzania	ruina	++
	Piława Dolna	Pałac, fragment parku XVIII, XIX w., neobarokowy.	Dwutraktowy, dwupiętrowy z częściowo użytkowanym poddaszem, czterospadowy dach łamany, fragment parku na wschód od pałacu.	dostępny za zgodą właściciela	zgodnie z przeznaczeniem	bardzo dobry	+
	Tuszyn	Pałac, fragment parku 1609r. z ogrodem.	Piętrowy nakryty dwuspadowymi dachami łamanymi. Sienń przesklepiona kolebką z lunetami.	za zgodą dyrekcji szkoły	szkoła podstawowa	odremontowany	++
	Ostroszowice	Pałac przebudowany w latach 1715-1718 i 1861-1863. Zniszczony w 1945r.	Pierwotnie renesansowy, na planie czworoboku Z wewnętrznym dziedzińcem i kolistą basztą w narożu zachodnim.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+

	Roztocznik	Pałac, neobarokowy pozostałości parku, oficyna pałacowa z II połowy XIX w., .	Elewacje dzielone zdwojonymi pilastrami, boczne są boniowane, obszerny podjazd z metalowymi latarniami z balkonem w środkowej części, poniżej balkonu dwie pozostałości pomników, ok. 200 m od pałacu pomnik ofiar I wojny światowej.	dostępny teren okalający pałac	cześć pomieszczeń zamieszkana, nieużytkowane z powodu zamknięcia szkoły	dobry	++
Jordanów Śląski							
	Dankowice	Pałac , XVIII w., barokowy.	Nakryty czterospadowym dachem, łamanym, wejście z płaskim ryzalitem i trójkątnym przyczółkiem.	dostępny	brak użytkowania	ruina, mocno zdewastowana	+
	Piotrówek	Zespół pałacowy i folwarczny 1866 r..	Narożna kolistą wieża. Zniszczone wnętrza	dostępny	brak użytkowania	częściowa ruina	+
	Karolin	Zespół pałacowy, z oficyną i stajniami XVIII/XIX Klasycystyczny neogotycko - renesansowe stajnie z 1880 r..	Dwupiętrowy , czterospadowy dach, oficyna dwutraktowa z sienią przyłotowa na osi, z klasycyzującym portalem wejściowym.	dostępny	brak użytkowania	częściowa ruina	+
Kąty Wrocławskie							

Górzyce	Dwór, XVI, XVII, 1700, barokowy.	Na planie prostokąta z silnie wysuniętym ryzalitem wejściowym zwieńczonym szczytem o wolutowych spływach, dwutraktowy, piętrowy, nakryty dachem czterospadowym.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
Gądów	Dwór, spichlerz, XVIII.	Pałac został zbudowany w XVIII wieku, przebudowany w wieku XIX z zatarciem cech stylowych. Na wschód od pałacu spichlerz z XIX wieku. Na północ od pałacu i spichlerza park krajobrazowy.	dostępny	brak użytkowania	do renowacji	+
Czereńczyce	Pałac, park w stylu angielskim 1735 Barokowy, gruntownie przebudowany w 1845 r.	Zachowany barokowy portal z herbem barona K.Z. von Zedlitz i jego żony Ewy Eleonory von Czettritz. Za pałacem park angielski z XVIII wieku w którym stał pawilon ogrodowy z 1796 roku. Do zespołu pałacowego prowadzi brama z XVIII wieku.	dostępny	brak użytkowania	do renowacji	+
Krobiełowice	Pałac, brama wjazdowa, mauzoleum von Bluchera ok. 1840, barokowo-neorenesansowy.	Z wewnętrznym arkadowym dziedzińcem, Elewacje ogrodowa zdobidwukondygnacyjna loggia arkadową ujętą narożnymi kolistymi wieżyczkami. W kierunku południowo-zachodnim od pałacu znajduje się staw a za nim pozostałości parku krajobrazowego obecnie z polem golfowym.	dostępny	hotel	odbudowa-ny	+++
Kębłowice	Pałac, park, ok. 1880, neobarokowy.	Skomplikowana bryła, dach zwieńczony sterczynami, w narożach wieżyczki, w elewacji parkowej ryzality., użytkowany. za pałacem niewielki park.	dostępny za zgodą właścicieli	częściowo zamieszkały	do renowacji	+
Małkowice	Pałac, ok. 1850, neorenesansowy.	Obok pałacu fragmenty parku krajobrazowego.	dostępny za zgodą właścicieli	budynek mieszkalny	dobry	+

Gniechowice	Pałac, pozostałości parku XVI/XIX w.	Dwutraktowy , piętrowy, nakryty czterospadowymi dachem mansardowym z wolutowymi lukarnami, sklepienia krzyżowe w salach parteru, fragmenty parku.	za zgodą właściciela	właściciel prywatny	w trakcie renowacji	+
Sadków	Pałac, fragmenty parku, ok. 1774, barokowy	Dwutraktowy z sienią w osi piętrowy z użytkowym poddaszem, nakryty czterospadowym dachem mansardowym, z lukarnami ujętymi wolutami, Obok pałacu znajduje się murowany klasycystyczna oficyna z końca XVIII w., drewniany spichlerz o konstrukcji szkieletowej.	za zgodą właściciela	właściciel prywatny	bardzo dobry	+
Kamionna	Ruina zespołu pałacowo-parkowego z folwarkiem XVI/XVIII/XIX w., barokowy	Ruina, pozostałości kamieniarki barokowej	dostępny	brak użytkowania	ruiny	+
Samotwór	Pałac, folwark park romantyczny 1776- 1781, klasycystyczny	Elewacje zdobią ryzalitowe portyki, o czterech kolumnach podtrzymujących belkowanie, i trójkątny przysiółek, od strony ogrodu znajduje się owalny salon z kolumnami jońskimi dźwigającymi belkowanie i spłaszczoną kopułę.	za zgodą właścicieli	odnawiany z przeznaczeniem na hotel	w trakcie renowacji	++
Smolec	Dwór ok. 1523 renesansowy,	fragmenty wieży mieszkalnej, z wewnętrznym dziedzińcem i z czworoboczną wieżą, położony na sztucznej wyspie otoczonej fosą.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
Sośnica	Pałac, pozostałości parku 1810, rozbudowa 1920, neobarokowy	Z ryzalitami środkowymi dwu trzytraktowy piętrowy z użytkowym poddaszem,	za zgodą mieszkańców	zamieszkaný	dobry	+

	Stoszyce	Pałac, fragment parku romantycznego ok. 1850 neogotycki	Piętrowy z wąskim ryzalitem wejściowym podkreślonym trójkątnym szczytem z fialami, nakryta dachem dwuspadowym ujętym w równie ozdobnie opracowany szczyt wschodni, Nieopodal pałacu pozostałości parku romantycznego.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
	Zabrodzie	Pałac, fragment parku, staw 1872-73 neorenesansowy	Pierwotnie zameczek myśliwski Habsburgów.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
Kobierzyce	Kobierzyce	Pałac, park przebudowany w 1884 r. neorenesansowy	Dwuskrzydłowy, dwupiętrowy z częścią parteru z pierwotnego założenia, boazeriami i polichromowanymi plafonami, obok pałacu fragmenty parku z zachowanym układem promienistym alei.	dostępny	Urząd Gminy	odremontowany	++
	Bielany Wrocławskie	Dwór, renesansowy szachulcowy XVI/XVIII-	na planie prostokąta z sienią przelotową na osi Położony na sztucznej wyspie z fragmentami fosy.	za zgodą właściciela	zagospodarowany	dobry	+
	Biskupice Podgórne	Pałac neobarokowy, XVIII w. fragment parku	Dwutraktowy, dwukondygnacyjny, z użytkowanym poddaszem nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami i facjatkami.	za zgodą właściciela	rezydencja	odnowiony	++
	Cieszycy	Pałac, park XIX, XX w. neorenesansowy, styl willowy rzymski	Zachowany, bogaty wystrój wnętrz również w duchu neorenesansowym. Pałac posiada wysokie, nadające się do zagospodarowania piwnice.	dostępny	do zagospodarowania	do renowacji	++
	Królikowice	Pałac, park, XVIII.	Na planie prostokąta,, dwutraktowy, piętrowy z częściowo użytkowanym poddaszem nakryty dwuspadowym dachem łamanym z naczółkami. Nieopodal dworu fragmenty założenia parkowego.	za zgodą właściciela	zgodnie z przeznaczeniem	wyremontowany	+

	Krzyżowice	Pałac, fragmenty ogrodu romantycznego, budynki oficyny, XVIII.	Na planie podkowy, piętrowy, nakryty dachami dwuspadowymi, z wieżą z 1854r. w narożu korpusu. we wnętrzu zachował się szereg sal z dekoracją sztukatorską na sufitach w jadalni ściany wyłożone kafelkami z Delft, Obok pałacu fragmenty ogrodu romantycznego i budynki murowanej oficyny.	dostępny	powiatowy zespół szkół	dobry	++
	Solna	Dwór, fragment parku 1614r. XVIII, XIX w., pierwotnie renesansowy.	Ośmioboczna wieża i ślady sklepień kolebkowych, fragment założenia parkowego.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
	Tyniec nad Ślężą	Dwór, pozostałości parku ok. 1782 r., barokowy.	Murowany, dwuskrzydłowy, zachował kamienny barokowy portal wejściowy, fragmenty parku	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
	Wierzbice	Pałac, fragmenty parku 1600, przebudowany ok. 1730, barokowy z elementami klasycystycznymi.	Elewację korpusu urozmaica podział pilastrami stojącymi na bonowanym sokole. Obok pałacu przetrwały fragmenty dawnego parku krajobrazowego z XIX w.	dostępny za zgodą siostr zakonnych	Zakład Opiekuńczo-Lecznicy dla Dzieci prowadzony przez siostry zakonne	odnowiony	+
	Ślęza	Dwór, część parku XV w., gotycki.	W XVI w. wieża W 1977 r. rozebrano zbudowaną w 1618 r. część założenia obejmującą wieżę na planie kwadratu z loggią widokową.	za zgodą właściciela	od 1995 r. obiekt jest własnością prywatną	ruina, do renowacji	+
	Pustków Żurawski	Pałac właścicieli cukrowni XIX/XXw. Wraz z resztkami parku	Zachowane witraże w klatce schodowej, boazerie, sala paradna (kaplica)	mieszkania	użytkowany		+++
Łagiewniki	Ligota Wielka	Dwór XVI/XVII	Sklepienia kolebkowe z lunetami.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+

	Łagiewniki	Pałac XIX w.. Eklektyczny, murowany, czworoboczny.	Wzbogacony o przybudówki, wielotraktowy, piętrowy, o wieloczołowej bryle, z narożną i wieżą.	dostępny	brak użytkowania	do remontu	+
	Sokolniki	Pałac, park z folwarkiem XVI w., 1730 r.. Barokowy,	W obszernej sieni i innych pomieszczeniach parteru przykrytych sklepieniami i fasetowymi sufitami zachowały się fragmenty pierwotnej dekoracji sztukatorskiej, pozostałości parku, z widokiem na Ślężę, zachowana fosa i most oraz elementy bramy wjazdowej.	niedostępny do zwiedzania w remoncie	brak użytkowania	obecnie wymaga renowacji	+
	Sieniawka	Dwór, 1678, renesansowy.	Konstrukcja szkieletowa na podmurówce kamiennej , trzytraktowy, piętrowy, nakryty wysokim dachem dwuspadowym, w murowanej części dworu zachowały się sklepienia kolebkowe.	za zgodą właścicieli	budynek mieszkalny	remontowany W 1978	+
	Radzików	Dwór, park XVI w., renesansowy.	Na elewacjach zachowały się kamienne renesansowe obramienia okien i portali.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
	Stoszów	Dwór, na wyspie z fosą i mostem, XVI, renesansowy.	Boniowany portal z trójkątnym tympanonem z kartuszami herbowymi – wizerunek orła z dwoma głowami , Tablica grodziska.	dostępny za zgodą właściciela	użytkowana część parteru jako miejsce mieszkalne	budynek wymaga renowacji,	++
Marcinowice	Krasków	Pałac, park, stajnie, oficyna mieszkalna, XVIII, barokowy, murowany	Odnowione wnętrza, sztukaterie, zabytkowe meble i wystrój z biblioteką, komini, fragmenty polichromii.	dostępny	hotel	odnowiony	+++
	Kątki	Pałac, budynki gospodarcze, staw, pozostałości parku 1850r. (przebudowany).	Portal z XV wieku, rozległy teren , pozostałości parku.	dostępny za zgodą mieszkańcó w	budynek wielorodzinny	częściowo odnowiony	+

	Chwałków	Pałac, budynki gospodarcze, park krajobrazowy 1840	Wejście akcentowane trójosiowym płytkim ryzalitem, z trójkątnym przysiółkiem oraz arkadowym gankiem z tarasem u góry, pozostałości parku.	za zgodą właściciela	częściowo użytkowany	odnowiony	+
	Szczepanów	Pałac, fragmenty parku romantycznego	Pałac z dwoma kondygnacjami pozostałości parku romantycznego.	dostępny	brak użytkowania	do renowacji	+
	Śmiałowice	Pałac, pozostałości parku. Klasycystyczny.	Trzykondygnacyjny z wewnętrznym dziedzińcem, o skrzydłach dwutraktowych, portal balkonowy, sklepienie kolebkowe, pozostałości parku.	za zgodą właściciela	budynek mieszkalny	dobry	+
	Tworzyjanów	Pałac, pozostałości parku, staw XVII w., neorenesansowy.	Szczyty o wolutowym wykroju poziome boniowanie w tynku, w części sal sklepienia krzyżowe i kolebkowe z lunetami, z dekoracją sztukatorską, pozostałości parku i staw.	dostępny	brak użytkowania	do renowacji	+
	Gruszów	Pałac XIX w., neobarokowy	elewacje frontową akcentuje podwyższony szczyt o wolutowych spływach, a wejście kolumnowy podcień z tarasem, fragmenty niewielkiego parku krajobrazowego w pobliżu.	za zgodą właściciela	remontowany przez osobę prywatną	w trakcie renowacji	+
	Wiry	Pałac, park XVII, renesansowy	We wnętrzach parteru zachowały się sklepienie kolebkowe z lunetami i resztkami dekoracji sztukatorskich, pozostałości parku.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
Mietków	Borzygniew	Dwór, ok. 1613 renesansowy, przebudowany na dwór w XVIII wieku i na początku XIX w.	Zachowało się sklepienie kolebkowe w sieni wejściowej oraz portal ze starą tarczą z niemieckim napisem.	dostępny	brak użytkowania	ruina, zniszczony w 1945r.	+
	Chwałków	Pałac ok. 1840	Wejście akcentowane trójosiowym ryzalitem z trójkątnym przyczółkiem oraz arkadowym gankiem z tarasem	za zgodą właściciela	brak użytkowania	do renowacji	+

Domanice	Pałac Klasycystyczny ok. 1600, przebudowywany w latach 20-tych XIX w.	Pierwotnie zamek rycerski, Z wieżą i niewielkim wewnętrznym arkadowym dziedzińcem, szereg sal ze sklepieniami kolebkowymi, pozostałości parku angielskiego z XVIII w.	za zgodą właściciela	Dom Związku Artystów Scen Polskich	w trakcie renowacji	+
Maniów Mały	Pałac, ok. 1750. Pierwotnie barokowy, przebudowany w stylu klasycystycznym	Barokowy portal balkonowy na parterze, sale z fragmentami dekoracji sztukatorskiej.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
Maniów Wielki	Pałac, XVI/XVIII w. przebudowywany w 1893 fragmenty parku, zabudowania gospodarcze.	Wokół skromne klasycystyczne zabudowania przydworskie z początku XIX wieku. Położony w centrum wsi, za nim zdziczały park.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
Mietków	Pałac, Pierwotnie wieża obronna z XVI w, przebudowana na dwór w XVIII w. Po 1855 zamieniony na pałac. Neogotycki.	Elewacje zdobią narożne wieżyczki i krenelaż Na parterze dawnej wieży zachowało się sklepienie kolebkowe z lunetami. Obok ruin pałacu widnieją fragmenty zdewastowanego parku krajobrazowego.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
Milin	Pałac, z XVII w. przebudowany w latach 1749-50 i w XIX w.. Renesansowy,	Dwór pierwotnie otoczony fosą,	za zgodą właściciela	obecnie mieszkania prywatne)	dobry	+
Proszkowice	Pałac 1715, 1837, neoklasycystyczny	Zachowana się pierwotna bryła budowli.	za zgodą właściciela	budynek mieszkalny, prywatny	do renowacji	+
Wawrzeńczyce	Pałac, 1792 r., neoromański.	Została tylko brama wjazdowa, fundamenty oraz staw .	dostępny	brak użytkowania	ruina	+

Niemcza	Niemcza	Zamek, kaplica XIV w., renesansowy przebudowy w 1830 r.	Na miejscu starego grodu. Zachował się zwarty zespół dwukondygnacyjnych budynków otaczających wewnętrzny dziedziniec.	brak dostępu	zagospodarowany, zakład produkcyjny, właściciel prywatny	dobry	++
	Gola Dzierżoniowska	Dwór, pozostałości parku, ok. 1580, renesansowy.	Budowla miała charakter obronny, z wewnętrznym dziedzińcem i z wyższą częścią wieżową w narożniku południowo-wschodnim. Elewacje ozdobione geometryczną dekoracją sgraffitową. fragmenty portalu z 1580r.	właściciel fundacja „Zamek w Goli”	odbudowywany na cele turystyczne, szereg inicjatyw kulturalnych, historycznych	ruina, w trakcie odbudowy	++
	Kietlin	Pałac, park XVII w.. Przebudowany w stylu barokowym. Pałac należał do poety barokowego Daniela Caspra von Lohensteina.	Piętrowy nakryty czterospadowym dachem łamanym z lukarnami, z elewacjami o podziale pilastrami, z podwyższonym pseudoportykiem wejściowym kilka sal na parterze o sklepieniach kolebkowych, sztukaterie i kominki.	Brak dostępu, tablica z zakazem wstępu	obiekt prywatny	bardzo dobry	+
	Przerzeczyn Zdrój	1896, willa romantyczna. W 1907 stary pałac został zburzony. park	Integralną część dworu stanowi zachowany do dziś park.	za zgodą właściciela	budynek mieszkalny	dobry	+
	Wilków Wielki	Dwór, park pocz. XVII, renesansowy.	W południowym skrzydle zachował się gotycki ostrołukowy portal. Zachowane resztki sgraffito, sklepienia kolebkowe z lunetami, renesansowa kamieniarka, barokowe sztukaterie.	dostępny	częściowo zamieszkały, obecnie wystawiony na sprzedaż	do renowacji	++
	Gilów	Pałac, park, pocz. XIX w., klasycystyczny.	Na pozostałościach wcześniejszego założenia, restaurowany w pocz. XX w. Wnętrze z obszerną sienią na parterze zachowało szereg pomieszczeń ze sklepieniami kolebkowymi z lunetami.	dostępny za zgodą władz OHZ	Ośrodek Hodowli Zarodowej	rozpoczęte prace renowacyj-ne	+

Sobótka	Sobótka	Muzeum 1568r., przebudowywany w 1748, 1959-1962, adaptowany na muzeum, renesansowy.	Pierwotnie probostwo i szpital augustianów, w fasadzie znajduje się portal wejściowy, sień z przejazdem, brama wjazdowa obramowana portalem z 1568r. drugi portal późnogotycki z 1532r. poch. z rozebranej kamieniczki w rynku, z tarczami herbowymi i tablicą z trójjęzyczną inskrypcją. w ogrodzie lapidarium z fragmentami kamiennych rzeźb figur: kolumna śląska, fragmenty pręgierza, krzyże pokutne fragment. Kolumn, kwiatonów, kamienie ze znakiem krzyża solarnego z Będkovic,	dostępny	Muzeum Ślązańskie	dobry	++
	Górka	Zamek , park, oficyna XII/XV/XVI/XVII XIX. Romańsko-gotycko-neorenesansowy - eklektyczny.	Pierwotnie klasztor, następnie rezydencja, po licznych przebudowach zachowały się formy gotyckie i renesansowe, przesłonięte neorenesansowymi. Dawny kościół znajduje się we wschodniej części obiektu, w części środkowej wieża powstała w latach 1524-1553, a dawny budynek gospodarczy z ok. 1558 w części zachodniej. Średniowieczna kaplica W zamku znajdują resztki dawnego wyposażenia, m.in. Meluzyna, dwa romańskie lwy z XII w.	niedostępny	hotel	wielokroć-nie przebudowywany, obecnie w trakcie gruntownego remontu	+++
	Będkowice	Dwór nawodny z fosą, renesansowy przebudowywany i remontowany m.in. w XVII i XVIII w., oraz w 1844 r., pozostałości parku 1546 r/ XIX r.,	Renesansowy portal wejściowy, strop polichromowany z motywami roślinnymi i figuralnymi z lat 1720 - 1730. Folwark ze spichrzem i parterową stodołą z 1857 r. oraz murowaną stodołą z II poł. XIX w.	dostępny za zgodą właściciela		w trakcie renowacji	++

Szczyt Ślęży	Ruiny zamku gotyckiego z XIV w. zburzonego w XV w..	Zachowane fragmenty murów i piwnic. trwała ruina	dostępny	niezagospodarowane	odslonięcie zasypanych partii,	+++ najwyżej położony zamek na terenie Suregonu
Garncarsko	Pałac, XIX w., neogotycki.	Na ścianie frontowej znajdują się daty remontów obiektu : 1899 – 2002. ozdobna bramą żelazna.	dostępny za zgodą właściciela	budynek mieszkalny	remontowany w 2002	++
Kunów	Pałac, fragmenty parku, zabudowania folwarczne XIX w., neorenesansowy.	wWczęści starszej zachowały się sale parteru przykryte sklepieniami kolebkowymi, dwa rzeźbione portale renesansowe oraz fragmenty geometrycznej dekoracji sgraffitowej na elewacjach.	dostępny za zgodą właściciela	własność prywatna	dobry	++
Mirosławice	Pałac, park 1801-1811, Przebudowany w latach 1911-1913 (m.in. loggia). Klasycystyczny.	Korpus główny dwukondygnacyjny z belwederem, połączony z bocznymi pawilonami parterowymi. Elewacje z dekoracjami rzeźbiarskimi o tematyce mitologicznej. Przy pałacu niewielki 2,5ha częściowo zdziczały romantyczny park.	dostępny za zgodą właściciela	własność prywatna	dobry	++
Okulice	Dwór, fragmenty parku XVII w.,	Z półokrągłym ryzalitem od zachodu, fragmenty parku.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
Siedlakowice	Pałac, XIX, XX w., eklektyczny.	Z wieżą od zachodu dwupiętrowy, dach czterospadowy.	Za zgodą właściciela	własność prywatna	dobry	+
Świątniki	Pałac, park, XVIII, renesansowy.	hol przykryty sklepieniem zwierciadlanym z fasetą i dekoracją sztukatorską	za zgodą dyrektora szkoły	szkoła podstawowa (festyny rodzinne i imprezy plenerowe)	Dobry, przed parkiem boisko szkolne, skocznię oraz niewielki plac zabaw.	++

	Olbrachtowice	Pałac, z 1550 r., przebudowany w pocz. XX w. Neobarokowy, pozostałości parku.	Z wklęsło zwężającymi się skrzydłami bocznymi z obszerną salą balową ze sklepieniem lustrzanym, pozostałości parku.	dostępny	brak użytkowania	ruina	++
Żórawina	Galowice	Pałac, 1840. Eklektyczny rozbudowywany w II połowie XIX w. częściowo remontowany w 1948 i 1994 r. pozostałości parku.	Wokół bardzo cenny park ha z początku XVIII w.,	za zgodą właściciela	własność prywatna	remontowany w 1994	++
	Komorowice	Zamek, XVI w. Renesansowy. pozostałości parku	Ryzalit w formie wąskiej wieży z belwederem, zachowane renesansowe obramowania okien oraz część parteru przesklepiona kolebką fragment założenia parkowego.	za zgodą właściciela	własność prywatna	w trakcie renowacji	+
	Węgry	Pałac, XVIII w., pierwotnie barokowy, przebudowany jako neogotycki,	Z półowalnym ryzalitem frontowym i cylindryczną basztą, sale pierwszego piętra z plafonami na stropach, w profilowanych ramach, fragmenty parku romantycznego.	za zgodą dyrektora szkoły	szkoła podstawowa	dobry	++
	Nowy Śleszów	Pałac, neogotycki pozostałości parku XIX w.	W stylu angielskimi z wpływami romańskimi.	dostępny	brak użytkowania	ruina	+
	Polakowice	Pałac, XIX w., klasycystyczny. park	Z mansardowym dachem i dwoma owalnymi ryzalitami po bokach	za zgodą dyrektora szkoły	szkoła podstawowa	do renowacji	+

Źródło: opracowanie własne.

Na obszarze Subregionu przeważają mniejsze obiekty, których pierwotnym przeznaczeniem były funkcje rezydencjonalno-mieszkalne bądź publiczne. Nie ma tu budowli, mogących konkurować z wielkimi kompleksami zamkowymi, bądź takich, w których zachowały się znaczące zbiory antyków, rzeźb i

malarstwa, ani też miast o unikatowych założeniach urbanistycznych, z wyjątkiem Niemczy. Są za to obiekty i całe zespoły urbanistyczne i ruralistyczne o regionalnych i ponadregionalnych walorach, których odkrycie wymaga jeszcze sporo wysiłku. Potencjał zaowocuje, jeśli tylko w sposób zorganizowany i zaplanowany, będzie się je przygotowywać, porządkować, chronić, eksponować, promować i wykorzystywać. Większość z tych obiektów ma lub miało charakter rezydencjonalny. Wskutek powojennych przemian politycznych i społecznych, utraciły one swój dawny charakter i funkcję, co spowodowało lub powoduje ich zniszczenie, ruinę. Nie ma prostych recept na restytucję ich stanu czy zagospodarowanie.

Cechą charakterystyczną Subregionu jest niski stopień urbanizacji (Katy Wr., Sobótka i Niemcza). W zespołach miejskich zachowały się czytelne średniowieczne układy urbanistyczne, w Katach Wr. prostokątny Rynek zaś w Niemczy i Sobótce wrzecionowaty, budynki ratuszowe, pozostałości umocnień obronnych (Niemcza i Kąty Wr.) oraz liczne ciekawe budowle komunalne np. urzędy i szkoły – które z racji swych funkcji nie są wykorzystywane turystycznie.

Utworzenie w wybranych obiektach historycznych placówek i centrów kulturalno-artystycznych czy biznesowo-konferencyjnych - czego dobrym przykładem jest sąsiednia Krzyżowa – gdzie umiejętnie połączono wszystkie te funkcje. Działania mające na celu podniesienie poziomu życia kulturalnego są zauważalne w Kraskowie, Krobielowicach oraz Goli Dzierżonowskiej, są to jednak pojedyncze projekty skierowane do stosunkowo małej liczby odbiorców.

W odniesieniu do dostępności turystycznej, wiele obiektów znajduje się w rękach prywatnych, a dostęp jest niemożliwy lub utrudniony np. tylko za zgodą właściciela. Inne z nich „zdeklasowane” - stanowią obiekty mieszkalne. Do zwiedzania dostępne są ruiny i pozostałości dawnych kompleksów pałacowo-parkowo-folwarcznych. Pozbawione całkowicie, jakiegokolwiek infrastruktury, zabezpieczeń i nadzoru nie powinny stanowić przedmiotu promocji. Penetracja ich, związana jest z ryzykiem zagrożenia życia, spowodowanym potencjalną katastrofą budowlaną, powinna być ograniczona, bądź co jest optymalne, likwidowane przyczyny tych zagrożeń. Obiekty te, położone w bliskim sąsiedztwie zabudowań mieszkalnych, stopniowo zanikają. Wszyscy wokół traktują je jako normalne sąsiedztwo, lekceważąc zagrożenia i tracone walory krajoznawcze. One to stają się miejscem dzikich wysypisk śmieci, ulegając zalesieniu znikają z oczu... jak ruiny dworu w Dankowicach czy Słupicach - co dyskwalifikuje je jako atrakcje turystyczne. Inne, mimo zagrożeń - wciąż zamieszkane, przyciągają turystów – co w takim stanie nie jest dobrą wizytówką Subregionu np. dwór na wodzie w Stoszowie. Być może, że komunalizacja takich zabytków, da możliwości i szanse aby zatrzymać postępującą destrukcję cennych zabytków.

Potencjał historyczny i artystyczny Suregonu, w postaci zabytkowych dworów, pałaców i innych budowli świeckich – nie wyłączając zabudowań chłopskich – przekracza znacznie średnią krajową czy nawet regionalną. Obiekty noclegowe w zabytkowych pałacach są zatem bardzo pożądane na tym obszarze i stanowią dobro deficytowe. Co wskazuje na potrzebę promocji oraz tworzenia miejsc noclegowych, o wysokim standardzie - co najmniej trzygwiazdkowych i odpowiednich programów pobytowych.

Diagnoza atrakcyjności turystycznej wskazuje, że bardzo wiele obiektów tej kategorii posiada najniższą rangę. Nie wynika to z braku walorów historycznych, lokalizacyjnych czy artystycznych ale z powodu zniszczenia, niedostępności, braku bezpiecznego i estetycznego sąsiedztwa czy otoczenia

oraz jakiegokolwiek infrastruktury turystycznej Oznacza to że ich walor turystyczny praktycznie zanikła. Przywrócenie ich do użyteczności turystycznej wymaga, przede wszystkim spójnych, konsekwentnych, długofalowych działań organizacyjnych oraz wysokich nakładów finansowych. Obiektów z najwyższą rangą jest tu najmniej, co stanowi jednak spory potencjał rozwojowy dla niezagospodarowanych pałaców ale i sznasę dalszego, szybszego rozwoju cywilizacyjnego Subregionu i jego mieszkańców.

Wnioski:

- koniecznym jest opracowanie strategii społecznej i materialnej rewitalizacji obiektów rezydencjonalnych;
- w zespołach miejskich (Sobótka, Niemcza, Kąty Wr.) należy opracować system finansowego wsparcia dla właścicieli i zarządców kamienic w celu ich renowacji i rewitalizacji otoczenia i zaplecza
- obwarowania miejskie powinny zostać odrestaurowane i tak uporządkowane aby współgrały z innych zabytkowymi obiektami, należy dążyć do zagospodarowania tarasów, baszt i bastionów
- opracowanie i wdrożenie „Subregionalnej Służby Ochrony Zabytków” oraz towarzyszącego wszystkim działaniom na polu ochrony i popularyzacji zabytków ruchu – **Ślęzańskich Opiekunów Zabytków – będzie szansą dla substancji zabytkowej i mieszkańców Subregionu;**
- w kontekście Euro 2012, korzystnym rozwiązaniem byłaby adaptacja i przebudowa tych zabytków do celów rezydencjonalnych i hotelarskich, jednakże warto tu podkreślić, że tylko pałac w Kraskowie jest ogólnodostępnym skategoryzowanym obiektem hotelarskim;
- wprowadzenie czytelnych i korzystnych reguł oraz mechanizmów wsparcie finansowego dla inwestycji proturystycznych, zwłaszcza w niszczących zespołach pałacowych;
- szkolenia, popularzowanie wiedzy regionalnej może wspomóc budowę nowych więzów mieszkańców z ich „małymi ojczyznami”;
- przyznawanie na forum Subregionu, powiatu i gminy corocznych nagród i wyróżnień dla najlepiej zadbanego, promowanego i restaurowanego zabytku.

2.2.2.3. Zabytkowe cmentarze

Zabytkowe obiekty cmentarne Subregionu Gmin Ślęzańskich są przede wszystkim spuścizną historyczną, szczególnie ważną dla dawnych mieszkańców Subregionu. Wstydlive, zanieczyszczone, zaśmiecanie i zapomniane są jednym z ostatnich widocznych znaków informacji o tutejszych poprzednikach. Warto, wzorem społeczności lokalnych (np. ze Starego Wielisławia, Czermnej, Bolesławowa), przywrócić miejscom spoczynku, należyłą rangę. Cmentarze, zwłaszcza zabytkowe, mają ponadto jeszcze swoją wartość artystyczną. Na uwagę zasługują nagrobki, kaplice rodowe, mauzolea, często

o wyszukanej formie czy z unikatowymi rzeźbami i płaskorzeźbami. Zlokalizowane są przede wszystkim przy każdej parafii, w miastach i wsiach i nawet w niektórych parkach przypałacowych.

Najwięcej z nich, mimo swego średniowiecznego i nowożytnego rodowodu pochodzi z XIX w. Reprezentują rozmaite trendy stylistyczne, wielkość i jakość artystyczną. Oprócz substancji o walorach artystycznych posiadają interesujące zadrzewienia, często z drzewami i krzewami aklimatyzowanymi o wartości pomnikowej, są też cenne przyrodniczo i starożytniczo aleje i szpalery. Stan, zwłaszcza tych ulokowanych na obrzeżach miejscowości, jest zły. Zniszczone, zdewastowane, ograbione z materii i sacrum, porośnięte najczęściej samosiejkami i chwastami, nie zwracają szczególnej uwagi, a nawet odstrasza (Gilów, Łagiewniki). Inne, te przykościelne (Przerzeczyn Zdr.) są zadbane, restaurowane i dobrze zachowane – więc zachęcają do ich odwiedzenia. Na wielu z nich umieszczono tablice upamiętniające pochówki dawnych mieszkańców i przedwojenne nazwy tych miejscowości. Są one widocznym znakiem poziomu lokalnej kultury, szacunku dla ogólnoludzkich wartości, godnym naśladowania i popularyzacji.

Tabela 7. Zabytkowe cmentarze w Subregionie

Gmina:	Miejscowość	Nazwa:	Rodzaj obiektu i okres powstania	Pełniona funkcja
Jordanów Śląski	Glinica	cmentarz katolicki	cmentarz, XV w.	cmentarz
	Janówek	cmentarz polny dawnych właścicieli dóbr,	cmentarz, XIX w.	cmentarz
	Piotrówek	kaplica grobowa rodziny Richthofen,	kaplica, 1903 r.	obecnie kaplica pomocnicza, w parku pałacowym
Łagiewniki	Łagiewniki	kościół cmentarny p.w. MB Czesłochowskiej	kościół cmentarny, XV w.	kościół cmentarny
Marcinowice	Wiry	cmentarz przykościelny	XVIII w.	cmentarz
	Szczepanów	Cmentarz rodziny von Lieres und Wilkau	XIX w.	Cmentarz, grobowiec
	Strzelce	Cmentarz przykościelny	XIX w.	cmentarz
Mietków	Borzygniew	kaplica grobowa	kaplica, 1900 r.	kaplica grobowa
	Domanice	mauzoleum grobowe	mauzoleum, 1856 r.	obecnie kaplica cmentarna
	Stróża Dolna	cmentarz rodowy	cmentarz, XIX w.	cmentarz
	Stróża Dolna	grobowiec rodzinny, w parku pałacowym	grobowiec, XIX/XX w.	grobowiec

Niemcza	Niemcza	cmentarz komunalny	kaplica cmentarna, mauzoleum, XVIII/ XIX w. Ogrodzenie, brama poszczególne nagrobki.	cmentarz komunalny
Sobótka	Garncarsko	grobowiec rodzinny von Becker,	grobowiec	grobowiec
	Ręków	dwie kaplice grobowe	kaplica, 1890 r.	kaplica grobowa
	Sobótka	cmentarz przykościelny	cmentarz	cmentarz
	Sobótka-Górka	cmentarz rodowy	cmentarz, XIX w.	cmentarz
Kąty Wrocławskie	Czerńczyce	mauzoleum rodziny Zedlitz	mauzoleum, XIX w.	mauzoleum
	Kąty Wrocławskie	cmentarz poewangelicki (z kaplicą grobową rodziny Hindemith i pomnikiem nagrobnym rodziny Wichelhaus)	cmentarz, 1846 r.(XIX w., 1900 r.)	cmentarz (kaplica grobowa, pomnik nagrobny)
	Krobiełowice	mauzoleum grobowe marszałka G. L. Blüchera von Wahlstadt,	mauzoleum, 1846-1853 r.	mauzoleum
	Małkowice	cmentarz katolicki,	cmentarz, XV w.	cmentarz
	Sadków	kaplica grobowa – mauzoleum rodu von Rothkirch	kaplica, 1792 r.	kaplica grobowa
	Sadowice	mauzoleum	Mauzoleum, 1820 r.	mauzoleum
	Skalka	kaplica grobowa	kaplica, XIX w.	kaplica grobowa
	Sośnica	kaplica grobowa	kaplica, 1783 r.	obecnie kaplica Zmartwychwstania, na cmentarzu przykościelnym
Kobierzyce	Raławice Wielkie	grobowiec rodzinny	grobowiec, 1890 r.	grobowiec
	Wierzbice	cmentarz parafialny	cmentarz, XV/XVI w.	cmentarz
Żórawina	Bogunów	mauzoleum rodowe	mauzoleum, XIX w.	mauzoleum

Źródło: Opracowanie własne.

Różnorodność form i miejsc lokalizacji, wysoka wartość historyczna i artystyczna dotyczy zarówno cmentarzy, kaplic, mauzoleów jak i innych zabytków sztuki cmentarnej i jest niezaprzeczalnym walorem Subregionu. Wszystko to przemawia za koniecznością objęcia ich szerszą niż dotychczas ochroną – nie tylko prawną! Ona na zinwentaryzowanych obiektach jest wysoce nieskuteczna. W odniesieniu do tendencji ogólnokrajowych czy dolnośląskich, gdzie sanacja i eksponowanie zabytkowych obiektów cmentarnych stale rośnie, na terenie Subregionu proces ten przebiega zbyt wolno.

Bezsprzecznie, nie tylko z troski o dobra kultury ale i ze względu na ogólnoludzkie dobra, cmentarze i inne miejsca pochówku powinny zostać objęte ochroną, zwłaszcza te, najbardziej wartościowe.

Doświadczenia gmin i parafii np. w Kotlinie Jeleniogórskiej, gdzie widoczne są przykłady renowacji dawnych cmentarzy i ich reliktyw w postaci, kaplic grobowych czy poszczególnych nagrobków, są nieocenione i mogą być dobrą wskazówką dla analogicznych działań.

Turystyka kulturowa, oparta na poznawaniu zabytków cmentarnych, dotyczy niszowego segmentu turystów. Składa się on z stosunkowo nielicznego grona krajoznawców i pasjonatów sztuki cmentarnej. Póki co to zabytki tego typu nie są jeszcze walorem turystycznym, o istotnym wpływie na kształtowanie się produktu turystycznego obszaru. Mogą za to, przy odpowiednim przygotowaniu (materialnym: renowacja i niematerialnym: edukacja i promocja) stać się uzupełnieniem bogatej oferty dla turystyki kulturowej.

Wnioski:

- opracowanie koncepcji ochrony, zagospodarowania i promocji cmentarzy i zabytków cmentarnych w Subregionie;
- wsparcie (finansowe) lokalnych społeczności w działaniach rewitalizacyjnych;
- lepsze oznakowanie i promocja tych zabytków jako elementu krajobrazu kulturowego Subregionu;
- przyznawanie na forum Subregionu, powiatu i gminy corocznych nagród i wyróżnień dla najlepiej zadbanego, promowanego i restaurowanego zabytku;
- opracowanie i wdrożenie „Subregionalnej Służby Ochrony Zabytków” oraz towarzyszącego wszystkim działaniom na polu ochrony i popularyzacji zabytków ruchu – **Ślęzańskich Opiekunów Zabytków** – będzie szansą dla substancji zabytkowej i mieszkańców Subregionu.

2.2.2.4. Parki pałacowe, dworskie, willowe

Na terenie Subregionu Gmin Ślęzańskich kompleksy parkowe występuje w większości kompleksów pałacowych oraz dworskich, co jest widoczne w zestawieniu tych obiektów. Jednakże do czasów obecnych tylko nieliczne dotrwały zachowując choć częściowo swój pierwotny charakter i wielkość założenia. W wielu przypadkach były to ogrody bądź zespoły parkowe kreowane na wzór romantyczny, zwany również angielskim według, którego miały one stanowić swoisty wyraz kultu natury, obejmowały zazwyczaj duże przestrzenie, gdzie przyroda po części pozostawała w stanie naturalnym, po części zaś była aranżowana tak, by sprawiać wrażenie dzikiej. Parki tego typu znajdowały się w Węgrach, Mirosławicach, Staszycach, Samotworze, Kraskowie oraz Domanicach. Obecnie o użyteczności turystycznej możemy mówić w przypadku zaledwie kilku parków Subregionu, pozostałych z historycznych kompleksów

pałacowych . Większość z towarzyszących pałacom i dworom obszarów parkowych uległa zdewastowaniu lub naturalnemu dziczeniu. Do najlepiej zachowanych zaliczyć możemy parki w: Zdrojowy w Przerzecznym Zdroju, Kraskowie, Park Wenecja w Sulistoriwczkach oraz Dobrocinie i Kobierzycach. Szczególne miejsce zajmuje Arboretum w Wojślawicach, będąc zarazem największą atrakcją okolic Niemczy i popularnym celem turystów.

Tabela Parki pałacowe, dworskie, willowe

Gmina:	Miejscowość	Rodzaj parku	Okres powstania	Pełniona funkcja	Dostępność	Forma użytkowania	Stan zagospodarowania, uwagi
Dzierżoniów	Dobrocin	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	dostępny	Park pałacowy	Bardzo dobry, staw z wyspą
	Kiełczyn	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	Zachowany fragment parku wraz altanką
	Książnica	Park dworski	XVIII w.	Park dworski	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Nowizna	Park pałacowy	1820	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Ostroszowice	Park pałacowy	XVII-XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, pozostałości drzewostanu
	Owiesno	Park zamkowy	XVIII w.	Park zamkowy	Dostępny	Brak użytkowania	Silnie zdewastowany
	Piława Dolna	Park pałacowy	XVII-XIX	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Roztocznik	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Tuszyn	Park pałacowy	XVIII-XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Uciechów	Park dworski	XVII, XVIII w.	Park dworski	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Jodłownik	Park pałacowy	XIX.	Park pałacowy	W rękach prywatnych	Własność prywatna	park z bogatym starym drzewostanem.
Jordanów Śląski	Jordanów Śląski	Park pałacowy	XVII w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Karolin	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Piotrówek	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu

Łagiewniki	Sokolniki	Park pałacowy	XVII-XVIII-XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	Pozostałości drzewostanu
Marcinowice	Chwałków	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Gruszów	Park pałacowy	XIX, XX w.	Park pałacowy	W rękach prywatnych	Własność prywatna	Pozostałości pierwotnego założenia parkowego
	Kątki	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą lokatorów	w zasobach AWRSP	pozostałości parku wraz ze stawem,
	Krasków	Park pałacowy	1848 r.	Park pałacowy	Dostępny dla gości	Park przypałacowy	Zaprojektowany przez Petera Josepha Lenné w stylu romantycznym, zachowany drzewostan oraz rzeźby parkowe i kamienny mostek
	Strzelce	Park pałacowy	XVIII-XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Szczepanów	Park pałacowy	XVI w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Śmiałowice	Park pałacowy	Po 1820	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości parku w stylu romantycznym
	Tworzyjanów	Park pałacowy	XIX/XX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości parku w stylu romantycznym
	Wiry	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
Mietków	Domanice	Park pałacowy	XVIII w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właściciela	Dom Związku Artystów Scen polskich	Fragmenty parku w stylu angielskim z fontanną
	Maniów Mały	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Milin	Park pałacowy	XVIII/XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Mietków	Park pałacowy	XIX	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Maniów Wielki	Park pałacowy	XIX	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu

	Wawrzeńczyce	Park pałacowy	XVIII	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
Niemcza	Gilów	Park pałacowy	XVIII/XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Gola	Park zamkowy	XVI w.	Park zamkowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Kietlin	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Ligota Mała	Park	XVIII w.	Park	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Piotrkówek	Park pałacowy	XVI w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Przerzeczyn Zdrój	Park willowy	XVII w.	Park willowy	dostępny	Część kompleksu zdrojowego	Zadbany, ozdobna brama z herbami von Pfeil, aleja grabowa, pagórek widokowy. Łącznie 49 gatunków i odmian, w tym 25 krajowych i 24 obce. Zadbany
	Wilków Wielki	Park zamkowy	XIV/XV w.	Park zamkowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Wojślawice	Pierwotnie park dworski	1848 r	Arboretum w Wojślawicach Filia Ogrodu Botanicznego U Wr.	dostępny	Arboretum	Bardzo dobry, Zajmujące obszar ponad 70 ha Kolekcja obejmuje ok. 1500 gatunków roślin drzewiastych, 470 gatunków różaneczników a także inne krzewy i wrzosowate, Placówka spełnia funkcje badawcze i edukacyjne,
Sobótka	Będkowice	Park dworski	XVIII w.	Park dworski	Dostępny za zgodą właściciela	W trakcie renowacji	Pierwotny drzewostan
	Kunów	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właściciela	Własność prywatna	Zachowany pierwotny drzewostan , w tym kilka poników przyrody takich jak cisy pospolity, dąb szypułkowy, kasztanowce oraz jawor
	Mirosławice-Mirosławiczki	Park pałacowy	1813 r.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właściciela	Własność prywatna	Przy pałacu niewielki 2,5ha częściowo zdziczały romantyczny park, na jego obszarze kilka pomnikowych drzew
	Okulice	Park dworski	XIX w.	Park dworski	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu

	Olbrachtowice	Park dworski	XVIII w.	Park dworski	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Rogów Sobócki	Park dworski	XIX w.	Park dworski	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Sobótka-Górka	Park zamkowy	XVIII w.	Park zamkowy	Dostępny	Obszar Hotelu	Zachowany pierwotny drzewostan w tym okaz miłorzębu japońskiego oraz kilka dębów- pomników przyrody, z wąwozem oraz strumieniem
	Stary Zamek- Kwieciszów	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Sulistrowiczki	Park krajobrazowy	1911 r.,	Park krajobrazowy z małą architekturą	dostępny	Zgodnie przeznaczeniem	Bramy Górna i Dolna - bardzo zniszczone, dwa stawy, zespół kaskad i mnóstwo wiekowych drzew.
	Świątniki	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	dostępny	Dyrekcja szkoły sprawuje opiekę nad parkiem	rola parku związana jest z działalnością szkoły, pierwotny drzewostan zachowany spore przekształcenia na rzecz boiska
	Wojnarowice	Park dworski	XIX w.,	Park dworski	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Sulistrowiczki	Park dworski w dolinie Sulistrowickiego Potoku.	1914r.	Park dworski "Park" stanowił część zakładu leczniczego założonego tu przez Dr. Eryka Bohna na początku XX w.	Dostępny	Podległy pod Ślężański Park krajobrazowy	zachowała się zasadnicza kompozycja parku i część urządzeń wodnych (dwa stawy o obmurowanych granitem brzegach i zespół kaskad). Stylowe ogrodzenie rozebrano około 1970 roku. Park Krajobrazowy ze względu na zastosowanie licznych dzieł wodnych – stawów i kaskad park nazwano Wenecją. Zajmuje obszar około 8 ha. Prowadzą do niego dwie stylowe kamienno-drewniane bramy, w które wmontowano uszkodzone fragmenty zabytkowej XVI w. kamieniarki. z nagrobka książąt von Schönaich-Carolath z około 1560 r. ze Słupic.
Kąty Wrocławskie	Czerńczyce	Park pałacowy	XVIII-XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	Pozostałości parku w stylu romantycznym

	Gądów	Park dworski	XIX w.	Park dworski	dostępny	Zgodnie przeznaczeniem	Zachowany drzewostan , fragmenty dawnych założeń o powierzchni ok. 2 ha z przełomu XIX i XX wieku
	Gniechowice	Park pałacowy	XVIII/XIX w.	Park pałacowy	Za zgodą właściciela	Właściciel prywatny	Pozostałości pierwotnego drzewostanu ,brak działań rewitalizacyjnych
	Kąty Wrocławskie	Park willowy	1910 r.	Park willowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości drzewostanu
	Kąty Wrocławskie	Założenie ogrodowo-parkowe	1896 r.	Założenie ogrodowo-parkowe	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Kęłbowice	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Krobiełowice	Park pałacowy	XVII-XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Obszar Hotelu	Pozostałości pierwotnego drzewostanu z wyjątkiem części, która przeznaczona została na pole golfowe
	Sadków	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Samowtór	Park pałacowy	XVIII w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu, teren odnawiany z przeznaczeniem na hotel
	Sośnica	Park pałacowy	XIX-XX w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą lokatorów	Brak użytkowania	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Stoszyce	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	dostępny	Brak użytkowania	Pozostałości parku w stylu romantycznym
	Zabrodzie	Park pałacowy	XVIII/XIX w.,	Park pałacowy	dostępny	Brak użytkowania	Pozostałości parku w stylu romantycznym na obszarze 4 ha wraz ze stawem
Kobierzyce	Biskupice Podgórne	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu, teren w trakcie rewitalizacji
	Cieszycy	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu

	Kobierzyce	Park pałacowy	XVIII-XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Mienie komnalne Gminy i Miasta Kobierzyce	fragmenty parku z zachowanym układem promienistym alei
	Królikowice	Park dworski	XVIII w.	Park dworski	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Krzyżowice	Park pałacowy	XVIII w.	Park pałacowy	Dostępny	Zespół szkół	Pozostałości parku romantycznego pod opieką dyrekcji zespołu szkół w
	Magnice	Park i ogród	1830 r.	Park i ogród	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Pelczyce	Park	XVIII w.	Park	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Pustków Żurawski	Park pałacowy	1870 r.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Raławice Wielkie	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Solna	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Szczepankowice	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Śleza	Park podworski	XVII-XIX w.	Park podworski	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Tyniec nad Ślezą	Park podworski	XVIII w.	Park podworski	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Wysoka	Park pałacowy	XVIII/XIX w.	Park pałacowy	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
Żórawina	Bogunów	Park dworski	XIX w.	Park dworski	Dostępny	Brak użytkowania	zatracił pierwotny układ, obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Galowice	Park pałacowy	XIX w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Komorowice	Park pałacowy	XVIII/XIX w.,	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu

	Pasterzyce	park podworski	XVIII/XIX w.	park podworski	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu
	Żórawina	Park pałacowy	XVIII w.	Park pałacowy	Dostępny za zgodą właścicieli	Właściciel prywatny	obecnie pozostałości pierwotnego drzewostanu

Źródło: Opracowanie własne.

Atrakcyjność turystyczna parków dworskich, pałacowych Subregionu Gmin Ślęzańskich przejawia się w dwóch skrajnych obszarach. Z jednej strony w przeważającej części kompleksy parkowe, które utraciły swój planistyczny charakter a często doszło w nich do dewastacji wielu gatunków oraz zabudowań parków romantycznych, przez co mogą pełnić rolę co najwyżej edukacyjną, w związku z roślinnością występującą w naszej strefie klimatycznej. Z drugiej strony mamy konkretny przejaw dbałości o florę i darzenia do jego dalszego rozwoju w przypadku parku, który zyskał na znaczeniu zyskując miano arboretum. Chodzi tu oczywiście o Park w Wojślawicach, unikatowy w regionie jak i w kraju. Ratunkiem dla parków, tak jak było to wspomniane wcześniej w przypadku niszczących dworów i pałaców Subregionu, jest ich upublicznianie, rewitalizacja oraz tworzenie nowych obiektów hotelarskich. Tam zaś, gdzie zachował się ciekawy układ przestrzenny i rys układu gatunkowego - tak jak w przypadku Ogrodu w Wojślawicach – postuluje się objęcie opieką jednostki dydaktycznej o zadaniach związanych z ochroną przyrody. W przypadku Parku Wenecja, utrzymanie elementów jego pierwotnej szaty roślinnej i zachowanie architektury byłoby możliwe dzięki włączeniu go do Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego, jako parku publicznego. Podstawową kwestią proturystyczną, mającą bezpośredni wpływ na mieszkańców jest przywrócenie wiejskim i rezydencjonalnym założeniom parkowym ich właściwego charakteru. Działania te poprzez sanację funkcji, struktury i drzewostanu jak i przede wszystkim oczyszczenie z półwiekowego zaśmiecania i składowania tam odpadów. Należy pamiętać o tym, by współczesne funkcje niekolidowały z zasadami opieki nad terenami historycznej i zabytkowej zieleni.

Wnioski:

- wsparcie (finansowe) lokalnych społeczności w działaniach rewitalizacyjnych na terenie parków;
- lepsze oznakowanie i promocja tych zabytków jako elementu krajobrazu kulturowego Subregionu;
- przyznawanie na forum Subregionu, powiatu i gminy corocznych nagród i wyróżnień dla najlepiej zadbanego, promowanego i restaurowanego zabytku;

- opracowanie i wdrożenie „Subregionalnej Służby Ochrony Zabytków” oraz towarzyszącego wszystkim działaniom na polu ochrony i popularyzacji zabytków ruchu – **Ślązańskich Opiekunów Zabytków** – będzie szansą dla substancji zabytkowej i mieszkańców Subregionu;
- natychmiastowa likwidacja dzikich wysypisk i składowisk śmieci.

2.2.2.5. Zabytki techniki, obiekty przemysłowe

Na terenie gmin Subregionu Śląża występują liczne zabytki techniki i przemysłu wraz z ciekawymi zespołami architektury przemysłowej. Jest ich wciąż wiele i mają spory potencjał, choć ich przyszłość nie jest pewna. Procesy dezindustrializacyjne na Dolnym Śląsku mają bardzo dynamiczny i nieobliczalny przebieg. Zlokalizowane są wokół największych miast, ale i w pobliżu terenów kruszonośnych położonych na obszarach górskich. Każda prawie z dziedzin przemysłu jest lub była reprezentowana w Subregionie. Niestety lata powojennej rabunkowej gospodarki doprowadziły do wielu nieodwracalnych zniszczeń, m.in.: zlikwidowano kopalnie i urządzenia górnicze, m.in. nadszybia. Niemal całkowicie rozebrano cukrownię w Łagiewnikach, zdewastowano wyposażenia browaru w Sobótce-Górcie czy słodowni w Niemczy. Obiekty sklasyfikowane jako zabytki techniki lub inne atrakcyjne turystycznie budowle gospodarcze i techniczne związane są z:

1. Przemysłem cukrowniczym i przetwórstwem rolno-spożywczym;

Z uwagi na sprzyjające warunki dla rolnictwa występujące na Równinie Wrocławskiej (długi okres wegetacyjny, żyzne gleby, korzystne, płaskie lub pofalowane, ukształtowanie terenu), uprawia się tu wymagające typy zbóż (pszenicę), buraka cukrowego oraz rzepak. Długie tradycje ma w Subregionie przemysł cukrowniczy oraz branże związane z przetwórstwem rolno-spożywczym, przede wszystkim w gminie Żórawina, Kąty Wrocławskie, Łagiewniki i Kobierzyce.

W 1847 roku Carl Christian Naehrich założył pierwszą cukrownię w Pustkowie Żurawskim w gminie Kobierzyce. W 1857 roku powstała kolejna, niewielka cukrownia w Łagiewnikach (Augusta Andreeasa Rhode). Początkowo była ona niewielką fabryką, szybko jednak stała się jedną z największych w okolicy. Do jej rozwoju przyczyniła się budowa linii kolejowych, dzięki którym Łagiewniki na przełomie XIX i XX wieku stały się uprzemysłowioną wsią. Istniejące połączenia kolejowe i drogowe między miastami powiatowymi a centrum regionu (jakim był Wrocław) sprzyjały rozwojowi gospodarczemu, w tym drobnej wytwórczości, handlu i rzemiosła. Na terenie Subregionu w drugiej połowie XIX wieku działało jeszcze kilka pomniejszych cukrowni, m.in. w Kobierzycach czy Jaksnowie, pod koniec XIX wieku powstała natomiast kolejna cukrownia w Żórawinie. W sąsiednich Galowicach zachowały się miejscami w bruku dróg ślady kolejki wąskotorowej prowadzącej z cukrowni do spichlerza.

Architekturę obiektów przemysłowych reprezentują ponadto zespoły młeczarni (Jordanów Śląski, Kąty Wrocławskie), młynów (m.in. Stradów, Skalka, Jordanów Śląski Wszemitowice – wodny), gorzelni (Dobrocin, Strzegonowice, Rolantowice) oraz dawna słodownia w Niemczy.

2. Kolejnictwem i inną infrastrukturą komunikacyjną;

W gminach w granicach opracowania znajduje się szereg linii kolejowych, w tym główne - użytkowane na obrzeżach Subregionu w kierunku Jeleniej Góry oraz biegnąca na południe linia z Wrocławia przez Kłodzko do Międzyzlesia. Część linii kolejowych wewnątrz Subregionu zawieszono całkowicie lub w ruchu pasażerskim. Należą do nich szlaki kolejowe na odcinkach:

- Strzelin – Kondratowice – Łagiewniki,
- Wrocław – Kobierzyce – Łagiewniki – Piława Górna,
- Wrocław – Kobierzyce – Sobótka – Świdnica – Jedlina Zdrój i dalej przez Nową Rudę do Kłodzka z przystankami Olbrachtowice, Rogów Sobócki, Sobótka i Sobótka Zachodnia

oraz szczególnie malownicza podgórska linia kolejowa:

- tzw. Kolejka Sowiogórska na trasie Dzierżoniów – Pieszyce – Bielawa – Srebrna Góra – Wolibórz – Ścinawka Średnia (niewielki fragment w gminie Dzierżoniów).

W krajobrazie Subregionu zachowało się szereg historycznych elementów infrastruktury kolejowej, w tym: zespoły lub pojedyncze budowle dworców kolejowych, wiaty peronowe, budynki dróżnicze, wieże wodne, itp. m.in.: w Łagiewnikach, Jordanowie, Kątach Wrocławskich, Marcinowicach, Mościskach, Sobótce, Pustkowie Wilczkowskim. Większość z zachowanych budowli cechuje charakterystyczna ceglana architektura dworców regionu, wybudowanych najczęściej z końcem XIX wieku. Miejscami spotkać można pozostałości gospodarczych linii wąskotorowych (np. Strzeblów – Chwałków).

Ciekawą architekturą cechują się w Subregionie niektóre mosty, m.in. w dolinie Bystrzycy między Romnowem a Małkowicami (drewniano-stalowa konstrukcja) oraz na Czarnej Wodzie w okolicach Krobielowic (most z bramą drewniano-murowaną). W Mościskach zachował się most drogowy o cechach stylu neogotyckiego z XIX wieku, a także zabytkowy mostek w Będkowicach w zespole folwarcznym. W obrębie wielu miejscowości Subregionu oraz założeń folwarcznych powszechnie występuje brukowa nawierzchnia dróg.

3. Górnictwem;

Górnictwo Subregionu Śląży ma długą tradycję. Wydobywano tutaj zarówno surowce skalne, jak i kruszce.

Granity ślązańskie eksploatowano już od X wieku i poddawano je częściowo obróbce na miejscu, wykorzystując pozyskany materiał jako budulec dla wnoszonych we wczesnym średniowieczu okolicznych kościołów. Z granitu wykonywano również pogańskie rzeźby kultowe a w średniowieczu i w czasach późniejszych detal architektoniczny, kamienie żarnowe i młyńskie. W XIX wieku rozpoczęto eksploatację granitu w granicach Strzeblowa, wcześniej materiał ten pozyskiwano ze stoków Ślęży i okolic Górki. Granit i leukogranit stanowił podstawę rozwoju gospodarczego okolic wsi Chwałków, w której obecnie część kamieniołomów pozostaje zalana, stanowiąc dużą atrakcję turystyczną. Kaolinowe zwietrzliny granitów eksploatowano od XVIII wieku m.in.: w Sobótce – Strzeblowie oraz Goli Świdnickiej.

Serpentynity budujące Radunię, Wzgórza Kielczyńskie i Oleszańskie eksploatowano w okolicach Nasławic i Jordanowa Śląskiego już od neolitu, używając go do wytwarzania różnych, narzędzi, młotów, toporów bojowych, itd.. W czasach późniejszych aż do współczesności serpentynit wykorzystywany był w celach dekoracyjnych. Towarzyszący mu nefryt, występujący w Kamiennym Grzbiecie na zachód od Jordanowa Śląskiego, eksploatowano już od starożytności, wyrabiając z niego gładzone toporki. Później (głównie w XIX wieku) z wydobywanego w Subregionie nefrytu powstawała biżuteria, galanteria ozdobna (świeczniki, podstawki, popielniczki). Magnezyt wydobywany był od 1920 roku w Sobótce, ponadto w Wirach, natomiast występujący w okolicach Przełęczy Tapadła na zboczach Czernicy chromit eksploatowano w latach 1890–93 oraz w okresie II wojny światowej – głównie do produkcji materiałów ogniotrwałych. W obrębie Wzgórz Krzyżowych, na stokach Kolca i Dębowca, eksploatowano również bazalty (wyrobisko i pokrywy bazaltowe Dębowca są projektowanym rezerwatem geologiczno-przyrodniczym).

W krajobrazie Masywu Ślęży zachowało się szereg wyrobisk pogórnich, m.in. kamieniołom poniżej Przełęczy pod Wieżycą, starożytne kamieniołomy i średniowieczne warsztaty kamieniarskie na zachodnich stokach Ślęży, dawny kamieniołom serpentynitu poniżej (w kierunku południowo-zachodnim) Przełęczy Tapadła, dawna kopalnia chromitu na stokach Czernicy, kamieniołomy serpentynitu na północny-zachód od Świerkowej i na północnych stokach Słupickiej Góry, ponadto u podnóża Ślęży malownicze wyrobiska Chwałkowa i Strzeblowa. Ważne znaczenie archeologiczne posiada kamieniołom serpentynitu na Jańskiej Górze.

4. Innymi gałęziami przemysłu;

Ciekawym reliktem techniki są zabudowania gazowni w Sobótce - powstały w latach 1901-1903 kompleks składa się z murowanych budowli produkcyjnych, administracyjnych i zbiornika gazu, obecnie nieczynny, przekształcony w „muzeum” – czeka na podjęcie zdecydowanych działań w zakresie ochrony i zapewnienia nowej funkcji.

Na terenie Subregionu znajduje się kilka interesujących historycznych i współczesnych konstrukcji wysokościowych oraz budowli o charakterze wież widokowych. Nieliczne pełnią czynnie pierwotne funkcje (jak wieże widokowe na Ślęży, Wieżycy), inne wymagają przeprowadzenia remontów z uwagi na zły

stan techniczny (Ostra Góra). Na szczególną uwagę, zasługują szczytki, najwyższego niegdyś, drewnianego masztu nadawczego - rozgłośni wrocławskiej w Żórawinie – warte choćby upamiętnienia.

Tabela 8. Zabytki techniki i inne atrakcyjne turystycznie obiekty przemysłowe i techniczne

Gmina:	Miejscowość	Nazwa	Adres/ położenie	Rodzaj obiektu	Okres/ rok powstania	Dostępność	Forma użytkowania	Stan techniczny	Diagnoza atrakcyjności turystycznej
Dzierżoniów	Kołaczków	wiatrak (baszta)	w północnej części miejscowości	budowla gospodarcza	XVIII	w pełni dostępny	w ruinie	w ruinie	+
	Mościsko	dworzec kolejowy	ul. Kolejowa 29	budowla infrastruktury komunikacyjnej	XIX/XX	dostępny z ograniczeniami	Inne: budowla pełni dziś funkcje mieszkalne	dobry, część pomiesz- czeń parteru wymaga remontu	+
	Mościsko	most drogowy	ul. Polna 15	element infrastruktury komunikacyjnej, konstrukcja o cechach neogotyckich	XIX	w pełni dostępny	komunikacja	b.d.	+
	Ostroszowice	dworzec kolejowy	przy nieczynnej linii kolejowej	budynki gospodarcze i usługowe dworca kolejowego, budynek ceglany z elementami szachulca	koniec XIX w.	dostępny z ograniczeniami	inne: funkcje mieszkalne	wymaga remontu	+
Jordanów Śląski	Jordanów Śląski	zespół mleczarni	ul. Wrocławska 54	budowla przemysłowa	1910 r.	niedostępny (teren zamknięty, ogrodzony)	brak użytkowania, w częściowej ruinie	zły	+

	Jordanów Śląski	zespół młyna	ul. Wrocławska 18	budowla przemysłowa	XIX/XX w.	dostępny z ograniczeniami	zgodnie z przeznaczeniem	dobry	+
	Jordanów Śląski	zespół fabryczki	ul. Kolejowa 13	budowla przemysłowa	XIX/XX w.	b.d.	b.d.	b.d.	+
	Jordanów Śląski	zespół dworca kolejowego (budynek stacji, wieża ciśnień, rampa)	ul. Poczтовая 7	budowle kolejowe i techniczne	XIX	dostępny z ograniczeniami	inne - budowla pełni dzisiaj funkcje mieszkalne, usługowe (lekarz rodzinny)	dobry	+
Łagiewniki	Łagiewniki	zespół cukrowni	ul. Przemysłowa 2	budowla przemysłowa	1857 r.	niedostępny (teren zamknięty, ogrodzony, niebezpieczny)	w trakcie prac rozbiórkowych	w trakcie prac rozbiórkowych	+
	Łagiewniki	dworzec kolejowy	przy głównej drodze Wrocław-Niemcza	budowle infrastruktury komunikacyjnej (dworzec, WC, magazyny, dom dróżnika, wiatra peronowa)	Pocz. XX w.	dostępny z ograniczeniami	brak użytkowania	wymaga remontu	+
	Łagiewniki	zakład energetyczny	ul. Jedności Narodowej 30	budowle przemysłowo-techniczne: budynki administracyjne i trafostacji	1930	niedostępny (teren ogrodzony, budowle widoczne z zewnątrz)	zgodnie z przeznaczeniem	dobry	+
	Chwałęcín	cegielnia	na pn-wsch od centrum wsi, u podnóża Wzgórz Dębowych nad rzeką Ślęzą	budowle przemysłowe	XIX/XX w.	dostępny	brak użytkowania	wymaga remontu	+

Marcinowice	Marcinowice	dworzec kolejowy wraz z budowlą magazynową murowano-szachulcową	ul. Kolejowa	element infrastruktury komunikacyjnej	1898 i XX w.	dostępny z ograniczeniami (z uwagi na zły stan techniczny)	brak użytkowania	w ruinie	+
Mietków	Stróża Górna	most na Strzegomce	ul. Kolejowa	most drogowy, infrastruktura komunikacyjna	XX w.	dostępny	b.d.	zniszczony podczas powodzi 1997, stan obecny - b.d.	+
	Mietków	młyn	ul. Kątecka	budowla gospodarcza	XIX/XX w.	dostępny z ograniczeniami	inne: funkcje mieszkalne	b.d.	+
	Mietków	zapora	Zbiornik Mietkowski	budowla hydrotechniczna	1996	dostępny	zgodnie z przeznaczeniem	dobry	+
Niemcza	Niemcza	mury obronne	wokół miasta	budowla obronna, fortyfikacje miejskie	XV w.	dostępny	trwała ruina	dobry (wymaga bieżącej konserwacji zapobiegawczej)	+++
	Niemcza	baszta Bramy Górnej	ul. Bolesława Chrobrego 3	budowla obronna, fortyfikacje miejskie	XVI	dostępny z ograniczeniami	miejsce spotkań Towarzystwa Przyjaciół Niemczy i Ziemi Niemczańskiej	dobry	+++
	Niemcza	dworzec kolejowy i parowozownia	pn część miasta ul. Świerczewskiego	element infrastruktury komunikacyjnej	koniec XIX w.	dostępny z ograniczeniami	inne - funkcje mieszkalne	dobry	+

	Niemcza	dawna słodownia	ul. Wrocławska 34	budowle przemysłowe	koniec XIX w.	niedostępna (za murem)	brak użytkowania	zły lub w ruinie	++
	Niemcza	remiza strażacka	na tyłach słodowni	budowla techniczna	koniec XIX w.	niedostępna (za murem)	brak użytkowania	zły lub w ruinie	+
	Niemcza	podstacja energetyczna	ul. Wrocławska 22	budowla przemysłowo-techniczna	początek XX w.	dostępna z ograniczeniami	zgodnie z przeznaczeniem	dobry	+
	Niemcza	dawna Fabryka Wyrobów Metalowych braci Gerbatsch	ul. Świerczewskiego 5-9	budowla przemysłowa	koniec XIX w.	dostępny z ograniczeniami	zgodnie z przeznaczeniem (Zakłady Metalowe)	wymaga remontu	+
	Piotrkówek	neogotycka wieża ciśnień	w kompleksie pałacowo-parkowym, Piotrkówek 4	wieża ciśnień	XIX w.	dostępna z ograniczeniami	brak użytkowania	w ruinie	+
	Wilków Wielki	2 młyny wodne	przy głównej drodze Wrocław-Niemcza	budowle przemysłowe	XIX w.	dostępny z ograniczeniami	brak użytkowania lub inne funkcje	zły (częściowo w ruinie)	+
	Wilków Wielki	budynek stacji kolejowej	przy głównej drodze Wrocław-Niemcza	element infrastruktury komunikacyjnej	k. XIX w.	dostępny z ograniczeniami	inne - funkcje mieszkalne	dobry	+
Sobótka	Księginice Małe	zespół młyński	ul. Młyńska	budowle gospodarczo-mieszkalne	XIX w.	dostępna z ograniczeniami	inne - funkcje mieszkalne, inne gospodarcze	wymaga remontu	+
	Sobótka	zespół budynków gazowni	ul. Warszawska 20	budowla przemysłowa	XIX w. (1901-1903)	dostępny	Muzeum Gazownictwa	dobry	+++
	Sobótka-Górka	zespół browaru	ul. Browarniana 35	budowla przemysłowa	XIX w.	dostępny z ograniczeniami (teren ogrodzony z bramą)	brak użytkowania	w częściowej ruinie	+

	Sobótka	dworzec kolejowy, wiatą peronowa	ul. Stacyjna	element infrastruktury komunikacyjnej	Pocz. XX w.	dostępny z ograniczeniami	inne - funkcje mieszkalne	dobry	+
Kąty Wrocławskie	Kąty Wrocławskie	wieża ciśnień	ul. Popieluszki ks.	budowla techniczna	1934 r.	niedostępna - na terenie ogrodzonym strefy ochrony sanitarnej urządzeń wodociagowych widok z zewnątrz	zgodnie z przeznaczeniem	dobry	++
	Kąty Wrocławskie	zespół odlewni żeliwa	ul. Wrocławska 35	budowla przemysłowa	XX w.	dostępna i dostępna z ograniczeniami	usługi turystyczne, inne użytkowe (element bazy noclegowej, inne użytkowe: warsztaty samochodowe)	dobry	+++
	Kąty Wrocławskie	pozostałości obwarowań miejskich	wokół centrum	budowla obronna	XVI w.	dostępna	brak użytkowania, atrakcja turystyczna	wymaga remontu (konserwacji zapobiegawczej)	+++
	Kąty Wrocławskie	zespół dworca PKP - budynek dworca z wiatą peronową	ul. 1-go maja 83	dworzec kolejowy	1867-1870	dostępna	zgodnie z przeznaczeniem, funkcje mieszkalne	wymaga remontu wewnątrz i elewacji, wiaty peronowej	+

Kąty Wrocławskie	zespół mleczarni - budynek administracyjny i hala produkcyjna	ul. 1-go maja 11	budowle przemysłowe i administracyjne	1892	dostępna z ograniczeniami (teren zakładów)	inna przemysłowo-biurowa, m.in.: siedziba, Stowarzyszenia Przedsiębiorców w Kąteckich,	dobry lub wymaga remontu	+
Kąty Wrocławskie	zespół młyna wodnego	ul. Norwida 5	budowle przemysłowe	Pocz. XX w.	dostępna z ograniczeniami	obecnie wytwórnia pasz treściwych, skup zbóż KOMEX, funkcje magazynowe	dobry lub wymaga remontu	++
Pietrzykowice	zespół dawnej cukrowni	b.d.	budowla przemysłowa	XIX/XX w.	niedostępna: w trakcie prac rozbiórkowych, pozostały budynki fermentowni i winiarni	brak użytkowania	część obiektów nie istnieje, w ruinie lub wymaga remontu	+
Skalka	młyn wodno-elektryczny,	ul. Łąkowa 14	budowla gospodarcza	XIX/XX w.	dostępny z ograniczeniami	inne: funkcje mieszkalne, urządzenia małej elektrowni wodnej	wymaga remontu	++
Stradów-Zachowice	młyn wodny	b.d.	budowla gospodarcza	XIX/XX w.	dostępna z ograniczeniami (ze względu na stan zachowania i techniczny)	brak użytkowania (aktualnie szuka się inwestora)	w ruinie	+

	Strzeganiowice	gorzelnia	Strzeganiowice 1	budowla przemysłowa	XX w.	niedostępna (prywatny właściciel, dostępna tylko z zewnątrz)	inne - funkcje mieszkalne i gospodarcze	wymaga remontu	+
	Wszemiłowice	młyn wodno-elektryczny	na Strzegomce, przy drodze Wszemiłowice-Pełcznica	budowla gospodarcza	XIX w.	dostępny z ograniczeniami	elektrownia wodna	bardzo dobry	++
	Wszemiłowice	parowozownia	b.d.	budowla techniczno-magazynowa	koniec XIX w.	dostępne z ograniczeniami	obecnie warsztat	b.d.	+
	Wszemiłowice	jaz	na Strzegomce, przy drodze Wszemiłowice-Pełcznica	budowla hydrotechniczna	koniec XIX w.	dostępny	zgodnie z przeznaczeniem	dobry	+
	Gniechowice	remiza strażacka	ul. Kątecka 59	budowla użytkowa	poł. XX w.	dostępna z ograniczeniami z uwagi na formę użytkowania	zgodnie z przeznaczeniem	dobry	+
	Krobiełowice	budynek bramny z mostem nad Czarną Wodą	przy zespole pałacowym	most	1878 r.	dostępny	zgodnie z przeznaczeniem	dobry	+++
Kobierzyce	Domasław	remiza strażacka OSP	przy trasie 8 (z Wrocławia na południe)	budowla techniczna	XIX w.	dostępny z ograniczeniami	magazyn	wymaga remontu (zabezpieczony)	+

	Domasław	dworzec kolejowy	ul. Tyniecka	element infrastruktury komunikacyjnej	koniec XIX w.	dostępny z ograniczeniami	inne: funkcje mieszkalne	dobry (pomieszczenia stacyjne parteru wymagają remontu)	+
	Kobierzyce	wodociągowa wieża ciśnienia i zespół stacji PKP	ul. Kolejowa 2-4	dworzec kolejowy i budowla hydrotechniczna	XIX w. i 1920 r.	dostępny z ograniczeniami	inne: funkcje mieszkalne	bardzo dobry (dobry w pomieszczeniach postacyjnych)	+
	Kobierzyce	remiza OSP	ul. Robotnicza 10	budowla techniczna	XX w.	dostępny z ograniczeniami	zgodnie z przeznaczeniem	bardzo dobry	+
	Pustków Żurawski	cukrownia	ul. Parkowa 1	budowle przemysłowe	XIX w.	niedostępny (za ogrodzeniem)	nieczynna, część obiektów przerabiana na budynki mieszkalne	wymaga remontu	+
	Rolantowice	zespół gorzelni	Rolantowice 1	budowla przemysłowa	XIX/XX w.	dostępna z ograniczeniami	brak użytkowania	w ruinie	+
Żórawina	Wilczków	zespół młyna	ul. Główna 2	budowla gospodarczo-przemysłowa	XX w.	dostępny z ograniczeniami	brak użytkowania lub inne funkcje użytkowe	wymaga remontu, częściowo w ruinie	+
	Wilczków	gorzelnia	ul. Główna 4	budowla przemysłowa	b.d.	dostępny z ograniczeniami	zgodnie z przeznaczeniem	wymaga remontu	+

	Żórawina	fortyfikacje typu holenderskiego kościoła obronnego św. Trójcy	wokół kościoła św. Trójcy, Al. Niepodległości	budowla obronna (fosy)	ok. 1630 rok	dostępny	brak, atrakcja turystyczna, funkcje ekologiczno-krajobrazowe	bardzo dobry	+++
	Galowice	fragmenty torów kolejki wąskotorowej	zachowane w bruku drogi w obrębie majdanu folwarcznego zespołu parkowo-pałacowego i folwarku Galowice	tory kolejki wąskotorowej	1925	dostępna - teren ogólnodostępny	nieużytkowany	zły	+

b.d. - brak danych

Źródło: opracowanie własne.

Wieże widokowe są wielkim bogactwem Subregionu, zwłaszcza, że wyróżniają się szczególną historią i walorami, nie tylko architektonicznymi ale, przede wszystkim, możliwościami panoramicznymi. Rozległe widoki ze Ślęzy, należą do najznakomitszych w regionie i Polsce. Wieża na Jańskiej Górze należy do najstarszych wież Bismarka. Popularność Wieżycy powinna być bodźcem dla podobnych inwestycji. Inni muszą i budują wieże widokowe, zaś w Subregionie funkcjonują od stu lat i swymi walorami czynią uzupełnienie dla innych atrakcji naturalnych czy antropomorficznych.

Tabela 9. Wieże widokowe i inne konstrukcje wysokościowe

Gmina	Miejscowość	Nazwa	Położenie	Rodzaj obiektu	Okres/rok powstania	Dostępność	Forma użytkowania	Stan techniczny	Diagnoza atrakcyjności turystycznej
-------	-------------	-------	-----------	----------------	---------------------	------------	-------------------	-----------------	-------------------------------------

Jordanów Śląski	Jańska Góra	wieża widokowa (wieża Bismarcka)	Wzgórza Łagiewnickie, administracyjnie należy do Janówka	wieża widokowa	koniec XIX w.	niedostępna (teren prywatny), poza szlakami turystycznymi, utrata walorów widokowych - drzewa	brak użytkowania	zły, wymaga remontu	++
Niemcza	Ostra Góra	wieża widokowa	Wzgórza Dębowe	wieża widokowa	koniec XIX w.	dostępna	zgodnie z przeznaczeniem	zły	+
Sobótka	Wieżycza	kamienna wieża widokowa	szczyt Wieżycy	kamienna wieża widokowa	1905-1907	dostępny (za opłatą)	zgodnie z przeznaczeniem	bardzo dobry	+++
	góra Ślęza	maszt telewizyjnej stacji przekaźnikowej	szczyt Ślęzy	budowla techniczna	1972 r.	niedostępny (teren zagrodzony, obiekt można oglądać z zewnątrz)	zgodnie z przeznaczeniem	bardzo dobry	+++
	góra Ślęza	wieża widokowa	szczyt Ślęzy	żelbetonowa wieża widokowa	współczesna (około 1913)	dostępny	zgodnie z przeznaczeniem	wymaga remontu	+++
Żórawina	Żórawina	maszt radiowej stacji przekaźnikowej	na otwartym terenie	budowla techniczna	XX w.	niedostępny	telefon komórkowa	bardzo dobry	++

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski:

- architektura techniczna, gospodarcza i przemysłowa cechuje się specyficzną estetyką i wymaga również w wielu przypadkach rewitalizacji;
- możliwości dla rozwoju turystyki w tym wypadku opierają się głównie o tradycje i historię przemysłu z nimi związanego, niż z samą zachowaną infrastrukturą techniczną i budowlaną. Na terenie Subregionu zachowały się jednak duże kubaturowo obiekty poprzemysłowe o oryginalnej architekturze, m.in.: browar w Sobótce-Górcie, gazownia w Sobótce, słodownia i zakład mechaniczny w Niemczy, cegielnia w Chwałęcinie, które

posiadają duży potencjał dla turystyki, zarówno jako przestrzeń użytkowa, jak i właściwa atrakcja turystyczna. Celowym jest natychmiastowe powstrzymanie dewastacji substancji budowlanej i technicznej, opracowanie programów ochrony i zagospodarowania turystycznego;

- dawne linie kolejowe są nadal widoczne w krajobrazie, wyznaczając potencjalne szlaki drezynowe, spacerowe lub rowerowe. Inwestycja wymagałaby współpracy gmin i właściciela torowisk – PKP. Wskazane jest ich oznakowanie, uporządkowanie, likwidacja zakrzewień;
- na odcinkach wyłączonych z ruchu, możliwym jest organizacja przejazdów koleją retro lub koleją drezynową w sezonie turystycznym, np. w powiązaniu z innymi dużymi imprezami w regionie (np. Sobótka, Festiwal Słowian lub podczas Majówek). Potencjalne działania w tym kierunku wymagałyby odpowiednich porozumień z PKP;
- proponuje się wyznaczenie tematycznego szlaku po zabytkach techniki i przemysłu wraz z obiektami współczesnej działalności przemysłowej i technicznej w Subregionie Śląża, obejmującego możliwie największy przekrój atrakcji tego rodzaju, zarówno ze względu na czas powstania (trwania) i rodzaju prowadzonej działalności. Z uwagi na rozproszenie obiektów sugeruje się samochodowy charakter szlaku, wyposażenie w urządzenia i narzędzia bazy informacyjnej. Proponowane obiekty na trasie to: dawny młyn wodny w Skałce, wieże ciśnień Kątów Wrocławskich, współczesna zapora na Zbiorniku Mietkowskim, kamieniołom w Strzeblowie i Chwałkowie, dawny browar w Sobótce–Górcie, dawna gazownia w Sobótce, prehistoryczny kamieniołom na Jańskiej Górze, dawna gorzelnia w Rolantowicach, dawna słodownia i stacja kolejowa w Niemczy, cegielnia w Chwałęcinie, zachowane budowle dawnego przemysłu cukrowniczego. Obiekty wymagają zabezpieczenia, rewitalizacji poprzez wprowadzenie funkcji użytkowych (priorytetowo turystycznych) oraz uporządkowania terenów przyległych;
- postuluje się silne gminne wsparcie dla Muzeum Gazownictwa zlokalizowanego w obiektach dawnej gazowni w Sobótce, ze względu na unikatowość w skali ponadregionalnej (urządzenie do produkcji gazu, elementy instalacji i wyposażenia). Potencjał użytkowy dawnej gazowni stwarza również możliwość lokalizacji dla centrum dydaktyczno-turystycznego z szeroką ofertą wystawienniczą, edukacyjną, koordynującego działania turystyczne podejmowane w rejonie Masywu Ślążańskiego;
- zaleca się lepsze oznakowanie i promocję tych zabytków, jako ważnego elementu krajobrazu kulturowego Subregionu;
- przyznawanie na forum Subregionu, powiatu i gminy corocznych nagród i wyróżnień dla najlepiej zadbanego, promowanego i restaurowanego zabytku;
- opracowanie i wdrożenie „Subregionalnej Służby Ochrony Zabytków” oraz towarzyszącego wszystkim działaniom na polu ochrony i popularyzacji zabytków ruchu – Ślązańskich Opiekunów Zabytków – będzie to szansą dla substancji zabytkowej.
- w przypadku wież widokowych zaleca się finansowe wsparcie dla właścicieli udostępniających je turystom poprzez uczestnictwo w wycince zarastających pole widokowe samosiejek – np. Jańska Góra;
- lepsze oznakowanie i promocja tych zabytków, jako elementu krajobrazu kulturowego Subregionu;

- przyznawanie na forum Subregionu, powiatu i gminy corocznych nagród i wyróżnień dla najlepiej zadbanej, promowanej i restaurowanej wieży, także tej kościelnej np. jak w pobliskiej Bielawie.

2.2.2.6. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome to zabytki, które można przenieść, w przeciwieństwie do tych związanych na stałe z gruntem, określanych jako zabytki nieruchome. Są to wszelkie rzeźby, pomniki, płyty nagrobne i epitafijne, ołtarze, obrazy, świątki, figury, krucyfiksy i krzyże. Powstawały one na przestrzeni wieków, związane są z tradycją religijną chrześcijańską i świecką. Jedne należą do powszechnego dziedzictwa, inne zwłaszcza te, ze Ślęży czy jej podnóża owiane są licznymi tajemnicami bo ani ich pochodzenia ani funkcja nie są w pełni znane a co ma kapitalny wydźwięk marketingowy. Jest on największym wyznacznikiem odrębności Subregionu w mozaice kulturowej Dolnego Śląska i Polski. Niestety poza powierzchownym powielaniem nie ma to żadnego głębszego wydźwięku. Zabytki związane z tajemnicami gór: Ślęży i Raduni wcale nie są należycie zabezpieczone, eksponowane, opisane czy co najważniejsze promowane. Zmiana tego schematu może przynieść subregionowi nowe, wymierne materialnie korzyści.

Tabela 10. Zabytki ruchome

Gmina	Miejscowość	Rodzaj zabytku	Informacje dodatkowe
Dzierżoniów	Piława Dolna	krzyż pokutny	Krzyż łaciński z zamalowaną górną częścią z narzędziem zbrodni, przy ul. Głównej. Pochodzi z XIV-XVI wieku.
	Piława Dolna	krzyż pokutny	Krzyż łaciński w murze kościoła św. Katarzyny.
	Uciechów	krzyż pokutny	Krzyż w murze cmentarza przy kościele św. Bartłomieja.
	Kielczyn	krzyż pokutny	Krzyż łaciński, przy drodze powiatowej przy posesji nr 10 z nadłamaną górną częścią. Według legendy postawiony w miejscu, gdzie zazdrosna dziewczyna zabiła swą siostrę, zmierzającą do ślubu z chłopakiem, którego kochały obie.
	Kielczyn	pomnik poległych w czasie I wojny światowej	Krzyż z charakterystyczną statuetką siedzącego lwa.
	Tuszyn	krzyż pokutny	Krzyż łaciński, przy drodze powiatowej przy posesji nr 45.
	Książnica	krzyż pokutny	Krzyż łaciński: jedno ramię krzyża oderwane. Krzyż znajduje się w zaroślach utrudniających dostęp przy drodze powiatowej między Książnicą a Kielczynem.

	Mościsko	krzyż pokutny	Krzyż Maltański. Rzeźba jest przewrócona i przymocowana łańcuchem do ogrodzenia, przy drodze w kierunku Grodziszcza (ul. Pocztowa).
	Mościsko	krzyż pokutny	Krzyż z unikatowymi, lekko uniesionymi ramionami, znajduje się w pobliżu kościoła św. Jana Chrzciciela.
Jordanów Śląski	Glinica	krzyż pokutny	Krzyż łaćniński z jednym ramieniem nadłamanym w kształt trójkąta, blisko murów kościoła .
	Glinica	krzyż pokutny	Krzyż posiada dość nieregularną powierzchnię świadcząca o długim rodowodzie rzeźby, znajduje się blisko murów kościoła.
	Glinica	kapliczka pokutna	Kapliczkę odmalowano a wstawiona krata ma chronić figurkę maryjną. Kapliczka (z wyrytym mieczem w części dolnej) znajduje się na końcu wsi.
	Wilczkowice	krzyż pokutny	Krzyż dużych rozmiarów - prawie 2m. wysokości w stylu łaćnińskim, przytwierdzony do muru metalowym prętem. Znajduje się w bliskości murów kościoła.
	Wilczkowice	kapliczka	Współczesna kapliczka, która umieszczona została na podstawie przedwojennego pomnika z wizerunkiem żołnierza upamiętniającego I wojnę światową.
Kąty Wrocławskie	Kąty Wrocławskie	krzyż pokutny	Krzyż łaćniński stojący przy drodze wylotowej z Kątów do Mietkowa. Posiada ubytek sporej części wraz z ramieniem.
	Kąty Wrocławskie	krzyż pokutny	Krzyż łaćniński na końcu ul. Makowej.
	Nowa Wieś Kącka	krzyż pokutny	Krzyż łaćniński, ze śladem wyrytego miecza (?), na rozwidleniu dróg we wschodniej części wsi, granitowy.
	Pelcznica	krzyż pokutny	Przy kapliczce pokutnej, łaćniński, w dolnej części ramion widoczne są fragmenty aureoli. Krzyż przełamany na dwie części obecnie połączonych ze sobą spoiwem betonowym.
	Pelcznica	kapliczka pokutna	Znajduje się we wschodniej części muru cmentarza przykościelnego, wykonana z piaskowca.
	Jaszkotle	kolumna morowa	Zlokalizowana na cmentarzu przykościelnym, zwieńczona metalowym krzyżem.
	Kamionna	figura św. Jana Nepomucena	Położona w centrum wsi, bogato zdobiony cokół tworzy rodzaj kapliczki z okratowaniem w centralnej części.
	Skalka	figura św. Jana Nepomucena	Ustawiona na niskim cokole, z napisami w języku niemieckim.
Kobierzyce	Damianowice	krzyż pokutny	W rozwidleniu dróg, krzyż łaćniński. Źródła podają o rycie topora na krzyżu, obecnie zatartym.
	Tyniec Mały	kapliczka pokutna	Budowla wolnostojąca, pod drzewem naprzeciwko wejścia na dziedziniec kościelny, dolna część obita metalowym umocnieniem.
	Tyniec nad Ślężą	kapliczka pokutna	Znajduje się od wewnętrznej strony zachodniej części muru cmentarza Przykościelnego, wykonana z piaskowca.
	Tyniec nad Ślężą	figura Św. Jana Nepomucena	Bogato zdobiony cokół tworzy rodzaj kapliczki z okratowaniem w centralnej części.
	Tyniec nad Ślężą	pręgierz	Pręgierz wolnostojący, czworoboczny, zlokalizowany na głównym placu wiejskim, obok szkoły, murowany z cegły. Zachowały się kółka i haki metalowe do przykuwania skazańców.
	Wierzbice	krzyż pokutny	Krzyż łaćniński, w murze cmentarnym.

Łagiewniki	Łagiewniki	figura Matki Bożej	Barokowa rzeźba z dzieciątkiem, nieopodal założeń klasztornych.
	Młynica	krzyż pokutny	Krzyż łaćniński bez jednego ramienia.
Marcinowice	Biała	krzyż pokutny	Krzyż maltański bez górnej części.
	Gola Świdnicka	Krzyż pokutny	Położony za wsią w kierunku Kraskowa. Oryginalna forma krzyża maltańskiego z poszerzoną górną częścią. Legenda mówi, że w tym miejscu pastuch zabił rzeźnika za to, że ten chciał ukraść mu owcę.
	Gruszów	krzyż pokutny	Położony w pobliżu drogi do Stefanowic. Legenda mówi, że w tym miejscu zabito Żyda pilnującego skarbów zakopanych przez wojsko carskie w czasie wojny 30-letniej.
	Mysłaków	krzyż pokutny	W murze cmentarnym przy kościele znajdują się trzy wmurowane krzyże, w tym jeden maltański.
	Szczepanów	krzyż pokutny	Krzyż stoi przy starej drodze, w centrum wsi, naprzeciwko domu nr 8. Przed wojną wmurowany był w nieistniejące już zabudowania gospodarcze.
	Śmiałowice	krzyż pokutny	Na krzyżu wyryty zarys kuszy, krzyż wbudowany w mur przykościelny.
	Śmiałowice	pręgierz	Budowla z XV w., częściowo zachowany (baza, słup) przy bramie kościelnej.
	Śmiałowice	kapliczka	Gotycka kapliczka kamienna
	Wiry	2 krzyże pokutne	Unikatowo umieszczone w szczytach transeptu kościoła.
Mietków	Proszkowice	2 krzyże pokutne	Zlokalizowane na skrzyżowaniu dróg, krzyż łaćniński i maltański.
	Ujów	krzyż pokutny	łaćniński, z wyrytymi dwoma nożami (rzadkość), wmurowany na zewnątrz ogrodzenia cmentarza przykościelnego od strony północnej, granitowy
	Maniów Wielki	rzeźba św. Jana Nepomucena	Zlokalizowany w parku z dobrze zachowaną inskrypcją w języku łaćnińskim.
Niemcza	Niemcza	krzyż pokutny	Krzyż w widocznym narzędziem zbrodni (siekiera), na prawym ramieniu wyryty trójkąt.
	Wilków Wielki	2 krzyże pokutne	Jeden w murze dawnego cmentarza przykościelnego z wyrytym mniejszym konturem krzyża na całej długości, ramiona owalne, drugi krzyż w pobliżu jest łaćniński z ułamaną górną częścią, przymocowany metalową taśmą.
Sobótka	droga na Ślężę przy północnym zboczu	rzeźba kultowa: „Postać z rybą”, „niedźwiedź”	Na obu figurach wyryto znaki skośnego krzyża. Postać z rybą ma odtrąconą głowę oraz nogi, niedźwiedź tylko nogi, do czasów współczesnych powstało wiele legend dotyczących pochodzenia rzeźb najczęstszym motywem historii o bezgłowej pannie i niedźwiedziu jest motyw zabicia kobiety przez niedźwiedzia. Z przekazów R. Kuhnau'a , badacza podań dolnośląskich wiadomo, że wspomnianej kamiennej głowy nie było już w latach trzydziestych XVIII wieku. Znak ukośnego krzyża jest uważany również za oznakowanie typowe dla słupów granicznych.
	okolice Szczytu Ślęży	rzeźba kultowa „Niedźwiedź”	Odkryty w lesie koło Strzelbowa w połowie XIX w., przewieziony na Ślężę i postawiony naprzeciw schroniska.
	Sobótka ul. Armii Krajowej	rzeźba kultowa „Mnich”	Wykopany w 1950 roku we wsi Garnarsko, gdzie jego górna część pełniła rolę słupa milowego. Bardziej niż mnicha przypomina wazę grecką lub olbrzymi kręgiel. Na okrągłej głowicy również wyryte znaki w kształcie litery X, rzeźba na drodze schroniska pod Wieżycą.

	Sobótka Górka	2 granitowe lwy	Odnalezione w 1823 roku podczas przebudowy opactwa, obecnego Zamku w Górcie. Wyciosane miejscowego granitu, spoczywają czterema łapami na prostokątnych podstawach, mając ogony podwinięte pod lewe tylne nogi i zarzucone na grzbiety. Tego typu rzeźby historycy określają mianem lwa longobardzkiego (3 lwy zostały wmurowane w ściany Kościoła św. Stanisława w Starym Zamku).
	Sobótka	granitowy lew, „Grzyb”	Umiejscowione przed kościołem św. Anny Samotrzeciej. Grzyb prawdopodobnie stanowi dolną część postaci w fałdzistej mnisiej szacie, znaleziono go podczas wykopów koło kościoła i ustawiono w miejscu odkrycia. Rzeźba posiada również znak skośnego krzyża. XII-wieczny lew longobardzki przeniesiony został ze wsi Garnarsko.
	Sobótka	rzeźby w lapidarium przy Muzeum Ślązańskim	Eksponaty ogrodu przy Muzeum to m.in.: tzw. „kolumna śłęzańska” (niewiadomego pochodzenia i przeznaczenia), ciosy ze znakiem ukośnego krzyża (pochodzące z grodziska w Będkowicach i z folwarku w Górcie), średniowieczny krzyż kamienny z Proszkowic, XVI-wieczna kapliczka słupowa z Krzyżowic i tablica erekcyjna z herbami – jedyna pamiątka po zburzonym dworze w Rogowie Sobockim oraz rzeźba siedzącego mężczyzny bez głowy.
	Rogów Sobócki	krzyż pokutny, pręgierz	Najwyższy pręgierz na Dolnym Śląsku z XVI w. stoi w sąsiedztwie krzyża pokutnego z utraconym lewym ramieniem. Przy prawym ramieniu krzyża widoczny ślad aureoli (pozostałe trzy krzyże pokutne są wmurowane w mur okalający Kościół).
	Garncarsko	piaskowcowa kapliczka pokutna	Rzadko spotykana kapliczka tkwi w murze otaczającym posesję przy ul. Nowowiejskiej 13. Kapliczka ma ponad 2 m wysokości, zwieńczona jest trójkątnym naczółkiem, zachowały się w niej ślady okratowania.
	Nasławice	figura św. Jana Nepomucena	Rzeźba pochodzi z 1744r. ustawiona na wysokim zdobnym piedestale przy ul. Komuny Paryskiej.
	Nasławice	kapliczki	Kamienne płaskorzeźby umieszczone na owalnym skalniku z wizerunkiem Jezusa po środku oraz wizerunki obu stron hostii po bokach. Pochodzą zapewne z rozbitych kolumnienek, o czym świadczy zachowana przy kościele kapliczka z wizerunkiem Maryi.
	Stary Zamek	krzyż pokutny	Krzyż łaciński.
	Okulice	krzyż pokutny	Krzyż łaciński z jednym ramieniem ściosanym w trójkąt.
	Strzeblów	krzyż pokutny	Krzyż maltański, pod drzewem przy skrzyżowaniu dróg do Górki, Sobótki i Garncarska, opodal domu nr 28, poszerzona górna część krzyża.
	Wojnarowice	krzyż pokutny	Znajduje się w murze kościelnym, posiada charakterystyczne bardzo krótkie ramiona.
Żórawina	Bogunów	krzyż pokutny	Krzyż łaciński, stojący prostopadle do drogi w środku wsi, przy nr 18, między rowem a murem, posiada tylko z jedno ramię pobielony.
	Jaksonów	krzyż pokutny	Krzyż łaciński, umieszczony na skarpie, na lewo od schodów prowadzących do kościoła, granitowy (pobielony).
	Nowojowice	krzyż pokutny	Krzyż łaciński, około 800 m. na północ od wsi, po zachodniej stronie drogi Strzelin -Wrocław, granitowy, jeden z najwyższych (III miejsce) na Dolnym Śląsku.

	Przeclawice	3 krzyże pokutne	Krzyże łacińskie, zlokalizowane naprzeciw wejścia do kościoła, granitowe, pierwszy z lewej z nadłamanymi ramionami.
	Przeclawice	figura św. Jana Nepomucena	Rzeźba popularnego na Dolnym Śląsku świętego.
	Turów	kamień krzyżowy	Płyta z wrytym krzyżem, leży w chodniku przed wejściem do kościoła, granitowa, została ostatnio uszkodzony przy układaniu nowej kostki. Obecnie leży poskładana pod murem cmentarnym.
	Węgry	3 krzyże pokutne	Trzy krzyże łacińskie, umieszczone północnej stronie muru cmentarza przykościelnego, na prawo od bramy wejściowej, granitowe.
	Węgry	krzyż pokutny	Krzyż łaciński, koło szkoły, od strony ul. Młyńskiej, granitowy.
	Węgry	figura św. Jana Nepomucena	Kapliczka ołtarzowa, kamienica przy ul. Kościuszki nr 3.
	Wilczków	2 krzyże pokutne	Krzyże łacińskie, przy północno-zachodnim narożniku muru cmentarza przykościelnego, granitowe. Krzyż po lewej stronie bez lewego ramienia, po prawej – bez obu.
	Żórawina	pręgierz wolnostojący	Budowla ze śladami haków i kółek od łańcuchów dla skazańców, datowany na 1517 rok, stoi na ośmiobocznej podstawie na dziedzińcu kościoła pw. Trójcy Św. Wykonany z piaskowca, wysokość 220 cm (współcześnie służy jako cokół pod figurę Chrystusa).

Źródło: Opracowanie własne.

Ruchome zabytki Subregionu stanowią świadectwo religijności mieszkańców i fundatorów, a krzyże pokutne dawnych obyczajów związanych z karą i zadośćuczynieniem. Obszar ten może się poszczycić kolekcją 56 krzyży i kapliczek pokutnych. Do czasów współczesnych zachowały się również 4 pręgierze, w tym najwyższy na Dolnym Śląsku – pręgierz słupowy w Rogowie Sobóckim. Istnieje zatem przesłanka skategoryzowania obiektów dawnego prawa w ramach scalonego systemu identyfikacji wizualnej szlaku historycznego, stanowiącego dopełnienie szlaku zabytków bądź sztuki sakralnej Subregionu.

Wartościowe turystycznie zabytki, które powinny być objęte w ramach liniowego produktu turystycznego dotyczą:

- dawnych rzeźb kultowych unikatowych w skali Europy, rzeźb romańskich, unikatowych w skali kraju,
- pomników świętych oraz kapliczek przydrożnych,
- pomników pamięci, poległych w I wojnie światowej – jako jedyne ślady imion i nazwisk dawnych mieszkańców poszczególnych miejscowości, pręgierzy i urządzeń do wymierzania kar np. „kun”.

Wnioski:

- niezbędnym jest opracowanie strategii dla pomników (rzeźb) „ślęzańskich” jako wybitnych, unikatowych zabytków i skuteczne jej wdrażanie;

- postuluje się poszerzenie oferty turystycznej szlaków zabytków ruchomych Subregionu o podania i legendy, jak również wizualizację obrzędów, obyczajów im towarzyszących w postaci mapy, folderu, co wygeneruje ich wymiar edukacyjny;
- niezbędnym jest opracowanie jednolitego systemu informacji, towarzyszącego tym zabytkom;
- wskazywaniem jest nagradzanie w kategorii „najlepiej” utrzymany zabytek ruchomy w Subregionie;
- istnieje przesłanka skategoryzowania obiektów dawnego prawa w ramach scalonego systemem identyfikacji wizualnej szlaku historycznego, stanowiącego dopełnienie szlaku zabytków sztuki sakralnej Subregionu;
- zaleca się przygotowanie mapy lub folderu przedstawiającego lokalizację terenów, na których kultywuje się konkretne obrzędy i obyczaje im towarzyszące, która stanowić będzie wizualizację trudnego do uchwycenia, ale niemniej cennego dziedzictwa, podkreślając tym samym jego wymiar edukacyjny;
- obiekty zabytkowe takie jak: unikatowe w skali Europy dawne rzeźby kultowe, oraz rzeźby romańskie (o znaczeniu krajowym), posągi świętych oraz kapliczki przydrożne, pomniki poległych mieszkańców miejscowości na frontach I wojny światowej powinny zostać objęte w ramach liniowego produktu turystycznego (tematycznego szlaku turystycznego).

2.2.2.7. Formy tradycyjnej zabudowy wiejskiej

Większość współczesnych osiedli wiejskich Subregionu Ślązańskiego wywodzi się ze wsi średniowiecznych. W X-XI w. występowała tu już stała sieć osad rolniczych, zwłaszcza na słabo zalesionych urodzajnych obszarach bliżej Wrocławia a na południu szerokim pasem dochodziła do Niemcy. Wtedy też obok starych osad powstawało wiele nowych wsi słuźebnych, na co wskazują używane do dziś nazwy takie jak np.: Łagiewniki, Sokolniki. Osady średniowieczne składały się z kilku lub kilkunastu gospodarstw o nieregularnym układzie pól, związanym z ekstensywnym sposobem ich użytkowania – z gospodarką żarową i dwupolową oraz dobrze rozwiniętą hodowlą. Rozplanowanie wsi miało formę tak zwanej okolnicy zwanej też owalnicą. Były to osiedla o charakterze obronnym, w których zwarta zabudowa wokół placu zabezpieczała dostęp do wsi od strony pól, a jedyną drogę dojazdową zamykano na noc bramą. Plac wsi pełnił wielorakie funkcje, ale wspólne dla wszystkich mieszkańców. W Subregionie Ślązańskim przykładem pozostałości takiej zabudowy jest wieś Proszowice w gminie Mietków. Najsilniej jednak w rozwoju form zabudowy wiejskiej tej części Dolnego Śląska zaznaczyła się kolonizacja i lokacja wsi przeprowadzona w XIII i XIV w.. Większość osiedli pochodzi z tamtego okresu i niekiedy mimo późniejszej rozbudowy zachowały się ślady dawnego, charakterystycznego dla regionu rozplanowania tzw. ulicówek, gdzie zabudowania stały gęsto po obu stronach prostej drogi o długości nie przekraczającej 2 km, owalnic oraz o wiele rzadszych na tych terenach łańcuchówek. Ze względu na intensywne zmiany w krajobrazie wsi Subregionu Ślązańskiego w wielu

przypadkach bardzo trudno rozgraniczyć łańcuchowy typ zabudowań od formy ulicowej. Procesem, który zapoczątkował pojawianie się zabudowy łańcuchowej, był w XIII w. rozwój osadnictwa obszarach leśnych do tej pory rzadko, lub wcale niezasiedlonych.

Trwały ślad w krajobrazie wiejskim Subregionu pozostawił kolejny, trwający od XV wieku do XVIII w. okres folwarczno- pańszczyźniany. Wraz z zakładaniem, rozrastaniem się folwarków szlacheckich i kościelnych w obrębie wielu wsi Subregionu powstawały okazałe zespoły zabudowań dworskich i urządzeń gospodarczych, obiektów przemysłowych, ogrodów warzywnych, stawów, chmielników. W związku ze wzrostem zaludnienia i postępującego rozwarstwienia społecznego i majątkowego wśród mieszkańców rozbudowie uległy również układy przestrzenne osiedli. Pozwalano bowiem budować się niezamożnej ludności na użytkowanych przez całą gromadę placu, pastwisku lub odłogach na skraju wsi. Prowadziło to do wydłużenia osiedla, powstawania przysiółków oraz zagęszczenia budowy i przekształcania wsi w skupione osiedla wielolicowe tzw. wielodrożnice.

Na ukształtowanie się współczesnego obrazu osadniczego wsi Subregionu wpłynęły w znacznym stopniu reformy agrarne pierwszej połowy XIX wieku. Powiększono wtedy kosztem ziemi chłopskiej własność folwarczną i tworzone wielkie charakterystyczne dla tego terenu majątki obszaricze, w których często oprócz okazałych zabudowań pałacowych powstawały obiekty przemysłowe jak: browary, cegielnie, pijalnie, gorzelnie, spichlerze, młyny parowe, wapienniki i inne, stanowiące nowy akcent w krajobrazie wiejskim. W starych wsiach niwowych zlikwidowano szachownice pól, nadając gruntom chłopskim regularny zblokowany układ. Pogłębiające się rozwarstwienie uwidaczniało się wyraźnie w krajobrazie osiedli. Wyróżniały się w nich nie podlegające podziałom rodzinnym duże i średnie gospodarstwa chłopskie z okazałymi zabudowaniami oraz wzrastająca stale ilość skromnych domków wyrobników, posiadających niewielkie działki ziemi, pracujących u bogatych gospodarzy bądź zatrudnionych poza rolnictwem. Zagęszczały one zabudowę w centrum wsi, skupiały się na jej obrzeżach bądź wzdłuż wychodzących z niej dróg, tworząc nowe przysiółki i kolonie. Duża gęstość pozostałości kompleksów folwarcznych na tych ziemiach świadczy o dobrobycie Subregionu w tamtym czasie. Większość osiedli zachowując dawną, często średniowieczną jeszcze lokalizację i rozplanowanie, uległa dalszej rozbudowie, szczególnie intensywnej pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX w.. Obok nowych murowanych domów powstawały wtedy obiekty użyteczności publicznej jak: gospody, szkoły, sklepy, piekarnie, masarnie, stacje kolejowe, remizy strażackie i inne. Powszechnie wprowadzano utwardzanie dróg centralnych, rzadziej polnych. Charakterystyczne w krajobrazie Subregionu stały się rosnące wzdłuż dróg i pól aleje drzew owocowych oraz gęsta sieć dróg bitych i kolejowych. Najbardziej typowe i powszechne budownictwo murowane występuje na wsi od XVI w.. W wieku XVIII było przeważające w większych miejscowościach obszaru. Gruntowna przebudowa wsi na murowaną dokonała się po uwłaszczeniach w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX w.. Z tego kresu pochodzą główne zasoby budownictwa wiejskiego. Z tego okresu wśród dzisiejszej zabudowy wiejskiej wyróżniają się jednopiętrowe, wieloizbowe lub dwuizbowe domy murowane z drobnymi zdobieniami ściany szczytowej, np. w postaci pionowych pilastrów, poziomych gzymsów lub otworów owalnych w części szczytowej. Większość domów mieszkalnych posiada gładkie tynkowanie. W ogólnej zabudowie wsi trafiają się

jeszcze budynki szachulcowe bądź szachulcowo-murowane, w postaci spichlerzy, stodół oraz obór. Jednym z najlepiej zachowanych budynków tego typu jest spichlerz należący obecnie do Fundacji Gallen w Galowicach, który jest obecnie remontowany z przeznaczeniem na obiekt muzealny. Z budynków mieszkalnych do czasów obecnych najlepiej zachował się dwór w Bielanych Wrocławskich. Na terenie Subregionu Ślązańskiego zachowały się również pojedyncze domy w stylu tyrolskim, m.in. w Sobótce-Górcie, nieopodal ruin browaru, z pozostałościami polichromi na drewnianej elewacji.

Wnioski:

- krajobraz wiejski Subregionu posiada duży potencjał edukacyjny, pozwalając na prześledzenie wielowiekowego rozwoju wiejskiej sieci osadniczej;
- konieczna jest szersza inwentaryzacja zabytkowych budowli wiejskich, którą można połączyć z oznakowaniem budynków, eksponując tym samym ich walory historyczne oraz powstrzymując procesy dewastacji;
- na terenie Subregionu Ślązańskiego przeważa zabudowa murowana, zachowało się również wiele budynków reprezentujących nowoczesny standard i ciekawą architekturę, odmienną niż w regionach o drewnianej zabudowie, co stanowi walor turystyczny, ale wymaga odpowiedniej ekspozycji i popularyzacji;
- budowle gospodarczo-magazynowej w kompleksach ruralistycznych (wielkopowierzchniowych folwarkach) dysponują dużym, niewykorzystanym potencjałem przestrzeni i kubatur użytkowych, który może znaleźć zastosowanie w budowaniu i rozwoju wiejskiej bazy noclegowej. Większa część architektonicznego dziedzictwa jest w złym stanie technicznym, wymagając podjęcia działań remontowych lub zabezpieczających;
- konieczne jest wsparcie gmin dla realizacji programów opieki nad zabytkami oraz działań konserwacyjnych i remontowych podejmowanych na obiektach najbardziej zagrożonych z uwagi na stan zachowania i stan techniczny;
- w Subregionie Ślązańskim dziedzictwo kultury wiejskiej wraz z ze zmianami etnicznymi uległo degradacji i przeobrażeniom i traktowane jest nadal marginalnie. Nie ma tu żadnego skansenu reprezentującego sztukę ludową oraz życie wiejskie dawnych mieszkańców tych obszarów, co stanowi wyraźny mankament wobec innych regionów Polski posiadających nadal żywą, tradycyjną kulturę wiejską;

2.2.2.8. Stanowiska archeologiczne

Subregion Śląza obejmuje tereny cechujące się długą historią osadniczą wielu kultur przedchrześcijańskich. Zachowały się tu liczone w tysiące stanowiska archeologiczne, wiele z nich wpisano do rejestru zabytków. Z uwagi na charakter dziedzictwa archeologicznego istotne z punktu widzenia turystyki kulturowej pozostają przede wszystkim obiekty ziemne lub budowlane czytelne lub specjalnie uczytelnione w krajobrazie. Dziedzictwo archeologiczne ma największy

udział w potencjale turystycznym gmin Masywu Ślęży (z uwagi na materialny charakter dziedzictwa i czytelność w krajobrazie), w pozostałych (poza gminą Niemcza) odgrywa rolę drugorzędną. W gminie Niemcza walory i fizyczny charakter zachowanych artefaktów archeologicznych stwarzają potencjalne możliwości budowania w oparciu o nie produktu turystycznego.

Najstarsze ślady pobytu człowieka na Ślęży sięgają młodszej epoki kamienia (4500–1900 p.n.e.). Silny ośrodek kultowy w Masywie Ślęży wiązał się z ludnością kultury łużyckiej epoki brązu (1200–400 p.n.e.), z tego okresu też prawdopodobnie pochodzą kręgi i niektóre rzeźby kultowe na Ślęży i Raduni. Geneza rzeźb ślęzańskich interpretowana jest w bardzo różny sposób, łączy się je z inspiracją scytyjską, wpływami kultury greckiej, celtyckiej, prasłowiańskiej kultury łużyckiej, okresem wczesnego średniowiecza i początków państwa polskiego. Datowanie rzeźb utrudnia fakt, iż w większości wypadków ich lokalizacje mają charakter wtórny. Ważne znaczenie archeologiczne posiadają również kręgi kultowe: w okolicy podszytowej Ślęży oraz tzw. „krąg szczątkowy” znajdujący się poniżej wierzchołka. W jego sąsiedztwie odkryto ruiny trzech zagród dla bydła, pozostałe 16 zinwentaryzowano. W okolicy Husyckich Skalek zachował się potrójny krąg. W okresie wczesnego średniowiecza kult pogański Ślęży i Raduni został zastąpiony chrześcijaństwem, prawdopodobnie wybudowano tu około X wieku gród obronny. Obok kultu solarnego na Ślęży, na Raduni rozwijał się kult o charakterze lunarnym, świadczy o tym zachowany krąg kamienny. Ślady kręgu kultowego odnaleźć można także na Górze Kościuszki, datowane na VII–V w. p.n.e.. Pozostałe ciekawe artefakty związane z kultem pogańskim zlokalizowane są między szczytami Wieżycy i Stolnej – w sąsiedztwie źródła św. Jakuba odkryto pozostałości prawdopodobnie ołtarza ofiarnego oraz ślady ceramiki kultury przeworskiej (I–II n.e.).

Relikty archeologiczne, poza rzeźbami kultowymi, są mało czytelne w krajobrazie, wymagają wyeksponowania i odnowienia towarzyszącej im infrastruktury turystycznej. Jedyne częściowo zagospodarowane turystycznie stanowiskiem archeologicznym jest zespół osadniczy z VIII–XIII wieku, udostępniany turystom w postaci rezerwatu archeologicznego w Będkowicach (ruina grodu, cmentarzysko kurhanowe, kamienny krąg kultowy, średniowieczny staw i osada). W obrębie rezerwatu zrekonstruowano fragment zabudowy mieszkalnej grodu, teren wyposażono w podstawową infrastrukturę turystyczną. Skansen posiada wysoką wartość kulturową i znaczenie turystyczne w skali nie tylko krajowej, ale i europejskiej, wymaga jednak inwestycji w budowie zaplecza turystycznego (parking, sanitariaty, gastronomia) oraz szerszej popularyzacji.

Pozostałymi relikdami archeologicznymi Masywu Ślęży są: pozostałości kopalni granitu (lejkowate zagłębienia, 20 stanowisk kamieniołomów i pracowni kamieni żarnowych) na zachodnich stokach Ślęży, u podnóża Góry Anielskiej i w Chwałkowie.

Tereny przyległe do Masywu Ślęży posiadają również długą historię osadniczą. W Jordanowie Śląskim odkryto neolityczne narzędzia z amfibolitu i krzemienia, ceramikę i ozdoby z epoki brązu, artefakty kultur: pucharów lejkowatych, amfor kulistych, łużyckiej i wczesnośredniowiecznej. Do najcenniejszych

znalezisk należy figurka barana – przedmiot kultowy wiązany z kulturą ceramiki wstęgowej (dziś w Muzeum Archeologicznym we Wrocławiu). W gminie Marcinowice występują głównie średniowieczne stanowiska archeologiczne kultury łużyckiej i przeworskiej (grodziska, cmentarzyska, osady), w gminie Łagiewniki do najcenniejszych stanowisk archeologicznych z zachowaną czytelnością formą krajobrazową należą grodziska w Jażwinie i wał kamienny na Raduni. W Łagiewnikach zinwentaryzowano kilka cennych stanowisk archeologicznych – osad reprezentujących szereg kultur (od kultury pucharów lejkowatych po średniowiecze) i świadczących o wielowiekowej ciągłości osadniczej. Z uwagi na potencjalne walory archeologiczne na terenie gminy ustalono strefy obserwacji archeologicznej w miejscowościach: Jażwina, Słupice, Oleszna, Sokolniki, Łagiewniki.

Drugi ważny obszar osadniczy dla na terenie gmin w granicach opracowania stanowi gmina Niemcza i Dzierżoniów. W okolicach Niemczy natrafiono na stanowiska archeologiczne ze starszej epoki kamienia (paleolit – okres pojawienia się form ludzkich, na ziemiach polskich około 550 tys. lat temu do około 8800 r. p.n.e.) lub środkowej epoki kamienia (mezolit – 8800–4500 r. p.n.e.). W okolicach odnaleziono stanowiska archeologiczne kultur naddunajskich: kultury ceramiki wstęgowej rytej, kłutej (Niemcza, Radzików, Przysronie) i lendzielskiej. W Niemczy natrafiono na pozostałości osady, której genezę wiąże się z późną fazą kultury ceramiki wstęgowej rytej, a następnie kłutej. Ślady osadnictwa kultur neolitycznych (kultury pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej) odnaleziono m.in. w Przysroniu, Łagiewnikach, Podlesiu. Ważnym stanowiskiem neolitycznego górnictwa (kamieniarstwa) serpentynitu jest Jańska Góra. Ślady kultur epoki brązu (unietyckiej i przedłużyckiej) odnaleziono także w Tomicach, Janówku i Łagiewnikach. Bardzo licznie reprezentowane są w tej części Subregionu grodziska kultury łużyckiej. Kulturę przeworską (okres wpływów rzymskich) reprezentują stanowiska archeologiczne z Niemczy, Łagiewnik, Nowej Wsi Niemczańskiej, w Podlesiu i Wilkowie Wielkim. Z okresu wczesnego średniowiecza najcenniejszym artefaktem pozostają relikty grodu w Niemczy z VII–XII wieku (m.in.: wały z kamienną oblicówką) oraz jej cmentarzyska (Niemcza I i Niemcza II). Poza nimi do najwartościowszych i szczególnie dobrze czytelnych w krajobrazie należy wczesnośredniowieczne grodzisko w Gilowie (wał drewniano-ziemny z kamiennymi oblicówkami, mur kamienny z łamanych bloczków skalnych połączonych gliną, brama).

W gminach na północ, północny-zachód i północny-wschód od Masywu Ślęży zachowały się również liczne stanowiska archeologiczne: w gminie Mietków najcenniejsze w Maniowie, Milinie i Stróży Wielkiej (ogółem 53 stanowiska archeologiczne, w tym 15 w rejestrze), w gminie Kąty Wrocławskie średniowieczne grodziska m.in. w Katakach Wrocławskich czy Gniechowicach, kurhany grobowe oraz relikty średniowiecznego prawa (szubienica).

Na terenie gminy Żórawina zinwentaryzowano wiele stanowisk archeologicznych (cmentarzyska ciałopalne i szkieletowe, znaleziska luźne, nieliczne pozostałości grodzisk i obiekty o nieustalonej obecnie funkcji), ponadto w strefie obserwacji archeologicznej znalazły się miejscowości Bogunów, Bratowice-Zagródki, Galowice, Jaksonów, Jarosławice, Karwiany, Komorowice, Krajków, Marcinkowice, Mędłów, Milejowice, Mnichowice, Nowy Śleszów, Okrzeszyce, Pasterzyce, Polakowice, Przeclawice, Raclawice Małe, Rynakowice, Rzeplin, Sadków, Stary Śleszów, Suchy Dwór, Szukalice, Turów, Węgry, Wilkowice,

Wilczków, Wojkowice, Żerniki Wielkie i Żórawina. Do najcenniejszych stanowisk należą grodziska i wały obronne zinwentaryzowane w Jaksonowie, Turowie i Żórawinie (strefy „W” ochrony archeologicznej).

W gminie Kobierzyce zinwentaryzowano ponad 1400 stanowisk archeologicznych, szereg o charakterze cmentarzysk szkieletowych i ciałopalnych oraz grodziska (m.in.: Bielany Wrocławskie, Magnice, Szczepankowice). Rzadkim artefaktem jest gródek stożkowaty w Wysokiej. Do najciekawszych stanowisk należy zespół stanowisk w Domasławiu, składający się z wielu znalezisk pochodzących z różnych epok – eksponowany w Kobierzycach na wystawie: „Skarby Ziemi Kobierzyckiej”. Duża część zasobu ma jednak charakter jedynie archiwalny, zagrożeniem dla istniejących obiektów jest niewłaściwie prowadzona gospodarka rolna (zbyt głęboka orka) oraz duże inwestycje gospodarcze i drogowe. Na terenie gminy ustalono 7 stref ochrony archeologicznej: na Bielanych Wrocławskich, w Kobierzycach, w Krzyżowicach, Magnicach, Nowinach, Szczepankowicach i Wysokiej a z uwagi na duże walory archeologiczno-kulturowe terenów gminy wszystkie jej miejscowości znajdują się w strefie obserwacji archeologicznej.

Wnioski:

- koniecznym jest ożywienie skansenu w Będkowicach poprzez przeniesienie do niego części imprez organizowanych w trakcie Festiwalu Słowian oraz dalsza rozbudowa infrastruktury turystycznej;
- postuluje się podniesienie dostępności komunikacyjnej skansenu w Będkowicach, zadbanie o właściwe oznakowanie dróg dojazdowych do skansenu;
- koniecznym jest uczytelnienie wybranych relikwów archeologicznych w krajobrazie (także poza wzniesieniem Ślęży) obejmujące konserwację i pielęgnację zieleni, lepsze niż dotychczas oznakowanie w terenie i wyposażenie w tablice informacyjne z opisem historii, pochodzenia i funkcji;
- rozbudowanie i rewitalizacja istniejącej infrastruktury turystycznej szlaków archeologicznych Ślęży, również w zakresie systemu informacji wizualnej (wyposażenia szlaku w tablice kierunkowe, opis przebiegu trasy, informacje o atrakcjach w punktach początkowych szlaku i na trasie);
- z uwagi na rozproszenie atrakcyjnych krajobrazowo artefaktów archeologicznych proponuje się utworzenie szlaku samochodowego śladami dziedzictwa archeologicznego, wymagającego właściwego oznakowania (wg przyjętej koncepcji) punktów na trasie (dojazd, punkty wypoczynkowe, punkty ekspozycji, krótkie ścieżki dydaktyczne, system wizualnej informacji opracowany we współpracy ze służbami archeologicznymi; na trasie stanowiska czytelne krajobrazowo obejmujące różne typy: istniejące w warstwie wizualnej grodziska, wały obronne, wieże, szubienice, kurhany itp., oraz wymagające wizualizacji cmentarzyska, wybrane osady różnych kultur, itp.). Na szlaku powinny znaleźć się m.in.: Będkowice, Niemcza, Gilów, stanowiska łatwo dostępne komunikacyjnie ze względu na przyjęty samochodowy charakter szlaku turystycznego. W Niemczy archeologiczne

dziedzictwo wymaga unaocznienia poprzez budowę makiety grodziska umieszczoną na zewnątrz (na wzór makiety ślązańskiej w Sobótce) lub utworzenie izby regionalnej z ekspozycją etno- i archeologiczną.

2.2.3 Muzea, zbiory, wystawy czasowe

W Subregionie Śląza działają jedno muzeum: Muzeum Ślązańskie w Sobótce i instytucje paramuzealne np. Gazownia w Sobótce, prezentująca zbiory z historii i technologii przemysłowej gazownictwa. Gminne Gimnazjum w Dzierżoniowie posiada Izbę Regionalną. Na uwagę zasługują też kolekcje pojazdów – fundacji Gallen z Galowic oraz kolekcja powozów Stefana Szymańskiego z Rogowa Sobóckiego. Oprócz tego na terenie gminy Sobótka znaleźć można ekspozycje myśliwskie (W. Kwas) oraz rzędów końskich (P. Biczysko). W chwili obecnej mimo niewątpliwych walorów poszczególnych kolekcji nie wszystkie one są aktualnie dostępne i nadal czekają na odpowiednią ekspozycję i stworzenie warunków udostępnienia.

Obiekty muzealne Subregionu Ślązy zawierają w większości ekspozycje pochodzące z tego obszaru. Istotną kwestią jest ich standard, zaplecze i charakter ekspozycji. Na ogół posiadają one opisy na innych serwisach internetowych, nie mając jednak swoich własnych stron www. Wyróżnia je ponadto bardzo ograniczona w promocja. Ekspozycje kolekcjonerskie są słabo opracowane, opisane i zinwentaryzowane. W kontekście zastosowania Internetu jako podstawowego medium w zakresie poszukiwania informacji o miejscach planowanych podróży brak podstawowych danych dotyczących dostępności, godzin otwarcia oraz wielkości ekspozycji może być istotnym elementem wpływającym niekorzystnie na ruch turystyczny w tych miejscach.

Tabela 11. Zestawienie placówek muzealnych

Gmina	Miejscowość	Nazwa	Charakter	Szczególne walory	Uwagi
Sobótka	Sobótka	Muzeum Ślązańskie im. Stanisława Dunajewskiego	muzeum	ekspozycje: „Śladami dawnych wierzeń”, „Przyroda Masywu Ślęży”, galeria sztuki współczesnej, ekspozycje czasowe lokalnych artystów, ekspozycja zewnętrzna rzeźb, krzyży pokutnych, części elewacji z nieistniejących już budynków w Sobótce.	Najszersza ekspozycja muzealna w Subregionie , ekspozycja kolekcjonerska, http://www.muzeum.sobotka.pl/ . Czynne środa-niedziela . i ostatni wtorek miesiąca 9.00-16.00, bilety w cenie 2zł, ulgowe 1zł, w sobotę . wstęp wolny
	Sobótka	trofea i elementy myśliwskie – W. Kwas, Zamek „Górka”	ekspozycja stała	Część działalności hotelu zamkowego.	Ekspozycja rozwijająca się, jak dotąd nie zinwentaryzowana, ekspozycja kolekcjonerska,
	Sobótka	d. Gazownia Miejska	ekspozycja stała	Budynki administracyjne i produkcyjne dawnej gazowni, instalacje techniczne, zbiornik gazu.	Ekspozycja unikatowa w skali całego województwa.
	Rogów Sobócki	Kolekcja Powozów i Bryczek Stefana Szymańskiego	ekspozycja stała	Najciekawsze eksponaty: powóz Victoria Mylord, Victoria, Landolet, kareta Coupe.	W gospodarstwie znajduje się również mini zoo, wybrane powozy są używane w trakcie imprez okolicznościowych, ekspozycja kolekcjonerska,
		Kolekcja rzędów końskich, kielzen i siodła – P. Biczysko	ekspozycja stała	Ekspozycje związane z jeździectwem i powożeniem.	Ekspozycja kolekcjonerska,
		Trofea i elementy myśliwskie – Stanisław Skrzypiński	ekspozycja stała	Ekspozycje związane z kulturą i tradycją łowiecką.	Ekspozycja kolekcjonerska,
Żórawina	Galowice	Fundacja Gallen – muzeum pojazdów zaprzęgowych i jeździectwa, ekspozycja	muzeum	Muzeum będzie umieszczone w budynku starego osiemnastowiecznego spichlerza o budowie szachulcowej.	Obiekt w trakcie renowacji i przygotowania do ekspozycji eksponatów muzealnych (powozów), otwarcie w 2009r roku, obiekt będzie dostosowany do

		wyposażenia wsi śląskiej			zwiedzania przez osoby niepełnosprawne.
--	--	-----------------------------	--	--	--

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski:

- na bazie istniejących kolekcji istnieje możliwość stworzenia jednej ekspozycji związanej z jeździectwem (poprzez wykupienie poszczególnych zbiorów od prywatnych kolekcjonerów, co zabezpieczy ten wartościowy zasób, nierozzerwalnie wiązany z Subregionem), dotyczącej historii: Dawnych Powozów, Rzędów Końskich oraz Trofeów Myśliwskich. Mogłoby to zwiększyć atrakcyjność turystyczną Subregionu i zintensyfikować ruch turystyczny w Subregionie, zwłaszcza z uwagi na unikatowość takich kolekcji i zbiorów muzealnych;
- istnieje konieczność stworzenia warunków ekspozycji kolekcji kolekcjonerskich (np. gminnym wsparciem lokalowym);
- na potrzeby podniesienia efektywności promocji placówek muzealnych Subregionu koniecznym jest podjęcie starań o powstanie właściwych, kompletnych stron internetowych powiązanych z portalami tematycznymi (kulturowymi) i wspólnym portalem Subregionu, co polepszy i poszerzy promocję internetową,
- strony placówek muzealnych docelowo mogą oferować możliwość emaliowej rezerwacji biletów lub zgłaszania potrzeby specjalnej obsługi grup;
- placówki muzealne Subregionu powinny wyjść poza statyczne funkcje wystawiennicze, przekształcając się w centra muzealno-dydaktyczne, podejmując działalność edukacyjną i kulturową w ramach różnego rodzaju warsztatów, plenerowych lekcji z historią, organizując spotkania kulturowe, odczyty, prezentacje, itp.:

2.2.4 Instytucje kulturalne

Na obszarze Subregionu Ślęży zakres działania instytucji kulturalnych jest stosunkowo szeroki. Ciekawym zjawiskiem jest fakt aktywizowania wszystkich grup wiekowych mieszkańców obszaru. Inicjatywy mają zróżnicowany stopień zaawansowania, mamy tu do czynienia również z ożywieniem aktywności tych grup osób, które są zagrożone wykluczeniem społecznym, jak osoby w podeszłym wieku lub niepełnosprawni. W działalność kulturalną wpisuje się tu wiele działań, które odnoszą się do dziedzictwa historycznego oraz tradycji regionu. Życie kulturalne Subregionu uwidacznia się szczególnie w działalności instytucji promujących

Subregion, takich jak np. Stowarzyszenie Gmin Ślęzańskich czy Towarzystwo Miłośników Niemczy. Widoczne są tu też przejawy integracji ludności napływowej, kultywującej tradycje swojego dziedzictwa, co urozmaica wydatnie różnorodność Subregionu.

Działania proturystyczne dotyczą przede wszystkim tych instytucji, które statutowo mają w swoich obowiązkach promowanie atrakcyjności poszczególnych gmin lub miejscowości. Pozostałe są natomiast skierowane na rozwijanie życia kulturalnego oraz utrzymanie tradycji obszaru, w czym szczególny udział mają zespoły lokalne oraz koła gospodyń kultywujące tradycje kulinarne z ziem obszaru jak również ludności przyjezdnej np. z okolic Wołynia.

Tabela 12. Zestawienie instytucji, stowarzyszeń i zespołów zajmujących się organizacją kultury

Gmina	Miejscowość	Nazwa	Zasięg oddziaływania	Uwagi
Dzierżonów	Mościsko	Biblioteka Publiczna z 6 filiami	gmina	-----
	Piława Dolna	Męski Zespół Śpiewaczy CORD	miejscowość	-----
	Piława Dolna	Zespół kameralny „CON MOTO”	miejscowość	-----
	Piława Dolna	Zespół Pieśni i Tańca Górali Czadeckich „Poina”	miejscowość	-----
	Ostroszowice	Chór ludowy „Macieje”	miejscowość	-----
	Ostroszowice	Stowarzyszenie Przyjaciół Gór Sowich” w Ostroszowicach	Ostroszowice i Jodłownik	-----
	Mościsko	Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju i Promocji Wsi Mościsko „Przystań Mościsko”	miejscowość	-----
	Mościsko	Koło Gospodyń Wiejskich	miejscowość	-----
	Piława Dolna	Stowarzyszenie „Piława Dolna”	miejscowość	-----
	Owiesno	Koło Gospodyń Wiejskich	Owiesno	-----
	Piława Dolna	Koło Gospodyń Wiejskich	miejscowość	-----
	Dobrocin	Stowarzyszenie „Dobrocin - wieś XXI Wieku	Dobrocin	-----

	Tuszyn	Stowarzyszenie „Na rzecz rozwoju wsi: Jędrzejowice, Kiełczyn, Tuszyn Włóki”	Jędrzejowice, Kiełczyn, Tuszyn Włóki	-----
Jordanów Śląski	Jordanów Śląski	Publiczno – Szkolna Biblioteka	Gmina	-----
	Jordanów Śląski	Stowarzyszenie „Wszystko dla Gminy”	gmina	-----
Kąty Wrocławskie	Kąty Wrocławskie	Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów	gmina	-----
	Kąty Wrocławskie	Związek Kombatantów PR i byłych Więźniów Politycznych	gmina	-----
	Kąty Wrocławskie	Związek Sybiraków	gmina	-----
Kobierzyce	Kobierzyce	Gminne Centrum Kultury i Sportu	gmina	-----
	Kobierzyce	Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów	gmina	-----
	Kobierzyce	Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych i Chorych „SONICH”	gmina	-----
	Kobierzyce	Towarzystwo Przyjaciół Gminy Kobierzyce	gmina	-----
	Kobierzyce	Stowarzyszenie na Rzecz Dziecięcej Działalności Twórczej i Na Rzecz Sztuki – Tęczowisko	gmina	-----
Łagiewniki	Łagiewniki	Gminny Ośrodek Kultury i Bibliotek w Łagiewnikach	gmina	W skład GOKiB wchodzi: Dom Kultury i Biblioteka Główna, świetlice, sale wiejskie i filie pobliskich miejscowościach.
	Łagiewniki	Klub Seniora „Babie lato”	gmina	-----
	Łagiewniki	ZHP	gmina	-----
	Oleszna, Ligota Wielka, Jaźwina	Filie Biblioteki	miejsowość	-----
	Sienice, Przysrone, Sieniawka, Słupice	Punkty biblioteczne	miejsowość	-----
	Oleszna	Chór „Canzona”	miejsowość	-----
	Przysrone	Chór „Fermata”	miejsowość	-----

Marcinowice	Marcinowice	Gminny Ośrodek Kultury	gmina	-----
	Marcinowice	Gminna Biblioteka Publiczna z/s w Wirach	gmina	Księgozbiór liczy ponad 17,5 tys. Książek.
	Szczepanów	Filia biblioteczna	miejsowość	-----
	Kątki	Koło Gospodyń Wiejskich wraz z Zespołem Śpiewaczym „Akacyjne Śpiewule”	miejsowość	-----
	Kątki	Dziecięcy zespół taneczny „LUZ”	miejsowość	-----
	Kątki	Dziecięcy zespół folklorystyczny „MALWA”	miejsowość	-----
	Wiry	Dziecięcy zespół taneczny „WIR”	miejsowość	-----
	Wiry	Dziecięcy zespół taneczny „CHOCHLIKI”	miejsowość	-----
	Wiry	Dziecięcy zespół taneczny „PODSKOCZ Z NAMI”	miejsowość	-----
	Marcinowice	Stowarzyszenie „Ziemia Marcinowicka”	gmina	-----
	Śmiałowice	Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Śmiałowice	miejsowość	-----
Mietków	Mietków	Świetlica wiejska w Mietkowie	gmina	-----
Niemcza	Niemcza, Przerzeczyn Zdrój, Wilków Wielki	Niemczański Ośrodek Kultury ze świetlicami środowiskowymi	gmina	-----
	Niemcza	Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna	gmina	-----
	Przerzeczyn Zdrój, Gilów, Wilków Wielki	Filie Biblioteki	miejsowość	-----
	Niemcza	Sekcja fotograficzno – filmowa przy NOK	gmina	-----
	Niemcza	Zespół taneczny „Joanki”	miejsowość	-----
		Klub Osób Niewidomych, Niepełnosprawnych, Emerytów i Rencistów „Radość” wraz z chórem „Grodzianie”	gmina	-----
	Niemcza	Zespół EM&M przy NOK	gmina	-----
	Niemcza	Grupa teatralna „Baba” przy NOK	gmina	-----
	Towarzystwo Miłośników Niemczy i Ziemi Niemczańskiej	gmina	-----	

		Towarzystwo Miłośników Bodzanowa	miejsowość	-----
		ZHP – Hufiec Ziemi Dzierżoniowskiej	gmina	-----
	Niemcza	Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów Koło	gmina	-----
		Związek Inwalidów Wojennych RP	gmina	-----
		Polski Związek Niewidomych	gmina	-----
	Gola Dzierżoniowska	Fundacja Zamek Gola	miejsowość	-----
Sobótka	Sobótka	Ślęzański Ośrodek Kultury	gmina	Organizator imprez cyklicznych: „Pod Ślężą Śpiewanie”, Przegląd Piosenki Przedszkolnej, Jarmarki Świąteczne, „Dopóki grać będą”.
	Sobótka	Otwarte Stowarzyszenie Góra Ślęza	gmina	-----
	Sobótka	Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Lokalnych	gmina	-----
	Sobótka	Fundacja „RADOŚĆ”	gmina	-----
	Sobótka	Fundacja Tańca i Kultury Tanecznej „CHOREIA”	gmina	-----
	Sobótka	Klub Ludzi Gór „Mnich”	gmina	-----
	Sobótka	Stowarzyszenie „ROZMARYN”	gmina	-----
	Sobótka	„Olbrachtowiczanki”	gmina	-----
	Sobótka	Zespół „Tajdany”, członek Stowarzyszenia Twórców i Animatorów Kultury	gmina	-----
	Sobótka	Stowarzyszenie Gmin Ślęzańskich	gmina	-----
	Sobótka	Pracownia Tkactwa Artystycznego	gmina	-----
	Sobótka	Towarzystwo Ślęzańskie	gmina	-----
		Strzegomiany	Stowarzyszenie Górali Czadeckich „STRZEGOMIANKI”	miejsowość
Żórawina	Żórawina	Gminne Centrum Kultury	gmina	-----

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski:

- w odniesieniu do instytucji kulturalnych widoczne jest bardzo niekorzystne zjawisko w postaci ograniczonej promocji podejmowanych przedsięwzięć w bazach internetowych. Szczegóły działalności instytucji kulturowych, z jakimi można się zapoznać za pośrednictwem stron www, informacje są bardzo ograniczone;
- koniecznym jest rozbudowanie systemu elektronicznej informacji (przede wszystkim w Internecie) i poszerzenie go o dokładne dane kontaktowe instytucji, historię działalności, aktualności i możliwość bezpośredniego kontaktu (np. w postaci aktualizowanego na bieżąco bloga). Taka forma promocji i informacji ma większe szanse dotarcia do potencjalnych turystów spoza Subregionu: z kraju i zagranicy oraz może przyczynić się do szerszego rozpropagowania idei poszczególnych instytucji;

2.2.5 Tradycje i imprezy lokalne-kulturalne (roczne kalendarium)

Imprezy kulturalne mają bardzo istotne znaczenie dla tworzenia produktu turystycznego subregionu mają również swój wymiar wizerunkowy, jak również scalają lokalne wspólnoty wokół wspólnej tożsamości oraz tradycji. Umiejętne kształtowanie kalendarza imprez i wzajemne jego uzupełnianie się w gminach, może skutecznie niwelować sezonowe wahania ruchu turystycznego. Pełne kalendarium kulturalne zostało zaprezentowane w tabeli poniżej.

Tabela 13. Kalendarium imprez kulturalnych, sportowych i innych w gminach w granicach opracowania

Gmina	Miejscowość	Nazwa	Charakter imprezy	Termin imprezy	Cykliczność
Dzierżonów	Włóki	Piknik rodzinny połączony z turniejem STREET BALL.	festyn rodzinny, zawody sportowe	czerwiec	co roku
	Mościsko	Konkurs recytatorski dla szkół podstawowych i klas gimnazjalnych, etap gminny pod hasłem: Dolnośląski Konkurs Recytatorski "Pegazik" - impreza organizowana na różnych etapach w całym województwie, w 2008 roku trzynasta edycja.	impreza szkolna - konkurs	luty, marzec	co roku/od 1995 roku

	Mościsko	Kuchnie Świata, Przystanek Pyrlandia - Święto Pieczonego Ziemniaka	impieza rodzinna, integracyjna, plenerowa (piknik)	maj, wrzesień	co roku
	Dobrocin	Konkurs Piosenki Przedszkolnej.	impieza przedszkolna - konkurs	kwiecień	co roku
	Owiesno	Widowiska historyczne, Noc Świętojańska, imprezy z cyklu spotkań z kulturą i historią na zamku w Owieśnie współorganizowane przez gminę i Fundację Zamek Chudów.	impieza kulturalno-rozrywkowa, plenerowa	czerwiec	co roku
	Tuszyn	Gminny Konkurs Ortograficzny klas III pod hasłem "Z ortografią za pan brat"	impieza szkolna - konkurs	luty	co roku
	wybrane miejscowości na terenie gminy	Powiatowy otwarty turniej piłki nożnej.	zawody sportowe	sezon wakacyjny	co roku, od 2007 roku
	Piława Dolna	Przegląd Piosenki Religijnej i Refleksyjnej "Sacrum"	impieza wokalna-muzyczna	listopad	co roku (w 2008 roku VII edycja)
	Piława Dolna	Festiwal Ciast (przed 2002 rokiem Święto Ciasta) i konkurs na najlepsze wypieki, pokaz dekorowania stołów.	impieza kulturalna, konkurs	luty/marzec	co roku, od 1998 roku
	Ostroszowice	Ostroszowicki Piknik Muzyczny	impieza rodzinna, muzyczna, plenerowa	miesiące letnie	coroczna, I edycja w 2007 roku
	Książnica	Tajemnice Wzgórz Kiełczyńskich	Impieza turystyczna	maj	Co roku
	Jodłownik	Latawcowa Sowiostrada (modelarstwo dla najmłodszych)	impieza rodzinna, integracyjna, plenerowa (piknik)	lipiec	coroczna, od 2007 roku
	Jodłownik	Międzynarodowy Plener Rzeźbiarski	Impieza artystyczna, plener	czerwiec	coroczna od 2008r.
	wybrane miejscowości na terenie gminy	Zmagania sołtysów	Impieza plenerowa, integracyjna, (piknik)	maj/czerwiec	co roku

	wybrane miejscowości na terenie gminy	Dożynki Gminne, święto plonów	Doroczne święto plonów		
Jordanów Śląski	Jordanów Śląski	I Bieg Jordanowski	impreza kulturalno-sportowa w ramach akcji Polska Biega	maj	I edycja w 2008 roku
	Jordanów Śląski	Mini Euro 2008	turniej sportowy	czerwiec	co roku/ w 2008 roku XI edycja
	Jordanów Śląski	Festyn piłkarski	impreza sportowa, festyn rodzinny	sierpień/wynikające z kalendarza meczy piłkarskich	Co roku
	Jordanów Śląski	Dożynki Gminne - święto plonów	impreza dożynkowa	sierpień	co roku
Kąty Wrocławskie	Kąty Wrocławskie, Gminny Ośrodek Kultury i Sportu	Ogólnopolskie Zimowe Spotkania Taneczne	zawody taneczne	styczeń	co roku/w 2008 roku IX edycja
	Kąty Wrocławskie	"Akcja zimowa"	zajęcia dla dzieci i młodzieży	luty	co roku
	Kąty Wrocławskie	Dni Kątów Wrocławskich	imprezy, festyny rodzinne	maj	co roku
	Kąty Wrocławskie	Obchody „Rocznicy Uchwalenia Konstytucji 3 Maja”	festyny rodzinne, imprezy rocznicowe	maj	co roku
	Kąty Wrocławskie	Dożynki gminne	impreza dożynkowa, festyny rodzinne	sierpień	co roku
	Kąty Wrocławskie	Rocznica Odzyskania Niepodległości	festyny rodzinne, imprezy rocznicowe	listopad	co roku
	Kąty Wrocławskie	Spotkanie oplatkowe	impreza integracyjna, rodzinna	grudzień	co roku
	Kąty Wrocławskie	Gminny Konkurs Literacki	otwarty konkurs literacki	na podstawie ogłaszanego terminarza	co roku, w 2008 roku II edycja
	Kąty Wrocławskie,	Rekreacyjna 6	konkurs wiedzy regionalnej	na podstawie ogłaszanego terminarza	na podstawie ogłaszanego terminarza
	Kąty Wrocławskie	Jesienny Rajd Ścieżkami Zdrowia	rajd pieszy organizowany przez ZHP Chorągiew Dolnośląska hufiec Kąty Wrocławskie	sezon jesienny	co roku, w 2008 roku VIII edycja

	Kąty Wrocławskie	Spływ kajakowy doliną Bystrzycy, realizowany w ramach programu "Woda jest życiem" sponsorowanego przez NFOŚ	spływ kajakowy organizowany przez ZHP Chorągiew Dolnośląska hufiec Kąty Wrocławskie	sezon jesienny	co roku
	Smolec	Turniej Poland Open w Smolcu	zawody sportowe (zapasy)	październik	co roku
	Krobiełowice	Turnieje golfowe	zawody sportowe (otwarte)	wg terminarza spotkań	co roku
	Romnów	Jesienny festyn	festyn rodzinny, impreza charytatywna (pieczenie ziemniaków, zabawy plenerowe, loteria fantowa)	okazjonalnie	nieregularnie
Kobierzyce	Kobierzyce	Noworoczne spotkanie opłatkowe	festyny rodzinne	styczeń	co roku
	Kobierzyce	Ferie	zajęcia dla dzieci i młodzieży	luty	co roku
	Kobierzyce	Święto kobiet	festyny rodzinne	marzec	co roku
	Kobierzyce	Dni Kobierzyc	festyny rodzinne	czerwiec	co roku
	Kobierzyce	Dożynki Gminne w Kobierzycach	festyny rodzinne	sierpień	co roku
	Kobierzyce	Dolnośląski Integracyjny Festiwalu Teatrów Amatorskich- Kobierzycy Arlekin	festiwal kulturalny	listopad	co roku
	Kobierzyce	Zabawa „Andrzejkowo-Katarzynkowa”	festyny rodzinne	listopad	co roku
	Kobierzyce	Mini Maraton "Dobro za dobro"	zawody sportowe (biegi dla dzieci w wieku szkolnym), festyn rodzinny	wrzesień	co roku, w 2008 roku VIII edycja
	Kobierzyce	Turniej szachowy	zawody sportowe, impreza integracyjna	listopad	co roku
	Kobierzyce	Rajd samochodowy	zawody sportowe	czerwiec Dni Kobierzyc	co roku (w 2008 roku V edycja)
	Kobierzyce	Otwarte Mistrzostwa Polski w Tańcu Dyskotekowym	impreza taneczna, konkurs	wg ogłoszonego terminarza	wg ogłoszonego terminarza
	Kobierzyce	Turniej Tańca Towarzyskiego i Dyskotekowego o Puchar Wójta Gminy	impreza taneczna, konkurs	wg ogłoszonego terminarza	wg ogłoszonego terminarza
	Kobierzyce	Akademickie Mistrzostwa w Tańcu	impreza taneczna, konkurs	wg ogłoszonego terminarza	wg ogłoszonego terminarza
	Kobierzyce	Weekend w Kobierzycach	festyn rodzinny	maj	
Kobierzyce	Morze Muzyki - Europa bez granic	festiwal muzyczny	okazjonalnie	okazjonalnie	

	Kobierzyce	Kryterium o puchar Kobierzyc w kolarstwie	zawody sportowe	czerwiec	co roku
	wybrane miejscowości na terenie gminy	Eliminacje do Pucharu Polski Ligi Micro Samochodów Sterowanych Radiem oraz Eliminacja E-18 Sudety Cup	zawody w modelarstwie samochodowym	wg ogłoszonego terminarza	co roku
	wybrane miejscowości na terenie gminy	Mikołaj Dzieciom	festyny rodzinne	grudzień	co roku
	Pustków Żurawski	Pustkowskie Granie	festyny rodzinne	czerwiec	co roku
	Tyniec Mały	Dzień św. Marcina	konkurs na wypieki i ciasta (rogaliki)	listopad	co roku
	Tyniec Mały	Wieczornica 11 listopada	impreza rodzinna, rocznicowa (wspólne śpiewanie patriotycznych pieśni)	listopad	co roku
Łagiewniki	Łagiewniki	Dzień Kresowiaka	impreza integracyjna	styczeń/luty	co roku (w 2008 roku VII edycja)
	Łagiewniki	Warsztaty Wielkanocne	zajęcia dla dzieci i młodzieży	marzec	co roku
	Łagiewniki	Konkurs fotograficzny	konkurs dla dzieci i młodzieży	marzec	II edycja
	wybrane miejscowości na terenie gminy	Konkursowa Jazda Samochodem „Łagiewnicka majówka”	konkurs	maj	co roku
	Łagiewniki	Noc Świętojańska	festyny rodzinne	czerwiec	co roku
	Łagiewniki	Dożynki gminne	festyny rodzinne	sierpień	co roku
	Łagiewniki	Konkurs na najpiękniejszy bukiet z domowego ogródka	konkurs florystryczny	sierpień	II edycja w 2007 roku
	Łagiewniki	Jarmark Bożonarodzeniowy	jarmark świąteczny	grudzień	co roku
	Łagiewniki	Turniej o Puchar Wójta Gminy w Tenisie Stołowym	impreza rozrywkowa, integracyjna (głównie dla miejscowej młodzieży i dzieci)	ferie zimowe	nieregularnie

	Łagiewniki	Gminny Turniej Szachowy	impreza rozrywkowa, intergracyjna (głównie dla miejscowej młodzieży i dzieci)	ferie zimowe	nieregularnie
	Łagiewniki	Zawody Wędkarskie o Puchar Wójta Gminy Łagiewniki	zawody wędkarskie	wg ogłoszonego terminarza	co roku (w 2008 roku III edycja)
	wybrane miejscowości na terenie gminy	Festiwal Piosenki Harcerskiej i Turystycznej	festiwal piosenki harcerskiej, impreza muzyczna, integracyjna	wiosną	co roku
Marcinowice	Marcinowice	Dni Seniora	festyn rodzinny	styczeń – luty	co roku
	Marcinowice	Konkurs recytatorski „Pegazik”	konkurs recytatorski	luty	co roku
	Marcinowice	Tradycje Stołu Wielkanocnego	festyn rodzinny	2 tygodnie przed Wielkanocą	co roku
	Marcinowice	Dzień Strażaka i Święto Konstytucji	festyn rodzinny	maj	co roku
	Marcinowice, Sady	Święto Kwitnących Sadów	festyny rodzinne	maj	co roku
	Marcinowice, Tworzyjanów, Sady, Biała, Kątki	Cykl festynów rodzinny i rekreacyjnych	festyn rodzinny	sezon letni	co roku
	Marcinowice	Gminny Dzień Dziecka	festyn rodzinny	czerwiec	co roku
	Marcinowice	Gminne Zawody Strażackie	zawody sprawnościowe	czerwiec	co roku
	Marcinowice	Halowy Turniej Piłki Nożnej	zawody sportowe	wg ogłoszonego terminarza	co roku
	Marcinowice	Gminny Turniej Piłki Siatkowej	zawody sportowe	wg ogłoszonego terminarza	co roku
	Marcinowice	Halowy Turniej Piłki Nożnej Młodzików	zawody sportowe	wg ogłoszonego terminarza	co roku
	Marcinowice	Turniej Gier Świetlicowych	zabawa integracyjna	luty	co roku (w 2008 roku II edycja)
	Krasków	Prezentacje Artystyczne Powiatu Świdnickiego	prezentacje artystyczne	czerwiec	co roku
	Krasków	Wielki Piknik Rodzinny	festyn rodzinny, impreza integracyjna	Dzień Matki, Ojca, Dziecka	okazjonalnie

	Szczepanów (Młyn Ślężański)	Noc Świętojańska	festyn rodzinny	czerwiec	co roku
	wybrane miejscowości na terenie gminy (10 miejscowości)	Bezpieczne Wakacje	festyn rodzinny	lipiec-sierpień	co roku
	Wiry	Parafialny Festyn Świętego Michała	festyn rodzinny	koniec września	co roku
	wybrane miejscowości na terenie gminy	„Wesoła Kokoszka” konkurs recytatorski dla dzieci nauczania początkowego	konkurs recytatorski	październik	co roku (w 2008 roku VI edycja)
	wybrane miejscowości na terenie gminy	Spotkanie lokalnych twórców	impieza integracyjna, promocyjna	wg ogłoszonego terminarza	wg ogłoszonego terminarza
Mietków	Mietków	Wieczór kolęd i pastorałek, choinka szkolna, Dzień Babci i Dziadka	festyn rodzinny, impreza integracyjna	styczeń	co roku
	Mietków	Noworoczny Turniej Szachowo-Warcabowy "Roszada"	impreza sportowa	styczeń	w 2008 roku I edycja
	Mietków	Ferie zimowe	festyny rodzinne	luty	co roku
	Mietków	Dzień kobiet, Konkurs na Gminny Stół Wielkanocny.	festyny rodzinne	marzec	co roku
	Mietków	Powitanie wiosny, Konkursy: Moja wieś, moja gmina, konkurs: Cudze chwalcie swego nie znacie „Rekreacyjna czwórka“	festyn dla dzieci i młodzieży, konkursy wiedzy regionalnej	kwiecień	co roku
	Mietków	Przegląd Zespołów Śpiewaczych „Nad wodą śpiewanie „Turniej piłki nożnej i siatkowej, Dzień Mamy	festyny rodzinne, zawody sportowe	maj	co roku
	Mietków	Dzień dziecka. Bal Gimnazjalistów	festyn dla dzieci i młodzieży	czerwiec	co roku
	Mietków	Dzień Seniora, Dzień Sybiraka,	festyny rodzinne, imprezy integracyjne	październik	co roku
	Mietków	Wieczornica z okazji Dnia Niepodległości, Zabawa ostatekowa	festyn rodzinny, impreza integracyjna	listopad	co roku
	Mietków	Mikołaj z sercem Sylwester	zabawy mikołajkowe i sylwestrowa	grudzień	co roku

	wybrane miejscowości gminy	Akcja „LATO”	festyny dla dzieci i młodzieży	lipiec/sierpień	co roku
	Mietków - stadion sportowy	Dożynki gminne	festyny rodzinne	sierpień lub początek września	co roku
	wybrane miejscowości gminy	Akcja „LATO”	festyny dla dzieci i młodzieży	lipiec/sierpień	co roku
	wybrane miejscowości gminy	Turniej Gmin Ślązańskich	festyny rodzinne	wrzesień	co roku
	Mietków - Skalka	Spyw kajakowy	impieza rekreacyjno-sportowa	lipiec	co roku, w sezonie
	Mietków	Zawody Wędkarskie o Puchar Doliny Bystrzycy	zawody sportowe	lipiec	I edycja w 2008 roku
Niemcza	Niemcza	Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, Maraton Artystyczny	impieza charytatywno-rozrywkowa	styczeń	co roku
	Niemcza	Gminny Przegląd Przedstawień Bożonarodzeniowych	festyn rodzinny, impieza integracyjna	styczeń	co roku
	Niemcza	Wystawa plastyczna z cyklu "Inspiracje"	prezentacje artystyczne	luty-kwiecień	co roku
	Niemcza	Program artystyczny z okazji Dnia Kobiet	festyn rodzinny	marzec	co roku
	Niemcza	Konkurs recytatorski "Pegazik"	szkolny konkurs recytatorski	marzec	co roku
	Sołectwa gminy Niemcza	Biesiada Wielkanocna	festyn rodzinny	od Środy Popielcowej do Świąt Wielkiej Nocy.	co roku
	Niemcza	Dni Niemczy	festyny rodzinne	maj	co roku
	Niemcza	Obchody święta Konstytucji 3 Maja	festyny rodzinne, impieza rocznicowa	maj	co roku
	Niemcza	Gminne Prezentacje Artystyczne	festyny rodzinne, prezentacje artystyczne	maj	co roku

	wybrane miejscowości gminy	Międzynarodowy Plener Malarski	prezentacje artystyczne	maj-czerwiec	
	Niemcza	Turniej Szachowy "O Złotą Azalię"	turniej, zawody sportowe	czerwiec	co roku
	Niemcza	„Super Wodnik”, VII Mistrzostwa w staniu na materacu umieszczonym na wodzie	zawody sportowe	sierpień	co roku
	Niemcza	Pożegnanie wakacji	festyn rodzinny	wrzesień	co roku
	Niemcza	Niemczański Rajd Pieszy	impresja rekreacyjno-sportowa	wrzesień	co roku
	Niemcza	Przegląd Filmów Amatorskich PAF 2008 "Zabytki wczoraj, dziś, jutro"	przegląd filmowy	wrzesień	co roku
	Niemcza	Dzień pieczonego ziemniaka	festyn rodzinny	październik	co roku
	Niemcza	Dzień Seniora	festyn rodzinny	październik	co roku
	Niemcza	Andrzejki	festyn rodzinny	listopad	co roku
	Niemcza	Mikołajki	festyn rodzinny	grudzień	co roku
	Wojślawice	Dolnośląski Festiwal Folklorystyczny	impresja folklorystyczna		co roku
Sobótka	Sobótka	Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy	impresja rozrywkowo-charytatywna	styczeń	co roku
	Sobótka	Ferie bez nudy	festyny dla dzieci i młodzieży	luty	co roku
	Sobótka	Dolnośląska Liga Badmintona	zawody sportowe (halowe)	marzec	wg kalendarza spotkań
	Sobótka	Jarmark Wielkanocny	festyny rodzinne	marzec	co roku
	Sobótka	Półmaraton Ślęzański	zawody sportowe (biegi)	marzec	co roku
	Sobótka	Otwarcie sezonu kolarskiego Memoriał Romana Ręgorowicza	wyścig kolarski	kwiecień	co roku (w 2008 roku XIV edycja)
	Sobótka	Rajd Przygodowy Góra Ślęza	impresja sportowa typu Adventure Racing	kwiecień	rajd w cyklu Rajdów Przygodowych NONSTOP ADVENTURE ZHP
	Sobótka	Sabat czarownic	festyny rodzinny, imprezy plenerowe	maj	co roku

Sobótka Górka, Świątniki, Sulistrowice	Majówki	festyny rodzinne, imprezy plenerowe	maj	co roku
Sobótka	Europejski Bieg Przełajowy	zawody sportowe	maj	w 2008 roku
Sobótka, Przełęcz pod Wieżycą	Otwarte mistrzostwa w biegu górskim	zawody sportowe	maj	co roku (w 2008 roku XV edycja)
Sobótka	Spotkania z piosenką nie-tylko turystyczną	impreza muzyczna	maj	co roku (w 2008 roku II edycja)
Sobótka	Festiwal Słowian	festyny rodzinne	czerwiec	I edycja
Sobótka	Ślęzański Maraton Filmowy	maraton filmowy	czerwiec	II edycja
Sobótka	Pod Ślężą śpiewanie, Dolnośląskie Święto Folkloru	przeгляд folklorystycznych zespołów wokalnych i tanecznych, tragi	czerwiec	co roku (od 31 lat)
Sobótka	Targi Sobótkowe	targi, festyn rodzinny	czerwiec	co roku
Sobótka	Festiwal Rękodzieła, Rzemiosła i Produktu Lokalnego	impreza promocyjna, festyn rodzinny, impreza integracyjna	czerwiec	III edycja
Sobótka	Ślęzański Turniej Tańca Towarzyskiego	zawody, impreza taneczna	czerwiec	III edycja
Sobótka	Wyścig MTB o Puchar Ślęzy	zawody (wyścig) w kolarstwie górskim	czerwiec	co roku (w 2008 roku III edycja)
Sobótka	Ślęzański Złot Garbusów	festyn pasjonatów, rodzinny	lipiec	co roku (w 2008 roku VI edycja)
Sobótka	Wesele pod Ślężą	festyn rodzinny, impreza folklorystyczna - przegląd kapel i obrzędów weselnych	lipiec/sierpień	co roku
Sobótka	Dożynki - pożegnanie lata	dożynki gminne	sierpień	co roku
Sobótka	Dopóki grac będą - piosenki Jacka Kaczmarskiego	impreza muzyczna	wg ogłaszanego terminarza	wg ogłaszanego terminarza
Sobótka	Otwarte Mistrzostwa w Tenisie Ziemnym	turniej, zawody sportowe	wrzesień	w 2008 roku VII edycja
Sobótka	Halowe mistrzostwa siatkówki	turniej, zawody sportowe	październik	III edycja
Sobótka	Zaduszki Ślęzańskie	impreza wspominkowa	listopad	co roku (w 2008 roku VII edycja)
Sobótka	Gminne obchody Święta Niepodległości	impreza rocznicowa	listopad	co roku

	Sobótka	Turniej w Warcabach 100 polowych im. Stanisława Kopra	turniej, zawody sportowe	listopad	brak danych
	Sobótka	Jarmark Bożonarodzeniowy, Festiwal Stołów Wigilijnych	festyny rodzinne	grudzień	co roku
Żórawina	Żórawina	Gminny Przegląd Jasełek	festyn dla dzieci i młodzieży	styczeń	co roku
	Żórawina	Gminny Konkurs Recytatorski	konkurs recytatorski	marzec	co roku
	Żórawina	Gminny Konkurs Piosenki	konkurs piosenki	marzec	co roku
	Żórawina	Gminny Przegląd Form Teatralnych	prezentacje artystyczne	kwiecień	co roku
	Żórawina	Światowy Dzień Książki	festyn, targi	kwiecień	co roku
	Żórawina	Dożynki gminne	festyn rodzinny, impreza integracyjna	sierpień	co roku
	Żórawina	Uliczny Bieg imienia Franciszka Wytrwała o Puchar Wójta Gminy Żórawina	zawody sportowe (biegi)	wrzesień	co roku (w 2008 roku III edycja)
	Żórawina	Obchody Dnia Niepodległości	festyn rodzinny, impreza rocznicowa	listopad	co roku
	Żórawina	Spotkanie opłatkowe	festyn rodzinny, impreza integracyjna	grudzień	co roku
	Żórawina	Klub Czarnego Krążka	imprezy pasjonatów (spotkania)	wg terminarza spotkań	wg terminarza spotkań
	Żórawina	Gminny Turniej Sportowy o Puchar Wójta	zawody sportowe	brak danych	brak danych

Źródło: Opracowanie własne.

Na terenie gmin Subregionu Ślęża w granicach opracowania odbywa się rokrocznie szereg stałych imprez kulturalno-rozrywkowych o charakterze cyklicznym oraz wydarzeń rocznicowych i okazjonalnych. Najliczniejszą grupę stanowią festyny rodzinne organizowane w ramach obchodów świąt lub dni wolnych, tematyczne konkursy szkolne, zawody sportowe lub taneczne oraz wiejskie zabawy dożynkowe. Niektóre z corocznych wydarzeń na stałe weszły do kalendarza kulturalnego Subregionu, ciesząc się niesłabnącą popularnością już od kilkudziesięciu lat (m.in.: „Pod Ślężą śpiewanie” organizowany od 31 lat). Największą kulturową aktywnością cechuje się gmina Sobótka, najmniejszą gmina Jordanów Śląski. Organizowane wydarzenia kulturowe mają zasięg lokalny lub regionalny, rzadziej międzynarodowy, realizując tym samym zadania kulturalno-rozrywkowe głównie na potrzeby lokalnych społeczności. Kalendarz

wydarzeń kulturowych wypełniony jest w większości gmin w ciągu całego roku, aczkolwiek z przewagą rozpoznawalnych tematycznych imprez kulturowych w letnim sezonie turystycznym.

Na terenie Subregionu turystycznego Śląża do uzyskania rangi produktu regionalnego, istotnego z punktu widzenia dalszego rozwoju turystyki, predysponowane są wydarzenia:

- imprezy firmowane wspólną nazwą Festiwalu Słowian: Pod Ślążą śpiewanie, Dolnośląskie Święto Folkloru – Sobótka,
- Targi Sobótkowe – Sobótka,
- Festiwal Rękodzieła, Rzemiosła i Produktu Lokalnego – Sobótka
- Wesele pod Ślążą – Sobótka
- Noc Świętojańska, m.in.: Szczepanów, Owiesno, Łagiewniki,
- Dolnośląski Festiwal Folklorystyczny – Wojślawice,
- Festiwal Ciast (przed 2002 rokiem Święto Ciasta) – Piława Dolna,
- Tradycje Stołu Wielkanocnego – Marcinowice,
- jarmarki Bożonarodzeniowy i Wielkanocny , m.in.: Sobótka, Łagiewniki, Mietków.

Wnioski:

Korzystnym dla Subregionu w skali regionalnej, jak i krajowej, byłoby wykreowanie i utrzymanie czytelnego wizerunku, z silnym blokiem wydarzeń kulturowych nawiązujących do przedchrześcijańskich i średniowiecznych tradycji regionu, jak również imprez etnograficznych, opartych na tradycjach ludności napływowej (przede wszystkim rękodzielniczych i kulinarnych).

Postulowanymi działaniami są:

- upowszechnienie tradycji jarmarków świątecznych oraz obrzędów Nocy Świętojańskiej na obszarze całego Subregionu;
- rozwój imprez nawiązujących do tradycji targowych gmin, przede wszystkim w kierunku promocji produktu lokalnego: ekojarmarki, jarmarki staroci, rękodzieła i wytwórczości ludowej, „pchle targi osobliwości” (regularnie w ciągu roku), dalsze rozszerzenie imprez w ramach Festiwalu Słowian;
- aktywizacja kulturowa szczytu Śląży w ramach imprez nobilitujących śląskie dziedzictwo kulturowe (Europejskie Dni Dziedzictwa) oraz uruchomienie letniego cyklu Spotkań z Historią, imprez plenerowych mających unaocznić znaczenie i symbolikę rzeźb kultowych, pogańskiej oraz

wczesnochrześcijańskiej obrzędowości („żywe” obrazy, odtworzenie życia w osadach – „ożywienie” rezerwatu archeologicznego Będkowiec), część imprez mogłaby mieć miejsce w nocnej scenerii;

- podtrzymywanie tradycji kulinarnych regionów – rozwój w gminach wspólnych imprez kulinarnych (np. Dnia Pieczonego Ziemniaka) oraz typowych (markowych) tylko dla konkretnych gmin (śladem Marcinowic czy Piławy Dolnej). Kulinarna mapa regionu została już w pewnym stopniu zidentyfikowana staraniem Lokalnej Grupy Działania „Ślężanie”. W północnych gminach Subregionu (głównie Żórawina) imprezy oparte na tradycjach kulinarnych mogłyby odbywać się pod wspólną nazwą „Słodkie Dziedzictwo Dolnego Śląska - nieznanne oblicza regionu”, nawiązując do tradycji i miejsc dawnego przemysłu cukrowniczego na Dolnym Śląsku;
- wykreowanie silnego bloku imprez w oparciu o wykorzystanie walorów specjalistycznych Masywu Ślęży: szosowe i górskie wyścigi rowerowe, biegi przełajowe, szereg imprez o charakterze **Adventure Racing** również **poza letnim sezonem turystycznym** (gry zespołowe, różnorodność dyscyplin, nawigacja przy pomocy mapy, zadania specjalne, różne kategorie wiekowe). **Maratony sportów ekstremalnych przypisanych do konkretnych miejsc (Adventure Zone)**: kilkudniowy blok imprez lub zawodów sportów ekstremalnych, m.in. wspinaczki skałkowej (kamieniołom w Chwałkowie), *downhillu* na Ślęży lub Raduni, maratonu lub biegu przełajowego (z wykluczeniem jednak sportów motorowych lub innych uciążliwych dla środowiska). Kontynuacja imprez sportowych sezonu zimowego: (Wyścig Psich Zaprzęgów), popularyzacja narciarstwa biegowego zwłaszcza na terenie poza Ślężą;
- wykreowanie i aktywna promocja sztandarowych imprez o odmiennym charakterze dla wszystkich gmin w terminach niekolidujących ze sobą, np.:
 - gmina Dzierżonów – Festiwal Ciast i cykl imprez związanych z wiejskim kalendarzem rolniczym;
 - gmina Jordanów Śląski – tradycje jubilerskie i kamieniarskie nefrytu, imprezy o charakterze targów, wystaw związanych z kamieniami szlachetnymi, nefrytem, artystyczną biżuterią, starożytnym kamieniarstwem okolic, promocja imprezy na targach turystycznych i standy prezentujące jordanowskie dziedzictwo na targach minerałów;
 - gmina Kąty Wrocławskie – imprezy spod znaku sportu, aktywności fizycznej, ścieżek zdrowia (turnieje golfa, zapasów, spływy kajakowe);
 - gmina Kobierzyce – imprezy kultury spod znaku „Trzech Muz”, zawodów modelarskich oraz imprezy w ramach tzw. Słodkie Dziedzictwa, nawiązujące do tradycji przemysłu rolno-spożywczego Subregionu;;
 - gmina Łagiewniki – Konkursowa Jazda Samochodem „Łagiewnicka majówka”, cykli imprez motorowych, rajdy i wyścigi samochodowe;
 - gmina Marcinowice – Prezentacje Artystyczne Powiatu Świdnickiego, imprezy wokół działalności Kraskowa (Przeszłość i Przyszłość), imprezy wysokiej kultury;

- gmina Mietków – cykl imprez spod znaku „Żywioty Wodniaka”: zawody wędkarskie o zasięgu ponadregionalnym, zawody windsurfingowe na Zbiorniku Mietkowskim;
- gmina Niemcza – inscenizacje batalistyczne, spotkania z historią, „żywa historia”, historia w plenerze, PAF;
- gmina Sobótka – Festiwal Słowian oraz sporty ekstremalne na Ślęży (*Adventure Zone*);
- gmina Żórawina – spotkania z historią (kultury wysokiej – koncerty, prelekcje, odczyty w kościele w Żórawinie), popularyzacja wsi dolnośląskiej i tradycji jeździeckich (współpraca z fundacją Gallen) – seminaria edukacyjne, imprezy plenarne,

2.2.6. Pozamaterialne walory kulturowe

Legendy

Z Subregionem Ślęży wiążą się legendy zakorzenione głęboko w pogańskiej i wczesnochrześcijańskiej historii Ślęży, przede wszystkim z materialnymi relikami kultu solarnego i lunarne na Ślęży i Raduni.

Wyspowy charakter znaczenie górującego nad otoczeniem masywu nadawał mu symbolikę magiczną. Miejskowa ludność powstanie Ślęży wiązała z **wielką bitwą Aniołów i Diabłów** u zarania pradziejów, której efektem miało być usypanie góry z ciskanych podczas walki kamieni. Częste i nagłe, typowe dla Masywu Ślęży załamania pogody, burze i wyładowania atmosferyczne świadczyły o tym, iż pod górą znajduje się ukryte wejście do piekieł a w chmurach okrywających szczyt do dziś trwają zmagania dobra ze złem. Wilgotny klimat oraz obfitość źródeł góra zawdzięcza czarcim łzom, wylewanym przez Diabły niemogące odnaleźć dotąd wejścia do podziemnego królestwa. Boskość, magiczność i niezwykłość krajobrazu Ślęży na tle płaskiej równiny otoczenia jest jej atutem do dziś.

Podobnie jak w innych regionach etnograficznych w rejonie Ślęży wiele legend nawiązuje do **toposu wody żywej** – cudownej wody mającej moc uzdrawiania. Strzegą jej duchy Ślęży a do cudownego źródła ukrytego na szczycie góry mogą dotrzeć jedynie śmiałowie cechujący się niezłomną wolą i prawym charakterem. Echa tej legendy dotwały do czasów współczesnych, pomimo braku szczególnych właściwości leczniczych woda ze Źródła Życia bijącego powyżej Sulistrowiczek uchodzi za „cudowną”, ciesząc się powodzeniem wśród miejscowej ludności.

Źródłem legend Masywu Ślęży są również **rzeźby kultowe** – posągi niedźwiedzi (lwów), Mnich i panna z rybą. Z postacią Mnicha (zwanego potocznie również Kręglem) wiąże się popularna legenda o grzesznym zakonniku zaklętym w drogę na szczyt w kamień, posuwającym się wolno ku wierzchołkowi, aby po jego osiągnięciu przynieść ludziom koniec świata. Panna z rybą to pamiątka po nieroztropnej dziewczynie drażniącej się z

niedźwiedziem, co przyplącała życiem. Część rzeźb kultowych nosi na sobie ślady znaków solarnych. Z posągami ślązańskimi aż po okres międzywojenny wiązał się zwyczaj obrzucania ich kamieniami, co miało przynosić szczęście (rzeźbę niedźwiedzia stojącego dziś na szczycie Ślęzy z okrzykiem „*Sau, da hast du ein Ferke!*”, tj. Świnio, masz tu prosiaka!).

Silnie obrosłym lokalną mitologią pozostaje na terenie Subregionu Ślęza tzw. Ziemia Niemczańska. Legendarne w śląskiej historiografii pozostaje zwycięsko odparte niemal trzytygodniowe oblężenie grodu Niemcza przez wojska niemieckie cesarza Henryka II w 1017 roku. Historia Niemczy związana jest ponadto z malowniczą osobą księcia Bolesława III, zwanego Rozrzutnym (XIV wiek), który roztrwoniwszy majątek zmuszony został do zastawienia regionu niemczańskiego wraz z miastem u księcia Bernarda Świdnickiego. Do dziś Niemcza zachowała urok średniowiecza ze śladami gotyckich murów miejskich i legendą posiadacza jednej z najstarszych nazw miejscowych wśród grodów w Polsce (990 r.).

Po części legendarnym faktem z historii Niemczy jest pobyt w mieście pochodzącego z Libic w północnych Czechach św. Wojciecha. Na krótko w latach 1213–1216 miasto miało być również schronieniem dla św. Jadwigi, o czym ma świadczyć dawna niemiecka nazwa zamku niemczańskiego – „Hedwigsburg”

Z ziemiami niemczańskimi wiąże się historia trzech panien – córek właściciela zamku w Goli. W czasie nieprzyjacielskiego najazdu na zamek ukryły się one w tajemnym pomieszczeniu. Niestety, wskutek tragicznego splotu okoliczności, kryjówka stała się dla nich więzieniem: zmarły w niej z głodu i pragnienia. Duchy panien z Goli mają nawiedzać okolice zamku do dziś.

W okolicach Gilowa (gmina Niemcza) grodzisku o nazwie „Tatarski Okop” (Tatarska Dolina, Tatarskie Szańce, Tatarska Przełęcz; Wzgórza Gumińskie) przypisuje się legendę o obozowaniu w tym miejscu Tatarów, ślady ich obozowiska widoczne są jakoby do dziś. W rzeczywistości jest to grodzisko kultury wielkomorawskiej z przełomu IX/X wieku. Z Tatarami wiążą się także legendy miejscowości Owiesno: mieli się w niej zatrzymać, wracając spod Legnicy w 1241 roku. Wg legendy Tatarzy oblegali Owiesno przez dwa tygodnie, ale załoga broniła się dzielnie. Niestety kończyły się zapasy wody i jedzenia. Gdy została już tylko jedna kromka chleba i mały kawałek mięsiwa, postanowiono zachować je dla ранego towarzysza. Do komnaty wbiegł jednak pies, który porwał jedzenie i wybiegł z zamku. Tatarzy, widząc psa z kawałkiem mięsa, stracili nadzieję na wzięcie warowni głodem, uznając, iż skoro karmione są psy, to żywności musi być w warowni pod dostatkiem. Odstąpili więc od oblężenia, a mieszkańcy na pamiątkę postawili figurę psa.

W całym Subregionie Ślęzy, zwłaszcza w gminach powiatu dzierzoniowskiego i świdnickiego, zachowały się licznie kamienne krzyże pokutne, pomniki surowego średniowiecznego prawa. Wiele z nich obrosło w legendy, głównie ze względu na zachowane niekiedy na ich powierzchni ryty narzędzi, którymi popełniono zbrodnie. Jedna z legend dotyczy znajdującego się w Niemczy krzyża pokutnego z XVI wieku, upamiętniającego zbrodnię popełnioną przez miejscowego kamieniarza. Miał on w afekcie zamordować konkurenta o rękę ukochanej. Pokutą za to zabójstwo było wyciosanie kamiennego krzyża z piktogramem (ryt siekiery).

Do innych ciekawych legend Ziemi Dzierżoniowskiej należą pogłoski o pobycie Templariuszy w Owieśnie oraz istnieniu pogańskiej świątyni (na mapach z XVIII wieku nazwa *Götzen Tempel* – Świątynia Gotów) między Dzierżoniowem a Świdnicą w okolicach Mościska.

W ciekawy sposób miejscowe legendy tłumaczą obecność głazów narzutowych na okolicznych polach. Wg podań z okolic wsi Wierzbice (gmina Kobierzyce), jeden ze szczególnie wielkich głazów upuścił sam Diabeł, który w skutek modlitwy wierzbickiego księdza nie zdołał donieść go na miejsce budowanej wówczas świątyni.

Na drodze między Szczepankowicami a Wierzbicami znajdować miał się niegdyś „Czarci Most”. Tańczyły wokół niego diabelskie ogniki, myląc podróżnym drogę. Inne podania każą wierzyć, iż nocami po okolicznych polach biega tajemniczy czarny pies – błąkająca się po świecie dusza barona Hildebranda von Hund.

Tradycje, obrzędy, zwyczaje w Subregionie

W Subregionie ślązańskim kultywowane są tradycje związane z **kalendarem prac polowych**, jak również z **korzeniami etnograficznymi ludności napływowej** zamieszkałej na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. W warunkach braku ciągłości kultury ludowej na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej oraz współczesnych procesów depopulacji podtrzymywanie tradycyjnej kultury wiejskiej staje się formą nobilitacji wsi, a w konsekwencji może stanowić atrakcyjny produkt turystyczny. W niemal wszystkich miejscowościach gminnych obchodzi się dożynki, które przybierają postać festynów rodzinnych. Ciekawą inicjatywą są również Dni Kwitnących Sadów organizowane w gminie Marcinowice, nawiązujące do historii sadownictwa okolic Ślęzy. Tradycje śpiewacze reemigrantów z Rumunii podtrzymują dwa zespoły folklorystyczne Górali Czadeckich: „Poiana” z Piławy Dolnej i Strzegomianki ze Strzegomian. Kilkadziesiąt już lat trwa działalność artystyczna Chóru Ludowego „Macieje” z Ostroszowic, w którego repertuarze znajdują się pieśni ludowe z obszaru całej Polski. Analogiczną działalność wokalną kultywują zespoły Ujowianki i Koniczynki z Mietkowa.

Świętem o charakterze integracyjnym, adresowanym do rodzin z dziećmi i młodzieży szkolnej jest stosunkowo młode Święto Pieczonego Ziemniaka. Obchodzone jest jednak w wielu miejscowościach Polski, nie stanowi więc dla Subregionu Śląża produktu regionalnego.

Na terenie Subregionu Śląża zachowały się tradycje artystyczne i rękodzielnicze sztuk doskonalonych przez niestety pojedyncze już osoby. Warsztat tzw. akupiktury (malarskiego haftu figuralnego) posiadała pani Dorota Chmielewska z Piławy Dolnej (laureatka międzynarodowego konkursu „Iglą malowane” oraz cyklicznego przeglądu twórczości artystyczno-rzemieślniczej „Rękodzieło”), serwety i odzież zdobioną haftem krzyżkowym wytwarzają panie: Antonina Maciatek z Piławy Dolnej oraz Maria Wiśniewska i Teresa Pawelska z Mysłakowa (gmina Marcinowice).

Spośród innych działalności artystycznych w regionie na uwagę zasługują pracownie tkaniny artystycznej (Sobótka), malarskie (Sobótka, Ostroszowice), ceramiczne (Świątniki, Śmiłowice), florystyczne (Mysłaków, Kątki) oraz technik witrażowych (Sobótka). Tradycje jeździeckie podtrzymywane

są przez pasjonatów z Galowic oraz Rogowa Sobóckiego. Dzieła regionalnych wytwórców prezentowane są w czasie corocznego Festiwalu Rękodzieła, Rzemiosła i Produktu Lokalnego organizowanego w Sobótce.

Tradycje obchodów Nocy Świętojańskiej w okolicach Ślęzy połączono z Tragami Sobótkowymi, pośrednio nawiązując do handlowych tradycji regionu. Zwyczaj sobotnich targów wywodzi się z wczesnego średniowiecza, gdy osada pełniła funkcje targowe. Współcześnie obyczaj ten jest okazją do zabaw o tematyce średniowiecznej (tańce, walki rycerskie, pokazy średniowiecznego obyczaju, kuglarze – wszystko to służy odtworzeniu atmosfery średniowiecznego rynku, placu targowego). Noc Kupały (Wianki) to święto głęboko zakorzenione w obrzędowości pogańskiej, związane z świętowaniem letniego przesilenia Słońca. Chrześcijańskie obyczaje przystrajania stołu Wielkanocnego oraz towarzyszące obchodom Świąt Bożego Narodzenia coraz częściej prezentowane są w ramach cieszących się dużą popularnością jarmarków świątecznych, mających swój lokalny koloryt i stanowiących konkurencyjną atrakcję wobec zunifikowanej i skomercjalizowanej wizji świąt serwowanej przez sieci globalnych marketów.

Religijną tradycją Subregionu Ślęzy o znaczeniu lokalnym są obchody Wielkiego Tygodnia w miejscowości Sośnica (gmina Kąty Wrocławskie), gdzie utrwalił się zwyczaj wchodzenia na klęczkach do Kaplicy Świętych Schodów (wzorowanej na Scala Santi w Rzymie) w kościele parafialnym Podwyższenia Krzyża Św.. W dwubiegowych marmurowo-piaskowcowych schodach ukryto relikwie świętych a zwyczaj przejścia na kolanach w kierunku ołtarza symbolizuje drogę krzyżową.

Tradycje kulinarne, przepisy lokalne

Tradycje kulinarne Subregionu wynikają w dużej mierze z dziedzictwa ludności napływowej, stąd kuchnia śląska czerpie garściami ze smaków pozostałych regionów Polski. Ważne miejsce zajmują w niej także tradycje kulinarne Kresowiaków. Całość jest wynikiem tradycji połączonej z inwencją śląskich gospodyń. Do produktów lokalnych Subregionu aspirują: pieczywo i wyroby cukiernicze z Rogowa Sobóckiego oraz Ostroszowic, rogaliki z Tyńca Małego, kwaszonki z Maniowa Wielkiego (gospodarstwo rolne państwa M. i R. Góreckich), wędliny wędzone wg starych receptur (karczma „Ślązański Pstrąg” w Sobótce Górcie oraz Niemcza), ryby smażone (Owiesno, karczma „Ślązański Pstrąg” w Sobótce Górcie). Do wyrobów ekologicznych należą: miód pszczeli z PZP Koło w Niemczy, przetwory owocowe, malinowe dżemy z Mysłakowa. W Jordanowie Śląskim wypieka się chleb wg oryginalnej receptury, bez użycia drożdży, na zakwasie. Produkt z jordanowskiego młyna został uhonorowany podczas dolnośląskiej edycji konkursu: „Nasze Kulinarne Dziedzictwo”. W gminie Dzierżoniów uprawia się winorośl (Piława Dolna, winnica doświadczalna im. Św. Jana Ewangelisty, ponad 60 odmian winorośli), domowe nalewki wytwarzane są m.in.: we Włókach i Sobótce. Z winorośli pozyskuje się w skromnym obecnie zakresie wino, przysmakiem są również kiszone liście winorośli. Część oferowanych w gminach produktów nawiązuje nazwą do rozpoznawalnych symboli regionu, m.in. Smalczyk Czarownic Ślązańskich, Smarowidło Pogańskie i Smalec Świętojański (Sobótka). W wydanym przez LGD „Ślężanie” przewodniku po smakach kuchni śląskiej oferuje się potrawy zarówno staropolskie w

lokalnej aranżacji (np. kwaśnica na żeberkach, łochaza – pęczak jęczmienny z fasolą i boczkiem, barszczyk kresowy, maciek po wołyńsku, kotlety z kaszy gryczanej z białym serem), jak i potrawy wg rodzinnych i lokalnych receptur (dżemy, wypieki, potrawy świąteczne).

Znane postacie:

- **historyczne:**
- Piotr Włostowic, Włost, komes XII w. – właściciel Masywu Ślęży oraz okolicznych wiosek. Sprowadził na Ślężę kanoników regularnych (augustianów) w celu zdławienia kultów pogańskich. Fundator licznych kościołów na Dolnym Śląsku. Po śmierci Bolesława Krzywoustego popadł w konflikt z księciem Władysławem II, okaleczony przez niego wg lokalnej legendy w cudowny sposób odzyskał wzrok i mowę;
- Daniel Casper von Lohenstein – 1635–1683, urodzony w Niemczech poeta, autor tragedii, powieści historyczno-heroicznych, m.in.: „Ibrahim Bassa”, „Cleopatra”;
- Fritz von Oheimb – Wojślawice, 1850–1928, wybitny znawca roślin, założyciel i główny projektant ogrodu dendrologicznego w Wojślawicach (tam też pochowany);
- Gebhard Leberecht von Blücher – Krobielowice, feldmarszałek, 1742–1819, wódz pruskiej armii w bitwie pod Waterloo w 1815 roku. Właściciel majątku w Krobielowicach, gdzie znajduje się jego mauzoleum;
- Carl von Rath - właściciel cukrowni w Kobierzycach i największego majątku ziemskiego, działacz przemysłowy;
- August Andreas von Rhode – współzałożyciel cukrowni w Łagiewnikach, wynalazca, działacz przemysłowy;
- Carl Christian Naehrich – założyciel cukrowni w Pustkowie Żurawskim, gorzelni w Rolantowicach, działacz przemysłowy i wynalazca;
- Ernst Schenke – 1896–1982, urodzony w Niemczech śląski poeta regionalny, autor dramatów, pieśni i kantat;
- Ernest Müller – początek XX wieku, popularyzator wędrówek turystycznych w dolinie Bystrzycy;
- Heinrich Wolf – 1875–1940, urodzony w Niemczech ceniony grafik, studiował w Berlinie, Wrocławiu i Monachium, w latach 1902–1936 wykładowca na ASP w Królewcu;
- **Współczesne:**
- Józefa Emilia Szczotka – Sobótka, artystka ludowa, tkaczka. Specjalizuje się w wytwórczości gobelinów;
- Stanisław Dunajewski – Sobótka, jeden z założycieli i pierwszych opiekunów Muzeum Ślęzańskiego;
- Władysław Dzielnicki – 1944, Jażwina, Sobótka, malarz amator tworzący głównie pejzaże i portrety.

Wnioski::

Postulowanymi działaniami w zakresie wykorzystania potencjału turystycznego pozamaterialnych walorów kulturowych są:

- rozszerzenie oferty folklorystycznej o stałą imprezę kulturową (przypisaną do konkretnej miejscowości rozpoznawanej już folklorystycznie, np. Piławy Dolnej) o charakterze przeglądu lub festiwalu kapel (chórów) ludowych kultywujących tradycje śpiewacze (taneczne) rdzennie regionalne i przeniesione z innych regionów Polski. Tego rodzaju impreza mogłaby również wchodzić w skład bloku wydarzeń kulturalno-rozrywkowych pod hasłem Dni z Folklorem (Dni Folkloru, Festiwal Folkloru) popularyzujących tradycje śpiewacze, rzemieślnicze i kulinarne;
- stworzenie ruchomej imprezy organizowanej cyklicznie przez kolejne gminy Subregionu pod Hasłem „Ginące rzemiosła” mającej na celu zarówno zaprezentowanie się wytwórców lokalnego rękodzieła i sprzedaży ich wyrobów. Impreza ta miałaby charakter warsztatów służących przekazaniu wiedzy o technikach rękodzielniczych i znalezieniu ich kontynuatorów;
- przywrócenie tradycji regularnych targów sobótkowych o tematycznym charakterze: targów osobliwości, targów wytworów lokalnych, targów rzemiosła i rękodzieła, itp. (zwłaszcza słynnych *bauermarkt* w Górcie połączonych z odpustem);
- obecnie miejsca wypływu wód na stokach Ślęży mają szczególne predyspozycje do utworzenia w oparciu o nie miejsc wypoczynkowych z aranżacją nawiązującą do osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych parków sentymentalnych lub krajobrazowych z elementami małej architektury;
- mit obrony niemczańskiej może stać się atrakcyjną kanwą imprez turystycznych opartych na inscenizacjach historycznych, pokazach kultury średniowiecznej, połączonych z tradycjami jarmarków, targów osobliwości;
- regularny udział producentów produktów uznanych za regionalne w ekojarmarkach i targach produktów ekologicznych w skali województwa i kraju.

2.3. Walory specjalistyczne i ich wykorzystanie dla turystyki aktywnej

Walory turystyczne obszaru zostały zauważone i docenione już pod koniec XIX wieku, wtedy właśnie nastąpił rozkwit infrastruktury turystycznej zwłaszcza restauracji, schronisk i szlaków turystycznych, które były również umiejscawiane na terenach nizinnych np. Łagiewniki. Wszystkie te lokalizacje miały silny związek z atrakcjami turystycznymi i siecią komunikacji zbiorowej. Można zatem stwierdzić, że właśnie wtedy rozpoczął się proces rozwoju tego obszaru jako bazy rekreacyjno-turystycznej Wrocławia i okolic.

Subregion Gmin Ślęzańskich jest obszarem, który posiada dogodne warunki do uprawiania różnorodnych form turystyki aktywnej. Głównymi czynnikami sprzyjającym turystyce i rekreacji jest tu bogate ukształtowanie terenu w rejonie Masywu Ślęzańskiego oraz wzgórz sięgających po podnóże Gór Sowich. Sieć szlaków pieszych o urozmaiconym przebiegu i charakterze (od nizinnych po górskie) oraz rowerowych (lokalnych i tranzytowych) czyni z Subregionu obszar wartościowy i atrakcyjny, zwłaszcza dzięki bliskości dużych aglomeracji miejskich. Kilka rzek, tworzących dopływ Odry, jest potencjałem do rozwoju turystyki kajakowej i raftingu. Wieloletnia tradycja spływów i silne środowiska wodniackie w sąsiedztwie rokują, przy rozbudowie infrastruktury bardzo dobrze dla rozwoju tej formy turystyki i rekreacji. Obecność wielu akwenów wodnych o funkcjach rekreacyjnych, w tym Zalewu Mietkowskiego, jako największego zbiornika wodnego na Dolnym Śląsku jest atutem, który winien zostać właściwie wykorzystany dla zbudowania lepszej oferty pobytów turystycznych i rekreacyjnych. Lotnisko Aeroklubu Dolnośląskiego w Mirosławicach, mimo słabego wykorzystania turystycznego ma wciąż wielki potencjał w dziedzinie sportów lotniczych i okołolotniczych. Takie konstatcje przyniosła dotychczasowa analiza potencjału turystycznego Subregionu. W tym rozdziale niniejsza analiza zostanie poszerzona.

Wnioski:

- sieć istniejących szlaków turystycznych: pieszych i rowerowych powoduje, że ruch turystyczny zogniskowany jest w trzech miejscach: Dolinie Bystrzycy – od granic Wrocławia po zbiornik mietkowski; w Masywie Ślęży oraz (znacznie mniejszy) w okolicach Niemczy i ma przebieg południkowy;
- liczne opuszczone kamieniołomy stwarzają możliwości do uprawiania sportów wspinaczkowych, a zalane wyrobiska do nurkowania, jednakże pozbawione są one jakiegokolwiek zaplecza;
- sieć stadnin i ośrodków jeździeckich oraz dogodne warunki terenowe z siecią dróg polnych i wiodących skrajem lasów, stwarza warunki do wytyczenia szlaków konnych;
- istnienie lotniska sportowego w Mirosławicach powinno spowodować rozbudowę zaplecza hotelowego i usług proturystycznych;

- sieć ścieżek i zróżnicowana rzeźba terenu są doskonałym faktorem dla „nordic walkingu”, który powinien być kreowany, zwłaszcza dla mieszkańców osiedli letniskowych;
- walory specjalistyczne w turystyce aktywnej są hamowane przez dwa niekorzystne zjawiska jakimi jest słabo rozwinięta infrastruktura w zakresie rekreacji i specjalistycznych form turystyki oraz nierównomierne rozłożenie ruchu turystycznego;
- bogactwo kultury materialnej (zabytki architektury, sztuki i przemysłu i techniki stwarza warunki do tworzenia specjalistycznych szlaków tematycznych, dostępnych jako piesze, rowerowe czy inne.

2.3.1. Walory dla wędrówek pieszych

Wędrówki piesze: górskie i nizinne są najpopularniejszą formą aktywnego spędzania wolnego czasu, zarówno dla turystów przyjeżdżających do Subregionu jak i dla jego stałych mieszkańców oraz „letników” posiadających tam swoje domki¹⁰. Na obszarze Subregionu występują trzy strefy determinujące wędrówek, które wynikają ze specyfiki ukształtowania terenu. Na północy, północnym-zachodzie i północnym-wschodzie Równia Wrocławska czyli turystyka piesza nizinna, która nie wymaga szczególnej sprawności, przygotowania i nie podlega ograniczeniom ze względu na wiek wędrowca etc. Na południu i zachodzie występują: pogórze i liczne pasma wzgórz z kotlinami a w partii centralnej masyw górski ze Ślężą. To sprzyja pieszym wędrówkom górskim, dostępnym dla każdego. Trasy wędrówek pieszych przebiegają najczęściej po znakowanych szlakach, nad którymi pieczę i zarząd sprawuje PTTK. Liczne, popularne serwisy internetowe jak i publikacje kartograficzne i książkowe oferują możliwość odbycia pieszych wędrówek po nieoznakowanych szlakach¹¹.

Rozmieszczenie szlaków pieszych na terenie Subregionu cechuje południkowy przebieg i koncentracja w części centralnej. Zarówno zachodni i wschodni skraj mają niewystarczającą ich sieć. Powoduje to brak połączenia równoleżnikowego w Subregionie, zwłaszcza Żórawiny z Mietkowem, Dzierżoniowa z Niemczą, Mietkowa z Sobótką czy Łagiewnik z Kobierzycami. Aby zapobiec takim dysproporcjom w rozwoju turystycznym (zwłaszcza w zakresie infrastruktury turystycznej) pozostałych obszarów, sugerujemy pilną potrzebę opracowania koncepcji integracji turystycznej, uboższych

¹⁰ Ich obecność jest bardzo ważnym składnikiem i elementem o znaczeniu turystycznym, pomijanym – z racji metodologicznych – w badaniach ruchu turystycznego

¹¹ np. R. Brzezński, Ze Ślężą w tle, Przewodnik turystyczny po gminach ślęzańskich, Sobótka 2008

infrastrukturalnie obszarów w Subregionie. Wyjście naprzeciw swoistemu wykluczeniu „niedoinwestowanych” turystycznie obszarów, będzie sprzyjało zrównoważonemu rozwojowi w zakresie turystyki, jaki jest zapisany we wszystkich gminnych strategiach.

Bogactwo i różnorodność form krajobrazu są wielkim atutem Subregionu. Te walory wzmacniają jeszcze dodatkowo pozostałe atrakcje, jakie są dostępne turystom, uprawiającym wędrówki piesze. Gęsta sieć dróg, trasy o znaczeniu tranzytowym, linie kolejowe i komunikacja autobusowa gwarantują skomunikowanie z miejscem zamieszkania lub pobytu. ..

Tradycja niedzielnych wędrówek i komersów sięgająca XIX w. oraz dobra dostępność komunikacyjna Sobótki jak i popularność rekreacyjna okolicy, sprawiają, że w Masywie Ślęży występuje największa koncentracja szlaków turystycznych. Największe zagęszczenie szlaków i atrakcji turystycznych. Ich przebieg poprzez tereny o bardzo urozmaiconej rzeźbie i licznych atrakcjach starożytnych, i różnych biocenozach sprzyja krajoznawstwu, rekreacji i edukacji ekologicznej. Ukształtowanie Masywu Ślężańskiego, z wyjątkiem najwyższych szczytów, sprzyja wędrówkom, które od turysty nie wymagają wcześniejszego dobrego przygotowania kondycyjnego. Dlatego też jest to obszar idealny do uprawiania turystyki rodzinnej –Można tu zaobserwować liczne rodziny z małymi dziećmi jak i osoby w podeszłym wieku (czarny szlak). Zagrożeniem dla tego, bardzo ważnego segmentu są rowerzyści, korzystający ze szlaków pieszych i odcinków o wspólnym przebiegu. Na tym terenie nie ma żadnej stacji GOPR, zapewniającej znacznie większe bezpieczeństwo turystom górskim. Najbliższe stacje GOPR znajdują się w Górach Sowich. W skrajnych wypadkach, standardowa pomoc ratownictwa medycznego, może okazać się czasochłonną i niewystarczającą.

Dogodne warunki do pieszych wypraw, w oparciu o gęstą i doskonałą sieć leśnych traktów i polnych dróg, sprzyjają, nowej, bardzo modnej w ostatnich latach formie rekreacji jaką jest „nordic walking”. Spacer ze specjalnymi kijkami, które odciążają stawy i pobudzają wiele partii mięśni do pracy. Podążając zatem za najnowszymi trendami konieczne jest włączenie w elementy promocji również oferty „nordic walking” poprzez odpowiednie oznakowanie i promocje tych terenów jako idealnych dla uprawiania „nordic walkingu”.

Wnioski:

- dla zrównoważonego rozwoju Subregionu potrzeba wytyczenia i uzbrojenia w infrastrukturę turystyczną szlaków o równoleżnikowym przebiegu;
- organizacja „Subregionalnej Stacji GOPR” powinna być priorytetem dla dalszego, bezpiecznego rozwoju turystyki górskiej
- wsparcie PTTK w celu wytyczenia ww. szlaków;
- opracowanie i wdrożenie czytelnego systemu wsparcia finansowego dla inwestycji pro turystycznych;

- systemowy model Wizualnej Informacji Turystycznej w terenie;
- konieczna jest budowa i udostępnienie punktów informacji turystycznej, czynnych także w weekendy.

2.3.2. Walory dla turystyki wodnej

Turystyka wodna rozwija się najprężniej na największym akwenu dolnośląskim - Zbiorniku Mietkowskim, utworzonym na Bystrzycy. Na jego obszarze generowany jest największy ruch rekreacyjny, sportowy i wypoczynkowy. Zbiornik ten ma największy potencjał rozwojowy w skali Dolnego Śląska i ponad regionalnej. Jego optymalne wykorzystanie wymaga od wszystkich nadrobienia wieloletnich zaległości inwestycyjnych. Dysponując takim akwenem i to jeszcze w tak atrakcyjnym otoczeniu można zogniskować wokół niego duży ruch turystyczny i to nie tylko skoncentrowany w okresie letnim. Żeglarstwo klasyczne, windsurfing, kajakarstwo, motorowodniactwo, przy odpowiednich inwestycjach w bazę noclegową, infrastrukturę i sprzęt są w stanie konkurować ze zbiornikami opolszczyzny czy legnickiego. Dziś tylko sama wielkość zbiornika i sprzyjające warunki wietrzne, przyciągają miłośników żeglarstwa. Ich pobyty mają krótkotrwały charakter, nie wiążą się z wydatkami na noclegi i specjalistyczne usługi. Komercjalizacja zbiornika (poprzez rozbudowę zaplecza i infrastruktury) jest wielką szansą rozwoju cywilizacyjnego, co wykreuje wzrost ruchu turystycznego.

Pozostałe sztuczne zbiorniki wodne: w Sulistrowicach, Łagiewnikach, Sieniawce, Jordanowie oraz dawne, zalane żwirownie w Proszowicach i Chwałowie oraz kamieniołomy w Strzeblowie pełnią rolę podrzędną, lokalną. Tam jednak, z małymi wyjątkami (Sulistrowice i Sieniawka) nie ma infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej. Ich walory naturalne, w tym położenie w sąsiedztwie kompleksów leśnych i na szlakach turystycznych podnosi znacznie ich atrakcyjność turystyczną.

Rzeki, dzięki zbliżonemu do naturalnego biegowi i ciekawemu przyrodniczo otoczeniu stanowią drugi element potencjału rozwojowego dla turystyki wodnej. Ich walor potwierdzają specjaliści od turystyki kajakowej jak i frekwencja na corocznych splywach Strzegomką i Bystrzycą. Rzeki te stanowią jeden z największych i wciąż nieodkrytych walorów Subregionu. Kajakarstwo, pomimo licznych utrudnień naturalnych, w tym niskich stanów wód w sezonach suszy i całkowitego braku infrastruktury jest popularną formą rekreacji i turystyki. Wypoczynek bierny nad wodą, ograniczony do kąpieli wodnych i plażowania, jest najpopularniejszym i wciąż przyciąga, mimo braku zaplecza sanitarnego, gastronomicznego, noclegowego rzesze mieszkańców i przyjezdnych. Skutkiem takiej dzikiej aktywności jest znaczne zanieczyszczenie odpadami i śmieciami brzegów i sąsiadujących z nimi terenów popularnych zbiorników wodnych. Towarzyszy temu, niekontrolowany rozwój osadnictwa letniskowego, który ingeruje w naturalne walory przyrodnicze i krajobrazowe. Budowa niezbędnej infrastruktury wraz ze wzrostem aktywności gospodarczej, nastawionej na obsługę letników i plażowiczów, spowoduje dalszy wzrost korzystających z wody i plaż.

Poszerzenie oferty o nowe, niedostępne jeszcze atrakcje turystyczne sprawi, że w czasie braku „plażowej” pogody ruch turystyczny nie będzie tak drastycznie spadał. Nowe produkty turystyczne, zwłaszcza w formule sieciowej mogą sprawić, że pobyty turystyczne, ograniczone w większości do jednodniowych czy klikugodzinnych zaczną się wydłużać, co spowoduje wzrost obrotu usługodawców. Podnosząc atrakcyjność pobytu nad poszczególnymi zbiornikami.

Tabela 14. Wypożyczalnie sprzętu turystycznego

Lokalizacja	Rodzaj sprzętu
Maniów Mały, Oś. Riwiera	Łodzie wiosłowe, rowery wodne
Borzygniew (koło hangaru)	Łodzie wiosłowe
Proszkowice (przy zbiorniku wodnym)	Sprzęt wodny

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski:

- Zbiornik Mietkowski dysponuje największymi bo ponadregionalnymi walorami turystycznymi, pomimo wciąż ubogiej infrastruktury;
- rozwój turystyki, sportów wodnych i rekreacji w Subregionie wymaga podjęcia kompleksowych, spójnych działań planistycznych;
- zbiorniki w Sulistrowicach, Sieniawce, Jordanowie Sl. Chwalowie i Proszkowicach posiadają walory o regionalnym charakterze i winny wraz z infrastrukturą i zapleczem być zmodernizowane;
- niezbędna jest promocja i tworzenie nowych atrakcji w oparciu o potencjał wodny;
- potrzeba systemu wsparcia dla inwestycji w infrastrukturę i w rozwój zaplecza turystycznego i rekreacyjnego;
- wskazane jest organizowanie szkoleń w zakresie tworzenia i komercjalizacji produktów turystycznych.

2.3.3. Walory dla wędkarstwa

Na terenie Subregionu Ślęzańskiego uwagę zwraca bogata sieć rzeczna oraz obecność dużych sztucznych akwenów wodnych, w tym największy dolnośląski akwen w Mietkowie. Istnieją ponadto znacznie więcej sztucznych zbiorników wodnych: wyrobisk, stawów, - przeznaczonych do wędkowania, w tym komercyjnego. Stan zarybienia, w tym największych zbiorników jest coraz lepszy, nad czym pieczę sprawuje PZW. Retencyjny charakter zbiornika

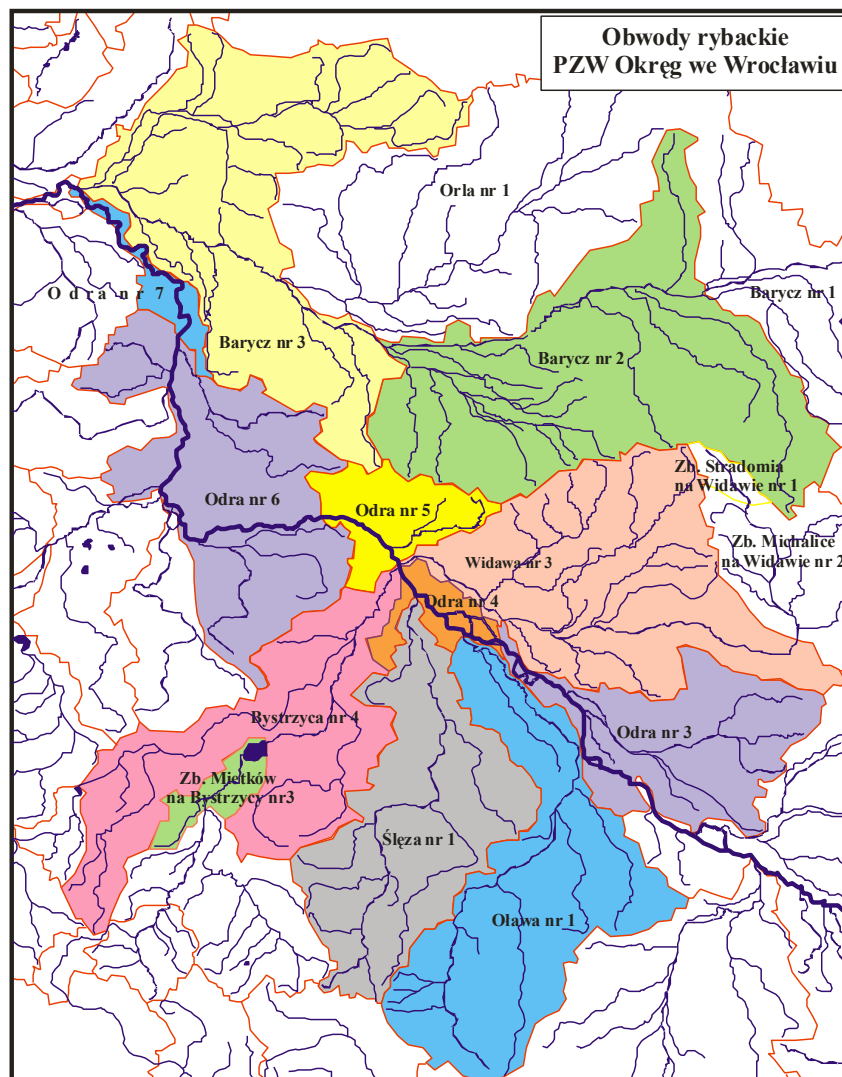
mietkowskiego powoduje oczywiste zagrożenia dla ryb i narybku. Takich zagrożeń pozbawione są zbiorniki stałe. Trzeba jednakże stwierdzić, że wędkarstwo w dotychczasowym wydaniu nie jest zjawiskiem korzystnym turystycznie. Poza komercyjnymi łowiskami, posiadającymi zaplecze sanitarne, wędkowanie na ogólnodostępnych zbiornikach powoduje wzrastające zaśmiecanie brzegów, czego świadectwem są dzikie „śmietniska” w miejscach o największej ilości wędkarzy. Standard pobytu nad wodą z wędką ogranicza się do konsumpcji własnego prowiantu bądź to zakupów podstawowych produktów spożywczych w okolicznych sklepach.

Tabela 15. Stawy hodowlane i inne łowiska

Gmina	Miejscowość	Uwagi	Zaplecze
Katy Wrocławskie	Skąła	ul. Łąkowa 1, Stawy hodowlane i łowisko o powierzchni 0,5 i 0,4 ha	tak
	Krobiełowice	Stawy przy kompleksie pałacowym	tak
	Sokolniki	Łowisko komercyjne o powierzchni 0,35 i 0,16 ha,	tak
Jordanów	Jordanów	Zbiornik retencyjny pow. ok. 12 ha na Słęzy, Dzierżawiony przez PZW	tak
Kobierzyce	Kobierzyce	1. Staw w parku pałacowym - łowisko PZW- koło nr 8 2. Staw - łowisko przeznaczone dla członków koła. ogólnodostępne	brak
	Domasław	Zbiornik wodny obok wsi Staw o powierzchni ok. 0.5 ha - PZW,	Pomosty wędkarskie
Łagiewniki	Łagiewniki	Zbiornik retencyjny ok. 12 ha, PZW	tak
	Sieniawka	Zwany także	tak
Niemcza	Gola Dzierżoniowska	Łowisko leśne	tak
	Niemcza	Łowisko rekreacyjne w Niemczy - Jasinek	tak
	Niemcza	Staw Zamkowy w Niemczy, ul. Bat. Chłopskich	tak
	Ligota	Prywatne stawy hodowlane Ligota - Przerzeczyn	brak
	Ligota Mała	Prywatny staw hodowlano-rekreacyjny w Ligocie Małej	tak

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 4 Rozmieszczenie obwodów rybackich PZW, Okręg we Wrocławiu

Źródło: www.pzw.org.pl

Wnioski:

- ze względu na rosnący stopień zaśmiecania brzegów największych zbiorników wodnych, proponuje się wprowadzenie akcji promujących „czyste brzegi”, ustawienie koszy na śmieci i okresowe/regularne oczyszczanie dzikich śmietnisk;
- wprowadzenie czytelnego systemu informacji wizualnej i możliwościach wędkowania;
- lepsza współpraca i koordynacja działań dzierżawców (PZW) i właścicieli łowisk komercyjnych;
- ustanowienie rankingu i stosownych nagród na najlepsze łowisko i zbiornik przyjazny wędkarzom;
- aktywna promocja łowisk poprzez organizację zawodów wędkarskich i strony internetowe.

2.4. Zagospodarowanie turystyczne

Można wyróżnić kilka zmiennych określających wagę funkcji turystycznej w rozwoju gminy oraz szerzej definiowanego obszaru. Ogólne miary wagi turystyki dla rozwoju w gminie i subregionie to odsetek osób pracujących w sektorze usługowym, w tym w sektorze Hotelu i Restauracji, liczba firm działających w sekcji Hotele i Restauracje. Im większy odsetek osób pracujących w szeroko definiowanych usługach tym gospodarka danej gminy łatwiej może się rozwijać w kierunku turystyki. Duży odsetek pracujących w usługach świadczy również o nowoczesności gospodarki. Gospodarki nowoczesnych krajów i regionów wykazują wysoki współczynnik osób zatrudnionych w sektorze usługowym. Istotny jest również udział osób pracujących w sektorze przemysłowym jednakże w tym z dziedziny IT, wysokich technologii, motoryzacji etc. generujący ruch biznesowy, którego uczestnicy mogliby korzystać również z oferty turystycznej. Tutaj szczególnie korzystna sytuacja ma miejsce w przypadku gminy Kobierzyce, która jest siedzibą wielu firm w tym sektorze.

Tabela 16. Ogólne dane o pracujących i strukturze podmiotów gospodarczych w subregionie na tle województwa w 2006 roku

Kategoria	Woj. Dolnośląskie	Kąty Wrocławskie	Mietków	Kobierzyce	Sobótka	Jordanów Śląski	Marcinowice	Dzierżoniów	Łagiewniki	Niemcza	Żórawina
Pracujący	629 355	3182	289	4877	1390	321	344	557	542	767	790
Pracujący w rolnictwie	9 716	141	37	124	57	46	48	18	44	104	102
Pracujący w przemyśle i budownictwie	245 064	1428	82	1445	755	178	76	324	174	336	206
Pracujący w usługach	374 575	1613	170	3308	578	97	220	215	324	297	482
% zatrudnionych w usługach	59,6 %	50,69%	58,82%	67,83%	41,58%	30,22%	63,95%	38,60%	59,78%	38,72%	61,01%
Podmioty gospodarcze	308 308	1723	259	1456	1152	136	451	674	442	460	682
Podmioty gospodarcze działające w branży hotele i restauracje	9 041	30	13	41	37	1	18	22	13	26	22
Podmioty gospodarcze działające w branży transport i łączność	20 972	130	34	118	80	17	36	38	49	18	75

Źródło: Opracowanie własne dane GUS 2008 * Pracujący (bez zatrudnionych w mikroprzedsiębiorstwach oraz rolników indywidualnych)

W przypadku większości analizowanych jednostek samorządu terytorialnego procent osób pracujących w usługach jest zdecydowanie niższy od średniej dla województwa /średnia dla Powiatu Wrocławskiego – 29,81 %, Powiatu Dzierżoniowskiego – 44,82 %, Powiatu Świdnickiego – 41,69 %/. Zdecydowanie większy odsetek pracujących w usługach notowany jest w gminie Kobierzyce, co wynika rzecz jasna z lokalizacji olbrzymiego centrum zakupowego. Potencjał tego centrum mógłby zostać wykorzystany dla promocji turystycznej gmin całego subregionu. Potencjał firm produkcyjnych zlokalizowanych na terenie gminy Kobierzyce mógłby być wykorzystany dla rozwoju segmentu turystyki biznesowej konferencji przy założeniu inwestycji w obiekty hotelowe, bądź eventów, tutaj niezbędne inwestycje prywatne miałyby mniej kapitałochłonny wymiar i można by częściowo wykorzystać obecnie funkcjonującą ofertę.

We Wrocławiu podmioty działające w sekcji H stanowią 2,2 % wszystkich zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przypadku całego regionu ta wartość jest wyższa niż notowana i wynosi 3,0 %. Odpowiednio wskaźnik ten wynosi dla Powiatu Wrocławskiego – 2,51 %, Powiatu Dzierżoniowskiego – 2,58 %, Powiatu Świdnickiego – 2,40 % gminy: Niemcza – 5,65 %, Mietków – 5,05 %, Marcinowice – 3,99 %, Dzierżonów – 3,26 %, Żórawina – 3,23 %, Sobótka – 3,21 %, Łagiewniki – 2,94 %, Kobierzyce – 2,82 %, Kąty Wrocławskie – 1,74 %, Jordanów Śląski – 0,74 %.

2.4.1. Baza Noclegowa

Według statystyk Głównego Urzędu Statystycznego baza noclegowa Województwa Dolnośląskiego obejmuje 40 976 całorocznych miejsc noclegowych. W statystykach tych jest ujętych niewielka liczba obiektów z obszaru subregionu, oferujących łącznie zaledwie 737 miejsca, co stanowi zaledwie 1,8 % skategoryzowanej całorocznej bazy noclegowej w Województwie.

Tabela 17. Ogólne dane o obiektach noclegowych w statystykach GUS

Kategoria	Woj. Dolnośląskie	Kąty Wrocławskie	Mietków	Kobierzyce	Sobótka	Jordanów Śląski	Marcinowice	Dzierżonów	Łagiewniki	Niemcza	Żórawina
Ilość obiektów nocleg. ogółem	694	1	0	2	7	0	2	0	0	1	0
Ilość obiektów nocleg. całorocznych	643	1	0	2	6	0	2	0	0	1	0
Ilość miejsc nocleg. ogółem	45 018	27	0	107	381	0	120	0	0	162	0
Ilość miejsc nocleg. całorocznych	40 976	27	0	107	321	0	120	0	0	162	0
Ludność ogółem w tys.	2888,2	18,01	-	13,79	12,49	-	6,48	-	-	6,03	-

Wskaźnik Baretje'a Deferta	1,59	0,15	0	0,77	3,05	0	1,85	0	0	2,69	0
-----------------------------------	-------------	-------------	----------	-------------	-------------	----------	-------------	----------	----------	-------------	----------

Źródło: Opracowanie własne wg GUS, stan na 31 XII 2006 r.

Potencjał turystyczny w gminach subregionu mierzony ilością oferowanych miejsc noclegowych, jest znacznie niższy niż w przypadku Województwa Dolnośląskiego.. Pewnym uśrednieniem potencjału turystycznego i badaniem podaży turystycznej, oraz delimitacji funkcjonalnej miejscowości pod kątem funkcji turystycznej jest wskaźnik Baretje'a i Deferta:

$$Tf(t) = \frac{L \times 100}{P}$$

gdzie:

L – liczba miejsc noclegowych na danym obszarze

P – liczba ludności na danym obszarze

Przyjmuje się, iż funkcja turystyczna zaczyna się wykształcać, gdy wskaźnik osiąga wartość 100; natomiast w przypadku przedziału 100 – 500 funkcja turystyczna zaczyna być kluczową dla rozwoju miejscowości /przykładem mogą być miejscowości alpejskie i zlokalizowane na Lazurowym Wybrzeżu/. Wskaźnik ten dla gmin tworzących subregion turystyczny jest niewielki. W kilku gminach nie ma w ogóle obiektów noclegowych poddanych kategoryzacji. Największy poziom wskaźnika notowany jest w gminie Sobótka i jest on dwukrotnie wyższy od średniej dla województwa /połowa wszystkich skategoryzowanych w Powiecie Wrocławskich obiektów noclegowych znajduje się w gminie Sobótka/ oraz w gminie Niemcza - 2,69.

Tak duża dysproporcja pomiędzy liczbą obiektów skategoryzowanych, a nie posiadających kategoryzacji jest bardzo niekorzystna /pomijając fakt iż kwatery prywatne i agroturystyczne takiej kategoryzacji nie wymagają/. Taka sytuacja jednoznacznie świadczy o niskiej jakości świadczonych usług. Lista wszystkich obecnie istniejących obiektów na terenie obszaru Subregionu znajduje się w tabeli poniżej.

Tabela 18. Obiekty noclegowe na terenie subregionu „Śleza”.

Gmina	Nazwa	Adres	Liczba pokoi	Liczba miejsc	Gastronomia	Konferencje	Imprezy
Gmina Dzierżonów	Agroturystyka Forteca, Anna Mathijs van Dijk	Ul. Wrocławska 12, 58-211 Uciechów,	2	6	Restauracja	w 2009	Tak
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Marianówek”	Marianówek 1, 58-203 Dobrocin	4	15	Nie	Nie	Nie
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Pod Czeszką”	ul. Bielańska 10, 58-262 Ostroszowice,	3	7	Nie	Małe	Tak
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Pod Lasem”	Kołaczków 4a, 58-211 Uciechów	3	10	Nie	Nie	Nie
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Zagroda”	ul. Wąska 2, 58-203 Nowizna,	5	15	Tak	Tak	Tak
	Agroturystyka „U Krzysztofa”	Jędrzejowie 5, 58-200 Dzierżonów,	1	4	Tak	Nie	Tak
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Różane Wzgórze”	Owiesno 30 58-262 Ostroszowice	3	9	nie	nie	nie
Kąty Wrocławskie	Zajazd & Grill & Restauracja Azyl	ul. Popieluszki 26, 55-080 Kąty Wrocławskie,	21	40	Restauracja	1 sala - 50 os w planach do 200 os	Tak,
	Pałac Krobielowice	Krobielowice, 55-080 Kąty Wrocławskie,	25	57	Restauracja	5 sal (90, 120, 30, 30, 50+20)	Tak
	Gościniec Rajsko	Gądów 15a, 55-180 Kąty Wrocławskie,	5	25	Nie	Tak	Tak
	Noclegi Wogum Wojciech Gawlik	ul. Pierwszego Maja 96, 55-080 Kąty Wrocławskie,	5	20	Nie	Nie	Nie
	Noclegi Kąty Center	ul. Mareckiego 6, 55-080 Kąty Wrocławskie,	25	80	Tak	1 – 40 os	Tak
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Zielone Sady”	Zabrodzie 26 52-351 Zabrodzie	4	12	Nie	Nie	Nie
Kobierzyce	Hotel – Restauracja Bielany Wrocławskie	ul. Klecińska 3, Bielany Wrocławskie,	34	70	Restauracja	1 – 100 os	Tak

	Lappo Hotel	ul. Polna 6-8, Biskupice Podgórne,	70	140	Restauracja	1 – 70 os w planach do 200 os	Tak
	Centrum Kształcenia Młodzieży	ul. Główna 2, Krzyżowice, 55-040 Kobierzyce	10	25	Tak	Tak	Tak
	Gościniec pod Furą	Pustków Wilczkowski ul. Kłodzka 4			restauracja	Tak	Tak
Żórawina	Hotel Renesans	al. Niepodległości 61, Żórawina,	13	38	Tak	Tak	Tak
Mietków	Hotel Przystań u Francuza	os. Riviera, Maniów Mały, 55-081 Mietków,	7	18	Bar	1 – 40 os	Tak
Niemcza	Pałac Kielin	Kietlin 28, 59-230 Niemcza,	5	20	Tak	1 - 100 os	Tak
	Abrahamik Józefa	ul. Batalionów Chłopskich 21d, 58-231 Przerzeczyn Zdrój,	4	13	Nie	Nie	Nie
	„Cztery Pory Roku”	ul. Niemczańska 7, 58-231 Przerzeczyn Zdrój,	5	15	Tak	1 – 50 os	Tak
	Krystyna Dydo	ul. Zdrojowa 4, 58-231 Przerzeczyn Zdrój,	4	8	Nie	Nie	Nie
	„Pod Tujami”	ul. Zdrojowa 21, 58-231 Przerzeczyn Zdrój,	4	10	Nie	Nie	Nie
	Uzdrowisko Przerzeczyn Zdrój	ul. Zdrojowa 32, 58-231 Przerzeczyn Zdrój,	88	162	Stołówka	Tak	Tak
Sobótka	Dom Wycieczkowy Niedźwiadek	ul. Rynek 8, 55-050 Sobótka,	9	45	Nie	Tak – 60	Tak
	Kwatery prywatne	ul. W. Broniewskiego 13, 55-050 Sobótka,	3	12	Nie	Nie	Nie
	Agroturystyka Magdalena Brodowska	ul. Świdnicka 1a, Sulistrowiczki,	3	7	Tak	Nie	Nie
	Zajazd „Stanica”	ul. Lotnicza 30, Miroslawice,	40	200	Restauracja	1 – 100 os	Tak
	Ośrodek Wypoczynku Świątecznego	Sulistrowice	7 pokoi, 16 domków	86	Bar	Nie	Tak – 250 os
	Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy	Sulistrowiczki – Przełęcz Tapadła,	10 pokoi, 3 domki	58	Tak	1 – 120 os	Tak

	Schronisko Pod Wieżycą	ul. Armii Krajowej 13, 55-050 Sobóka,	20	40	Tak	Tak	Tak
	Schronisko PTTK Góra Ślęza	55-050 Sobótka,	6	23	Bufet	Nie	Nie
Marcinowice	Hotel Premier	ul. Wrocławska 12, 58-124 Marcinowice,	12	22	Tak	Tak	Tak
	Hotel U Marcina **	ul. Świdnicka 14, 58-124 Marcinowice,	30	50	Restauracja	Tak	Nie
	Hotel Pałac Krasków	Krasków 12, 58-124 Marcinowice,	35	83	Tak	3 – 40, 60, 90 os	Tak
	Ślęzański Młyn	Szczepanów 30, 58-123 Strzelce,	12	21	Restauracja	1 – 30 os	Tak
	Gospodarstwo Agroturystyczne Anna Tomala – sezonowe	Tapadła 46, t	3	9	Nie	Nie	Nie
	Gospodarstwo Agroturystyczne państwa Zielińskich	Wiry,	2	7	Nie	Nie	Nie
	Gospodarstwo Agroturystyczne Henryk Kowalczyk	Sady 44, 58-124 Marcinowice	5	6	Tak	Nie	Nie
Gospodarstwo Agroturystyczne Krzysztof Kruk	Tapadła 9, 58-124 Marcinowice	5	11	Tak	Nie	Nie	
Razem			568	1490	-	-	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie stron internetowych, wywiadu telefonicznego oraz wizji lokalnych stan na 27.11.2008

Cała baza skategoryzowana i nieskategoryzowana to łącznie 40 obiektów oferujące 568 pokoi oraz 1490 miejsc noclegowych co jest sporą liczbą.. Zaledwie 12 obiektów jest wyposażonych w restauracje bądź bufety co znacznie obniża komfort pobytu i sprawia, że obiekty te mają znacznie ograniczone możliwości obsługi segmentów ruchu turystycznego o większych wymaganiach, i korzystających z dłuższych pobytów. Jednakże w większości obiektów w tym gospodarstwach agroturystycznych usługi gastronomiczne pomimo braku stosownego zaplecza są świadczone.

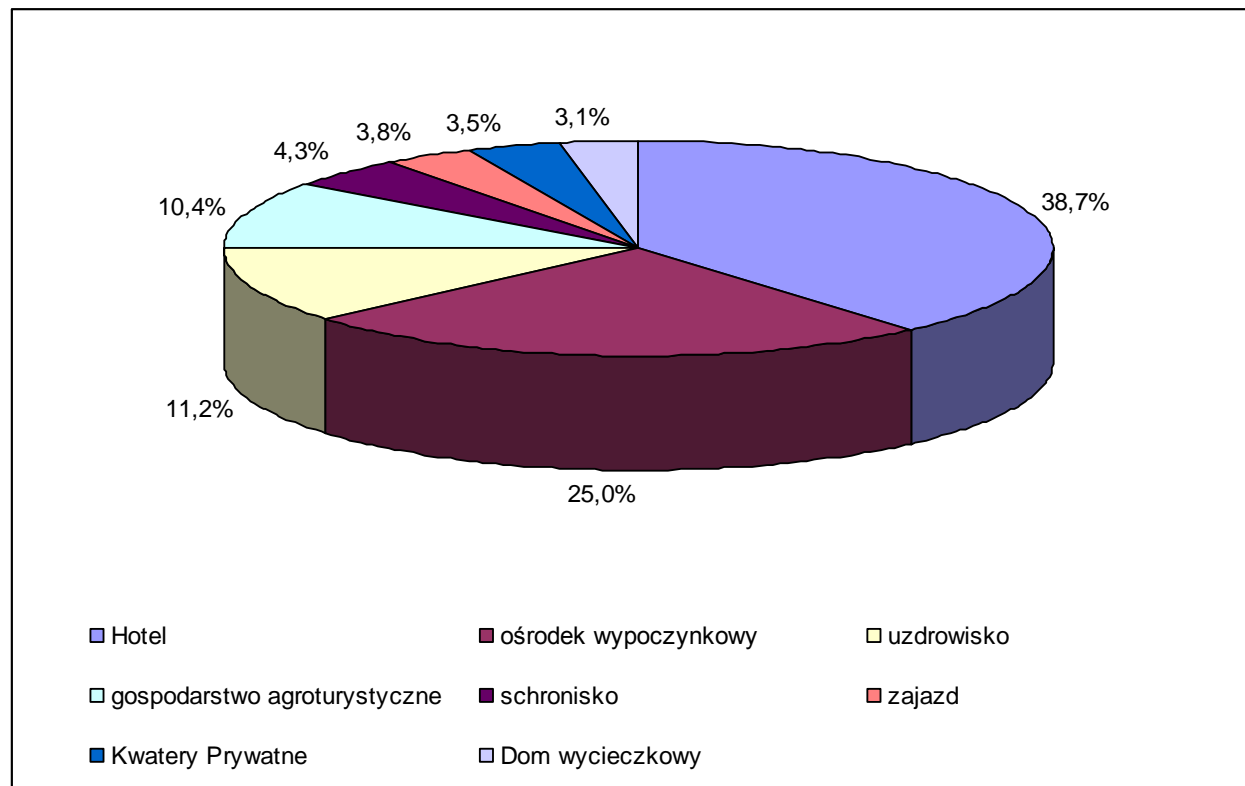
Bardzo ograniczona jest organizacja konferencji w wyżej wymienionych obiektach. 16 z nich deklaruje taką możliwość. Jednakże deklarowana maksymalna pojemność sal ma się nijak do oferowanych miejsc noclegowych, niektóre obiekty świadczące podstawowe usługi noclegowe /ośrodki wypoczynkowe/ deklarują również możliwości organizacji konferencji jednakże segment konferencji wymaga jakości usług na najwyższym poziomie. Te czynniki sprawiają iż możliwa jest organizacja tego typu spotkań jedynie w jednostkowych przypadkach dla grupy do 100 osób. Organizacja dwudniowych konferencji do około 60 uczestników właściwie mogłaby być realizowana tylko w takich obiektach jak: Pałac Krobielowice, Pałac Krasków, Hotel Bielany, Hotel Lappo, Zajazd Stanica

. Należy zwrócić uwagę iż segment konferencyjnego ruchu turystycznego jest szybko rozwijającym się i najbardziej dochodowym ze wszystkich. Uczestnicy korzystają również z szeregu usług dodatkowych. Obszar subregionu poprzez położenie: w obszarze aglomeracji wrocławskiej oraz dużym inwestycjom w gminie Kobierzyce posiada naturalny potencjał do rozwoju tego typu ruchu turystycznego.

23 obiektów deklaruje możliwość obsługi imprez okolicznościowych. Z faktu tego wynika iż imprezy okolicznościowe, w tym zapewne obsługa wesel, staje się jednym z istotnych punktów działalności dla ½ podmiotów świadczących usługi noclegowe na obszarze subregionu.

Na prezentowanym poniżej wykresie zaprezentowano strukturę miejsc noclegowych w obiektach zlokalizowanych na terenie subregionu Śleża.

Wykres 1. Struktura skategoryzowanej i nieskategoryzowanej bazy noclegowej w Subregionie Śleża

Źródło: Opracowanie własne na podstawie stron internetowych, wywiadu telefonicznego oraz wizji lokalnych; stan na 27.11.2008

Jak widać na wykresie powyżej, dość dużą ilość miejsc noclegowych oferują obiekty hotelarskie (ponad 1/3). Gospodarstwa agroturystyczne to dopiero czwarta grupa obiektów noclegowych. Specyfiką agroturystyki jest brak standaryzacji gospodarstw. Pozostałe obiekty proponują usługi noclegowe niskiej jakości /ośrodki wypoczynkowe., schroniska., domy wycieczkowe. Odpowiedzią na pytanie, czy są to usługi proste czy bardziej złożone i zróżnicowane, skierowane do szerszej grupy odbiorców, jest dostępność i jakość przygotowanej oferty dodatkowej oraz cena usług.

Tabela 19. Oferta dodatkowa w obiektach noclegowych zlokalizowanych na terenie Subregionu „Ślęza”

Gmina	Nazwa	rowery	boisko	sprzęt wodny	kąpielisko	łowisko	konie	dostęp do Internetu	parking-liczba miejsc	Ceny	Obsługa w języku obcym
Gmina Dzierżoniów	Agroturystyka Forteca, Anna Mathijs van Dijk	Tak	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak	Tak	Tak	50 zł	Ang, niem, hol, ros, hiszp
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Marianówek”	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak	Tak	Tak	25 – 40 zł	Niem
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Pod Czeszką”	Tak	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak	40 zł	Niem, ros
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Pod Lasem”	Tak	Nie	Nie	Oczko wodne	Nie	Tak	Tak	Tak	35–120 zł	Ros
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Zagroda”	Tak	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak	50 zł	Niem, ang
	Agroturystyka „U Krzysztofa”	Tak	Tak	Tak	Nie	Tak	Nie	Nie	Tak -20	30 -35 zł	Niem
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Różane Wzgórze”	Tak	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Nie	Tak 4	25 -40 zł	Ang
Kąty Wrocławskie	Zajazd & Grill & Restauracja Azyl	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 20	180 – 200 zł	Niem, ang, ros
	Pałac Krobielowice	Nie	Pole golfowe	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak	210, 230, 350 zł	Ang

	Gościniec Rajsko	Tak	Tak	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 25	25 – 35 zł	Niem
	Noclegi Wogum Wojciech Gawlik	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak – 200	20 zł	Niem
	Noclegi Kąty Center	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	60, 90, 120 zł	Niem
	Gospodarstwo Agroturystyczne „Zielone Sady”	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	25 – 60 zł	Ros, Ang
Kobierzyce	Hotel – Restauracja Bielany Wrocławskie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak	160–200 zł	Niem, ang
	Lappo Hotel	Nie	Nie	Nie	Nie	8 stawów	Nie	Tak	Tak – 100	160 – 250 zł	Niem, ang, ros
	Centrum Kształcenia Młodzieży	Nie	Tak	Nie	Nie	Nie	Tak	Nie	Tak	30 – 70 zł	Ang
Żórawina	Hotel Renesans	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 30	90, 140, 190, 240 zł	Ang, franc
Mletków	Hotel Przystań u Francuza	Nie	Nie	Tak	Tak	Tak	Nie	Nie	Tak	60 – 80 zł	Niem, franc
Niemcza	Pałac Kielin	Tak	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Nie	Tak – 40	50 – 80 zł	Ang, niem
	Abrahamik Józefa	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 6	25 – 30 zł	Włoski
	„Cztery Pory Roku”	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 10	80 – 140 zł	Niem, ros
	Krystyna Dydo	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak – 5	20 - 25 zł	Nie
	„Pod Tujami”	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak – 5	25 – 30 zł	Nie
	Uzdrowisko Przerieczyn Zdrój	Tak	Nie	Nie	Basen kryty	Nie	Nie	Nie	Tak – 20	30 – 107 zł	Nie
Sobótka	Dom Wycieczkowy Niedźwiadek	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 20	70, 100 zł	Nie
	Kwatery prywatne	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak -4	30 -35 zł	Nie
	Agroturystyka Magdalena Brodowska	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 4	40 zł	Niem
	Zajazd „Stanica”	Nie	Tak	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 100	60 – 80 zł	Nie
	Ośrodek Wypoczynku Świątecznego	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Nie	Tak	Tak – 176	125 -180, 160 zł	Ang

	Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy	Nie	Tak	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 40	30 zł	Nie
	Schronisko Pod Wieżycą	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak – 15	75 – 100 zł	Ang
	Schronisko PTTK Góra Ślęza	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Od 24 do 90 zł	Nie
Marcinowice	Hotel Premier	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak – 15	13,180,22	Ang, niem
	Hotel U Marcina **	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	100 zł	Ang, niem
	Hotel Pałac Krasków	Tak	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak- 50	Od 250 zł	Ang, niem
	Ślęzański Młyn	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Tak	Tak	90, 150, 225 zł	Ang
	Gospodarstwo Agroturystyczne Anna Tomala – sezonowe	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak – 4	30 – 25 zł	Niem
	Gospodarstwo Agroturystyczne państwa Zielińskich	Nie	Nie	Nie	Nie	Tak	Nie	Tak	Tak – 7	30 zł	Ang
	Gospodarstwo Agroturystyczne Henryk Kowalczyk	b.d.	Kort tenisowy	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
	Gospodarstwo Agroturystyczne Krzysztof Kruk	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	20 – 25 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie stron internetowych, wywiadu telefonicznego oraz wizji lokalnych stan na 27.11.2008

Analiza oferty dostępności sprzętu sportowo – rekreacyjnego oraz przygotowanych miejsc dla rekreacji gości w obiektach noclegowych w subregionie wskazuje na istotne braki w porównaniu do potencjału obszaru. Zaledwie w 8 obiektach istnieje możliwość wypożyczenia roweru – jest to zdecydowanie za mało, zwłaszcza w obszarze, na którym istnieje możliwość uprawiania tej formy rekreacji. Obserwacja ta dotyczy również obiektów, które sprzedają swoją ofertę w segmencie gości konferencyjnych. W 7 obiektach wydzielono teren i przygotowano boiska sportowe, głównie do siatkówki. Pomimo, iż analizowane gminy z racji położenia w naturalny sposób są predestynowane do rozwoju turystyki wodnej, tylko dwa z analizowanych obiektów noclegowych działających na tym obszarze stwarza możliwości wypożyczenia sprzętu wodnego.

Stosunkowo duża liczba obiektów, zwłaszcza gospodarstw agroturystycznych (6), stwarza możliwość jazdy konnej. Szczegółowa analiza ośrodków jazdy konnej będzie przedstawiona w kolejnych rozdziałach.

Możliwości obsługi turystów zagranicznych należy ocenić jak najbardziej pozytywnie, tylko 8 obiektów deklaruje brak możliwości porozumiewania się z turystą obcojęzycznym. Jednakże niezbędne są tu szkolenia na przykład z POKL. Dostępność internetu jest w analizowanych obiektach niezbyt wysoka. Pozytywnie natomiast należy ocenić liczbę dostępnych miejsc parkingowych dla gości wymienionych wyżej miejsc noclegowych tylko jedna firma deklaruje brak parkingu.

Ceny noclegów w większości obiektów są określone na niskim poziomie; dotyczy to schronisk, kwater prywatnych i agroturystycznych. Poziom cenowy jest niższy od notowanych w podobnych obiektach we Wrocławiu. Ta różnica cenowa wraz z bardzo dużym obłożeniem i brakiem taniej bazy noclegowej we Wrocławiu oraz stosunkowo nieskomplikowanym dojazdem do analizowanych miejscowości może być istotną szansą dla obiektów noclegowych w subregionie np. w recepcji turystyki szkolnej. Warunkiem jest większa obecność we wrocławskich portalach prezentujących ofertę noclegową.

Należy tutaj wspomnieć o planowanych inwestycjach na terenie subregionu dotyczą one przede wszystkim gminy Sobótka. Obecnie trwają prace remontowe w dwóch bardzo istotnych obiektach świadczących jeszcze do niedawna usługi noclegowe w gminie są to: Zamek Sobótka – Górka oraz Hotel pod Misiem. W ramach aplikowania o centrum ternigowe na ME w piłce nożnej 2012 do UEFA gmina przedstawiła cztery projekty inwestycyjne w sektorze usług hotelowych. Mają to być obiekty przystosowane do obsługi gości konferencyjnej.

Wnioski:

- na obszarze Subregionu istnieje spora liczba obiektów nieskategoryzowanych co jest negatywną przesłanką rozwoju ruchu turystycznego.
- brakuje hoteli o wyższym standardzie i szerszym zakresie dostępnych usług, takich jak fitness, wellness, spa,. Istniejące obiekty stosunkowo rzadko mają możliwości świadczenia również prostszych usług dodatkowych: np. wypożyczenie roweru.
- pomimo istniejącego potencjału i wielce prawdopodobnego zapotrzebowania na usługi konferencyjne, analizowane obiekty mają bardzo ograniczone możliwości ich świadczenia. Zakładamy iż imprezy zorganizowane w strukturze przychodów tych obiektów to głównie imprezy okolicznościowe – wesela.
- Stosunkowo niewiele jest obiektów agroturystycznych, nie wszystkie obiekty prezentują różnorodną ofertę agroturystyczną.
- Analizując poziom dostępności informacji w internecie – obecnie niezbędny w każdej działalności hotelarskiej- należy stwierdzić, iż tylko część obiektów subregionu posiada własną stronę internetową, a na istniejących stronach często nie zamieszczono informacji interesujących potencjalnego gościa jak np. mapa dojazdu czy standard miejsc noclegowych w obiekcie. Obserwacje wykazały iż, często kontakt telefoniczny jest utrudniony, a dostęp do informacji o standardzie świadczonych i wielkości obiektów niemożliwy (np. Zajazd Łagwia),

- Należy pozytywnie ocenić deklarowany poziom porozumiewania się w językach obcych w analizowanych obiektach, dostęp do internetu oraz parkingów.
- Brak skategoryzowanych pól namiotowych i campingowych, niezbędnych do uprawiania caravaningu, co w na obszarze o takich walorach przyrodniczych i przy bliskości metropolii wydaje się być w pełni uzasadnione.
- Bez dodatkowego wsparcia przedsiębiorców, w postaci preferencji w nabywaniu nieruchomości pod działalność hotelową oraz ulg podatkowych i finansowych, rozwój bazy noclegowej będzie wolny.
- W działaniach planistycznych potrzeba priorytetowego traktowania turystyki i budowy zaplecza turystycznego.

2.4.2. Baza Gastronomiczna

Jakość i potencjał bazy gastronomicznej jest istotnym czynnikiem obsługi ruchu turystycznego, szczególnie istotny jest dla turystów jednodniowych odwiedzających subregion. Oferta gastronomiczna jest bardzo istotna z punktu widzenia planowania rozwoju produktu turystycznego regionu; ciekawa i różnorodna, może też stać się celem wyjazdu turystycznego. Pełne jej zestawienie zostało ujęte w tabeli poniżej.

Tabela 20. Punkty gastronomiczne na obszarze subregionu Śląża

Nazwa Gminy	Nazwa Miejscowości	Nazwa obiektu	Klasa obiektu	Adres	Liczba miejsc	Kuchnia/dania
Dzierżoniów	Dobrocin	Bar – pijalnia piwa	Bar, pijalnia piwa	ul. Kościuszki 40 B, Dobrocin	b.d.	b.d.
	Mościsko	Kawiarnia „Claudia”	Bar, mała gastronomia	ul. Dzierżoniowska 2, Mościsko	20	Kuchnia polska
	Mościsko	Bar – pijalnia piwa	Bar, pijalnia piwa	ul. Pocztowa 12, Mościsko	b.d.	b.d.
	Roztocznik	Break Adam, Klubokawiarnia	Pijalnia piwa, mała gastronomia	Roztocznik 41A	12	Napoje
	Uciechów	„Camping Forteca”	Grill bar	ul. Wrocławska 12, 58-211 Uciechów	30	Kuchnia polska,
	Ostroszowice	Cafe Bar „Epoka”	Bar, kawiarnia	ul. Bielawska 53, Ostroszowice	30	Dania szybkie
	Jędrzejowice	Agroturystyka „U Krzysztofa”	Grill bar	Jędrzejowice 5, 58-200 Dzierżoniów	60	Kuchnia polska

	Piława Dolna	„Mare – Monty”	Bar, restauracja	Ul.Główna 28, 58 -241 Piława Dolna	48	Kuchnia polska i włoska
Jordanów Śląski	Wilczkowice	Restauracja na stacji paliw	Restauracja	Wilczkowice 47	20	Kuchnia polska
	Jordanów Śląski	Pub u Sołtysa	Pub	ul. Wrocławska 50b, 55-065 Jordanów Śląski	b.d.	Napoje
Kąty Wrocławskie	Kąty Wrocławskie	Pałac Korbielowice	Restauracja	Pałac Korbielowice, 55-080 Kąty Wrocławskie	30	Kuchnia tradycyjna
	Kąty Wrocławskie	Zajazd Grill Bar „Azyl”	Restauracja, grill bar	ul. Popiełuszki 26, 55-080 Kąty Wrocławskie	90	Kuchnia polska i śródziemnomorska
	Kąty Wrocławskie	„Dorota s.c.”	Cukiernia	ul. Parkowa 2	b.d.	b.d.
	Kąty Wrocławskie	Czajkowska Zofia – Bar	Bar	ul. Barlickiego 1	b.d.	b.d.
	Kąty Wrocławskie	Dzięgała – Bar	Bar	ul.Wrocławska 1a	40	Kuchnia polska
	Kąty Wrocławskie	Pan Tadeusz	Cukiernia	ul. Spółdzielcza 1	b.d.	b.d.
	Kąty Wrocławskie	Naduk Sławomir i Małgorzata	Cukiernia	ul. Główna 29a	b.d.	b.d.
	Kąty Wrocławskie	Sklep Firmowy Marian BAKOWSKI	Kawiarnia, sklep firmowy	Rynek 26	8	Napoje gorące, wyroby cukiernicze, lody
	Smolec	ALYKI Nasza Restauracja	Restauracja	Smolec, ul. Bukowa 1 55-080 Kąty Wrocławskie	b.d.	Kuchnia tradycyjna
	Zabrodzie	Gospodarstwo Agroturystyczne "Zielone Sady"	b.d.	52-351, Zabrodzie 26	b.d.	Kuchnia polska i śródziemnomorska
Kąty Wrocławskie	CENTRAL PUB pizza&gyros	b.d.	Rynek Ratusz 1, 55-080 Kąty Wrocławskie	b.d.	b.d.	
Kobierzyce	Kobierzyce	Gminne Centrum Kultury i Sportu	Kawiarnia	ul. Ludowa 7	60	Fast food
	Kobierzyce	Rong Xanh	Restauracja	ul. Czekoladowa 9, 50-040 Kobierzyce	60	Kuchnia staropolska, chińska, turecka
	Kobierzyce	Smakosz – Bar	Bar	ul. Spółdzielcza 1	12	Kuchnia polska
	Kobierzyce	Sami Swoi	Restauracja	ul. Francuska 6	Auchan	Tradycyjna polska kuchnia

	Kobierzyce	Arrivo Dawid Mika	Restauracja, pizzeria, catering	ul. Spółdzielcza 9	120	Kuchnia polska, włoska
	Kobierzyce	Świat Chin	Restauracja	ul. Francuska 6	8	Kuchnia chińska
	Kobierzyce	Art Center Gminny Ośrodek Kultury Kawiarnia	Kawiarnia	ul. Ludowa 7	60	Napoje
	Kobierzyce	Hiestand Polska	Cukiernia	ul. Czekoladowa 11	b.d.	b.d.
	Kobierzyce	Mangia Pizza	Pizzeria	ul. Czekoladowa 9, 55-075 Kobierzyce	60	Kuchnia włoska, lody, kawa
	Kobierzyce	KFC	Restauracja	ul. Tyniecka 4a, 55-075 Kobierzyce	b.d.	Fast food
	Kobierzyce	KFC	Restauracja	ul. Francuska 6	Auchan	Fast food
	Kobierzyce	Flunch	Restauracja	ul. Francuska 6	Auchan	Fast food
	Kobierzyce	Firley Restaurant's	Restauracja	ul. Czekoladowa 9	70	Kuchnia polska, kaczka z jabłkami i zórawiną
	Kobierzyce	McDonalds	Restauracja	ul. Czekoladowa 7	110	Fast food
	Kobierzyce	Hotel Bielany Wrocławskie	Restauracja	ul. Klecińska 3, Bielany Wrocławskie, 55-040 Kobierzyce	180	Kuchnia polska
	Pustków Wilczkowski	Gościniec pod Furą	Restauracja	Ul. Kłodzka 4	b.d.	
	Biskupice Podgórne	Lappo Hotel	Restauracja	Ul. Polna 6-8	b.d.	
	Domasław	Bar Zyzio	Bar	Ul. Wrocławska 39b	b.d.	
	Cieszycze	Bistro Bar pod Topolami	Bar		b.d.	
Łagiewniki	Łagiewniki	Jasnosz Anna – Bar	Bar	ul. Słowiańska 14	60	Kuchnia polska
	Przystronie	Bar u Piotra i Pawła	Bar	Przystronie 33, 55-210 Łagiewniki	40	Kuchnia polska
Marcinowice	Krasków	Zacisze Grill Bar	Zajazd	Krasków 7, 58-124 Marcinowice	40	Kuchnia polska

	Marcinowice	Restauracja u Marcina	Restauracja	ul. Świdnicka 16, 58-124 Marcinowice	120	Kuchnia polska
	Marcinowice	Walter Jan	Bar piwny	ul. Świdnicka 10, 58-124 Marcinowice	b.d.	b.d.
	Szczepanów	Śłęzański Młyn	Restauracja	Szczepanów 30, 58-123 Strzelce	50	Tradycyjna polska kuchnia
	Marcinowice	Preemier Hotel	Restaracja	ul. Wrocławska 12, 58 – 124 Marcinowice,	80	Różnorodna
	Marcinowice	Hotel Pałac Krasków	Restauracja	Krasków 12, 58-124 Marcinowice,	80	Kuchnia regionalna
Mietków	Maniów Mały	Przystań „U Francuza”	Restauracja	Maniów Mały, Os. Riviera, 55-081 Mietków	60	Kuchnia polska i francuska
	Proszkowice	Klub „Podkowa”	Klub nocny	Proszkowice, ul. Szkolna 32	300	Napoje, dania szybkie,
	Mietków	Bar „Myśliwski”	Bar	ul. Kolejowa 27, Mietków	30	Kuchnia polska
	Domanice	Bar w Domanicach	Bar	Domanice 58	20	Napoje, dania szybkie
Niemcza	Przerzeczyn Zdrój	Motel „Cztery Pory Roku”	Restauracja	ul. Niemczańska 7	40	Kuchnia polska
	Przerzeczyn Zdrój	Zdrojowa	Kawiarnia	ul. Zdrojowa 29-32, 58-231 Przerzeczyn Zdrój	110	Napoje
	Niemcza	Pod Łabędziem	Kawiarnia	Rynek 32, 58-230 Niemcza	120	Polska kuchnia domowa
	Niemcza	Pub Kibica	pub	ul. B.Chrobrego 23, 58-230 Niemcza	b.d.	b.d.
	Przerzeczyn Zdrój	Smażalnia ryb – Mirosław Bąbka	Smażalnia ryb	ul. Batalionów Chłopskich 27a, 58-231 Przerzeczyn .Zdrój	26	Dania rybne
	Przerzeczyn Zdrój	Zajazd u Wojciecha	Restauracja	ul. Sportowa 7, 58-231 Przerzeczyn Zdrój	70	Kuchnia tradycyjna polska
Sobótka	Będkowice	„Nad Potokiem”	Restauracja	Będkowice, ul. Wolności 3, 55-050 Sobótka	120	Kuchnie polska
	Sobótka	„Peleton”	Pizzeria	ul. Gałczyńskiego 20, 55-050 Sobótka	60	Pizzeria
	Sobótka	„Pod Jeleniem”	Restauracja	Rynek 10, 55-050 Sobótka	70	Kuchnia tradycyjna polska

	Sobótka	Zamek Górką	Restauracja	ul. Zamkowa 12, 55-050 Sobótka		Kuchnia polska, dziczyzna
	Miroslawice	Zajazd „Stanica”	Restauracja	Miroslawice, ul. Lotnicza 30, 55-050 Sobótka	200	Kuchnia domowa
	Rogów Sobócki	Kawiarnia Piekarnia Cukiernia Marian BAKOWSKI	Kawiarnia, sklep firmowy	ul. Wrocławska 55	25	Napoje gorące i wyroby cukiernicze, lody
	Sobótka	Kawiarnia Piekarnia Cukiernia Marian BAKOWSKI	Kawiarnia, sklep firmowy	Rynek 10	6	Napoje gorące i wyroby cukiernicze, lody
	Sobótka	Restauracja „Szczerze Pole”	Restauracja z ogrodem	ul. Armii Krajowej 6	40	Kuchnia europejska
	Sobótka	„Biała Dama”	Restauracja	ul. Warszawska 7	30	Kuchnia polska i pizzeria
	Sobótka	„Ślęzański Pstrąg”	Karczma, tawerna	ul. Browarniana	b.d.	Kuchnia polska,
	Sobótka	Drink Bar, Kawiarnia „Chata”	Drink Bar,	ul. Garncarska	50	Napoje,
	Sobótka	Bar „Jacek”	Bar	Rynek 9	b.d.	Fast food
	Sobótka	Restauracja „Pod Wieżycą”	Restauracja	ul. Armii Krajowej	b.d.	Kuchnia tradycyjna
	Rogów Sobócki	Karczma „Stara Mleczarnia”	Restauracja	Rogów Sobócki, ul. Wrocławska 2a, 55-050 Sobótka	b.d.	Kuchnia staropolska regionalna, potrawy z grilla
	Sobótka	„Happy haven”	Bar – stołówka	ul. Świdnicka 21a, 55-050 Sobótka	60	Kuchnia polska
	Sobótka	GABRO	Grill bar	ul. Armii Krajowej, 55-050 Sobótka	70	Grillowa
	Sobótka	Bufet przy Domu Turysty na Ślęży	Bufet		2 sale, w sumie 80 os.	Kuchnia polska
	Sobótka	PGH Baszta, Bar EKO	Bar	Rynek 6	12	Kuchnia polska
	Sulistrowice	Bar Radunia	Bar	Ośrodek Wypoczynku Świątecznego	40	Kuchnia polska

	Sulistrowice	Mini Bar	Bar	ul. Chrobrego 16	25	Kuchnia polska
	Sulistrowiczki	Kawiarenka przy Centrum Sztuki Sakralnej	Kawiarnia	b.d.	b.d.	Napoje
	Sobótka	Ago FH	Bar	ul. Wrocławska 8/6	b.d.	b.d.
	Sobótka	Maciuś	Cukiernia	ul. Owcza 1	8	Cukiernicze
Żórawina	Żórawina	Hotel Renesans	Restauracja	al. Niepodległości 61	3 sale(160 ,50,45)	Kuchnia polska
	Żórawina	Restauracja „Retro”	Restauracja	Kolejowa 6	b.d.	b.d.
	Karwiany	Mała gastronomia	Bar	Karwiany 13	b.d.	b.d.
	Wojkowice	Bar na stacji paliw PHU Domagała	Bar restauracyjny	Wojkowice, ul. Wrocławska 37	60	Kuchnia polska
	Węgry	Bar Piwny	Bar	Węgry, Kościuszki 13		b.d.
	Przeclawice	Ogródek piwny	Pijalnia piwa	Przeclawice, ul. Strzelińska 34	10	Napoje
	Żerniki Wielkie	„Dwór na końcu świata” - Anna Chorążewska	Restauracja	Żerniki Wielkie, ul. Wrocławska 50	80	Kuchnia polska
	Karwiany	Bar przy autostradzie A4	Bar	Karwiany	b.d.	b.d.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie stron internetowych, wywiadu telefonicznego oraz wizji lokalnych stan na 27.09.2008

Baza gastronomiczna najlepiej jest rozwinięta w Sobótce oraz Kobierzycach. Składa się na nią odpowiednio 84 obiektów świadczących usługi gastronomiczne w dziesięciu gminach. W kartach punktów gastronomicznych przeważa kuchnia polska.

Wnioski:

- Istnieje spory potencjał obiektów świadczących usługi gastronomiczne,
- Oferta świadczących usługi gastronomiczne jest przystosowana głównie do małych i średnich imprez okolicznościowych.
- Lokalizacja punktów gastronomicznych nie jest powiązana z miejscami, w których koncentruje się ruch turystyczny i rekreacja.

- W ofercie gastronomicznej można odnaleźć szereg dań regionalnych i tradycyjnych.

2.4.3. Baza sportowo-rekreacyjna

Baza sportowo rekreacyjna jest uzupełnieniem oferty turystycznej. Ma ona szczególne znaczenie dla turystów odwiedzających subregion części lub przebywających tam przez dłuższy okres czasu. Wskazane poniżej obiekty będą generować ruch turystyczny :jednodniowy lub dłuższy, spełniając funkcje lokalnych centrów turystyki aktywnej. Pełna ich lista znajduje się w tabeli poniżej.

Tabela 21. Baza sportowo – rekreacyjna na obszarze Subregionu Ślęży

Gmina	Nazwa	Adres	Uwagi
Dzierżoniów	Plac sportowo – rekreacyjny we Włókach	Włóki	Jest to pierwszy w powiecie nowoczesny kompleks sportowo-rekreacyjny posiadający: boiska do koszykówki; do piłki nożnej; do siatkówki; do kometki; bezpieczny plac zabaw dla dzieci; ławki i stojaki na rowery.
	„Park wiejski z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną w miejscowości Książnica”	Książnica	Inwestycja jest w trakcie realizacji. Na zagospodarowanym już terenie znajduje się: boisko do piłki koszykowej; boisko do piłki nożnej; plac zabaw dla dzieci; Planowane zagospodarowanie i wyposażenie terenu: boisko do piłki siatkowej; zadaszona estrada; miejsce spotkań dla mieszkańców /wiata, grill/ parking
	Centrum Kulturalno – Sportowe Boisko w Uciechowie	Uciechów	Boisko do piłki nożnej; boisko do siatkówki; kort tenisowy, plac zabaw dla dzieci, - miejsce zadaszone dla imprez rekreacyjnych
	Boisko w Owiesnie	Owiesno	boisko do piłki nożnej
	Boisko w Tuszynie	Tuszyn	boisko do piłki do nożnej; boisko do siatkówki
	Boisko w Mościsku	Mościsko	boisko do piłki nożnej
	Boisko w Dobrocinie	Dobrocin	boisko do piłki nożnej, koszykowej i siatkowej, plac zabaw dla dzieci, wiatę drewnianą, grill stały, ławki, parking.
	Boisko w Piławie Dolnej	ul. Spacerowa ul. Stawowa	boisko do piłki nożnej. W ramach Programu ORLIK planuje się budowę kompleksu sportowego na rok 2010 w skład, którego będą wchodzić: boisko do piłki koszykowej, boisko do piłki siatkowej, plac zabaw, grill;
	Boisko w Ostroszowicach	Ostroszowice	boisko do piłki nożnej

	Kompleks sportowo-rekreacyjny w Roztoczniku	Roztocznik	boisko do piłki nożnej, do piłki koszykowej. Planuje się dalszą rozbudowę kompleksu boisk.
	Plan budowy środowiskowej sali sportowej oraz boiska piłkarskiego	Przy SP w Tuszynie	Do 2011 roku.
	Budowa i rozbudowa placów rekreacyjno-sportowych sołectwa gminy Dzierżoniów	Jędrzejowice, Kiełczyn, Tuszyn, Mościsko, Nowizna, Piława Dolna, Owiesno, Ostroszowice, Jodłownik	Do 2010 roku.
	Plan budowy kompleksu sportowo-rekreacyjnego	Roztocznik	Do 2010 roku.
	Plan budowy parku miejskiego z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną	Książnica	Lata 2008 – 2013.
Jordanów Śląski	Hala Sportowa	Jordanów Śląski przy Publicznym Gimnazjum ul. Wrocławska 55	hala sportowa; mała sala konferencyjna
	Otwarte boisko trawiaste		
	Boisko rekreacyjne asfaltowe do gier zespołowych		Boisko do piłki siatkowej, koszykowej, nożnej, ręcznej
	Plac zabaw	Jordanów Śląski	Plac zabaw
	Plac zabaw	Glinica	Plac zabaw
	Plac zabaw	Jezierzyce Wielkie	Plac zabaw
	Plac zabaw	Pożarzyce	Plac zabaw
	Plac zabaw	Mleczna	Plac zabaw
	Plac zabaw	Wilczkowice	Plac zabaw
	Plac zabaw	Tomice	Plac zabaw
	Plac zabaw	Janówek	Plac zabaw
	Boisko	Piotrówek	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Janówek	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Wilczkowice	Boisko do Piłki nożnej
Boisko	Jezierzyce Wielkie	Boisko do Piłki nożnej	
Kąty Wrocławskie	Stadion piłkarski	GOKiS Kąty Wrocławskie	Boisko piłkarskie
	Boisko	Bogdaszowice	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Zachowice	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Gniechowice	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Sadków	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Smolec	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Pietrzykowice	Boisko do Piłki nożnej

	Hala Sportowa	GOKiS Kąty Wrocławskie	długość – 31,7 szerokość – 14,6, twarda podłoga sportowa (punktowo – elastyczna)
	Hala Sportowa	SP nr 1 Kąty Wrocławskie	długość – 18, szerokość – 12, podłoga sportowa (powierzchniowo – elastyczna), obiekt po kapitalnym remoncie
	Hala Sportowa	Smolec	2 sale sportowe duża wymiary 24x14, mała wymiary 6x14, podłoga sportowa (powierzchniowo – elastyczna),
	Hala Sportowa	Jaszkotł	2 sale sportowe duża wymiary 24x14, mała wymiary 6x14, podłoga sportowa (powierzchniowo – elastyczna), obiekt zbudowany po 2000 roku
	Hala Sportowa	Gniechowice	wymiary 36x19, podłoga sportowa (powierzchniowo – elastyczna), siłownia, boisko wielofunkcyjne o sztucznej nawierzchni.
	Aula szkolna	SP w Sadkowie	sala sportowa bez zaplecza
	Korty tenisowe	Przy GOKiS w Kątach Wrocławskich	dwa korty tenisowe o nawierzchni sztucznej + ściana do tenisa
	Kort tenisowy	Przy Ośrodku Wypoczynkowy „Wektory” w Sadowicach Wrocławskich	jeden kort o nawierzchni ziemnej
	Boisko do siatkówki plażowej	Na terenie GOKiS w Kątach Wrocławskich	
	Boisko	Na terenie GOKiS w Kątach Wrocławskich	Do piłki ręcznej i koszykowej
	Ośrodek Sportów Ekstremalnych	Sokolniki	
	Pole do gry w golfa	Krobiełowice przy Pałacu	Pole 9-dołkowe
	Wioska indiańska	Zabrodzie	Obiekt rekreacyjny, możliwość jazdy konnej
Kobierzyce	Stadion sportowy	Kobierzyce	Stadion posiada 2 płyty piłkarskie, dobrze utrzymane, główna płyta posiada trybunę na 690 miejsc, jest ogrodzona.
	Boisko piłkarskie	Jaszowice	Boisko piłkarskie w Jaszowicach posiada dobrze utrzymaną płytę, jest zabezpieczone ogrodzeniem.
	boisko sportowe	Krzyżowice	Boisko w dobrym stanie. Boisko treningowe o zmniejszonych wymiarach.
	boisko sportowe	Bielany Wrocławskie	Boisko w dobrym stanie
	boisko sportowe	Tyniec Mały	Boisko w bardzo słabym stanie technicznym,
	boisko sportowe	Małuszów	Boisko w średnim stanie, brak zaplecza socjalnego.
	boisko sportowe	Domasław	Boisko w bardzo słabym stanie technicznym,

	boisko sportowe	Magnice	Boisko w bardzo dobrym stanie.
	boisko sportowe	Pustków Żurawski	Boisko dobrze utrzymane
	boisko sportowe	Wierzbice	Boisko w średnim stanie.
	boisko sportowe	Dobkowice	Boisko z płytą w słabym stanie.
	boisko sportowe	Pustków Wilczkowski	Boisko w słabym stanie.
	boisko sportowe	Tyniec nad Ślężą	Boisko w dobrym stanie.
Łagiewniki	Kompleks sportowo-rekreacyjny	Łagiewniki	boisko do: koszykówki, siatkówki, do badmintonu, do tenisa, plac zabaw dla dzieci
	Boisko do piłki nożnej	Łagiewniki	boisko do piłki nożnej
	Plac zabaw dla dzieci	Łagiewniki - park	bezpieczny plac zabaw dla dzieci
	Boisko do piłki nożnej	Sieniawka	boisko do piłki nożnej
	Boisko do piłki nożnej	Słupice	boisko do piłki nożnej
	Boisko do piłki nożnej	Oleszna	
	Plac zabaw dla dzieci	Sokolniki	bezpieczny plac zabaw dla dzieci,
Marcinowice	Boisko	Marcinowice	Boisko do piłki nożnej wykorzystywane do imprez i zajęć sportowo-rekreacyjnych. Obok boiska znajduje się wydzielone miejsce ze sceną
	Boisko	Szczepanów	Boisko sportowe
	Boisko	Strzelce	Boisko sportowe
	Boisko	Tworzyjanów	Boisko sportowe, szatnia, wydzielone miejsce do organizacji imprez.
	Kompleks sportowo-rekreacyjny	Chwałków	Boisko do koszykówki, piłki siatkowej oraz „ogródek jordanowski dla dzieci”
	Sala gimnastyczna	Biała	Obiekt wyposażony jest również w zaplecze gastronomiczne co umożliwia organizowanie wszelkiego rodzaju imprez.
	Boisko	Biała	Boisko do piłki nożnej oraz boisko do piłki siatkowej.
	Boisko	Zebrzydów	Boisko do piłki nożnej. Miejsce do gry w koszykówkę oraz siatkówkę.
	Boisko	Wirki	Boisko do piłki nożnej
	Boisko	Wiry	Boisko do piłki nożnej, wydzielone miejsce do organizacji imprez.
	Boisko	Gruszów	Boisko rekreacyjne, do piłki siatkowej
	Boisko	Śmiałowice	Boisko sportowe do piłki nożnej
	Boisko	Tapadła	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Mysłaków	Boisko do Piłki nożnej
Mietków	Stadion Sportowy w Mietkowie	Mietków ul. Kolejowa	Boiska do piłki nożnej, do siatkówki, do koszykówki. Ogródek jordanowski dla dzieci
	Sala Sportowa przy SP w Mietkowie	Mietków ul. Kolejowa 28	Boiska do siatkówki, koszykówki, piłki ręcznej, zajęć rekreacyjnych.

	Boiska do siatkówki, koszykówki, piłki ręcznej, zajęć rekreacyjnych.	Mietków ul. Kolejowa 28	boiska do koszykówki, 2 boiska do piłki nożnej, bieżnia trawiasta
	Boiska do koszykówki – pod patronatem klubów sportowych	Maniów Wielki, Borzygniew, Proszkowice, Milin, Wawrzeńczyce, Ujów, Chwałów	Boiska trawiaste położone w granicach wsi.
	Boiska do piłki nożnej pod patronatem klubów sportowych	Maniów Wielki, Domanice, Milin, Borzygniew, Proszkowice, Wawrzeńczyce, Ujów, Chwałów.	Boiska trawiaste położone w granicach wsi
	„Plaża na cyplu” Proszkowice	. Proszowice	Kąpielisko niestrzeżone na dawnej żwirowni w Proszkowicach, zagospodarowane, ogrodzone, boisko do gry w siatkówkę, plaża piaszczysta i trawiasta, bar, parking płatny
Niemcza	Stadion Sportowy	Niemcza ul. Sienkiewicza 4	Hala sportowa (przeznaczona do remontu), na terenie przyległym planuje się inwestycje w ramach Programu ORLIK, plan budowy boiska treningowego oraz boiska sportowego do piłki nożnej. Na terenie basenu boisko do siatkówki plażowej. Na terenie stadionu bieżnia okólna. Na terenie obiektu siłownia, stoły do tenisa stołowego.
	Basen kąpielowy (czynny w okresie letnim)	Niemcza ul. Sienkiewicza 4	
	Basen rehabilitacyjny	Niemcza/Przerzeczyn-Zdrój	Basen znajduje się w uzdrowisku.
	Boisko LKS „Orzeł”	Przerzeczyn Zdrój	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko LKS „Gilów”	Gilów	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Przy Zesp. Szkół w Niemczy	
	Staw Zamkowy	Niemcza	Łowisko rekreacyjne Pol. Zw. Wędkarskiego
	Łowisko rekreacyjne	Jasinek	Łowisko prywatne
	Łowisko rekreacyjne	Gola Dzierżoniowska	Łowisko Lokalnego Koła Wędkarskiego
	W planach prywatne łowisko	Ligota Mała	Łowisko
	W planach boisko do koszykówki	Wilków	Plan budowy na rok 2010
	Plan budowy boiska przyszkolnego	Przy Szkole Podstawowej w Przerzeczynie Zdroju	
	Plan reaktywacji terenów sportowo – rekreacyjnych	Przy kompleksie zamkowym w Niemczy	

Sobótka	Stadion sportowy	Ośrodek Sportu i Rekreacji, Al. Św. Anny	Obiekt położony na obrzeżach miasta, w jego obrębie znajdują się; dwa boiska do piłki nożnej, kort ziemny do tenisa, boiska do piłki siatkowej i koszykowej, urządzenia do uprawiania lekkiej atletyki, a także siłownia i pełne zaplecze sanitarne.
	Wyciąg orczykowy RADUNIA	Ośrodek Sportu i Rekreacji, Al. Św. Anny	Wyciąg orczykowy na stoku Raduni. Długość stoku 455 m, szer. od 60 do 80 m, nachylenie stoku różne na różnych odcinkach. Stok ze względu na różny stopień trudności doskonały do uprawiania narciarstwa rodzinnego. Dojście od przełęczy Tapadła.
	Wyciąg zaczepowy JANOSIK	Ośrodek Sportu i Rekreacji, Al. Św. Anny	Łagodny stok narciarski z wyciągiem zaczepowym, na stoku Gozdnicy. Dojazd od ul. Chrobrego w Sobótce.
	Lotnisko sportowo-turystyczne Miroslawice	Aeroklub Dolnośląski Miroslawice	Aeroklub Dolnośląski oferuje; - szkolenia szybowcowe i samolotowe do licencji pilota turystycznego, - szkolenia na motolotniach, - zawody sportowe w konkurencjach lotniczych, pokazy akrobacji samolotowej i szybowcowej, desant spadochronowy, - pokazy i loty balonowe oraz sterowcowe, - pikniki rekreacyjne w scenerii i oprawie lotniczej, - loty widokowe i trasowe
Żórawina	Hala Sportowo-Widowiskowa	Hala Sportowo-Widowiskowa Ul.Świdnicka 20, Sobótka	Hala o wymiarach olimpijskich, 13 boisk, widownia dla 300 osób, duże zaplecze, gabinet odnowy biologicznej, kompleks boisk zewnętrznych.
	Boisko	Sobótka ul. Polna	Boisko do piłki nożnej
	Kompleks boisk	Sobótka ul.Browarniana	Boiska do piłki siatkowej, koszykowej i kort trawiasty
	Boisko	Rogów Sobócki	Boisko do piłki nożnej
	Boisko	Siedlakowie	Boisko do piłki nożnej
	Boisko	Olbrachtowice	Boisko do piłki nożnej
	Boisko	Stary Zamek	Boisko do piłki nożnej
	Boisko	Sulistrowice	Boisko do piłki nożnej
	Boisko	Będkowice	Boisko do piłki nożnej
	Boisko	Ręków	Boisko do piłki nożnej
	Ośrodek Wypoczynku Świątecznego	Ośrodek Wypoczynku Świątecznego Sulistrowice 55-050 Sobótka	Kąpielisko otwarte nad zalewem zaporowym w Sulistrowicach, parking na 250 miejsc postojowych
Żórawina	Centrum Sportowe	Żórawina ul. Wrocławska	2 boiska do piłki nożnej (jedno ze sztuczną trawą), boisko do siatkówki
	Boisko	Suchy Dwór	Boisko do siatkówki i piłki nożnej z kompleksem parkowym
	Małe boisko do piłki nożnej	Karwiany	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Rzeplin	Boisko do Piłki nożnej

	Boisko	Wilczków	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Węgry	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Jaksonów	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Stary Śleszów	Boisko do Piłki nożnej
	Boisko	Turów	Boisko do Piłki nożnej
	Kompleks parkowy z boiskiem	Bogunów	Boisko do Piłki nożnej, tereny spacerowe
	Kompeks parkowy z boiskiem przyszkolnym	Polakowice, przy szkole, ul. Szkolna	Boisko do Piłki nożnej, do siatkówki, tereny spacerowe
	Kompleks parkowy z boiskiem	Nowojowice	Boisko do Piłki nożnej, tereny spacerowe
	Boisko	Ręków	Boisko do piłki nożnej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie stron internetowych, wywiadu telefonicznego oraz wizji lokalnych stan na 27.11.2008

Należy zauważyć iż w subregionie działa szereg obiektów sportowo – rekreacyjnych, które nie tylko są wykorzystywane przez lokalną społeczność ale również przez przyjezdnych turystów. Zwłaszcza dotyczy to gminy Sobótka. Stosunkowo nie wykorzystany poostaje potencjał innych gmin np. Mietkowa w dziedzinie infrastruktury wspierającej rozwój turystyki aktywnej.

Wnioski:

- Większość obiektów, pomimo swej powszechnej dostępności, ma niewielki wpływ na rozwój ruchu turystycznego w regionie. Potencjał w tej dziedzinie w różnym stopniu został wykorzystany przez gminy.
- Duży potencjał rozwojowy charakteryzuje zwłaszcza Zalew Mietkowski (obecnie właściwie). Inwestycje w te objekty/obszary są koniecznością i zdecydowanie wpłyną na wzrost ruchu turystycznego w subregionie.
- W celu zintensyfikowania ruchu rekreacyjnego mieszkańców Wrocławia warto wprowadzić system kart turystycznych dla korzystających z bazy sportowo-rekreacyjnej.
- Wskazane jest stworzenie ogólnodostępnych imprez rekreacyjnych dla rodzin promujących subregion i jego potencjał w dziedzinie turystyki aktywnej.

2.4.3. Szlaki Turystyczne

Bez świadomej kreacji ruchu turystycznego, opartego na wielowątkowej eksploracji obszaru jakim jest subregion, rozwój turystyki, tej najszerzej pojmowanej, nie będzie widoczny. Warto więc, aby w planach zagospodarowania przestrzennego i wszelkiego rodzaju dokumentach strategicznych,

uwzględniać tezy zawarte w niniejszej koncepcji. Z doświadczeń wynika, że sama sieć szlaków turystycznych nie stanowi jeszcze o ruchu turystycznym w regionie. Ważne jest, aby te szlaki zostały opracowane tak, by jak najlepiej wykorzystać naturalny potencjał regionu, jego wszystkie walory. Od kilkunastu lat obserwuje się spadek popularności turystyki pieszej nizinnej, a co za tym idzie, proces destrukcji tych szlaków. Wiele z nich zarosło, znaki i tablice uległy dewastacji. Zmieniły się też preferencje i zwyczaje, dlatego dobrze by było aby nowe trendy w turystyce, zwłaszcza te w dziedzinie turystyki aktywnej, były brane pod uwagę w przypadku budowy wizji turystycznej subregionu. Walory naturalne to jedno a ich udostępnienie i rozpropagowanie to drugie- i to niezmiernie ważne. Dziś nawet największe walory wymagają odpowiedniej ekspozycji, zagospodarowania i promocji.

2.4.3.1. Szlaki rowerowe

Komercjalizacja turystyki rowerowej wymaga stworzenia sieci powiązanych ze sobą szlaków i budowy oznakowanych ścieżek wraz z zapleczem. Bez tego nie ma szans na rozwój masowej turystyki. Sieć szlaków turystycznych implikuje ruchliwość turystyczną i ukierunkowuje ruch turystyczny. Oprócz oznakowania turystycznego, ważnym czynnikiem rozwoju jest również dostępność materiałów informacyjnych, miejsc gastronomicznych, punktów naprawy sprzętu (rowerowego), wykorzystywanego podczas wycieczek oraz usług noclegowych.

Szczególnie istotne jest również dokonanie segmentacji ruchu rowerowego. Jest to bardzo istotne w procesie planowania i przygotowywania ścieżek rowerowych.

Segmentacja taka mogłaby wykorzystywać następujące charakterystyki wyjazdów rowerowych:

a) czas trwania

- rekreacja codzienna
- wyjazd weekendowy jednodniowy
- wyjazd weekendowy z noclegiem
- wyjazd długookresowy/długodystansowy/tranzytowy przez Dolny Śląsk

b) wielkość grupy

- wycieczka indywidualna
- wyjazd z rodziną i przyjaciółmi
- wyjazd w zorganizowanej grupie /np. kluby, szkoła

c) motywy

1. Poznanie zabytków i dziedzictwa kulturowego/ krajoznawczy

2. Poznanie przyrody/ekologia/ekoturystyka

3. Udział w imprezach kulturalnych

4. Udział w imprezach rowerowych

5. Rekreacja i wypoczynek

d) stopień kwalifikacji

1. mało wykwalifikowany /dzieci, rodziny, osoby starsze, powyżej 50 roku życia, z przewagą kobiet/ podstawowy sprzęt rowerowy i umiejętności, ograniczone siły fizyczne

2. średnio wykwalifikowany /młodzież szkolna, oraz rodziny dziećmi w wieku szkolnym, studenci, osoby pracujące w wieku od 30 do 50 lat, podstawowy sprzęt rowerowy i umiejętności, pełne siły fizyczne

3. wysoce wykwalifikowany /osoby w wieku 25–50 lat/ zaawansowany sprzęt rowerowy i umiejętności, pełne siły fizyczne

4. wyczynowy /członkowie licznych klubów rowerowych, zarówno kolarstwa szosowego jak i górskiego, również amatorzy/ specjalistyczny sprzęt rowerowy i umiejętności, duża wytrzymałość

Zwłaszcza te dwie ostatnie cechy są szczególnie istotnie różnicujące grupy cyklistów. Powinny one być brane pod uwagę przy planowaniu rozwoju sieci ścieżek rowerowych na danym obszarze, zarówno należałoby brać te zmienne przy przygotowaniu samej ścieżki i planowaniu miejsc postojowych ale również przy pozycjonowaniu gotowego produktu (przygotowaniu materiałów promocyjnych, wyborze kanałów dystrybucji informacji etc.) W tabeli przyporządkowano dominujące wyodrębnione segmenty ruchu rowerowego w krainach geograficznych oraz danych subregionów..

Tabela 22. Walory turystyczne, a możliwości uprawiania turystyki rowerowej w subregionie Śleza na tle wszystkich dolnośląskich subregionów.

Kraina	Subregion	Walory Przyrodnicze/ Główne obszary chronione	Walory kulturowe/ miejsowości turystyczne	Segmentacja ruchu rowerowego
Sudety Jeleniogórskie	Karkonosze i Góry Izerskie, Pogórze Kaczawskie	Karkonoski PN Rudawski PK PK „Dolina Bobru”	Jelenia Góra, Karpacz, Kowary Szklarska Poręba, Świeradów Zdój,	Segmenty: C1, C2, C3, C4 oraz D3 i D4, w Kotlinie dodatkowo D2
Sudety Wałbrzyskie	Góry Wałbrzyskie	PK Sudetów Wałbrzyskich Książański PK	Wałbrzych, Mieroszów, Boguszów- Gorce, Szczawno Zdrój	Segmenty: C1, C3, C4 oraz D3 i D4, dodatkowo D2
Sudety Kłodzkie	Ziemia Kłodzka	PN Gór Stołowych PK Sudetów Wałbrzyskich Śnieżnicki PK	Kłodzko, Kudowa Zdrój, Duszniki Zdrój, Polanica Zdrój, Lądek Zdrój, Stronie Śląskie, Międzyzlesie, Bystrzyca Kłodzka	Segmenty: C1, C2, C3, C4 oraz D3 i D4, w Kotlinie dodatkowo D2
Pogórze	Pogórze Kaczawskie	PK „Dolina Bobru”	Lubań, Gryfów Śląski, Jawor,	Segmenty: C1, C2, C3, C5

Zachodniosudeckie	Nysa, Kwisa, Bóbr	PK „Chełmy”	Bolków Lwówek Śląski, Złotoryja	oraz D2 i D3,
Masyw Ślęży	Ślęża	PK „Dolina Bystrzycy” Ślężański PK	Sobótka	Segmenty: C2, C3, C5 oraz D1, D2, D3
Wzgórza Trzebnickie	Wzgórza Trzebnickie i Dolina Baryczy		Trzebnica Oborniki Śląskie	Segmenty: C2, C3, C5 oraz D1, D2
Bory Dolnośląskie	Nysa, Kwisa, Bóbr, Bory Dolnośląskie	Przemkowski PK	Bolesławiec, Przemków	Segmenty: C2, C5 oraz D1, D2
Dolina Baryczy	Wzgórza Trzebnickie i Dolina Baryczy	PK „Dolina Baryczy”	Milicz, Żmigród	Segmenty: C2, C5 oraz D1, D2
Dolina Odry	Dolina Odry Wschód Dolina Odry Zachód		Lubiąż, Oława	Segmenty: C2, C5 oraz D1, D2
Wrocław	Dolina Odry Wschód Dolina Odry Zachód	PK „Dolina Bystrzycy”	Wrocław	Segmenty: C1, C2, C3, C4, C5 oraz D1, D2

Źródło: Opracowanie własne

Jak wynika z tabeli powyżej, w dziedzinie rozwoju turystyki rowerowej na terenie subregionu Doliny Odry panują warunki do rozwoju turystyki dla średnio i mało zaawansowanych grup turystów rowerowych, np. rodzin, gdzie motywem wycieczek rowerowych jest poznawanie przyrody i rekreacja bierna. Jednakże starorzecza, poldery i żwirownie ze swym trudnym terenem i urozmaiconą rzeźbą, znakomicie nadają się do innych, bardziej forsownych i wymagających dobrej kondycji oraz specjalistycznego sprzętu, form rekreacji.

Planując rozwój sieci szlaków rowerowych powinno się brać pod uwagę istniejącą sieć szlaków oraz istnienie węzłów komunikacyjnych.

Tabela 23. Możliwości uprawiania turystyki rowerowej w turystycznych subregionach Dolnego Śląska. /subregiony sąsiednie/

Subregion	Kraina geograficzna	Przebieg głównych lokalnych tras rowerowych o znaczeniu subregionalnym	Uwagi do kierunków rozwoju
Ślęża	Masyw Ślęży	EV9 Pętla Dzierżoniowska /Dzierżoniów – Nowizna – Uciechów – Dobrocin – Dolna Bielawa – Dzierżoniów/ Bardzo istotna gdyż stwarza możliwości eksploracji również okolic Pieszyc Dwie trasy w Ślężańskim Parku Krajobrazowym	Sieć tras na tym obszarze jest bardzo niewielka. Niezbędnym jest budowanie sieci tras, zwłaszcza, że jest to częściowo obszar aglomeracji wrocławskiej. Brakuje kolejnych rozwiązań połączenia tego obszaru z Wrocławiem, brakuje również łączników i szlaków równoleżnikowych, stwarzających szersze możliwości eksploracji.
	Wzgórza Trzebnickie	EV 9 Żmigród – Czarny Las – Ruda Sułowska – Kuźniczysko – Zawonia - Wisznia Mała – Uraz – Piotrowice – Żmigród	Sieć tras na obszarze jest stosunkowo gęsta i dobrze skomunikowana z aglomeracją wrocławską, jedynie okolice Twardogóry wymagają łączników z resztą obszaru. Łączniki

Wzgórza Trzebnickie i Dolina Baryczy	Dolina Baryczy	Oborniki Śląskie – Ozorowice – Pracze Widawskie Trzebnica – Widawa Żmigród – Prusice – Trzebnica Żmigród – Radziądz – Niezgodna – Sułów – Milicz – Ruda Milicka – Odolanów Pętla Dobroszyc Pętla Twardogóry Jutrosin /Woj. Wielkopolskie/ - Cieszków – Krośnice – Sośnie /Woj. Opolskie/	południkowe oraz równoleżnikowe zapewnia trasa Żmigród – Odolanów /Woj. Opolskie/ oraz EV 9 . Przeważają tutaj trasy rowerowe długodystansowe. Bardzo gęsta sieć szlaków funkcjonuje na najcenniejszym przyrodniczo PK Doliny Baryczy.
Dolina Odry Wschód	Dolina Odry	R9 Szlak Odry	Niewystarczająca sieć szlaków rowerowych- jedynym funkcjonującym w terenie jest szlak Odry Wrocław – Oława. Brakuje połączenia gminy Czernica i Jelcz Laskowice po stronie prawego brzegu Odry z systemem tras Wrocławia.
Dolina Odry Zachód	Wrocław	R9 Szlak Odry Malczyce – Środa Śląska – Szczepanów – Miękinia – Brzeg Dolny – Wołów – Wińsko – Smolne – R9 – Szlichtyngowa Wołów Dębno – R9 Konary - R9 /dwie wymienione trasy zapewniają możliwość rowerowego zwiedzania PK Doliny Jezierzycy/ R9 / Wyszanów, Woj. Wielkopolskie/ Lipowiec – Wąsosz – Żmigród - Milicz	W tym subregionie przeważają szlaki długodystansowe liniowe; region ma dobre połączenie rowerowe z województwem wielkopolskim i Wrocławiem oraz subregionem Doliny Baryczy. Brakuje alternatywnych pętli rowerowych m.in. w Głogowie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie stron internetowych, Atlasu Turystyki Rowerowej na Dolnym Śląsku oraz wizji lokalnych; stan z 27.09.2008

Jak widzimy, w sąsiednich subregionach istnieje gęsta sieć szlaków rowerowych. Teren omawianego subregionu jest w niewielkim stopniu przygotowany do obsługi ruchu rowerowego. Istotnym jest również spojrzenie na sieć szlaków w sąsiednim Wrocławiu. We Wrocławiu obecnie do dyspozycji miłośników dwóch kółek jest ok. 130 km tras rowerowych zaprojektowanych głównie jako część ciągu dla pieszych; na tle polskich miast o podobnej wielkości jest to jedna z najdłuższych sieci. Koncepcja rozwoju sieci przewiduje prowadzenie około 110 km tras rowerowych zbiorczych i 107 km tras rowerowych głównych, czyli w sumie, wraz z przebiegami alternatywnymi, stworzą one podstawową sieć rowerową o długości około 230 km.¹²

¹² Koncepcja podstawowej sieci tras rowerowych we Wrocławiu – układ docelowy, Załącznik nr 1 do Zarządzenia Nr 5493/05 Prezydenta Wrocławia z dnia 9.VI.2005

Rysunek 5. Przebieg dwóch największych szlaków rowerowych we Wrocławiu: Szlak Odry (pomarańczowy) oraz Eurovelo9 (zielony)

Źródło: Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju

W studium systemu turystyki i rekreacji turystyki rowerowej Województwa Dolnośląskiego, Wrocław jest wskazywany jako główny punkt turystyki rowerowej. Zaplanowano bezpośrednie połączenie ścieżkami rowerowymi Wrocławia z Pragą (w dwóch przebiegach) oraz z Dreznem.

Trasy te stworzą również turystom rowerowym możliwości eksploracji najbardziej atrakcyjnych górskich terenów Dolnego Śląska, Karkonoszy i rejonu Kotliny Kłodzkiej, które charakteryzuje gęsta sieć ścieżek rowerowych. Dodatkowo wokół Wrocławia zaplanowano, w ramach wyodrębnionej izochrony, powstanie

następnych tras rowerowych. Należy zauważyć, że połączenia rowerowe z sieciami szlaków rowerowych sąsiednich gmin są słabe lub ich brakuje. Dotyczy to zwłaszcza kierunku północno – wschodniego, północno – zachodniego, oraz południowo – wschodniego i południowo – zachodniego.

Wartym odnotowania jest fakt, iż wiele działań planistycznych w ostatnich latach było opartych o współpracę ze środowiskiem cyklistów wrocławskich, skupiających się w „Koalicji Rowerowy Wrocław”. W następstwie ich oczekiwań utworzono tzw. Rowerowy Okrągły Stół, jako formę dialogu społecznego zmierzającego do wypracowania zwięzłego systemu dróg rowerowych w mieście.¹³ Takie rozwiązanie autorzy rekomendują do zastosowania w innych dolnośląskich aglomeracjach i dolnośląskich miastach.

Kręgosłupem przyszłej tworzonej sieci szlaków rowerowych powinien być Szlak Euroregionalny R9. Szlak Odry mający połączenie ze Szlakiem Odry.

Szlak Odry jest to ponad siedmiuset kilometrowa sieć ścieżek rowerowych, szlaków wodnych, tras pieszych i edukacyjnych, prowadzących przez dolinę Środkowej Odry. Główną oś szlaku tworzy tzw. Rowerowy Szlak Odry, oznakowany i biegnący po obu stronach rzeki od Oławy, przez Wrocław, aż do Kostrzyniea. Posiada połączenie ze Szlakami Euroregionalnymi R9 i R1. Rowerowy Szlak Doliny Odry jest projektem Partnerstwa Doliny Środkowej Odry i Fundacji Ekologicznej „Zielona Akcja” z Legnicy i jest przez tą organizację zarządzany.

¹³ Koncepcja podstawowej sieci tras rowerowych we Wrocławiu – układ docelowy, Załącznik nr 1 do Zarządzenia Nr 5493/05 Prezydenta Wrocławia z dnia 9 czerwca 2005 r.

Rysunek 6. Szlak Odry i jego połączenia międzynarodowe

Źródło: Fundacja Zielona Akcja

Tabela 24. Szlaki turystyczne rowerowe oznakowane

oznakowanie	nazwa	przebieg	uwagi	atrakcje	długość
żółty	Szlak pamiątek architektury sakralnej	Wrocław – Krzyki - Ślęza – Jaksonów – Przeclawice – Tyniec n. Ślęza – Nasławice–Karwiany - Sobótka	Drogi asfaltowe	Liczne kościoły i zespoły rzeźb przydrożnych	49,4 km
zielony	Szlak pałaców	Wrocław – Zabrodzie, Nowa Wieś Wrocławska - Biskupice Podgórne, - Żerniki Małe - Krzyżowice - Królikowice - Wierzbice – Solna - Ręków - Stary Zamek, - Kunów - Sobótka	Drogi asfaltowe	Pałace w Biskupicach Podgórnych, Krzyżowicach, Królikowicach, Wierzbicach i	40,6 km

				Kunowie, Kościół w Starym Zamku	
turkusowy		Sobótka - Gozdnicza – Wieżycza - wokół Ślęzy – Przełęcz Tapadła - Radunia – Przełęcz Tapadła – Strzegomiany – Stolna – Sobótka	Szlak biegnie miejscami razem ze szlakami pieszymi	kamienna wieża widokowa na Wieżycy, rzeźby kultowe; Postać z Rybą i niedźwiedź Muzeum Ślązańskie	18,5 km
złoty		Sobótka (Rynek) – Gozdnicza- wokół Ślęzy – Przełęcz Tapadła – Strzegomiany, Gozdnicza – Sobótka	Wspólny przebieg ze szlakami pieszymi	Zabytki architektury miasta Sobótki	10,4 km
Pomarańczowy		Gozdnica – z boczem Ślęzy w kierunku wsi Sady – Gozdnicza	Wspólny przebieg ze szlakami pieszymi	Walory przyrodnicze	6,6 km
"Szlakiem doliny rzeki Ślęzy"	Wrocław - Sobótka	Wrocław - Ołtaszyn - Wysoka - Karwiany - Szukalice - Galowice - Wilczków - Kuklice - Szczepankowice - Budziszów - Tyniec nad Ślężą - Pustków Wilczkowicki - Damianowice - Ręków - Nasławice - Sobótka	płaska, ścieżki rowerowo-piesze w parkach, drogi polne, drogi asfaltowe o niskim natężeniu ruchu kołowego	Kuźnia w Kuklicach, kościół w Tyńcu nad Ślężą, grodzisko i cmentarz z kapliczkami w Rękowie, kościoły w Wilczkowicach i Nasławicach, Muzeum Ślązańskie, Zamek w Sobótce-Górcie	49,6 km
niebieski	Niebieska „Pętla Dzierżoniowska”	odcinek pomiędzy Ostroszowicami a Owiesnem	Drogi asfaltowe	Ruiny pałaców w Owiesnie i Ostroszowicach	ok. 8 km
zielony	Zielona „Pętla Dzierżoniowska”	Dzierżoniów – Nowizna – Uciechów – Dobrocin – Pilawa Dln. - Owiesno	Drogi asfaltowe i polne	Zabytki architektury wiejskiej	ok. 20 km
czerwony	Czerwona „Petla Niemczańska”	Niemcza – Podlesie - Przerzeczyn Zdr. – Ligota Mała – Piława Grn. – Gilów - Niemcza	Drogi asfaltowe i polne	Zabytki architektury wiejskiej	ok. 20 km

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 25. Szlaki turystyczne rowerowe nieoznakowane

oznakowanie	nazwa	przebieg	uwagi	atrakcje	długość
brak	tw. trasa Sowiogórska	Pieszycy – Sobótka – Pieszycy - Bratoszów, Mościsko, Tuszyn, Jędrzejowice, Wiry, Tapadła, Sulistrowiczki, Sobótka, Sady, Mysłaków, Wiry, Jędrzejowice, Kiełczyn, Włóki, Dzierżoniów, Pieszyc	łącząca się z trasami rowerowymi Masywu Ślążeńskiego	Zabytki architektury, kościoły, rezydencje	ok. 60 km
brak	trasa kolarska	Dzierżoniów – Włóki – Tuszyn - Mościsko, - Książnica - Boleścín	Drogi asfaltowe	Zabytki architektury	ok. 30 km
brak	Trasa I	Wrocław - Kąty Wrocławskie -Muchobór Wlk. – Smolec – Kębłowice – Małkowice – Sadowice – Sadków Sosnica – Katy Wr.	Drogi asfaltowe	Kościoły wiejskie, rezydencje, barokowe rzeźby	26,6 km
brak	Trasa II	Wrocław - Mietków - Oporów -Jazzkotle - Biskupice Podgórne-Wojtkowice - Krobielowice - Zachowice - Milin -Kamionna - Strzeganiowice - Mietków	Drogi asfaltowe	Kościoły wiejskie, rezydencje, barokowe rzeźby	33,9 km

Źródło: Opracowanie własne

Prawie dwieście pięćdziesiąt kilometrów oznakowanych i sto pięćdziesiąt nieoznakowanych szlaków rowerowych to całkiem spory potencjał. Jednak samo kryterium długości to dziś już stanowczo za mało. Współczesna turystyka wymaga znacznie więcej. Dla turysty coraz bardziej liczy się jakość, co potwierdzają badania ruchu turystycznego zarówno na Dolnym Śląsku i w subregionie . Znaczenie ma też sposób oznakowania i informacji, przebieg tras. Hamulcem rozwoju kolarstwa jest zupełny brak przyzwoitej infrastruktury, i co istotne dla osiągnięcia celów strategicznych, niekomercyjny charakter. Szlaki są tak prowadzone, że omijają sporadycznie występujące punkty żywieniowe i noclegowe.

Proponuje się opracowanie szlaków łącznikowych o równoleżnikowym przebiegu, łączące poszczególne gminy i gwarantujące bardziej równomierne rozmieszczenie ruchu turystycznegoKaty Wr – Kobierzyce – Żórawiana

Sobótka – Jordanów – Łągiewniki

Dzierżoniów – Niemcza

Żórawiana - Jordanów

Wnioski:

- Należy przyjąć jednolite oznakowanie, numerację oraz informacje o stopniu trudności szlaków,

- Należy sukcesywnie wyznaczać szlaki, tak aby uniknąć ich koncentracji w jednej tylko gminie,
- Postęp prac winien uwzględniać zasady zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza na terenie gminy Żórawina.
- W miejscach skupiających ruch turystyczny powinny znaleźć się tablice informujące o istnieniu i przebiegu tych szlaków,
- W ramach wytyczania szlaków potrzeba zaplanowania miejsc postojowych dla samochodów, a na szlakach kilku miejsc odpoczynku, najlepiej zadaszonych – wszystko to powinno posiadać jednakowy wystrój architektoniczny i charakter,
- Wprowadzić mechanizm wsparcia finansowego dla podmiotów gospodarczych inwestujących w budowę infrastruktury rowerowej (np. wypożyczalnie rowerów),
- Należy stworzyć portal poświęcony turystyce rowerowej w Subregionie lub strony z opisem szlaków i mapkami do pobrania.

2.4.3.2. Szlaki kajakowe

Naturalne ukształtowanie terenu, wyznaczone dolinami rzek (Bystrzyca, Ślęza, Strzegomka, Czarna Woda), będących dopływami Odry, sprawia, że nadają się one – mimo czasowych ograniczeń wynikających m. in. z wahań poziomu wody do uprawiania turystyki kajakowej i spływów „raftingowych”. Opisane poniżej szlaki, nie mają takiego charakteru, jak te najpopularniejsze w kraju. Tradycja spływów kajakowych, popularnych jeszcze przed kilkunastu laty nie powinna przejść do historii ani też stać się domeną niszową, charakterystyczną dla garstki zapaleńców zrzeszonych w kilku wrocławskich klubach kajakowych.

Potencjał jaki niosą czyste, wartkie nurty Bystrzycy i pozostałych rzek, niezwykle położenie i bogactwo historyczne, artystyczne i przyrodnicze skłaniają do zdecydowanego wsparcia tej formy turystyki i rekreacji. Brak niezbędnej infrastruktury, poza akwenem mietkowskim, jest jeszcze swoistą atrakcją. Jednak aby nastąpił jej rozwój potrzeba ją stworzyć od podstaw. To jest wielka szansa rozwoju dla kilku nadrzecznych wsi i miasteczek. Jej sezonowość niesie wiele zagrożeń, pod warunkiem, że turystyka kajakowa na Dolnym Śląsku będzie ciekawym uzupełnieniem tradycyjnej oferty turystycznej, ukierunkowanej na ludzi aktywnych. Jej atrakcyjność może podnieść coraz lepsze skomunikowanie z potencjalnymi ośrodkami na Górnym Śląsku i Opolszczyźnie oraz moda na aktywny wypoczynek, także dla grup młodzieżowych. Specyfiką opisanych poniżej szlaków jest to, że ich przebieg nie pokrywa się w pełni z granicami opracowania. Trzeba jednak wskazać na znacznie większą ich popularność w obrębie granic Wrocławia czy ich otulinie.

Tabela 26. Szlaki kajakowe Subregionu

Przebieg Trasy	Długość	Największe atrakcje	Uwagi
rz. Bystrzyca: Swidnica –Mietków – Kamionna- Katy Wr. – Skalka – Samotwór – Jarnołów (Wrocław)	cał. 95,2 km	Zbiornik Mietkowski 85 km Liczne zabytkowe miejscowości, kościoły i rezydencje mi. pałac Krasków, urządzenia hydrotechniczne, młyny, wybitne panoramy i krajobrazy	15 przenoszeń – czas potrzebny na jej pkonanie - 3 dni
rz. Czarna Woda Sulistrowcie - Sobótka – Stary Zamek – Gniechowice – krobiełowice - Katy Wr. 35,9 km - ujście do Bystrzycy	cał 47 km	Zalew Sulistrowicki, kośc. Św. Stanisława w Starym Zamku, pałac w Krobiełowicach	6 przenoszeń – czas potrzebny na jej pkonanie - 1 dzień płytką, liczne przeszkody, niespławna przy niskich stanach
rz. Słęża pocz. spływu w Wilkowie Wk - Jordanów – Tyniec n. Śl. - Komorowice- Słęża – Klecina (Wrocław)	cał 78,6 km	Liczne zabytki architektury, wspaniałe krajobrazy	14 przenoszeń – czas potrzebny na jej pkonanie - 3 dni ujście na 216,5 km Odry płytką, liczne przeszkody, niespławna przy niskich stanach
rz. Strzegomka na odcinku Sokolniki - Stóża – Wawrzeńczyce - Ujów	cał. 74,7 km	Spływ pontonami organizowany przez Adrenalina Park w Sokolnikach Wrocławski Klub Wodniaków „Wiadrus” w czerwcu organizuje spływ od Stróży do Bogdaszowic na długości 21,5 km oraz Wawrzeńczyce - Samotwór	Ok. 30 km w środkowym jej biegu leży na terenie Subregionu płytką, liczne przeszkody, niespławna przy niskich stanach szybki nurt, czysta woda, nieliczne lokalne, kilkumetrowe wypłylenia

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski:

- Turystyka kajakowa na charakter incydentalny – ograniczony do corocznych spływów wrocławskich klubów, bez rozbudowy infrastruktury, jej rozwój będzie spowolniony.
- Potrzeba zbudowania systemu informacji o potencjale wodnym poszczególnych gmin i subregionu
- Potrzeba opracowania i wydania przewodnika kajakowego i mapy szlaków wodnych
- Poprawa drożności szlaków wodnych (usunięcie większych zawałisk, pni i innych przeszkód na szlaku wodnym)

- Wsparcie dla przedsiębiorców, rozwijających turystykę wodną poprzez klarowną politykę umorzeń podatkowych i preferencyjnych czynszów
- Konieczne inwestycje w infrastrukturę: przystanie, wypożyczalnie sprzętu turystycznego pływającego, mariny, pola campingowe, usługi transportowe sprzętu itp.
- Regularne organizowanie zawodów, konkursów dla wodniaków, popularyzujących te akweny i rzeki na arenie regionalnej i ponadregionalnej

Żeglarstwo

Żeglarstwo wydaje się być niezwykle ciekawą propozycją rekreacji, sportu i turystyki. Brak naturalnych zbiorników wodnych rekompensują liczne sztuczne zbiorniki wodne, powstałe w wyniku spiętrzenia rzek, stwarzają doskonałe warunki do uprawiania żeglarstwa i sportów motorowodnych. Rozwój tego wymaga jedynie rozpropagowania, oznakowania i stworzenia sieci wypożyczalni łodzi i żaglówek, zarówno turystycznych np. klasy Omega czy regatowych, w tym tak popularnych katamaranów i coraz popularniejszych na tym akwenie desek do windsurfingu. Jedynym ograniczeniem są przepisy wynikające z poruszania się na wodzie i konieczność posiadania niezbędnych do prowadzenia jednostek określonych uprawnień.

Największym zbiornikiem jest Zalew Mietkowski o powierzchni 950 ha, ceniony przez miłośników windsurfingu ze względu na doskonałe warunki. Sąsiadujące z nim zbiorniki w Chwałowie i Proszkowicach mają już marginalny charakter. Do zbiorników o dobrych warunkach należą jeszcze zalewy w Łagiewnikach na Krzywuli, i Trzciny Staw w Sieniawce. W Sulistrowicach zaś uprawianie sportów wodnych ma ograniczony charakter. Spory, zupełnie niedoceniany potencjał nosi Staw Zamkowy w Niemczy, rewitalizacja jego może umożliwić uprawianie sportów wodnych i rekreacji oraz podnieść atrakcyjność turystyczną miejscowości.

Wnioski:

- Turystyka żeglarska i motorowa ma coraz szerszy charakter, stan infrastruktury jest wciąż niewystarczający - jej rozwój musi być priorytetem dla poszczególnych gmin.
- Potrzeba zbudowania systemu informacji o potencjale wodnym poszczególnych subregionu, spójnej z pozostałymi rodzajami turystyki i rekreacji.
- Potrzeba opracowania i wydania przewodnika oraz mapy szlaków wodnych
- Wsparcie dla przedsiębiorców, rozwijających turystykę żeglarską i motorowodną poprzez politykę umorzeń podatkowych i preferencyjnych czynszów jest ze wszech miar konieczne.

- Niezbędne są dalsze inwestycje w budowę infrastruktury żeglarskiej i motorowodnej: przystanie, wypożyczalnię sprzętu turystycznego pływającego, mariny, zakup jednostek pływających, rejsy wycieczkowe, pola campingowe, itp.
- Regularne organizowanie regat i innych zawodów, konkursów dla wodniaków, popularyzujących poszczególne zbiorniki na arenie regionalnej i ponadregionalnej

2.4.3.3. Szlaki Piesze

Szlaki znakowane, powstały z inicjatywy PTTK w odległych już czasach, jednakże wciąż są przez nie „zarządzane” Mimo upływu lat mają charakter uniwersalny i pozwalają się pokonywać także w inny sposób. Całe bogactwo istniejących szlaków czyni z Subregionu obszar bardzo atrakcyjny ze względu na ich mieszany, wyżynno-górsko-nizinny charakter. Jest to sporym atutem, gdyż czyni je ogólnodostępnymi i uniwersalnymi. Szlaki nizinne rozmieszczone są w części północnej i prowadzą praktycznie z Wrocławia (szlak żółty, zielony i niebieski) lub ze Świdnicy ku Sobótce (żółty). Szlaki typowo górskie (4) występują w Masywie Ślęży, pozostałe mają charakter mieszany. Cechuje je nierównomierne rozmieszczenie, w stosunku do poszczególnych gmin. Wynika to z kilku czynników, podstawowym jest rzeźba terenu i rozmieszczenie popularnych atrakcji turystycznych. Innym, równie istotnym jest położenie gminy względem innych centrów turystycznych co jest dobrze widoczne w gminie wiejskiej Dzierżoniów, gdzie ruch turystyczny koncentruje się w obrębie Gór Sowich. Ważnym uzupełnieniem szlaków pieszych powiatu, są cztery ścieżki dydaktyczne na terenie Ślężańskiego Parku Krajobrazowego, łączące elementy przyrodnicze z archeologią.

Najpopularniejszym celem pieszych wędrówek jest Masyw Ślęży, gdzie miłośnicy zarówno górskich i „nizinnych” wędrówek znajdują swoje ścieżki. Południowo część Subregionu ograniczona Górami Sowimi w znikomym stopniu ogniskuje destynacje turystów. Północno-zachodni skrawek charakteryzuje się koncentracją miłośników wypoczynku nad wodą i na wodzie, tam też, z powodzeniem kreowane są nowe formy aktywności w postaci turystyki rowerowej. Wschodnia część Subregionu, zwłaszcza gmina Żórawina pozbawiona jest znakowanych szlaków turystycznych.

Tabela 27. Znakowane szlaki turystyczne piesze nizinne

kolor	gmina	trasa	długość	ciekawe miejsca	uwagi
żółty	Kobierzyce, Kąty Wrocławskie,	Biestrzyków – Wysoka – Bielany Wrocławskie – Biskupice Podgórne – Jaskotle – Smolec – Kęblowice – Jerzmanów -	31 km	Zabytki architektury wiejskiej	Część szlaku dookoła Wrocławia im. B. Turonia
niebieski	Kąty Wrocławskie Kobierzyce Sobótka	Muchobór Wielki — Smolec - Sadków – Krobielowice – Siedlakowice – Stary Zamek – Rogów Sobócki – Sobótka	ok. 36 km	P.K. "Dolina Bystrzycy" Wybitne zabytki architektury sakralne i rezydencjonalnej	Spore odcinki wiodą drogą asfaltową
zielony	Kąty Wrocławskie	Kąty Wrocławskie - Sadowice	ok. 15 km	Ślęzański Park Krajobrazowy	Łączy Kąty Wrocławskie z Leśnicą

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 28. Znakowane szlaki turystyczne piesze o mieszanym przebiegu

kolor	gmina	trasa	długość	ciekawe miejsca	uwagi
Czerwony	Sobótka/ Łagiewniki	Łagiewniki - Oleszna - Przełęcz Słupicka - Sulistrowiczki – Ślęza – Sobótka PKP	21,5 km	Zabytki architektury rezydencjonalnej (Dwory w Łagiewnikach i Olesznej)	Walory krajobrazowe
żółty	Świdnica, Sobótka	Świdnica – Kielczyn - Przełęcz Tapadła	6- 7 godz. 28,5 km	Dolina Bystrzycy, Wzgórza Kielczyńskie	Wybitne panoram i zabytki architektury
niebieski	Jordanów – Sobótka Strzeblów	Jordanów Śląski - Przełęcz Tapadła – Ślęza - Sobótka Strzeblów	6 godz 25,5 km	Wzgórza Oleszeńskie, Rezerwat Radunia, Ślęza	
zielony	Sobótka/ Łagiewniki	Sieniawka – Słupice - Przeł. Słupicka – Przeł. Tapadła – Strzelce Świdnickie	5 godz 12,5 km	Walory geologiczne	kontynuacja szlaku z Niemczy do Strzelec Świdnickich
czarny	Niemcza	- Piława - Przerzeczyn Zdrój	3 godz.	Fragment szlaku Wzgórz Niemczańskich	Łącznik z Ziębic
czerwony	Niemcza Łagiewniki	Łagiewniki - Sienice - Dębowe Wzgórza - Ostra Góra	ok. 5 godz.	Wzgórza Dębowe	Szlak do Ziębic
żółty	Niemcza Dzierżoniów	Piława Grn. - Gilów - Niemcza - Ostra Góra	Ok. 6 godz.	Wzgórza Dębowe	Fragment Szlaku Ząbkowice – Biały Kościół
zielony	Niemcza, Dzierżoniów Łagiewniki	G. Grzybowiec – Gilów – G. Kolec – Dobrocinek – Kołaczów – Janiszczyn -	Ok. 7 godz.	Dolina Tatarska Wzgórza Gumieńskie i Krzyżowe	Z Ząbkowic

Źródło: Opracowanie własne

. Tabela 29. Znakowane szlaki turystyczne piesze górskie

Kolor	gmina	Trasa	Długość	Ciekawe miejsca
żółty	Sobótka	Sobótka, szczyt Ślęży, Przełęcz Tapala, Droga Ślęzan	3 godz	Wieża widokowa na Wieżycy, rzeźby kultowe, las
czerwony	Sobótka	Sobótka – Ślęża – Sulistrowice (zalew)	3 godz. 15	Walory przyrodnicze, historyczne i widokowe
niebieski	Sobótka	Sobótka –Górka - Olbrzymki - Sobótka (Strzeblów) – Ślęża - Przełęcz Tapadła	2 godz. 30 min.	Zabytki architektury, archeologii, rezerwat Skalna
czarny	Sobótka	Wokół Ślęży : Przełęcz Pod Wieżycą - Przełęcz Tapadła - Przełęcz Pod Wieżycą	4 godz 15 km	Grupy skał. Las mieszany,
Zielony	Sobótka	Strzelce Swidnickie – Biała - Przeł. Tapadła	9,6 km	Aleje czereśniowe, panoramy

Źródło: Opracowanie własne

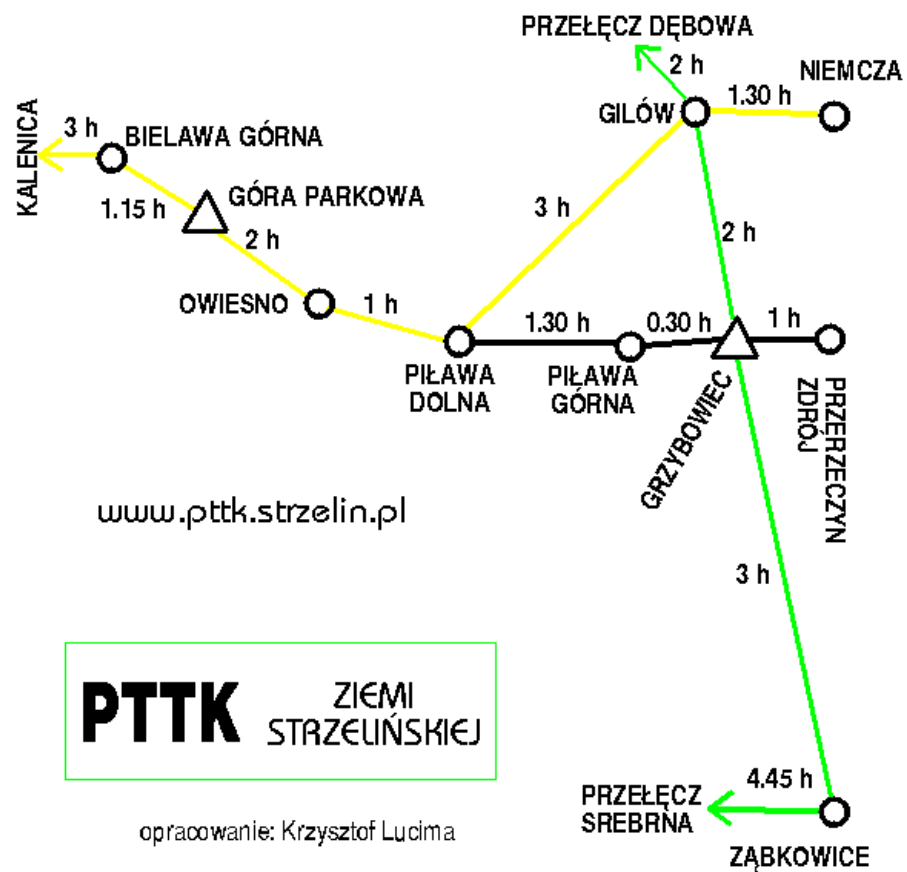
Rysunek 7. Schemat szlaków turystycznych za PTTK Strzelin

Źródło: PTTK Strzelin

Rysunek 8 Schemat szlaków turystycznych za PTTK Strzelin

Źródło: PTTK Strzelin

Tabela 30 Znakowane ścieżki dydaktyczne

oznakowanie	nazwa	przebieg	atrakcje	długość
Czerwony niedźwiedź ślązański	szlak archeologiczny	Sobótka – Będkowiec	cmentarzisko kurhanowe, grodzisko w Będkowicach Muzeum Ślązańskie kościół Św. Anny	8 km czas przejścia ok. 1 h 40 min
Czarny niedźwiedź ślązański	szlak archeologiczny	Sobótka – Bedkowiec Sobótka Górka	Sanktuarium Św. Anny, Rynek – Mnich - pozostałość wałów kultowych wokół Wieżycy - świetlista Dąbrowa - grodzisko, cmentarzisko kurhanowe, grupa skalna Plasterki, Olbrzymki, rezerwat Skalna, starożytne kamieniołomy	15 km czas przejścia ok. 4 h 35 min
z zieloną choinką	przyrodniczo-leśna ścieżka dydaktyczna Nadleśnictwa Miękinia	Przełęcz Pod Wieżycą – Wieżycza - Ślęza - Przełęcz Pod Wieżycą,	spalona uprawa, przebudowa drzewostanu, uprawy leśne	7 km czas przejścia ok. 4 godz.
Zielony liść na białym polu	ścieżka przyrodnicza w Ślązańskim Parku Krajobrazowym	Centrum Szkolenia Wolontariatu Caritas w Sulistrowiczkach-Przełęcz Tapadła - rezerwat Skalna - Przełęcz Tapadła - Sulistrowiczki -	Zapoznanie z różnorodnymi zbiorowiskami roślinnymi i problemami ochrony środowiska	5,5 km czas przejścia ok. 6 godz.

. Źródło: Opracowanie własne

Wnioski:

- Sieć szlaków pieszych wymaga poprawy oznakowania
- Na szlakach brak punktów wypoczynkowych i tablic informacyjnych o walorach krajoznawczych
- Poza okolicami Ślęzy i Przeł. Tapadła oraz siedzib gmin brak zaplecza gastronomicznego
- Uboga baza noclegowa na szlakach
- Wschodnia część Subregionu pozbawiona jest szlaków pieszych
- Na szlakach górskich oraz w terenie skalistym brak stacji GOPR i informacji o sposobach dostępu do pomocy ratowniczej

2.4.3.4. Propozycje innych form szlaków

Szlaki samochodowe

Na terenie Subregionu nie ma żadnych szlaków przeznaczonych dla turystów zmotoryzowanych. Istniejąca sieć dróg lokalnych, mimo pogarszającego się stanu technicznego nawierzchni, stwarza niezwykle dogodne warunki komunikacyjne. Drogi te należą do szczególnie atrakcyjnych pod względem bogactwa i różnorodności krajobrazu. Ich przebieg pozwala na swobodne przemieszczanie się we wszelkich kierunkach a znikomy ruch samochodowy podnosi ich walory. Część dróg, zarówno tych popularnych w Masywie Ślęży jak i pozostałych wzgórzach, ma charakter typowo górski co przysparza im dodatkowych walorów. Stan oznakowania jest niezadowalający, na drogach gminnych i powiatowych brak jest Typowych miejsc parkingowych i wypoczynkowych. Tylko w gminie Sobótka znajdują się parkingi przystosowane do obsługi intensywnego ruchu turystycznego, częściowo posiadające zaplecze gastronomiczne i sanitariaty: Sobótka, Sulistrowiczki, Sulistrowice i przeł. Tąpadła i w Wojślawicach, dające około 700 miejsc dla samochodów osobowych i kilkunastu autobusów.

Przy trasach tranzytowych na drogach krajowych (nr 5 i 8) rozmieszczonych jest kilka przydrożnych parkingów, począwszy od Domaślawia aż po Przerzeczyn Zdrój. Niestety ich liczba jak i standard znacznie odbiega od współczesnych oczekiwań. Ogranicznikiem rozwoju turystyki jest też lokalizacja, która nie ma bezpośredniego związku z istniejącymi węzłami szlaków turystycznych czy usytuowaniem atrakcji turystycznych.

Odczuwalny jest brak parkingów w Sobótce Górcze, szczupłość powierzchni parkingowej w Sulistrowiczkach i na przeł. Tąpadła. Problem ten dotyczy zarówno turystyki indywidualnej jak i zbiorowej - najbardziej doskwiera niemożność wygodnego parkowania dużych, komfortowych autobusów wycieczkowych.

Wnioski:

- Wskazaniem jest wytyczenie szlaków samochodowych
- Niezbędne są inwestycje w poprawę stanu nawierzchni dróg gminnych i powiatowych
- Konieczne jest właściwe oznakowanie tych dróg /znaki E 22/
- Budowa zaplecza parkingowo-rekreacyjnego w miejscach ogniskujących największy ruch turystyczny
- Ustawienie na parkingach dużych tablic informacyjnych

Turystyka narciarska

Jest to forma turystyki, która z wielu, oczywistych powodów, zanika lub stała się udziałem znikomego czy „nieistniejącego” obecnie segmentu, co odzwierciedla się w wynikach badań ruchu turystycznego w regionie. Zimą, przy sprzyjającej pogodzie, sieć dróg polnych i leśnych, jak i znakowanych szlaków turystycznych, umożliwia uprawianie narciarstwa śladowego i biegowego – jako rekreacji lub turystyki. Krótkotrwałe zaleganie śniegu i płytka jego pokrywa, tak charakterystyczne dla ostatnich lat, ogranicza rozwój turystyki narciarskiej. Niziny, lekko pofałdowany teren sprzyjał uprawianiu turystyki nizinnej narciarskiej, zaś zbocza grzbietów zjazdu.

Dzięki licznym stokom i stosunkowo dużej różnicy wzniesień, charakteryzujących wierzchołki na Wzgórzach Niemczańskich, Kielczyńskich, Gumińskich i Debowych wciąż istnieje potencjalna możliwość uprawiania narciarstwą zjazdowego, co było przez dziesięciolecia tradycją. Niestety trzeba używać w tej kwestii czasu przeszłego. Jak wiadomo, narciarstwo zjazdowe, skupiało przed laty swoich miłośników w Masywie Ślęży. Jedynie dwa stoki wyposażono w wyciągi, należące do OSIR w Sobótce:

- zaczepowy tzw. „wyrwaczka” „Janosik” usytuowany na stoku Gozdnicy o długości ok. 250 m (dojazd od ul. Chrobrego w Sobótce)
- orczykowy „Radunia”, usytuowany na północnym stoku Raduni. Długość stoku wynosi 455 m, zaś szerokość trasy zjazdowej od 60 do 80 m, zróżnicowane nachylenie stoku umożliwia uprawianie narciarstwa zarówno sportowego jak i rodzinnego oraz popularnego snowboardu. Brak bezpośredniego dojazdu, dojście od parkingu na przełęczy Tapadła.

Złoty okres długich i śnieżnych zim zapewne już przeminął, budowa nowych stacji narciarskich nie wydaje się realną, zaś odbudowa istniejących może mieć sens zakładając, że stok Raduni zostanie sztucznie naśnieżony. Realizacja tej wizji nie będzie łatwa, zwłaszcza w pobliżu znajdują się rezerwaty przyrody Radunia i Łąka Sulistrowicka.

Jedyną, wartą popularyzacji formą uprawiania narciarstwa jest narciarstwo śladowe i biegowe. Nie wymaga ono aż tak specjalistycznej infrastruktury. Potrzeba jedynie śniegu i promocji bo warunki terenowe są idealne, zaś sieć oznakowanych szlaków pozwalana na bezpieczne i interesujące krajoznawczo wędrówki narciarskie.

Wnioski:

- Masyw Ślęży, Wzgórze Niemczańskie i Góry Sowie posiadają duży potencjał narciarski
- Stoki dawnych wyciągów są zarośnięte i zaniedbane
- Zniszczone urządzenia, brak należytego, nowoczesnego zaplecza i infrastruktury

Gmina	Miejscowość	Ośrodek	Adres	Uwagi
-------	-------------	---------	-------	-------

- Rozwój narciarstwa zjazdowego wymaga budowy kosztownej, nowoczesnej infrastruktury
- Brak jest jakichkolwiek opisów tras a nawet informacji o potencjale narciarskim.

Turystyka konna

Turystyka konna i sporty jeździeckie mają sporą tradycję w Subregionie, choć terażniejszość nie jest w żadnym stopniu zadowalającą. Od dawna wiadomo, że ośrodki jeździeckie przyciągają rzesze miłośników każdego rodzaju rekreacji konnej, w tym turystów. Ich rozwój jest wyznacznikiem wzrostu zamożności mieszkańców jak i infrastruktury, generując dochody i miejsca pracy.

Niezaprzeczalnym walorem dla rozwoju turystyki jeździeckiej jest korzystne ukształtowanie terenu, z leśnymi, nadrzecznymi jak i górskimi obszarami, które dzięki takiemu urozmaiceniu, w sposób najbardziej naturalny predystynują do bycia rajem dla wszystkich jeźdźców w zakresie: rekreacji, turystyki czy sportu. Duża ilość traktów leśnych i dróg polnych, ich dogodna odległość od głównych dróg, gwarantują największy komfort jazdy terenowej. Na tym terenie nie ma żadnych oznakowanych czy też popularnie użytkowanych szlaków jeździeckich. Brak jest imprez jeździeckich i renomowanych zawodów sportowych ani imprez promujących jeździectwo. Nie ma też współpracy „sieciowej” umożliwiającej organizację rajdów konnych, z możliwością noclegów w poszczególnych ośrodkach. Lokalizacja ośrodków jeździeckich jest skupiona wokół aglomeracji wrocławskiej i Zalewu Mietkowskiego.

Tabela 31. Ośrodki jeździeckie na obszarze Subregionu

Kobierzyce	Krzyżowice	Klub Jeździecki „Tarant”	Powiatowy Zespół Szkół w Krzyżowicach ul. Główna 2, 55-040 Kobierzyce 0-71/311-84-79,	Stadnina koni Nauka jazdy
	Chrzanów	Królewski Klub Jeździecki Wiktoria	Chrzanów 3b 55-040 Kobierzyce, tel.: (048) 694 574 493	
Kąty Wrocławskie	Sadków	Klub Rekreacji Konnej „Elipsa”	Sadków	
	Smolec	Klub jeździecki - Smolec	Smolec, ul. Lipowa 9	
	Sośnica	Klub jeździecki „Selena”	Sośnica 37; 55-080 Kąty Wrocławskie 0-71/31-67-876	
	Samotwór	Szkoła Jazdy Konnej „MARMA”	54-530 Samotwór; ul. Główna 12 c	
Marcinowice	Szczepanów	Ślężański Młyn	Ślężański Młyn; Szczepanów 30; 58 - 124 Marcinowice tel./fax. 0048 074 / 850 77 09	12 koni, noclegi i wyżywienie
Mietków	Maniów	Pensjonat da koni	Aleksandra Szubart Maniów 28; 55-081 Mietków ; Tel: 502 391 572	
	Mietków	Przystań „U Francuza”	os. Riviera, Maniów Mały, 55-081 Mietków,	3 konie i 2 osiołki, nauka jazdy konnej, jazda terenowa
	Stróża	Akademicki Klub Jeździecki we Wrocławiu	55-081 MIETKÓW Stróża, k/Kątów Wrocławskich, ul. Rzeczna 13	4 konie i 2 kuce • otwarta ujeżdżalnia • kryta ujeżdżalnia • jazdy w teren

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski:

- Zbyt mała ilość ośrodków jeździeckich i ich nierównomierna lokalizacja oraz mało zróżnicowany standard
- Brak możliwości noclegów w tych ośrodkach
- Uboga oferta dodatkowa
- Brak szlaków konnych
- Brak systemu zewnętrznych tablic informacyjnych odnośnie możliwości uprawiania turystyki jeździeckiej
- Potrzeba wsparcia dla inwestorów poprzez stworzenie czytelnego systemu mechanizmów finansowych w postaci preferencji w zakupie gruntów pod ww. działalność, ulg podatków lokalnych itp.
- Wsparcie dla właścicieli przez szkolenia w zakresie tworzenia produktów turystycznych, także w wersji sieciowej

2.4.5 Baza dla Rozwoju Turystyki Edukacyjnej

Edukacja taka, ma w subregionie długą tradycję. Zapoczątkowaną wykładami w kobierzyckim pałacu prof. Rudolpha Steinera a następnie wznoszeniem schronisk młodzieżowych dla rozwoju turystyki szkolnej (Łagiewniki, Sobótka), powstałych na początku lat 20. XX w. Powstałe wspólnie ścieżki przyrodnicze są kontynuacją tych samych idei, z których warto czerpać i je rozwijać. Istnienie zaledwie czterech ścieżek edukacyjnych i to zlokalizowanych w Masywie Ślęży, jest z perspektywy subregionalnej niewystarczające. Brak jest jakiegokolwiek ośrodka wyspecjalizowanego w organizacji pobytów związanych z edukacją przyrodniczą przy jednoczesnym dużym potencjale ludzkim. Walory geologiczne subregionu, zwłaszcza Masywu Ślęży, przemawiają za koncepcją Geoparku. Trzeba jednakże pamiętać, że zrównoważony rozwój subregionu wymaga podobnych działań na pozostałym obszarze.

Występowanie na terenie subregionu dwóch parków krajobrazowych; Ślężańskiego Parku Krajobrazowego i Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzycy; rezerwatów przyrodniczych: Góra Ślęża, Łąka Sulistrowicka, Radunia; rezerwatu archeologicznego w Będkowicach oraz zespołu przyrodniczo-krajobrazowego „Skalna”, czyni z Subregionu, ze względu na wielość i różnorodność walorów o potencjale edukacyjnym, obszar wyjątkowy. Ma to swoją wagę dziś, w czasach kiedy zajęcia szkolne w terenie i edukacja, stają się wyraźnym trendem i zjawiskiem coraz bardziej popularnym. Ekologia, przyroda, obserwacje natury, obcowanie z nią z dala o miejskiego zgiełku, wyjście z tradycyjnej przestrzeni edukacyjnej, własne doświadczenie „zielone szkoły” są znakami czasu w oparciu o który trzeba wzbogacić ofertę subregionu. Liczne obszary ochronne o różnym statusie oraz sieci różnorodnych szlaków turystycznych sprawia, że zarówno przyrodnicy, ochroniarze przyrody i leśnicy są skazani na współistnienie razem z turystami i mieszkańcami. Ta koegzystencja może i musi mieć pozytywny dla wszystkich stron charakter. W celu realizacji swych zadań – m. in. propagowania problematyki ochrony przyrody – będą tworzyć infrastrukturę, użyteczną dla turystów. Tereny ochronne i ich najbliższe otoczenie doskonale nadają się do tworzenia miejsc (zarówno w pomieszczeniach jak i w terenie), przystosowanych do prowadzenia zajęć z edukacji leśnej i przyrodniczej. W tak bogatym przyrodniczo obszarze istnieje potrzeba zbudowania podstaw pod przyszłe zaplecze do całorocznej edukacji, opartej na pracownikach nadleśnictwa, poszczególnych nadleśnictw lub specjalistów zewnętrznych. W oparciu o substancję komunalną (zamykane szkoły wiejskie) czy państwową (budynki leśniczówek, ANR itp.) warto stworzyć sieć, równomiernie rozlokowanych centrów edukacji subregionalnej.

Wnioski:

- Opracowanie koncepcji regionalnej edukacji przyrodniczej i sieci ścieżek do jej realizacji
- Stworzenie izby edukacji przyrodniczej np. w dawnej gazowni w Sobótce, jak na Przeł. Tąpadła, w okolicy Wojśławic i nad Bystrzycą
- Utworzenie ścieżek edukacyjnych z odpowiednim zapleczem i systemem informacji

- Aktywizacja lokalnych środowisk zaangażowanych w ochronę przyrody poprzez utworzenie „forum przyrodniczego” Służanie
- Konieczność równomiernego rozwoju ruchu edukacyjnego na całym obszarze subregionu poprzez dyslokację centrów edukacji i ścieżek przyrodniczych

2.4.6 Sieć informacyjna

Subregion tworzy 10, silnie zróżnicowanych pod względem tradycji i infrastruktury turystycznej gmin, które łączy wspólne dziedzictwo historyczne a dzieli stopień udziału w ruchu turystycznym. Gminy te, bardzo różne pod względem, położenia, struktury, tradycji turystyczne czy infrastruktury, (z wyjątkiem Sobótki) nie mają jeszcze silnej świadomości proturystycznej. Poszczególne gminy wciąż prowadzi własną, nieskoordynowaną z resztą stowarzyszonych gmin działalność informacyjną i promocyjną. Na ich terenie nie ma **żadnego** punktu informacji turystycznej. Jedynym sposobem „zdobycia” informacji w terenie są referaty d.s. promocji czy turystyki, znajdujące się w poszczególnych urzędach gminnych. Specyfika czasu pracy urzędów sprawia, że w dni wolne i weekendy są niedostępne. Luki tej nie ma kto wypełnić, gdyż w pozostałych, ogólnodostępnych placówkach, nie prowadzi się działalności informacyjnej ani też nie dystrybuuje turystycznych materiałów informacyjnych, wydawanych przez gminy czy stowarzyszenia turystyczne. Nie działa żaden wspólny portal internetowy ani też specjalistyczna strona. Są za to liczne prywatne i ogólne serwisy, oferujące rozmaite informacje, mniej lub bardziej przydatne z turystycznego punktu widzenia. np. www.sobotka.tiq.pl ; www.zobten.com; www.sleza.sobotka.net.

Wnioski:

- Należy jak najszybciej opracować plan rozmieszczenia stałych punktów IT, które powinny znajdować się w najważniejszych centrach turystycznych jak i miastach o charakterze węzłów komunikacyjnych (Kobierzyce, Katy Wrocławskie, Sobótka, Niemcza)
- Opracować plan promocji i działalności wydawniczej
- Wskazane jest opracowanie koncepcji systemu informacji wizualnej i serwisu turystycznego dla Subregionu
- Niezbędny wydaje się także wdrożenie systemu szkoleń z informacji turystycznej dla pracowników odpowiednich referatów w urzędach gmin i przedstawicieli środowisk związanych z obsługą ruchu turystycznego

2.4.7. Pośrednicy i przewodnicy turystyczni

Na terenie subregionu znajdują się tylko trzy biura turystyczne i to skupione w jego północnej części: „**WroclawCityTour.pl**”, **specjalizujące się w organizowaniu wycieczek po Wrocławiu i Dolnym Śląsku. Biuro Podróży OLE GROUP** z Bielan Wrocławskich i Agencja Turystyczna "Polkąty" w Kątach Wrocławskich - są to biura agencyjne, prowadzące sprzedaż oferty turystyki wyjazdowej oraz biletów autokarowych i lotniczych. Oferty przyjazdowe dotyczą wycieczek po Polsce, z ominięciem rodzimego obszaru.

Szczególnie ważnym jest, że zorganizowany ruch turystyczny opiera się w większości o oferty wrocławskich biur turystycznych, wyspecjalizowanych w turystyce szkolnej, aktywnej a w przypadku wyjazdów firmowych o agencje typu MICE (meetings, incentive, conference, events). Brak jest także w ofertach ogólnopolskich touroperatorów wszelkich imprez turystycznych (wycieczek, wczasów, pobyków długo i krótko terminowych) zlokalizowanych na terenie Subregionu.

Trzeba też zaznaczyć, że w najbliższym sąsiedztwie działa ponadto znacznie więcej innych biur turystycznych i agencji: 12 w Dzierżonowie, 7 w Świdnicy, 7 w Ząbkowicach Śl. oraz prężne oddziały PTTK we Wrocławiu, Dzierżonowie, Świdnicy i Ząbkowicach Śląskich. Także zasób wypożyczalni sprzętu sportowego jest niewielki, w Sobótce znajduje się jedyna na terenie Suregionu wypożyczalnia rowerów GABRO.

Przewodnicy, aktywni na tym obszarze, pochodzą w większości spoza Subregionu. Stosownie do zapisów Ustawy o usługach turystycznych z 29 sierpnia 1999 r., na tym obszarze mogą prowadzić działalność przewodnicką wyłącznie osoby, posiadające uprawnienia do prowadzenia wycieczek: górskich (Sudety) i terenowych (województwa dolnośląskiego). Z zamieszkałych na terenie Subregionu osób, uprawiających czynnie przewodnictwo, można wykazać jedynie 6, z tego 4 z Dzierżonowa, 1 z Niemczy i 1 z Sobótki. Precyzyjne oszacowanie ilości czynnych zawodowo przewodników turystycznych nie jest łatwe, gdyż tylko część z nich skupiona jest w kołach przewodnickich PTTK, jeszcze inni prowadzą samodzielną działalność gospodarczą, jeszcze inni mieszkają poza granicami regionu. Można szacunkowo przyjąć, że grupa ta liczy około stu osób.

Wnioski:

- Brak operatora turystycznego, posiadającego przygotowaną ofertą programową dot. przyjazdu i pobytu dla turystów zagranicznych. Subregion jest słabo widoczny wśród odwiedzających Dolny Śląsk jako ważna destynacja.
- Celowym jest opracowanie projektu szkoleniowego dla lokalnej branży turystycznej w celu budowy produktów turystycznych, ich promocji i komercjalizacji
- Większość wycieczek, zwłaszcza szkolnych, prowadzona jest bez opieki przewodnickiej

- Istotną jest także kwestia kadr przewodnickich, celowe będzie więc zorganizowanie i przeprowadzenie kursów na przewodników terenowych górskich. Warto skorzystać tu z doświadczeń DOT i Lokalnych Organizacji Turystycznych, które przeprowadziły już kursy, wspierane finansowo ze środków Powiatowego Urzędu Pracy i UE. Działanie to poszerzy węższą bazę miejscowych przewodników, tak niezbędną do dalszego rozwoju turystyki.
- Baza turystyczna wymaga też wykształconych, posiadających umiejętności praktyczne pracowników. Postuluje się otwarcie szkoły bądź też tylko klas, z następującymi specjalnościami: obsługa ruchu turystycznego, gastronomia i hotelarstwo oraz wdrożenie systemu kształcenia zawodowego, finansowanego ze źródeł zewnętrznych.

2.4.9. Infrastruktura paraturystyczna

Baza paraturystyczna ma istotne znaczenie dla zaopatrzenia turystów w podstawowe usługi, które nabyliby oni również w swoim miejscu zamieszkania, a mają swoje znaczenie zwłaszcza dla turystów długopobytowych oraz przebywających na terenie o słabej gęstości zatrudnienia.

Tabela 32. Pozostała baza uzupełniająca w gminach Subregionu

Kategoria	Kąty Wrocławskie	Mietków	Kobierzyce	Sobótka	Jordanów Śląski	Marcinowice	Dzierżoniów	Łagiewniki	Niemcza	Żórawina
Kina	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sklepy (dane z 2003 r.)	143	33	139	142	22	59	55	69	61	65
Sklepy na 1000 mieszkańców	7,82	8,45	9,90	11,46	4,33	9,13	5,87	0,94	10,21	8,15
Przychodnie publiczne	0	1	0	3	0	0	0 (2004)	2	0	1
Przychodnie niepubliczne	7	0	2	3	2	2	2 (2004)	1	1	1
Biblioteki publiczne	1	3	6	4	1	1	7	4	4	3
Instytucje kultury	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1

Poczty (dane z 2000 r.)	3	2	4	3	1	3	5	3	3	2
-------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS. Dane dotyczące „handlu” w gminach z roku 2003. Brak aktualnych danych.

Zasoby pomocniczej „infrastruktury okołoturystycznej” wydają się być wystarczające. Ilość punktów handlowych i usługowych wciąż rośnie, w gminach Sobótka, Kobierzyce, Kąty Wrocławskie średnia ilość sklepów na 1000 mieszkańców jest wyższa od średniej dla Województwa. Oczywiście dotyczy to w związku z konkurencją i polepszającymi się warunkami gospodarczymi, będą one rozwijać w celu zaspokojenia rosnącego popytu na wszelkie usługi.

Wnioski:

- Wskazane byłoby powstanie nowych przedsięwzięć usługowych w miejscach koncentracji ruchu turystycznego, niezbędne jest zaopatrzenie tych miejsc w materiały informacyjne (materiały dla turystów: przewodniki, mapy, pamiątki) np. umieszczenie standów z informacjami na stacjach bezczynnych. Czy wykorzystanie największego w zachodniej Polsce centrum zakupowego w Bielanach Wrocławskich na promocje, gmin subregionu, /punkt informacyjny, cykliczne imprezy promocyjne dla kupujących. Niezbędne będzie również wsparcie tych przedsięwzięć na poziomie gminnym.

2.4.10. Dostępność komunikacyjna

Obszar Subregionu charakteryzuje się silnym różnicowaniem ukształtowania powierzchni. Północna część leży w obrębie Równiny Wrocławskiej, natomiast południowa przechodzi w Przedgórze Sudeckie. W centralnej części wznosi się wyspa Masyw Ślęży, który powoduje konieczność omijania Góry Ślęży, co jest pewnym utrudnieniem komunikacyjnym. W środkowej i południowej części Subregionu znajduje się kilka przełęczy, które w warunkach zimowych stanowią utrudnienie w ruchu kołowym.

Najważniejszymi miejscowościami są miasta: Dzierżonów, Niemcza, Sobótka i Kąty Wrocławskie. Ważną rolę, jako lokalne centra i siedziby Urzędów Gmin pełnią następujące miejscowości: Kobierzyce, Łagiewniki, Marcinowice, Mietków, Jordanów Śląski i Żórawina.

Sieć drogową

Subregion charakteryzuje się dużą gęstością sieci drogowej, co wynika z dużego stopnia zagospodarowania i urbanizacji. Składają się na nie drogi wszystkich kategorii. Najwięcej z nich to drogi gminne. W północnej części Subregionu przebiega autostrada A4, będąca odcinkiem międzynarodowej drogi E40, mająca docelowo łączyć przejście graniczne z Niemcami w Jędrzychowicach z przejściem granicznym na Ukrainę w Korczowej. Jest to aktualnie

najlepsza i najdłuższa z polskich autostrad. W chwili obecnej istnieją następujące odcinki autostrady A4: Jędrzychowice – Zgorzelec (1,7 km, krótki odcinek tuż przy granicy), Krzyżowa – Wrocław – Katowice – Kraków (około 370 km, najdłuższy odcinek autostrady w Polsce). Istnienie autostrady stwarza dogodne możliwości połączenia regionu z Krakowem, Katowicami, Opolem oraz Niemcami (Ludwigsdorf). Szczególną rolę (promocyjno-informacyjną) powinien więc pełnić Węzeł Bielański, którego znaczenie dla rozwoju turystyki jest niedoceniane.

Inną ważną drogą przebiegającą przez obszar tego regionu jest droga krajowa nr 8 (będąca częścią międzynarodowej drogi E-67¹⁴ prowadzącej z północno-wschodnie Europy na jej południe). Przecina ona obszar Subregionu południkowo, biegnąc przez Wrocław, Kobierzyce, Jordanów Śląski, Łagiewniki i Niemcę w kierunku granicy z Czechami, Kudowie – Słonem. Dwie pozostałe drogi krajowe, które przebiegają na tym terenie to: DK35 oraz DK39. Droga numer 35, łącząca Wrocław z przejściem granicznym z Czechami w Golińsku, biegnie w północno – zachodniej części regionu, natomiast droga nr 39 rozpoczyna się w Łagiewnikach i ciągnie się dalej w kierunku wschodnim, przecinając autostradę A4.

Oprócz dróg krajowych, przez region przebiegają także drogi wojewódzkie: nr 346, nr 395, nr 396 oraz nr 384.

Łączna ilość dróg na terenie Subregionu to 359,5 km, z czego 263,3 km to drogi o nawierzchni twardej ulepszonej. W przeliczeniu na 100 km² powierzchni daje to prawie 30,6 km dróg.

¹⁴ Jej łączna długość na terenie Polski wynosi 721 km.

Rysunek 9. Schemat przebiegu głównych dróg Dolnego Śląska w rejonie subregionu Śleży

Źródło: <http://dsdik.wroc.pl> z dn. 28.11.2008

Tabela 26. Drogi województwa i powiatów

Zmienna	Woj. Dolnośląskie	Pow. Wrocławski	Pow. Dzierżoniowski	Pow. Świdnicki
Powiatowe				
O nawierzchni twardej	8418,6	620,9	213	396,1
O nawierzchni twardej ulepszonej	8220	598,3	213	394,9
Gminne				
O nawierzchni twardej	6096,4	303,1	225,1	270,7
O nawierzchni twardej ulepszonej	4907,9	317,5	209,8	240,1
Ogółem	14515	924	438,1	666,8
Powierzchnia	19947	1118	479	741
Drogi / 100 km ² pow.	72,8	82,6	91,5	90,0

Źródło: Bank Danych Regionalnych z dn. 27.11.2008

Łączna ilość dróg na terenie subregionu to 622,8 km, z czego 360 km to drogi o nawierzchni twardej ulepszonej. W przeliczeniu na 100 km² powierzchni daje to 30 km dróg ogółem.

Tabela 33. Drogi gminne

Zmienne	Kąty Wrocławskie	Mietków	Kobierzyce	Sobótka	Jordanów Śląski	Marcinowice	Dzierżoniów	Dzierżoniów m.	Łagiewniki	Niemcza	Żórawina
O nawierzchni twardej	29,7	17,4	97,6	44,0	12,0	8,6	33,6	53,9	24,0	33,7	5,0
O nawierzchni twardej ulepszonej	28,0	14,2	35,4	40,0	8,0	8,6	24,5	53,8	19,0	26,8	5,0
Powierzchnia	177,0	83,0	149,0	136,0	57,0	95,0	141,0	20,0	125,0	72,0	120,0
Drogi / 100 km ² pow.	16,8	21,0	65,5	32,4	21,1	9,1	23,8	269,5	19,2	46,8	4,2

Źródło: Bank Danych Regionalnych z dn. 27.11.2008

Istotna na bazie obecnej sieci dróg jest wykorzystanie przez komunikację autobusową co zostało zaprezentowane w poniższej tabeli

Tabela 34. Połączenia PKS poszczególnych miejscowości gminnych z Wrocławiem.

Gmina	Ilość połączeń dziennie
Dzierżoniów	10
Jordanów Śl	22
Kąty	31
Kobierzyce	33
Łagiewniki	18
Marcinowice	24
Mietków	9
Niemcza	8
Sobótka	61
Żórawina	21

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://www.rozklady.com.pl/>

Poniższa tabela przedstawia częstotliwość połączeń autobusów PKS pomiędzy miejscowościami gminnymi wewnątrz regionu. Najwięcej takich połączeń mają Kobierzyce, Łagiewniki, Jordanów Śląski i Sobótka. Natomiast miejscowość Żórawina nie posiada połączeń autobusowych z innymi miejscowościami gminnymi regionu. Brak połączeń autobusowych z Żórawiny kompensowany jest dobrą siecią połączeń PKP z tej miejscowości.

Tabela 35. Połączenia PKS pomiędzy gminami wewnątrz subregionu.

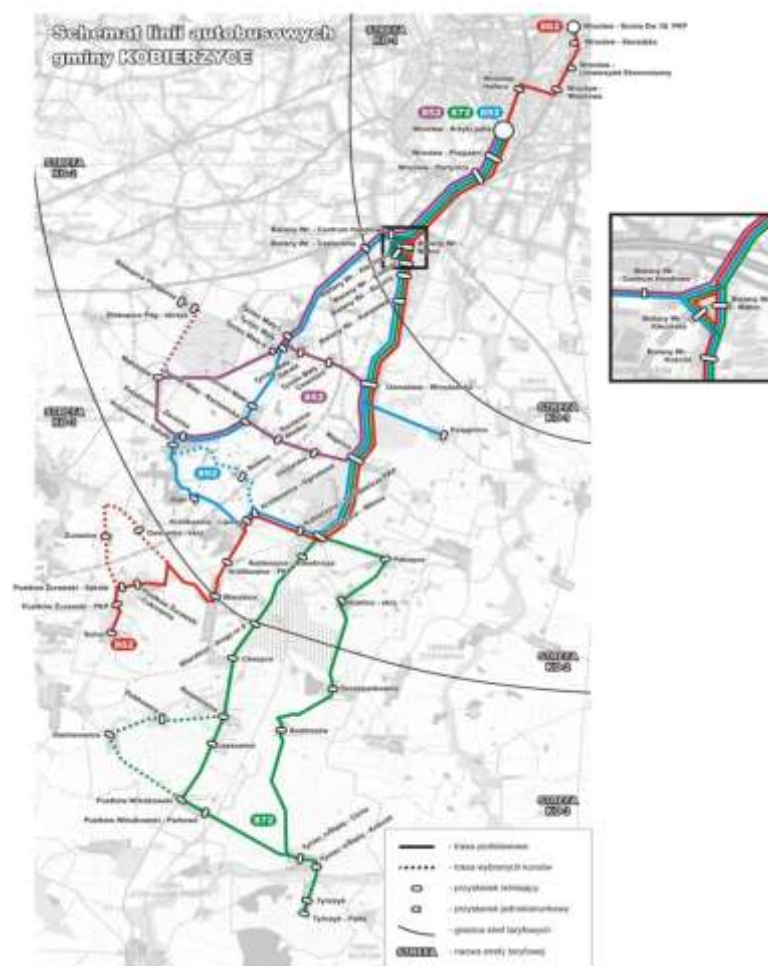
Dzierżoniów										
Jordanów Śl	4									
Kąty	0	0								
Kobierzyce	4	19	2							
Łagiewniki	8	9	0	9						
Marcinowice	0	0	0	0	0					
Mietków	0	0	9	0	0	0				
Niemcza	0	0	0	0	1	0	0			
Sobótka	0	4	0	13	0	11	0	0		
Żórawina	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	Dzierżoniów	Jordanów Śląski	Kąty Wrocławskie	Kobierzyce	Łagiewniki	Marcinowice	Mietków	Niemcza	Sobótka	Żórawina

Źródło: Opracowanie własne www.rozkłady.com.pl

Wszystkie ważniejsze miejscowości mają połączenie PKS z Wrocławiem. Ich ilość, rodzaj oraz częstotliwość jest niejednakowa. Jednakże częstotliwość połączeń pomiędzy gminami jest bardzo niska.

Ewenementem w skali województwa jest funkcjonująca gminna komunikacja autobusowa w Gminie Kobierzyce działa od końca 2008 r. Siedem autobusów, pomalowanych w żółto-zielono-czerwone tj. w barwy gminy Kobierzyce kursuje na liniach oznaczonych numerami: 852, 862, 872, i 892. Bilet jednorazowy nabywa się u kierowcy autobusu, pozostałe w punktach sprzedaży. W ciągu dnia odjazdy następują co godzinę - linia kursuje od poniedziałku do soboty (oprócz świąt). Dzięki komunikacji gminnej, prawie wszystkie miejscowości gminy Kobierzyce mają szybkie i wygodne połączenie z centrami handlowymi na Bielanych i z Wrocławiem.

Rysunek 10. Schemat połączeń linii autobusowych gminnych gminy Kobierzyce

Źródło: www.ugk.pl

Istotna z punktu widzenia dostępności subregionu jest sieć połączeń kolejowych z Wrocławiem.

Sieć kolejowa

Przez region przebiega kilka linii kolejowych, z których niestety nie wszystkie są w pełni wykorzystywane. Kolej dojeżdża tylko do 4 z powyższych miejscowości. W ostatnich latach zostało zlikwidowanych sporo połączeń regionalnych. Jeszcze przed 10 laty można było dojechać pociągiem do Sobótki, co było dla wielu ludzi z Wrocławia bardzo wygodną opcją 1-2 – dniowej turystyki pieszej. Region Śląży jest jednym z bardziej atrakcyjnych turystycznie terenów w pobliżu Wrocławia i ponowne uruchomienie tego połączenia kolejowego mogłoby tylko pozytywnie wpłynąć na rozwój turystyki w tym regionie. W tej chwili połączenie kolejowe z Wrocławiem mają: Kąty Wrocławskie, Mietków oraz Żórawina a więc tylko gminy należące do powiatu wrocławskiego.

Połączenia kolejowe na terenie subregionu są to przede wszystkim połączenia z bliskimi miejscowościami, głównie na terenie województwa dolnośląskiego. Najwięcej połączeń kolejowych posiada Żórawina – z Wrocławiem, Międzyzlesiem, Kudową, Bystrzycą, Krotoszynem, Ostrowem Wielkopolskim, Poznaniem, Lubinem i Kłodzkiem. Kąty Wrocławskie i Mietków posiadają bezpośrednie połączenia z – Wrocławiem, Jelenią Górą, Szklarską Porębą, Poznaniem, Ostrowem Wielkopolskim, Wałbrzychem i Jaworzyną Śląską, natomiast Dzierżoniów ma bezpośrednie połączenia z Legnicą, Jaworzyną Śląską i Kamieńcem Ząbkowickim.

Tabela 36. Bezpośrednie połączenia PKP z Wrocławiem

Połączenia PKP z Wrocławiem	Ilość połączeń	Czas przejazdu w min.	Odległość w km	Cena – zł	Możliwość przewożenia rowerów
Dzierżoniów	Brak bezpośrednich				
Kąty Wrocławskie	12	20 – 28	21	6,5	Tak
Mietków	10	33 – 35	31	7,5	Tak
Żórawina	12	12 – 14	15	4	Do uzgodnienia, oficjalnie nie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.pkp.pl z dnia 21.10.1009

Oprócz połączeń z Wrocławiem, poszczególne gminy posiadają także inne bezpośrednie połączenia kolejowe z Poznaniem, oraz z głównymi miastami w regionie. Największa ilość połączeń kolejowych charakteryzuje Kąty Wrocławskie oraz Mietków.

Tabela 37. Połączenia kolejowe (w obie strony)

Stacja docelowa	Ilość połączeń dziennie
PKP Dzierżoniów	
Legnica	5
Jaworzyna Śl.	1
Kamieniec Ząbkowicki	6
PKP Kąty Wrocławskie	
Wrocław	16
Jelenia Góra	5
Szklarska Poręba	4
Poznań	3
Ostrów Wlkp	1
Wałbrzych	7
Jaworzyna Śl	1
PKP Mietków	
Wrocław	14
Jelenia Góra	5
Poznań	1
Szklarska Poręba	3
Ostrów Wlkp	1
Wałbrzych	12
Jaworzyna Śl	1
PKP Żórawina	
Międzylesie	7
Wrocław	11
Kudowa Zdr	3
Krotoszyn	1

Ostrów Wlkp	1
Poznań	1
Lubin Górniczy	1
Bystrzyca Kł	2
Kłodzko	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.rozklad-pkp.pl

Dla połączeń odległych istotne znaczenie ma komunikacja powietrzna, a więc pobliski port lotniczy – Międzynarodowy Port Lotniczy we Wrocławiu im. Mikołaja Kopernika. Położony jest na Wrocławskich Strachowicach – w odległości 37 km zarówno od Oławy, jak i od Jelcza-Laskowic.

Port lotniczy oferuje połączenia liniowe z krajami europejskimi, głównie z Niemcami (Düsseldorf, Düsseldorf Weeze, Dortmund, Frankfurt, Frankfurt Hahn, Monachium), z Wielką Brytanią (Londyn, Bournemouth, Bristol, East Midlands, Liverpool, Glasgow, Edynburg), Irlandią (Dublin, Shannon) oraz z innymi miastami Europy (Oslo, Sztokholm, Kopenhaga, Bruksela, Mediolan).

W oparciu o tak dogodną sieć połączeń wszelkiego typu, subregion ma niepowtarzalne warunki do „ściągnięcia” zagranicznych turystów, niezależnie od warunków infrastruktury. Dogodna komunikacja z regionem i jego stolicą a także z Opolem są dodatkowymi atutami subregionu.

Wnioski:

- istniejące na tym terenie linie kolejowe nie są optymalnie wykorzystywane; przywrócenie połączeń regionalnych, które wcześniej funkcjonowały na tym terenie mogłoby pozytywnie wpłynąć i zwiększenie dostępności generując większy ruch turystyczny
- węzłem komunikacyjnym umożliwiającym optymalną komunikację subregionu z innymi częściami Polski i Europy jest miasto Wrocław,
- autostrada A4 zapewnia dobre połączenia Subregionu w kierunku zachodnim (także międzynarodowe) i wschodnim; znacznie trudniej jest przemieszczać się w kierunku północnym.
- stan techniczny nawierzchni dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych odbiega od dobrych standardów i wymaga podjęcia radykalnych działań naprawczych i modernizacyjnych, podobnie jak infrastruktura
- wzorem komunikacji gminnej w Kobierzycach warto stworzyć sieć połączeń autobusowych pomiędzy poszczególnymi atrakcjami turystycznymi, zwłaszcza na linii Wrocław-Niemcza, Niemcza-Dzierżoniów-Sobótka oraz dojazdy do jednego z tych centrów z Wrocławia, umożliwiając także przewóz rowerów

- należy niezwłocznie w obrębie parkingów i MOP (Miejsca Obsługi Podróżnych) na A4 w pobliżu zjazdów z Autostrady i Węzła Bielańskiego przygotować się do wprowadzenia jednolitego systemu informacji turystycznej Subregionu
- wskazaną jest poprawa stanu zagospodarowania i systemu informacji wizualnej miejsc postojowych i parkingów, zwłaszcza przy trasach tranzytowych w celu „odzyskania” turystów dotychczas omijających Subregion
- Utrudnione jest przewożenie rowerów publicznymi środkami komunikacji – jedynie część pociągów kursujących na trasie Oława – Wrocław posiada specjalne pomieszczenia do przewożenia rowerów, natomiast pociągi kursujące na linii do Jelcza-Laskowic umożliwiają swobodny przewóz rowerów.

2.4.11. Dostępność atrakcji i obiektów turystycznych dla osób niepełnosprawnych

Subregion „Śląża” jest obszarem, na którym turysta poruszający się na wózku inwalidzkim skazany jest na pokonanie wielu barier – zwłaszcza, że wiele atrakcji znajduje się w górach lub na znacznych wzniesieniach a część szlaków turystycznych ma charakter górski. Można zatem stwierdzić, że opisywany subregion jest w dużej mierze mało przyjazny turystyce niepełnosprawnej, zwłaszcza z dysfunkcjami ruchu, skazanemu na poruszanie się w wózku inwalidzkim. Bariery te, tylko w nikłym stopniu są skutkiem zaniedbań i braku zainteresowania osobami niepełnosprawnymi. Co innego dotyczy dostępności do infrastruktury „okołoturystycznej”.

Dzisiaj turystyka osób niepełnosprawnych sprowadza się do umożliwienia dostępu do atrakcji turystycznych i infrastruktury turystycznej i „okołoturystycznej” osobom o ograniczonej możliwości samodzielnego poruszania się. Brak utwardzonych nawierzchni, wszelkich krawędzi i wysokich progów jak i stromych podejść i zejść oraz schodów jest ukłonem stronek tych, dla których poruszanie się jest utrudnione. To kwestia dostępności do zabytków architektury obiektów gastronomicznych, peronów dworcowych itp.

Żaden z zabytków architektury, z wyjątkiem kościołów, nie pozwala na swobodny wjazd osobie o dysfunkcji ruchu. Jedyne w Subregionie Muzeum Ślązańskie także nie jest dostosowane do obsługi osób niepełnosprawnych ruchowo. Na terenie analizowanych gmin brakuje jakichkolwiek informacji o dostępności do atrakcji i obiektów turystycznych dla tej grupy turystów.

W przewodniku dla osób niepełnosprawnych¹⁵. znajdują się opisane propozycje następujących tras turystycznych Subregionu.

- Trasa spacerowa dla wózkowiczów - „PARK WŚRÓD PÓL - PRZERZECZYN ZDRÓJ” (ok. 3,6 km)
- Trasa turystyczna - „OD PRZERZECZYNA ZDROJU DO ARBORETUM WOJSŁAWICE” (ok. 9,4 km)

¹⁵ „105 tras spacerowych po Dolnym Śląsku” Wrocław 2007, UMWD

- trasa spacerowa dla wózkowiczów - „DŁUGIE SPACERY PO KROBIELOWICACH” (ok. 3,9 km)
- trasa spacerowa dla wózkowiczów - „OD SOBÓTKI DO WIEŻYCY” (ok. 8,5 km)
- trasa turystyczna dla wózkowiczów - „PRZEŁĘCZ TAPADŁA CZEKA” (ok. 9,2 km)

Przebieg proponowanych tras jest urozmaicony a stopień trudności, pozwalający na ich pokonanie na wózku inwalidzkim, różny. W oparciu o przedstawione propozycje w subregionie znajduje się 36,4 km tras przygotowanych dla niepełnosprawnych, posiadających dostęp do specjalistycznych toalet. W skali Dolnego Śląska, w stosunku do pozostałych subregionów ilość jest znaczna.

Tak rozumiana otwartość na potrzeby innych może okazać się cennym elementem wyróżniającym ofertę turystyczną subregionu spośród innych dolnośląskich subregionów. Spośród wszystkich miejsc noclegowych tylko w 10 obiektach znajdują się informacje o ich pełnej dostępności dla osób niepełnosprawnych, w dwóch znajdują się pokoje przystosowane dla osób niepełnosprawnych. Niestety żadna z gmin nie prowadzi specjalnej ewidencji takich obiektów ani też nie posiada kompleksowych informacji na ten temat. Obiekty te też nie posiadają specjalnego oznakowania.

Wnioski:

- rozwój infrastruktury przeznaczonej dla osób niepełnosprawnych w subregionie skupia się przede wszystkim na udogodnieniach dla osób korzystających z urzędów lokalnych.
- infrastruktura o charakterze turystycznym jest w znikomym stopniu dostosowana do potrzeb niepełnosprawnych.
- brakuje toalet publicznych dostosowanych do obsługi osób na wózkach inwalidzkich, zwłaszcza w miejscach atrakcyjnych turystycznie.
- brak szczegółowych informacji odnośnie imprez o charakterze turystycznym i rekreacyjnym dla osób niepełnosprawnych
- brak instytucjonalnego wsparcia dla organizacji rajdów i innych tego typu imprez i eventów
- brak jakiegokolwiek aktywnej promocji istniejących szlaków dla osób niepełnosprawnych
- przeważająca część obiektów turystycznych nie ma odpowiednich udogodnień dla osób poruszających się na wózkach
- na obszarze Subregionu nie ma zintegrowanego systemu ewidencji i informacji o dostępności obiektów bazy turystycznej i paraturystycznej dla osób o ograniczonych możliwościach samodzielnego poruszania się.
- zaleca się prowadzenie rankingu obiektów przyjaznych niepełnosprawnym oraz odpowiednie nagradzanie tych najlepszych

2.5. Dominujące formy turystyki

Niniejszy podrozdział został opracowany w oparciu o wyniki badań własnych. Dane Głównego Urzędu Statystycznego we Wrocławiu dotyczące liczby korzystających z usług noclegowych w gminach subregionu są na tyle szczątkowe, iż nie uprawniają do sformułowania rzetelnych wniosków.

Metoda badań własnych

Celem badania była charakterystyka ruchu turystycznego w subregionie w sezonie letnim i jesiennym, w tym postrzeganie przez turystów produktów turystycznych regionu i miasta w bardzo szerokim aspekcie.

Cele szczegółowe badań terenowych były zorientowane na poznanie:

- charakterystyki i motywów przyjazdów turystów na Dolny Śląsk (i- na tym tle- do subregionu),
- wielkości ruchu i struktury wydatków podczas pobytu,
- postrzegania przez turystów poszczególnych elementów produktów turystycznych Dolnego Śląska (w tym subregionu)
- charakterystyki zmiennych socjologicznych, demograficznych i ekonomicznych odwiedzających subregion i Dolny Śląsk turystów.

Prezentowane wyniki badań zostały przeprowadzone w na terenie 7 gmin Subregionu Odra Wschód (na próbie 300 osób); do analizy zakwalifikowano 290 wywiadów.

Badania ankietowe wymagają przeprowadzenia sporej ilości wywiadów. Przy populacji badanej równej liczbie korzystających z noclegów w Subregionie w 2007 roku - według GUS: 35 923. Należy zaznaczyć, iż w przypadku badań regionalnych założona próba wyczerpuje znamiona najczęściej stosowanych liczebności¹⁶. Badania przeprowadziła czteroosobowa, uprzednio przeszkolona grupa ankieterów studentów turystyki.

Aby nie wpływać na odpowiedzi, na niektóre pytania (w tym bardzo istotne dla poznania struktury ruchu np. wykorzystania miejsc noclegowych czy wykorzystywanych podczas przyjazdu środków transportu) badania zostały przeprowadzone w „neutralnych” miejscach, w których występuje koncentracja ruchu turystycznego i dotyczyły turystów reprezentujących wszystkie segmenty ruchu turystycznego.

Próbie zrealizowano w następujących miejscach:

- Schronisko pod Wieżycą
- Sulistrowiczki

¹⁶ Z. Kędzior, K. Korcz, *Badania marketingowe w praktyce*, PWE, Warszawa 1999, str. 79.

- Szczyt Ślęży
- Krobielowice
- Wojsławice
- Krasków
- Mietków

Kryterium doboru respondentów było ich uczestnictwo w wyjeździe turystycznym. Nie zastosowano zalecanego przez WTO podziału ruchu przyjazdowego na turystów oraz odwiedzających jednodniowych, ankietowane były obie grupy respondentów. Za turystę przyjęto osobę, która podróżuje w inne miejsce, niż wynikające z jej zwykłego miejsca zamieszkania, w każdym celu z wyłączeniem jej zwyczajowych obowiązków wynikających ze stosunku pracowniczego lub obowiązku szkolnego na czas nie dłuższy niż 12 miesięcy¹⁷.

Narzędzie badawcze składało się z 22 pytań. Pięć pytań miało charakter zamknięty, dwanaście charakter półotwarty, trzy charakter całkowicie otwarty i dwa pytania w formie tabeli. W pytaniach półotwartych zwykle proszono o odpowiedź na pytanie: jak?, ile? - poszerzając w ten sposób zasób uzyskanych informacji¹⁸.

Ankieta podzielono na trzy części:

- **pierwszą** stanowiły pytania odnośnie charakterystyki modelu przyjazdów i stanowiła je grupa jedenastu pytań
- **drugą** część stanowiły pytania dotyczące postrzegania poszczególnych elementów produktu turystycznego subregionu. W części tej użyto popularnego narzędzia badawczego do badania wizerunku – dyferencjału semantycznego¹⁹. Używa się go często w przypadku postrzegania przedsiębiorstw, regionu oraz szerzej w badaniach socjologicznych. Opracowano w tym celu listę poszczególnych elementów produktu turystycznego zawierającą 19 czynników mających w opinii autorów kluczowe znaczenie dla poziomu zadowolenia z pobytu turystycznego, który to stanowił dwudziestą zmienną. Respondenci mieli ocenić następujące czynniki: cena i jakość usług noclegowych, cena i jakość usług gastronomicznych, cena i jakość usług urządzeń sportowo-rekreacyjnych, zaopatrzenie w podstawowe dobra, dostępność bankomatów, czystość ulic, transport lokalny, toalety publiczne, dojazd do miejsca pobytu, informacja turystyczna, oznakowanie turystyczne, gościnność i otwartość mieszkańców, liczba atrakcji turystycznych w regionie, atmosfera miejsca. Następnie przygotowano zestaw określeń przeciwstawnych, charakteryzujących wyodrębnione części produktu turystycznego subregionu. Zastosowano standardową siedmiostopniową, dwubiegunową, porządkującą skalę semantyczną. Przypisano odpowiedniemu natężeniu cechy liczby od –3 do 3, które oznaczały oceny:

¹⁷ Tłumaczenie własne za: *World Development Indicators*, World Bank Publications 2005, str. 351.

¹⁸ Z. Kędzior, K. Korcz, *Badania marketingowe w praktyce*, PWE, Warszawa 1999, str. 99 -100.

¹⁹ Dyferencjał semantyczny został opracowany przez C.E. Osgood, G.J. Suci i P.H. Tannenbaum.

3 – bardzo wysoką, 2 – wysoką, 1 – dość/raczej wysoką, 0 – ani nie wysoką, ani nie niską, -1 - dość/raczej niską, -2 – niską, -3 – bardzo niską (patrz załącznik 1). Tę serię pytań kończyło jedno pytanie półotwarte o powody polecenia lub nie polecenia znajomym pobytu w subregionie, w którym respondenci mogli wyrazić swoje spontaniczne wrażenia z pobytu

- **trzecią** część zastosowanego narzędzia badawczego stanowiło osiem pytań metryczki dzięki którym uzyskano istotne odpowiedzi dotyczące struktury społeczno– ekonomicznej odwiedzających subregion (płeć, wiek, miejsce zamieszkania, wykształcenie, zawód, wielkość gospodarstwa domowego i liczba dzieci pozostających we wspólnym gospodarstwie, główne źródło dochodu oraz miesięczny poziom dochodu per capita w gospodarstwie domowym). Należy zaznaczyć, iż kategorie odpowiedzi metryki dostosowano do kategorii użytych w badaniach panelowych uczestnictwa gospodarstw domowych w wyjazdach turystycznych przeprowadzonych przez GUS w 2005 roku²⁰. Taki zabieg badawczy mógłby być wykorzystany w wyborze grup odwiedzających, które jako grupy docelowe działań marketingowych są szczególnie istotne dla rozwoju ruchu turystycznego w subregionie.

Należy również dodać, iż formularz ankietowy został w istotnych punktach skorelowany z badaniami przeprowadzonymi przez Małopolską Organizację Turystyczną (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)²¹. Podobne narzędzie badawcze zostało użyte również w badaniach przeprowadzanych przez Dolnośląską Organizację Turystyczną, na Dolnym Śląsku, we Wrocławiu oraz w Subregionie Śląży, a także, w przeszłości, w Beskidach²². Wszystkie te działania stworzyły w zamierzeniu autorów szerokie możliwości porównania z wynikami otrzymanymi w tamtych badaniach i ich zobiektywizowania.

Aby zminimalizować Błąd Braku Odpowiedzi (BBO), a także podnieść poziom kompletności uzyskiwanych odpowiedzi, zastosowano metodę bodźców materialnych²³. DOT ufundowała nagrody dla respondentów uczestniczących w badaniach, którzy podając numer telefonu kontaktowego brali udział w loterii fantowej. Kontaktując się z wybraną grupą ankietowanych zweryfikowano rzetelność pracy ankieterów. Nie stwierdzono uchybień.

Badania przeprowadzono pomiędzy sierpniem a październikiem 2008 roku. Badania przeprowadzono wyłącznie w weekendy, co miało na celu wyodrębnienie przyjeżdżających w celach *stricte* turystycznych. Wychodząc z tego założenia metodologicznego można było zrealizować wszystkie sformułowane wyżej szczegółowe cele badawcze w stosunku do grupy turystów zarówno pobytowych jak i weekendowych.

²⁰ Badania modułowe GUS aktywności turystycznej gospodarstw domowych są przeprowadzane w cyklu kilkurocznym ostatnie badanie odbyło się pomiędzy 1 X 2004 a 31 XI 2005 roku i bazowało na identycznej metodologii co wcześniej przeprowadzone badania w roku 2001, próba wyniosła 4041 gospodarstw domowych. Efektem jest raport: *Turystyka i Wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2005 roku*, GUS, Warszawa 2006.

²¹ Metodologia i wyniki badań przeprowadzane rokrocznie przez MOT oraz specjalistów z AE Kraków (kierownik badań dr K. Borkowski) dostępne są na stronie: www.mot.krakow.pl

²² *Strategia rozwoju produktów turystycznych miasta Wisły na lata 2007 – 2020*, opr. Dolnośląska Organizacja Turystyczna, Wrocław 2006.

²³ S. Kaczmarczyk, *Badania marketingowe. Metody i techniki*, PWE, Warszawa 2000, str. 243.

2.5.1. Wielkość i struktura ruchu turystycznego

Jak wspomniano w analizie gospodarki turystycznej subregionu, obszar subregionu charakteryzuje niska ilość obiektów noclegowych skategoryzowanych, co skutkuje brakiem możliwości określenia wielkości strumienia ruchu turystycznego w subregionie. Zatem na wstępie, na podstawie przeprowadzonych badań, należy oszacować realny poziom ruchu turystycznego w subregionie. Ogólna wielkość w skategoryzowanej bazie przy założeniu braku szarej strefy według zgłoszeń KT 1 wyniosła w 2007 roku 35 923 osób korzystających z noclegów.

Tabela 38. Korzystający z noclegów w gminach subregionu.

Kategoria	Kąty Wrocławskie	Mietków	Kobierzyce	Sobótka	Jordanów Śląski	Marcinowice	Dzierżonów	Łagiewniki	Niemcza	Żórawina
Korzystający z noclegów ogółem	3081	Brak danych	10991	8799	Brak danych	9950	Brak danych	Brak danych	3102	Brak danych
Korzystający z noclegów turyści zagraniczni	702	j.w.	1465	64	j.w.	4236	j.w.	j.w.	55	j.w.
Wynajęte pokoje w hotelach, motelach, pensjonatach	2304	j.w.	10620	904	j.w.	9864	j.w.	j.w.	Brak danych	j.w.
Wynajęte pokoje w hotelach, motelach, pensjonatach turystom zagranicznym	629	j.w.	1294	11	j.w.	3973	j.w.	j.w.	Brak danych	j.w.
Udzielone noclegi ogółem	4088	j.w.	15753	18993	j.w.	13956	j.w.	j.w.	42632	j.w.
Udzielone noclegi turystom zagranicznym	1076	j.w.	2139	126	j.w.	5274	j.w.	j.w.	Brak danych	j.w.
Średnia długość pobytu turysty	1,33	j.w.	1,43	2,16	j.w.	1,40	j.w.	j.w.	13,74	j.w.
Średnia długość pobytu turysty zagranicznego	1,53	j.w.	1,46	1,97	j.w.	1,25	j.w.	j.w.	0,00	j.w.
Współczynnik Schneidera	16,86	j.w.	78,28	70,43	j.w.	154,02	j.w.	j.w.	51,92	j.w.
Wskaźnik Chavrata	22,37	j.w.	112,20	152,03	j.w.	216,04	j.w.	j.w.	713,51	j.w.

Wskaźnik gęstości ruchu turystycznego	17,41	j.w.	73,77	64,70	j.w.	104,74	j.w.	j.w.	43,08	j.w.
Ludność ogółem	18278	3795	14040	12493	3083	6460	9370	7315	5975	7977
Powierzchnia w km ²	177	83	149	136	57	95	141	125	72	120

Źródło: Opracowanie własne na podstawie statystyk GUS

Wychodząc z rocznych danych GUS liczby odwiedzających turystów korzystających z usług noclegowych (35 923 osób w skategoryzowanej bazie noclegowej) i przy otrzymanych wynikach reprezentatywnych dla sezonu letnio – jesiennego:

Liczba turystów w bazie skategoryzowanej (49,47 % miejsc)	35 923
Liczba turystów w bazie nieskategoryzowanej (50,53 % miejsc)	36 750
<u>Liczba turystów w bazie</u>	<u>72 673</u>
<u>Liczba turystów jednodniowych (89,6 %)</u>	<u>626 106</u>
Liczba ogólna odwiedzających	698 779

Jest to zatem liczba osób poruszających się rocznie w celach turystycznych po obszarze subregionu. Należy zaznaczyć, że jest to grupa w małym stopniu „zagospodarowana” o czym świadczy uzyskany w badaniach niski odsetek liczby turystów korzystających z bazy noclegowej.

2.5.2. Sezonowość ruchu turystycznego

Z podobnych przesłanek, dla których trudno było oszacować realną liczbę odwiedzających w skategoryzowanej bazie z powodu jej szcątkowego wymiaru, trudne jest określenie sezonowości na omawianym obszarze. W przypadku, gdy na terenie danej gminy znajduje się jedynie jeden obiekt skategoryzowany (co ma miejsce w kilku gminach nie ma takich obiektów) nie jest możliwe uzyskanie danych o rozkładzie sezonowym korzystania z danych obiektów, gdyż są one utajnione przez GUS.

Wychodząc z danych uzyskanych w badaniach odnośnie motywów przyjazdu turystów na obszar subregionu:

- wypoczynek bierny w lesie oraz nad wodą (zbiorniki np. Mletkowski)
- turystyka kwalifikowana
- zwiedzanie

Należy się spodziewać, że ruch turystyczny na obszarze subregionu cechuje bardzo wysoka sezonowość, a szczytem sezonu są w miesiące wiosenne oraz letnie.

Wnioski:

- Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że ruch turystyczny w subregionie charakteryzuje bardzo niekorzystna sezonowość ze szczytem w miesiącach letnich, i w miesiącach posezonalowych i przedsezonalowych czerwcu, maju, oraz wrześniu i październiku. Taka sytuacja znacznie ograniczy szansę nowych inwestycji turystycznych, oraz okołoturystycznych. Aby wydłużyć sezon turystyczny w subregionie niezbędne są działania w dziedzinie turystyki edukacyjnej, oraz konferencyjnej.

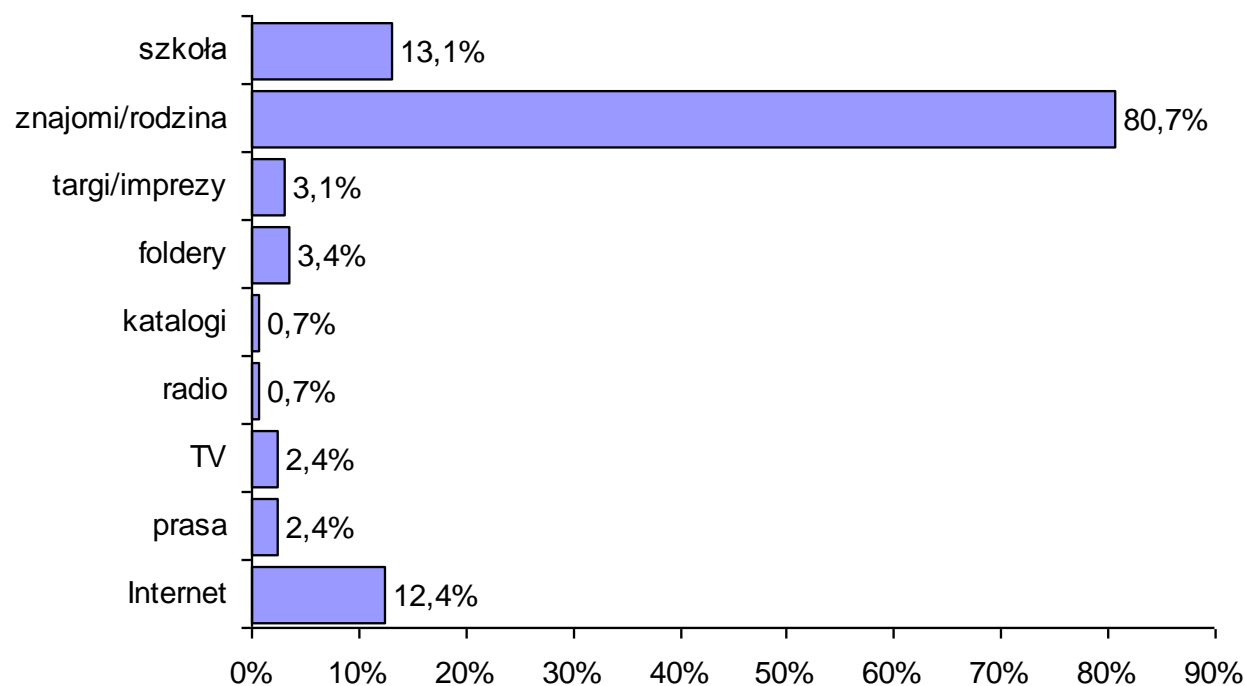
2.5.3. Charakterystyka przyjazdu

Tak jak już wspomniano wyżej, uzyskane wyniki badań w grupie turystów odwiedzających subregion zostały odniesione do badań ogółu turystów, które zostały przeprowadzone na zlecenie Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki w 2007 roku, aby wyodrębnić charakterystyczne cechy grupy turystów odwiedzających obszar subregionu .

Informacje o tym jak turyści odwiedzający subregion podejmują decyzję o przyjeździe na jego teren mają duże znaczenie dla przygotowania kampanii promocyjnych dla tego segmentu turystów.

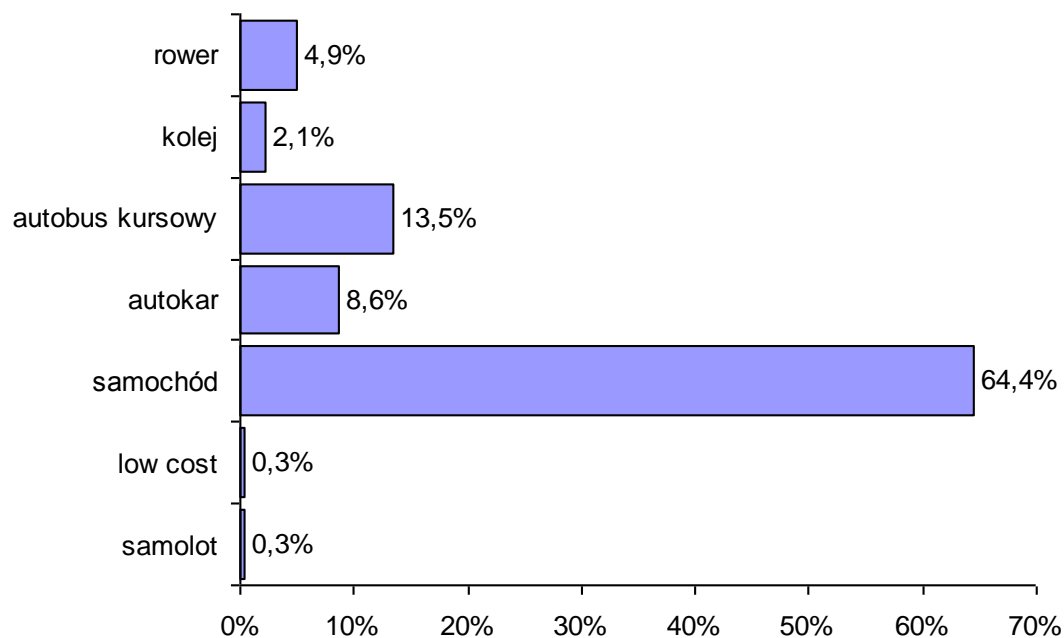
Wykres 2. Źródła informacji o gminach z subregionu (turyści ogółem)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań * wyniki nie sumują się do 100 %

W przypadku turystów odwiedzających Dolny Śląsk, najważniejszym źródłem informacji są stanowią znajomi 52,8 %, Internet 26,4 %, szkoła 11,6 %. Foldery 8,7 %, internet jest głównym źródłem informacji dla 45,5 % turystów zagranicznych. W przypadku danych uzyskanych na terenie subregionu sytuacja jest diametralnie inna; głównym źródłem są znajomi, pozostałe kanały informacji wskazywane były bardzo rzadko, co może świadczyć o ich niskiej jakości informacyjno–promocyjnej. Sytuacja ta ma bardzo duże znaczenie dla rozwoju turystyki w subregionie i zostanie szczegółowo przeanalizowana w kolejnym podrozdziale, z naciskiem na kanały internetowe.

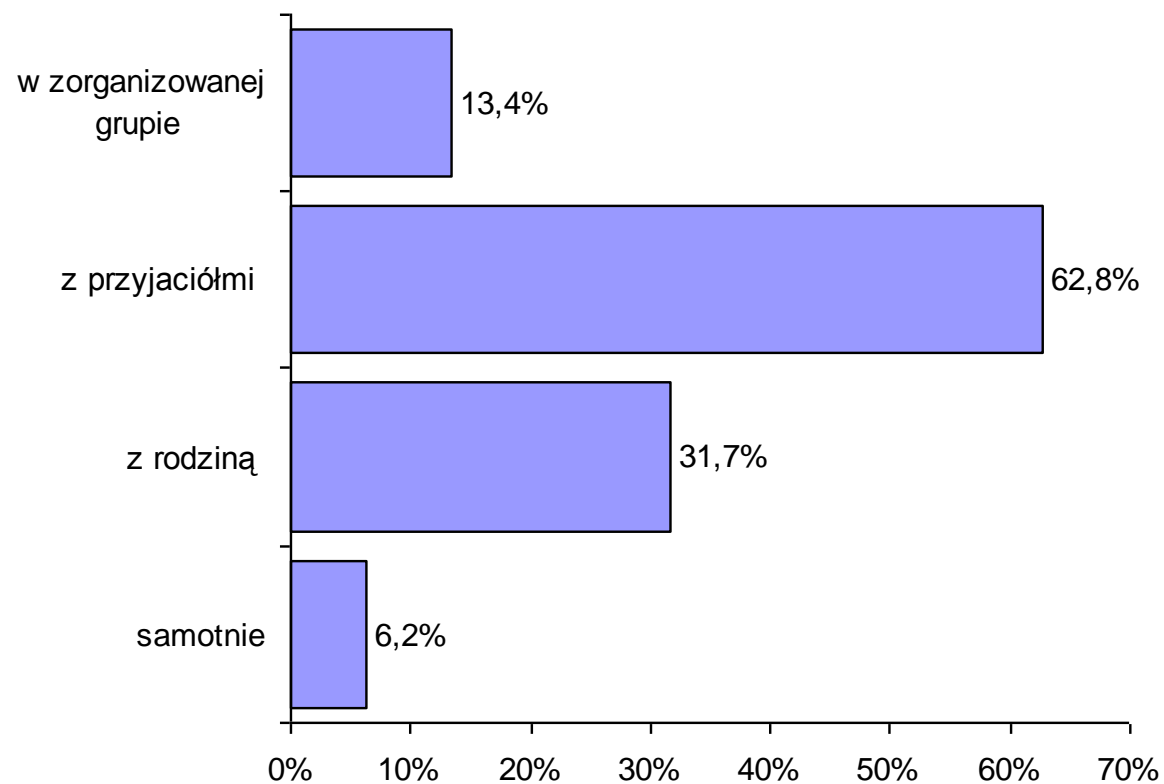
Wykres 3. Środek transportu wykorzystywany w podróży do gmin subregionu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań * wyniki nie sumują się do 100 %

W przypadku turystów odwiedzających region, 48,4 % ankietowanych odwiedzających Dolny Śląsk korzysta z samochodu, 17 % z kolei oraz po 16 % respondentów z autokaru i autobusu. Należy zauważyć, że elementem różnicującym turystów odwiedzających Dolny Śląsk oraz turystów odwiedzających subregion jest częstsze w drugiej grupie wskazanie użycia podczas przyjazdu własnego środka transportu /samochód – 64,4 %/ oraz roweru.

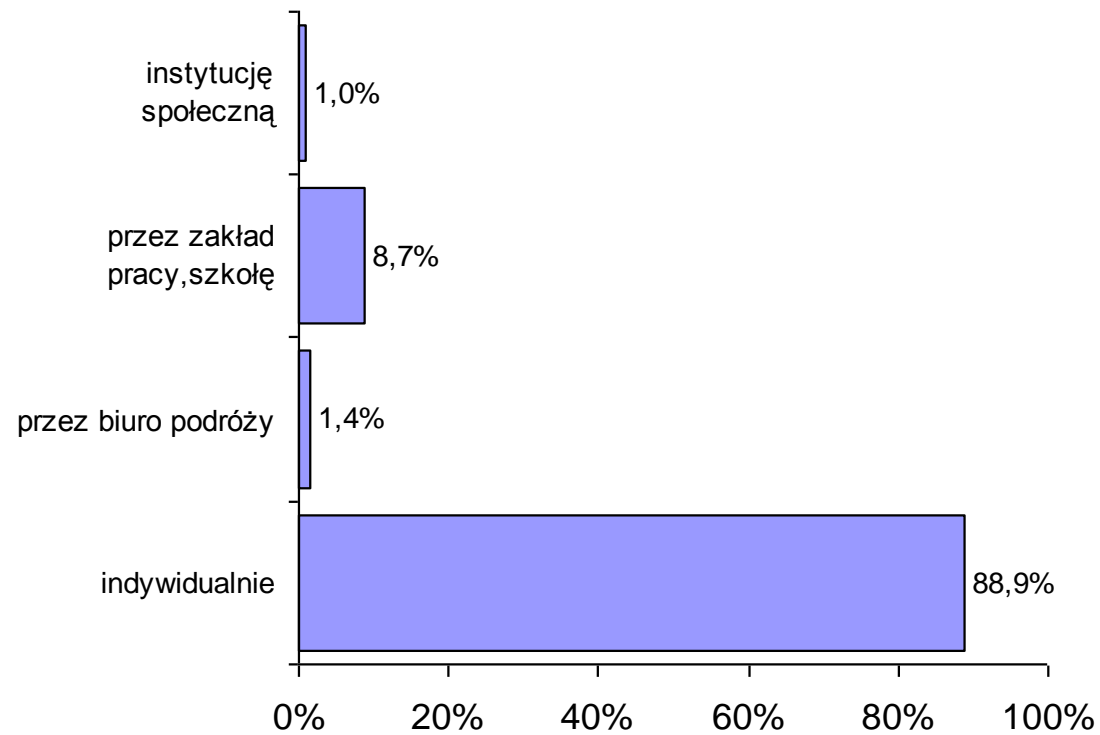
Wykres 4. Wielkość grupy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań

W przypadku turystów odwiedzających cały region 46,5 % podróżuje z rodziną, 31,4 % z przyjaciółmi a 13,5 % w zorganizowanej grupie. W przypadku turystów odwiedzających subregion częściej wyjazdy na ten obszar podejmowane są wspólnie z przyjaciółmi w mniejszym stopniu w porównaniu z całym regionem jest udział grup zoorganizowanych.

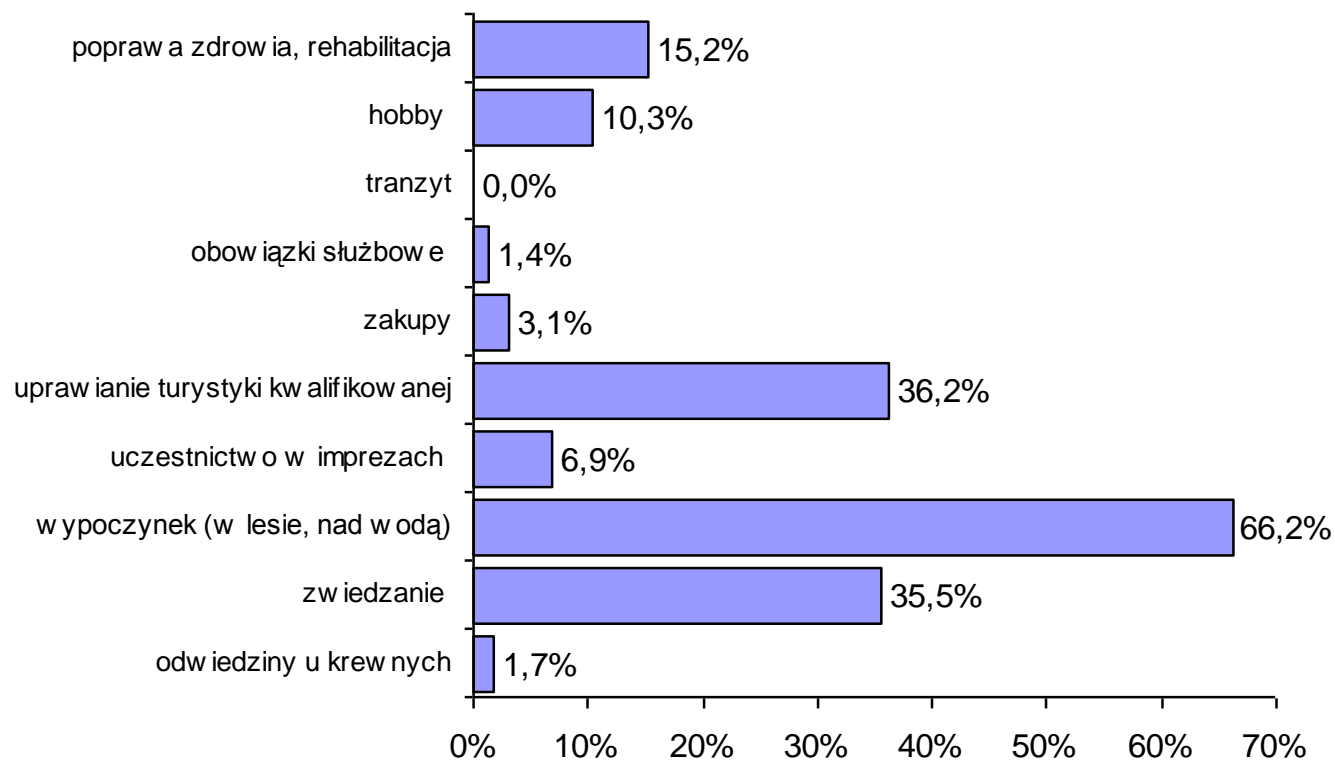
Wykres 5. Organizator przyjazdu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań

Wśród odwiedzających Dolny Śląsk zdecydowanie przeważają odwiedzający indywidualni – 75 %, w wyjazdach zorganizowanych przez biuro podróży brało udział 6 % osób. W przypadku turystów odwiedzających subregion odsetek osób organizujących wyjazd indywidualnie, bez pośrednictwa biura podróży, zakładu pracy, szkoły bądź innej instytucji, jest wyższy i wynosi aż 88,9 %.

Wykres 6. Motywy przyjazdu na obszar subregionu „Śleża”

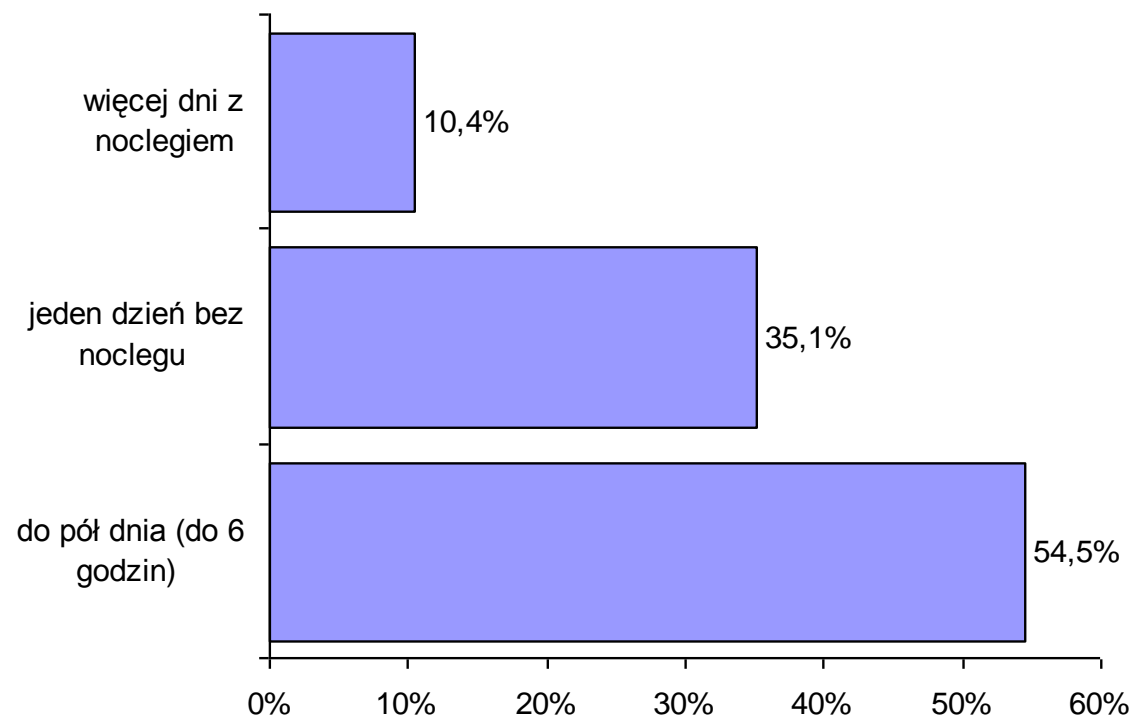

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań * wyniki nie sumują się do 100 %

Głównym motywem odwiedzających subregion jest wypoczynek bierny nad wodą (66,2 %). Kolejną grupą są turyści uprawiający turystykę kwalifikowaną (36,2 %) oraz zwiedzający atrakcje (35,5 %), a także wędkarze i grzybiarze (10,3 %).

W przypadku turystów odwiedzających cały Dolny Śląsk, główne motywy podróży turystycznych są inne: zwiedzanie (55,3 %), wypoczynek (34,3 %), uczestnictwo w imprezach (19,3 %), uprawianie turystyki kwalifikowanej (15,4 %).

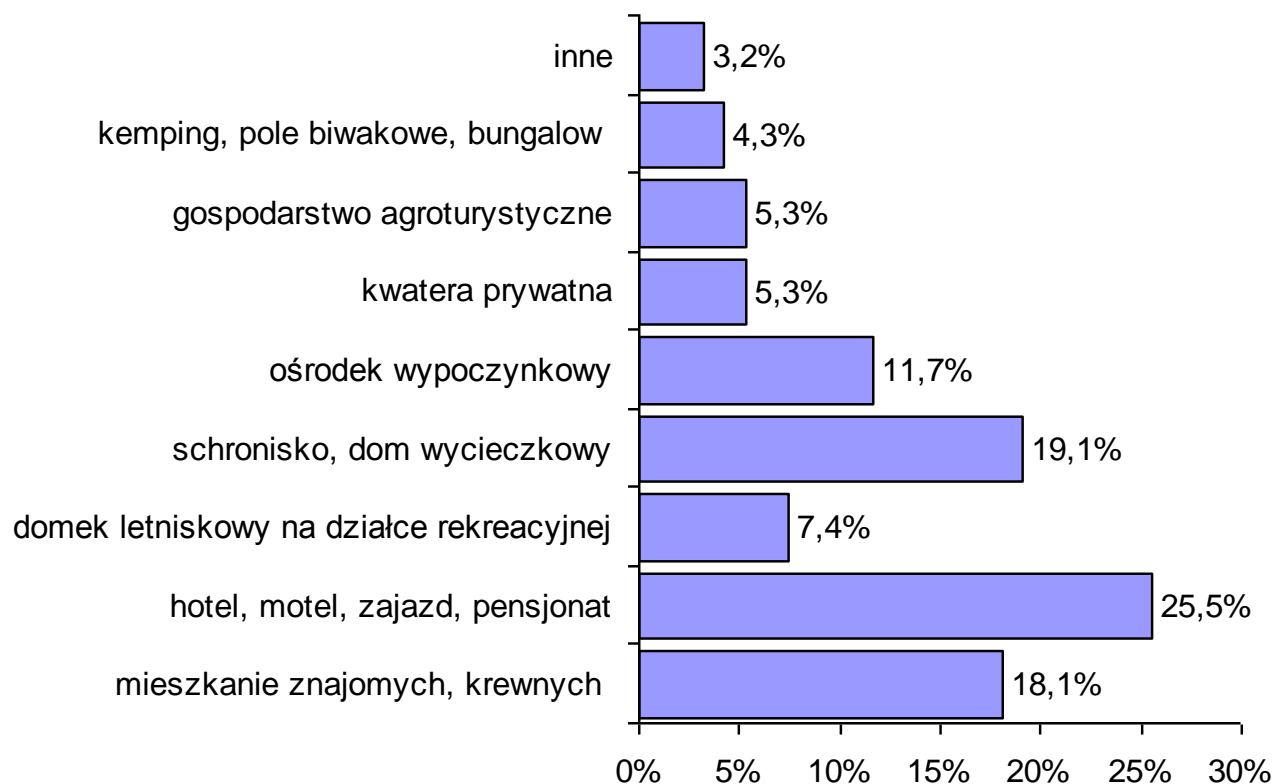
Wykres 7. Długość pobytu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań

Blisko 90 % odwiedzających subregion spędza jedynie dzień bez noclegu na obszarze subregionu. W przypadku całego Dolnego Śląska jest dokładnie odwrotnie – 73,8 % turystów przyjeżdża do regionu na dłużej niż jeden dzień.

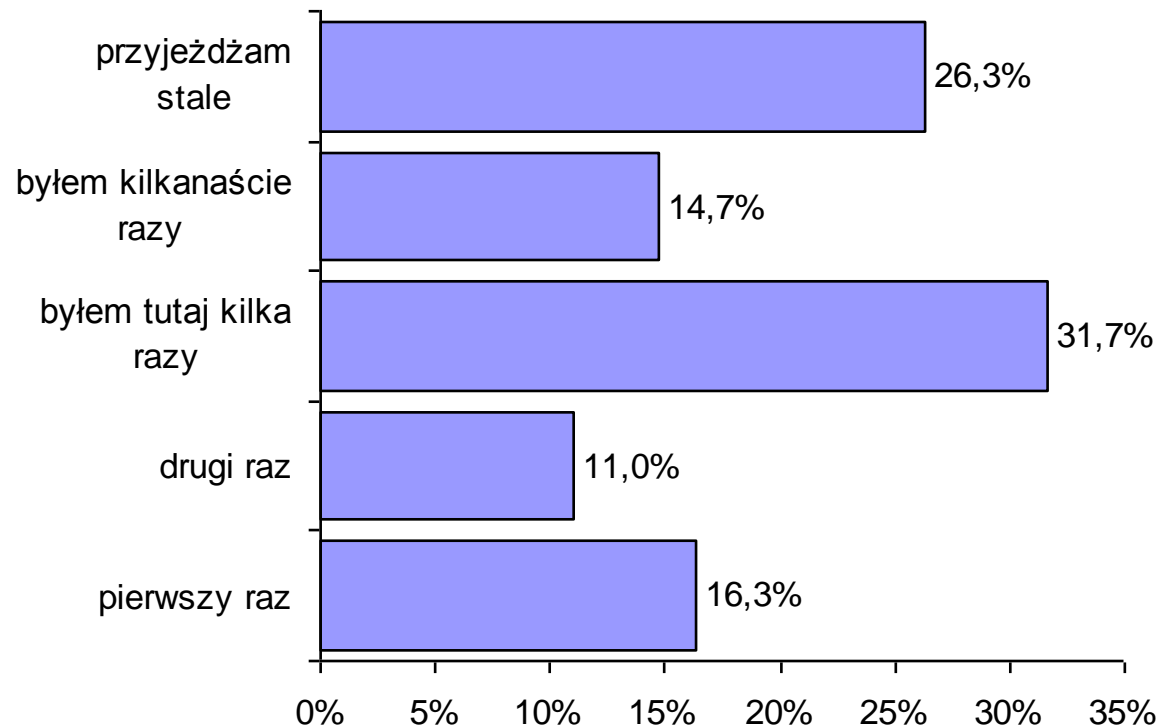
Wykres 8. Wykorzystanie miejsc noclegowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań

Podczas pobytu w subregionie korzystano głównie z obiektów w kategorii hotele, motele (25,5 %) schronisk (19,1 %) oraz mieszkań znajomych. (18,1 %). Inne dane uzyskano w skali całego regionu: 37,9 % korzysta z hotelu, motelu bądź pensjonatu; 21,5 % - z mieszkania znajomych; 12,7 % - z kwater prywatnych; 8 % - z ośrodków wypoczynkowych.

Wykres 9. Częstotliwość przyjazdów do subregionu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań

Bardzo istotną informacją jest ta iż, co 4 turysta przyjeżdża na teren subregionu regularnie, blisko 1/3 odwiedzających odwiedziła w przeszłości teren subregionu kilkakrotnie.

Wnioski:

- Przy podjęciu decyzji o przyjeździe do Subregionu podstawowym źródłem informacji są znajomi.

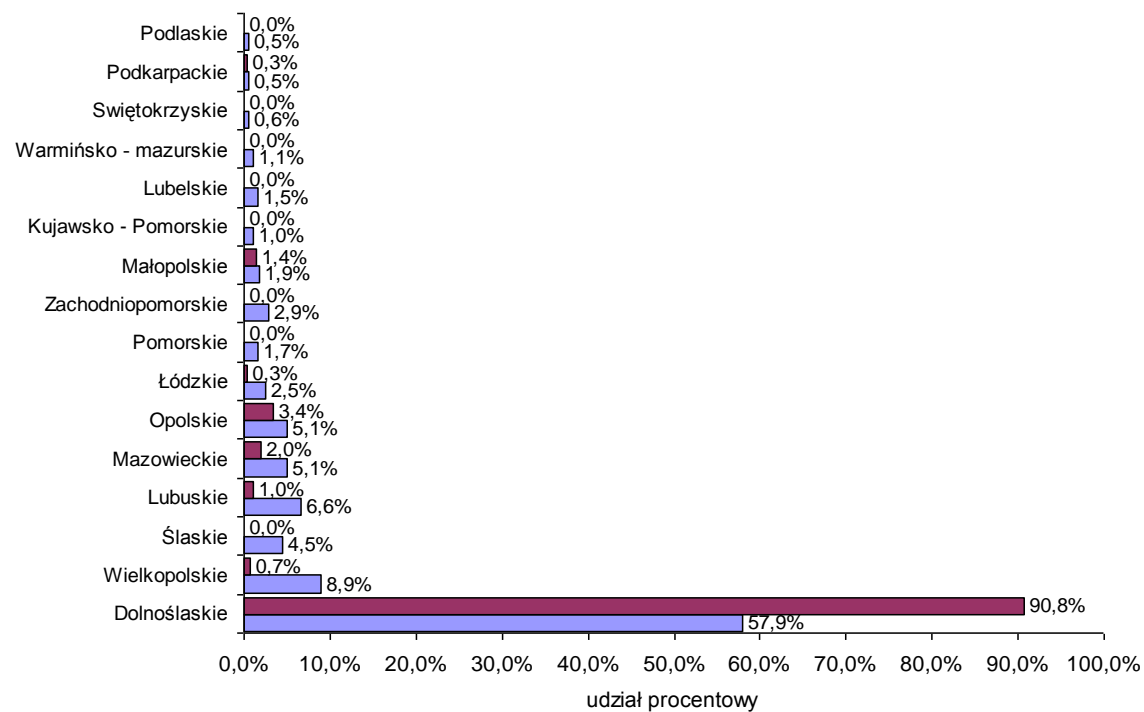

- W podróży ponad połowa turystów skorzystała z własnego środka transportu.
- Większość osób podróżuje z przyjaciółmi. Zdecydowanie przeważają turyści indywidualni.
- Głównym motywem przyjazdu jest wypoczynek bierny oraz uprawianie turystyki kwalifikowanej.
- Oszacowano realną ogólną liczbę odwiedzających subregion w celach turystycznych i jest to około 700 000 osób.

2.5.4. Struktura społeczno – ekonomiczna odwiedzających

Bardzo istotną dla określenia np. celów i kierunków promocji jest struktura odwiedzających ich miejsce zamieszkania, wiek, status materialny, wykształcenie. Informacja o miejscu zamieszkania jest o tyle istotna, iż pozwala marketerowi na ukierunkowanie planowanych działań promocyjnych również w dziedzinie tworzenia i łączenia szlaków rowerowych czy pieszych, z sąsiednimi województwami. Jak możemy zauważyć na wykresie poniżej, głównymi województwami, z których pochodzi ogół turystów są: wielkopolskie, zachodniopomorskie, lubuskie oraz opolskie a także śląskie. Aż 90,8 % odwiedzających subregion pochodzi z województwa dolnośląskiego (są to przede wszystkim mieszkańcy Wrocławia 60,8 %). Kolejnym istotnym miejscem zamieszkania dla turystów odwiedzających subregion są mieszkańcy woj. opolskiego – 3,4 % respondentów.

Wykres 10. Miejsce zamieszkania turystów odwiedzających subregion.

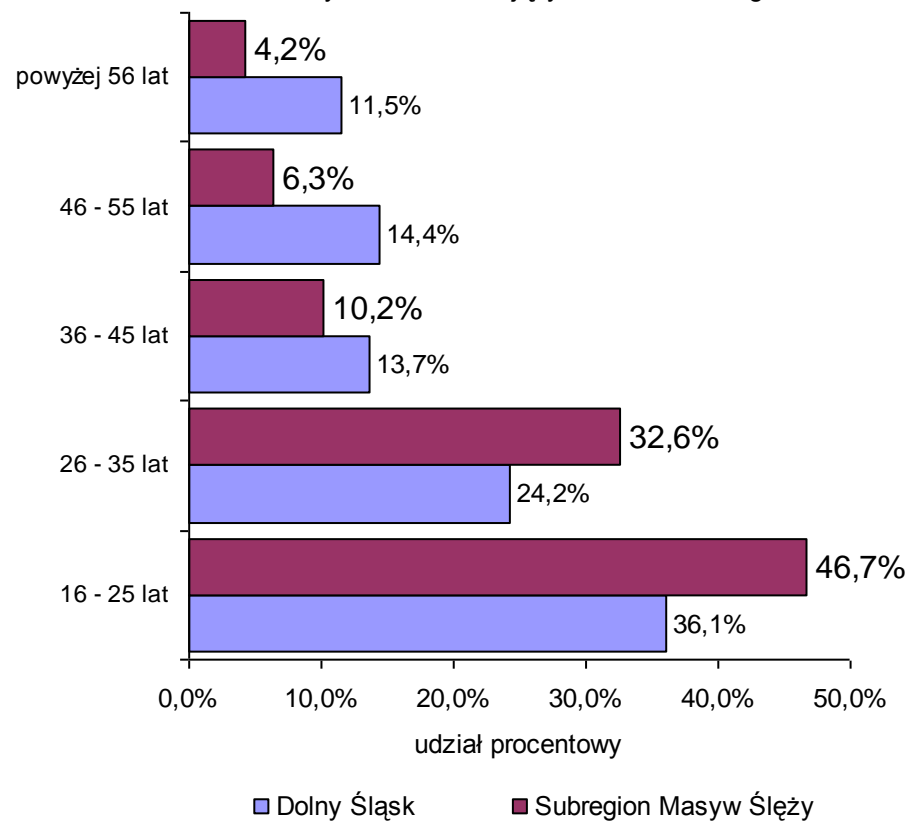

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań własnych

Równie istotną zmienną, która pozwala na skuteczne pozycjonowanie tworzonych produktów turystycznych na rynku jest wiek odwiedzających.

Wykres 11. Struktura wieku turystów odwiedzających obszar subregionu oraz całego Dolnego Śląska

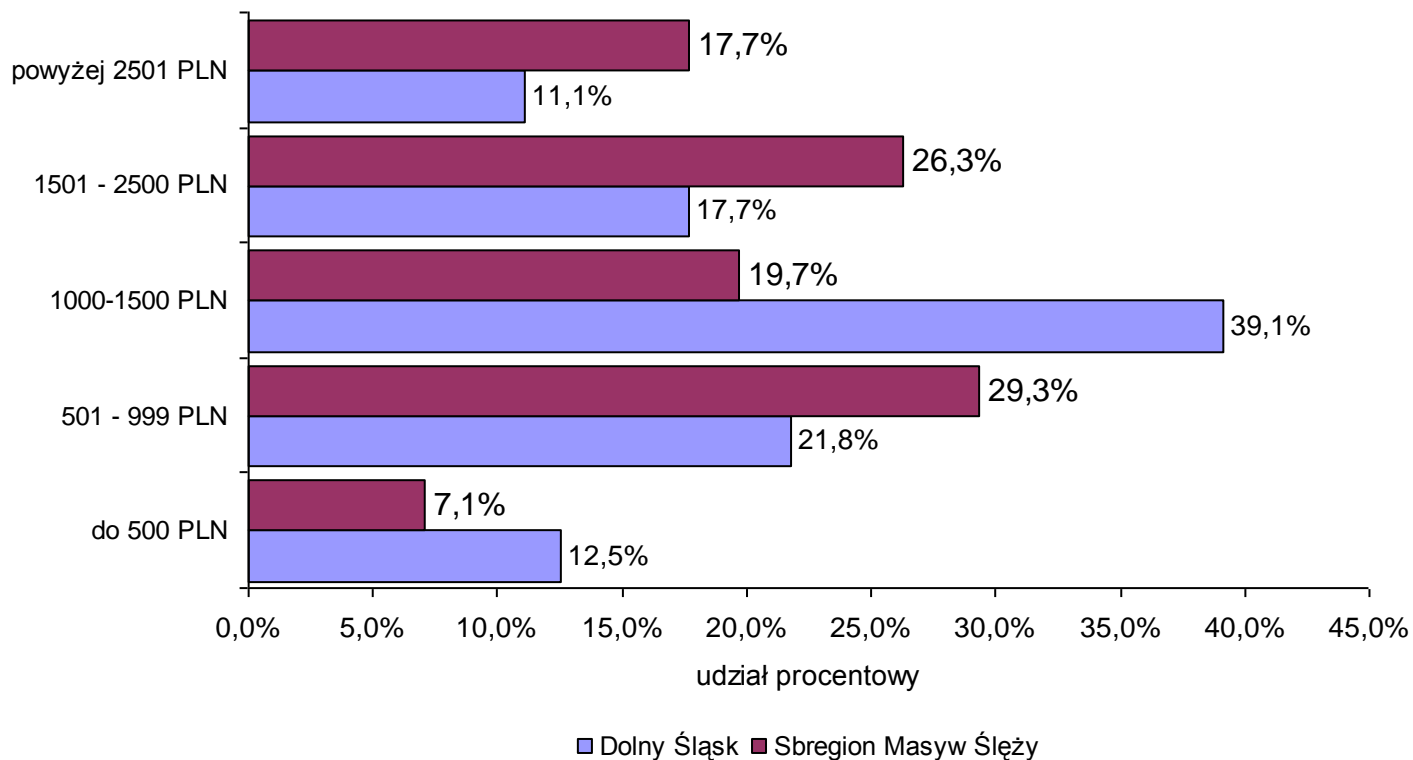

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań własnych

Jak wynika z powyższego wykresu obszar subregionu jest odwiedzany przez osoby młodsze niż ma to miejsce w przypadku całego Dolnego Śląska. Blisko połowa odwiedzających to osoby do 25 roku życia.

Istotną zmienną społeczno – ekonomiczną warunkującą przygotowanie oferty turystycznej i jej pozycjonowanie na rynku jest również poziom dochodu odwiedzających subregion turystów. Zwykle w badaniach stosuje się wartość uśrednioną na głowę w gospodarstwie domowym.

Wykres 12.. Poziom dochodu per capita turystów odwiedzających subregion oraz całego Dolnego Śląska.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań własnych

Uśrednione dochody turystów odwiedzających obszar subregionu są niższe niż ma to miejsce w przypadku turystów odwiedzających Dolny Śląsk i wyniosły 1224,50 PLN w przypadku średniej dla ogółu turystów odwiedzających Dolny Śląsk w 2007 roku wyniosła 1359,9 PLN.

Wnioski:

- Cechy charakterystyczne profilu turystów odwiedzających obszar subregionu turystów to fakt iż w przytłaczającej większości pochodzą oni z regionu Województwa Dolnośląskiego w tym głównie Wrocławia; powinien być to także główny kierunek działań promocyjno – informacyjnych. Kolejną istotną informacją dla projektowania takich działań jest fakt, iż są to osoby młodsze niż ma to miejsce w innych subregionach Dolnego Śląska oraz dysponujące niższym dochodem, zatem przy kreowaniu podstawowej oferty turystycznej noclegowo – gastronomicznej powinno mieć to swój wydzźwięk.

2.6. Wizerunek subregionu

Wizerunek zostanie przeanalizowany w oparciu o działania promocyjne gmin, postrzeganie przez turystów poszczególnych elementów oferty turystycznej oraz postrzeganie obszaru przez potencjalnych odwiedzających. Badania dotyczące ostatniego elementu przeprowadzono głównie wśród mieszkańców aglomeracji wrocławskiej. Zabieg taki był niejako wymuszony przez wyniki badań turystów odwiedzających obszar subregionu, które wykazały, że ponad 60 % odwiedzających subregion turystów stanowią obecnie mieszkańcy Wrocławia.

2.6.1. Analiza aktywności promocyjnej gmin, organizacji i branży turystycznej

Dlaczego aktywność internetowa jest istotna?

Internet jest podstawowym źródłem informacji o atrakcjach turystycznych regionów. Niezwykle istotny jest obraz, który wyrabia sobie internauta.

Istotną aktywność należy zauważyć w przypadku gmin Dzierżoniów i Sobótka, na uwagę zasługuje również portal www.sleza.pl

DZIERŻONIÓW

- Dzierżoniów jest bez wątpienia najliczniej reprezentowany w Internecie, poświęconych mu jest 68 stron. Jednak informacje te dotyczą głównie miasta. Dla gminy stwarza to potrzebę odpowiedniego wypożyczonowania swojej strony i przekazania informacji o otoczeniu miasta.

SOBÓTKA

POZOSTAŁE GMINY

- Pozostałe gminy są mało aktywne internetowo. Biorąc pod uwagę fakt, jakim jest waga Internetu jako podstawowego medium, z którego wiedzę czerpią turyści – jest to stan mogący wpływać na niewystarczające zainteresowanie turystów regionem.

Na szczególną uwagę zasługuje strona www.sleza.pl

Rysunek 11. Screenshot głównego portalu traktującego o gminach subregionu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.sleza.pl

Strona ta jest dobrze wypozycjonowana, ciekawa graficznie i merytorycznie. Jedyne słabe punkty portalu www.sleza.pl to niewystarczająco częste jej aktualizowanie.

2.6.2. Postrzeganie regionu wśród turystów odwiedzających region

Przeprowadzone przez autorów niniejszej koncepcji badania postrzegania subregionu przez turystów dotyczyły wszystkich istotnych elementów oferty turystycznej obszaru.

Wykorzystano narzędzie badawcze (dyferencjał semantyczny skonstruowany w siedmiostopniowej skali Likerta), w którym respondenci oceniali elementy oferty miasta według cech. Zastosowane przykładowe stopniowanie to .np.: 3 – *bardzo wysoka*, 2 – *wysoka*, 1 – *dość/raczej wysoka*, 0 – *ani nie wysoka ani nie niska*, -1 – *dość/raczej niska*, -2 – *niska*, -3 – *bardzo niska*.

W poniższej tabeli prezentowane są wyniki uzyskane w badaniach przeprowadzonych przez DOT w 2007 roku na terenie całego Dolnego Śląska. Wyniki tych badań stanowią tło dla podobnie skonstruowanej mapy percepcji produktu turystycznego subregionu „Kraina Grądów Odrzańskich”, której zestawienie prezentuje kolejna tabela. Mapy prezentują wartości średnich ważonych dla całych prób.

Tabela 39. Postrzeganie oferty turystycznej Dolnego Śląska w 2007 roku – mapa percepcji.

Element oferty turystycznej miasta	Cecha	3	2	1	0	-1	-2	-3	Cecha
Cena usług noclegowych	Wysoka			0,98					Niska
Jakość usług noclegowych	Wysoka			1,29					Niska
Ceny usług gastronomicznych	Wysoka			1,08					Niska
Jakość usług gastronomicznych	Wysoka			1,48					Niska
Oferta kulturalno – rozrywkowa	Szeroka			1,41					Wąska
Cena urządzeń sportowo - rekreacyjnych	Wysoka			1,12					Niska
Jakość urządzeń sportowo - rekreacyjnych	Wysoka			1,03					Niska
Zaopatrzenie w podstawowe dobra	Dostępne		1,72						Niedostępne
Bankomaty	Dostępne			1,42					Niedostępne
Transport lokalny	Dostępne			0,93					Niedostępne
Dojazd do miejscowości	Łatwy			1,12					Trudny
Czystość ulic	Czyste			1,05					Brudne
Toalety publiczne	Czyste				0,30				Brudne
Informacja turystyczna	Dostępna			1,33					Niedostępne
Gościnność mieszkańców	Wysoka		1,89						Niska
Otwartość mieszkańców	Duża		1,91						Miała
Atmosfera miejscowości	Interesująca		2,24						Nieinteresująca
Poziom zadowolenia z pobytu	Zadowolony		2,32						Niezadowolony

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań dofinansowywanych przez Departament Turystyki MSiT w 2007 roku.

Istotnym odniesieniem się do uzyskanych wyników jest podobna mapa percepcji przygotowana dla subregionu „Ślęza”.

Tabela 40. Postrzeganie oferty turystycznej subregionu „Śleza” w 2008 roku – mapa percepcji.

Element oferty turystycznej miasta	Cecha	3	2	1	0	-1	-2	-3	Cecha
Cena usług noclegowych	Wysoka			1,28					Niska
Jakość usług noclegowych	Wysoka			0,69					Niska
Ceny usług gastronomicznych	Wysoka			1,23					Niska
Jakość usług gastronomicznych	Wysoka			1,12					Niska
Oferta kulturalno – rozrywkowa	Szeroka			0,96					Wąska
Cena urządzenia sportowo - rekreacyjnych	Wysoka			0,93					Niska
Jakość urządzeń sportowo - rekreacyjnych	Wysoka			0,80					Niska
Zaopatrzenie w podstawowe dobra	Dostępne			1,25					Niedostępne
Bankomaty	Dostępne				0,31				Niedostępne
Transport lokalny	Dostępne				0,50				Niedostępne
Dojazd do miejscowości	Łatwy			0,68					Trudny
Czystość ulice	Czyste			0,80					Brudne
Toalety publiczne	Czyste				-0,32				Brudne
Informacja turystyczna	Dostępna			1,04					Niedostępne
Gościnność mieszkańców	Wysoka		1,86						Niska
Otwartość mieszkańców	Duża		1,64						Mała
Poziom zadowolenia z pobytu	Zadowolony		2,10						Niezadowolony

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań

Analiza porównawcza wyników średnich uzyskanych w obu badaniach wskazuje, iż właściwie we wszystkich elementach produktu turystycznego subregionu odstaje on od średniej dla województwa.

Wnioski:

- Bardzo istotną niekorzystną różnicę można zauważyć pomiędzy ceną oraz jakością usług noclegowych w subregionie, natomiast bardzo pozytywną różnicą jest postrzegany przez respondentów stosunek jakości do ceny usług gastronomicznych.
- Słabymi elementami są: brak toalet publicznych w miejscach koncentracji ruchu turystycznego, transport lokalny, czystość ulic, oraz brak jakiegokolwiek informacji turystycznej. Uzyskane w badaniu wyniki znacznie odstają od uzyskanych w całym województwie..
- Pomimo tych mankamentów, odwiedzający wysoko ocenili swój poziom zadowolenia z pobytu oraz gościnność i otwartość mieszkańców, nie było również większych problemów z zaopatrzeniem w podstawowe produkty.

2.6.3. Postrzeganie regionu na potencjalnych rynkach

Postrzeganie subregionu zostało opracowane w oparciu o dyferencjał semantyczny. Określenie profilu semantycznego służy rekonstrukcji nastawienia badanych do przedmiotu badań. Narzędziem służącym do rekonstrukcji profilu semantycznego jest dyferencjał semantyczny.

Dyferencjał semantyczny jest narzędziem stworzonym przez Charles'a E. Osgood'a, Suci i Tannebaum'a (1957). Badanie dyferencjałem semantycznym polega na przedstawieniu respondentowi arkusza przeciwstawnych określeń, na którym zaznacza on najbardziej, w swoim przekonaniu, adekwatne do przedmiotu badań określenie²⁴.

„W swojej koncepcji mierzenia słów Osgood przyjął następujące założenia, oparte na wynikach jego poprzednich badań nad synestezją i stereotypami społecznymi:

1. Proces opisywania lub sądzenia, w tym też ocenę znaczenia jakiegoś słowa, można uważać za umiejscowienie pojęcia na pewnym kontinuum między dwoma biegunowymi określeniami czy przeciwstawnymi terminami.
2. Różne kontinua, których liczba może być prawie nieograniczona, dadzą się sprowadzić do kilku najbardziej reprezentatywnych.
3. Ograniczona liczba nieskorelowanych ze sobą kontinuum może być użyta do mierzenia znaczenia jakiegoś pojęcia.”²⁵

Dyferencjał semantyczny znajduje swoje zastosowanie w badaniach wizerunkowych, w których służy za narzędzie do badania wizerunku organizacji, instytucji czy obiektów. Efekty badań wykorzystywane są m.in. do tworzenia Systemów Identyfikacji Wizualnej, dzięki zestawieniu wyników badań nad obiektem (w tym przypadku regionem) oraz wyników badań nad proponowanym logotypem można stworzyć zgodny, klarowny a przede wszystkim skuteczny wizerunek. Ze względu na różnorodność gmin tworzących subregion wykluczono też możliwość rekonstruowania pojedynczych wizerunków. Za najprzydatniejszą w celu stworzenia strategii promocyjnej i Systemu Identyfikacji Wizualnej uznana została rekonstrukcja profilu semantycznego. Służy jako charakterystyczny i wspólny element łączący gminy.

DYFERENCJAŁ SEMANTYCZNY

²⁴ Na podstawie – Wikipedia the free encyclopedia - http://en.wikipedia.org/wiki/Semantic_differential oraz Considerations when constructing a semantic differential scale - www.latrobe.edu.au/linguistics/LaTrobePapersinLinguistics/Vol%2009/03AIHindawe.pdf (25.02.2008)

²⁵ RAPORT Z EKSPERYMENTU: POLE SEMANTYCZNE I DYFERENCJAŁ SEMANTYCZNY. Zespół w składzie: Jarosław Broniewski, Gabriela Kocur, Janusz Buzek (Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski) www.psychologia/6,608,arty.html - 99k (25.02.2008)

- ŁADNA – BRZYDKA
- ZDANIEM 57,15 % RESPONDENTÓW ŚLĘŻA JEST ŁADNA

DYFERENCJAŁ - SEMANTYCZNY

- WYKORZYSTANA – NIEWYKORZYSTANA
- ZDANIEM 54,29 % RESPONDENTÓW ŚLĘŻA JEST NIEWYKORZYSTANA

DYFERENCJAŁ SEMANTYCZNY

- BLISKA – DALEKA
- ZDANIEM 45,72 % RESPONDENTÓW GÓRA ŚLĘŻA JEST BLISKA

DYFERENCJAŁ SEMANTYCZNY

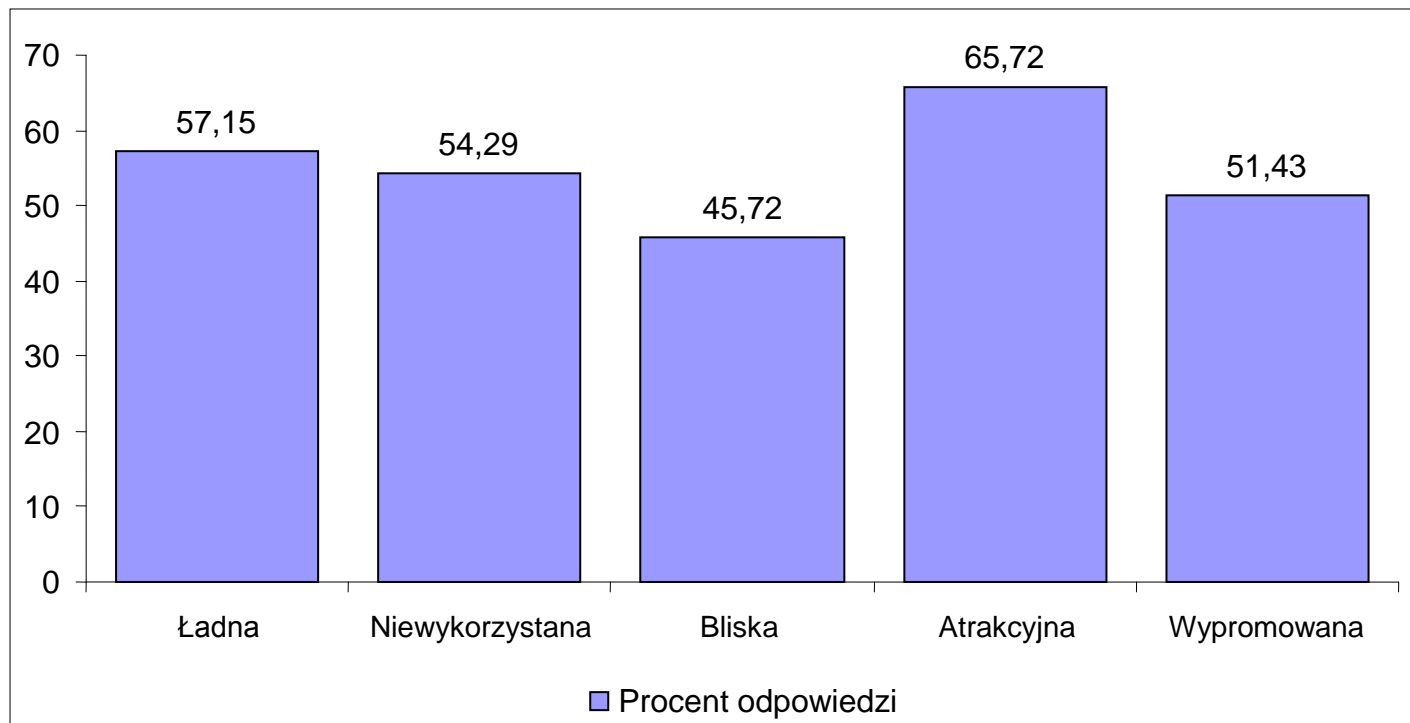
- ATRAKCYJNA – NIEATRAKCYJNA
- ZDANIEM 65,72 % RESPONDENTÓW JEST ATRAKCYJNA

DYFERENCJAŁ SEMANTYCZNY

- WYPROMOWANA – NIEWYPROMOWANA
- ZDANIEM 51,43 % RESPONDENTÓW JEST ONA WYPROMOWANA

Wykres 13. Postrzeganie subregionu według potencjalnych turystów odwiedzających subregion

Źródło; Opracowanie własne

Zdaniem ponad połowy ankietowanych Ślęza jest ładna, niewykorzystana, atrakcyjna, wypromowana i niemalże połowy ankietowanych bliska. Taki stan rzeczy stanowi o braku wyrazistego wizerunku miejsca, jednak daje szanse na dość łatwe stworzenie pozytywnej i silnej marki miejsca ze względu na brak silnych negatywnych skojarzeń.

Wnioski:

- Zatem zdaniem Respondentów Ślęza jest:

Ładna; Niewykorzystana; Bliska; Atrakcyjna; Niewypromowana;

Planowanie Strategii Wizerunkowej

Skuteczna kampania promocyjna musi zostać oparta na jasno określonej misji i wizji. Wszystkie osoby i podmioty odpowiedzialne za promocje regionu muszą mieć jasno sprecyzowane i jednoznacznie dookreślone to, jaki jest region, co go wyróżnia, w czym jest lepszy od konkurencyjnych regionów w kraju i za granicą.

Określenie misji i wizji powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie w graficznej reprezentacji marki. Analiza wyników badań nasunęła autorom opracowania następujące cechy, które mogłyby zostać wyeksponowane w graficznej reprezentacji marki „Ślęza”, są to:

NOWOCZESNOŚĆ:

Rysunek 12. Propozycja kierunku rozwoju logotypu obszaru - nowoczesność

Asenine

Źródło: Opracowanie własne

CZCIONKA: BEZSZERYFOWA

KOLOR: METALICZNA ZIELEŃ

SYMBOL: GRAFICZNY SYMBOL NIEDŹWIEDZIA ŚLĘŻAŃSKIEGO

Takie rozwiązanie nawiązywałoby do logotypu niedźwiedzia śląskiego wykorzystywanego przez Dolny Śląsk. Byłoby graficzną reprezentacją nowoczesnego, dynamicznie rozwijającego się regionu.

- Szanse: znakomite miejsce do inwestowania
- Zagrożenia: a) turystyczny wizerunek

•TRADYCJA

Rysunek 13. Propozycja kierunku rozwoju logotypu obszaru

ParmaPetit

Źródło: Opracowanie własne

CZCIONKA: SZERYFOWA

KOLOR: CIEPŁY BRAŹ

SYMBOL: TRADYCYJNA GRAFICZNA

REPREZENTACJA NIEDŹWIEDZIA ŚLĘŻAŃSKIEGO

Takie rozwiązanie nawiązywałoby do generalnego trendu, zauważalnego w projektowaniu logotypów miejsc. Byłoby graficzną reprezentacją regionu dumnego ze swojej tradycji.

Szanse i zagrożenia

- Szanse: region równie atrakcyjny jak pozostałe regiony promowane w podobny sposób
- Zagrożenia: region nie wyróżniający się w sposób znaczący

•SYMPATIA

Rysunek 14. Propozycja kierunku rozwoju logotypu obszaru – sympatia.

• Just Me Again Down Here

• Źródło: Opracowanie własne

CZCIONKA: ODRĘCZNA

KOLOR: ŻÓŁTY

SYMBOL: MIŚ

W tym przypadku zamiast poważnego niedźwiedzia, region reprezentowany może być przez sympatycznego Misia. Takie graficzne przedstawienie symbolizuje region Młody, otwarty i ciepły.

Szanse i zagrożenia

- Szanse: idealne miejsce do odpoczynku.
- Zagrożenia: infantylność

Podczas warsztatów wskazano na kierunek tradycyjny wymiar logotypu

Wnioski

- niezależnie od tego, który ze stylów reprezentacji graficznej regionu uznany zostanie za najbardziej adekwatny – należy pamiętać, że wiąże się zarówno z szansami jak i zagrożeniami, ale co najistotniejsze, stosowany powinien być konsekwentnie, tylko wtedy ma szanse wpłynąć na zbudowanie silnej i stabilnej marki miejsca.

2.7. Aktywność społeczności lokalnej

2.7.1. Demograficzno – ekonomiczna charakterystyka mieszkańców regionu

Niniejsza analiza skupia się na czynnikach:

- demograficznych,
- ekonomicznych (funkcje obszaru, rynek pracy, zamożność gmin i mieszkańców),
- infrastrukturze (społecznej i technicznej).

Analiza oparta została na danych Głównego Urzędu Statystycznego zawartych w Banku Danych Regionalnych. (Jeśli nie wskazano inaczej dane dotyczą 2007 roku.)

Struktura demograficzna

Na obszar subregionu Ślęza składają się następujące gminy: Dzierżonów (gmina wiejska), Jordanów Śląski, Kąty Wrocławskie, Kobierzyce, Łagiewniki, Marcinowice, Mietków, Niemcza, Sobótka, Żórawina. Jest to obszar o powierzchni 1155 km², ze średnią gęstością zaludnienia 77 osób/km², co jest wartością prawie dwukrotnie niższą niż średnia dla województwa, przy największej gęstości zaludnienia w gminie Kąty Wrocławskie (103 os./km²) i najmniejszej w gminie Mietków (46 os./km²) (Tabele poniżej).

W strukturze według płci przeważają kobiety (Tabele poniżej). Średni wskaźnik feminizacji wynosi 104, więc nieco niższy niż w województwie dolnośląskim (109). Najmniejsza liczba kobiet na 100 mężczyzn przypada na gminę Mietków.

Tabela 41. Charakterystyka demograficzna (porównawcza) Subregionu Masyw Ślęzy (powiaty) i woj. dolnośląskiego w 2007 roku

Zmienna	Woj. dolnośląskie	Powiat wrocławski	Powiat dzierżonowski	Powiat świdnicki
Powierzchnia w km	19947	1118	479	741
Gęstość zaludnienia	144	94,46	218,77	216,13
Liczba ludności	2876284	105603	104790	160154
Udział ludności województwa w %	100	4	3,6	5,57
Dynamika zmian liczby ludności (1995=100%)	96,7	115,2	91,4	94,4
Wskaźnik feminizacji	109	104	112	109
Wskaźnik przyrostu naturalnego (1/1000)	-2,24	0,11	-0,21	-0,26
Wskaźnik obciążenia ekonomicznego (liczba ludności nieprodukcyjnej na 100 produkcji.)	51,64	50,63	45,84	43,4

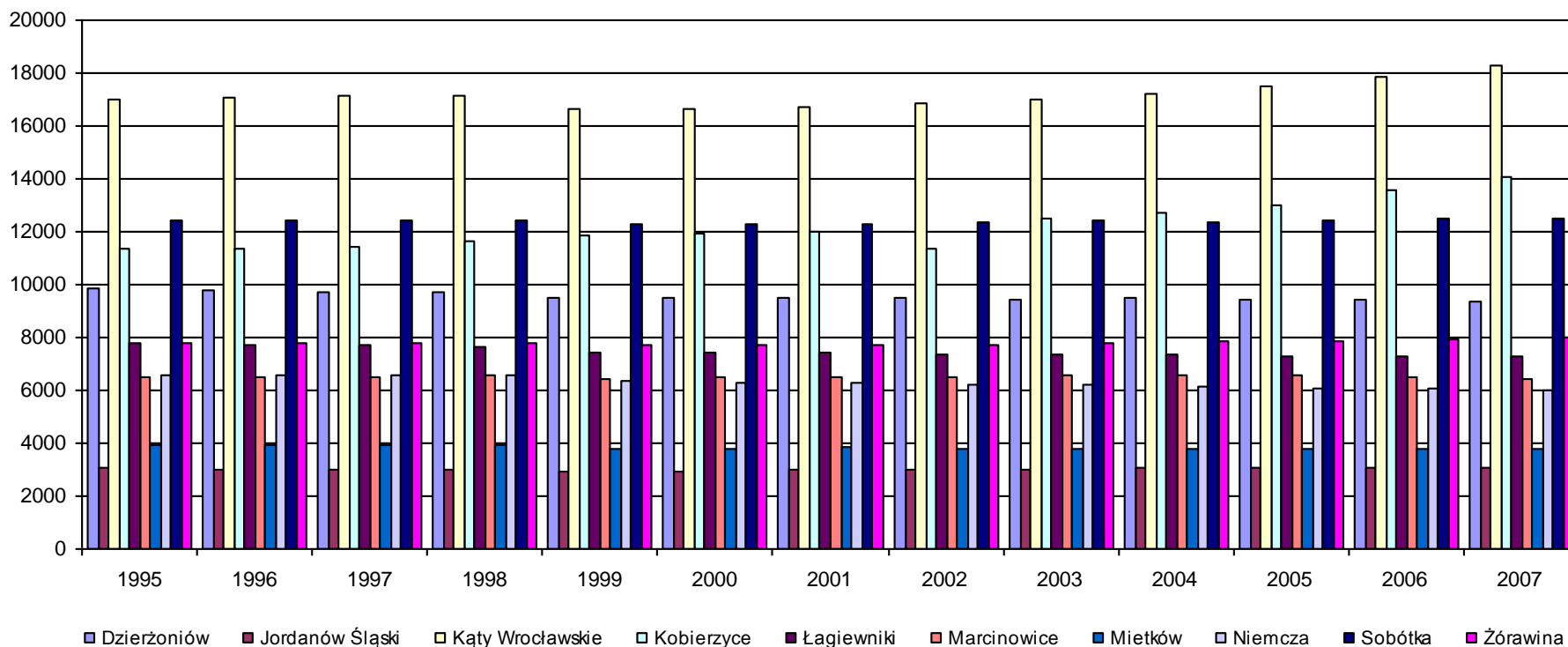
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Bank Danych Regionalnych

Tabela 42. Charakterystyka demograficzna gmin Subregionu Masyw Ślęży w 2007 r.

Zmienna	Gmina Dzierżoniów	Gmina Jordanów Śląski	Gmina Kąty Wrocławskie	Gmina Kobierzyce	Gmina Łagiewniki	Gmina Marcinowice	Gmina Mietków	Gmina Niemcza	Gmina Sobótka	Gmina Żórawina
Powierzchnia w km	141	57	177	149	125	95	83	72	136	120
Gęstość zaludnienia	66,45	54,09	103,27	94,23	58,25	68	45,72	82,99	91,86	66,48
Liczba ludności	9370	3083	18278	14040	7315	6460	3795	5975	12493	7977
Udział ludności województwa w %	0,33	0,11	0,64	0,49	0,25	0,22	0,13	0,21	0,43	0,28
Dynamika zmian liczby ludności (1995=100%)	95,02	101,4	107,5	123	94	99,6	97	90,6	100,6	102,8
Wskaźnik feminizacji	103	101,5	103,6	105	107	104	101	108	107	103
Wskaźnik przyrostu naturalnego (1/1000)	-0,01	-0,01	0,02	0,04	-0,01	-0,03	-0,02	-0,04	-0,01	-0,03
Wskaźnik obciążenia ekonomicznego (liczba ludności nieprodukcyjnej na 100 produkcyjnej)	42,17	51,46	52,04	50,32	53,66	42,15	56,5	55,92	52,25	48,45

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych

Wykres 14. Liczba ludności w gminach Subregionu Masyw Ślęży w latach 1995 – 2007.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

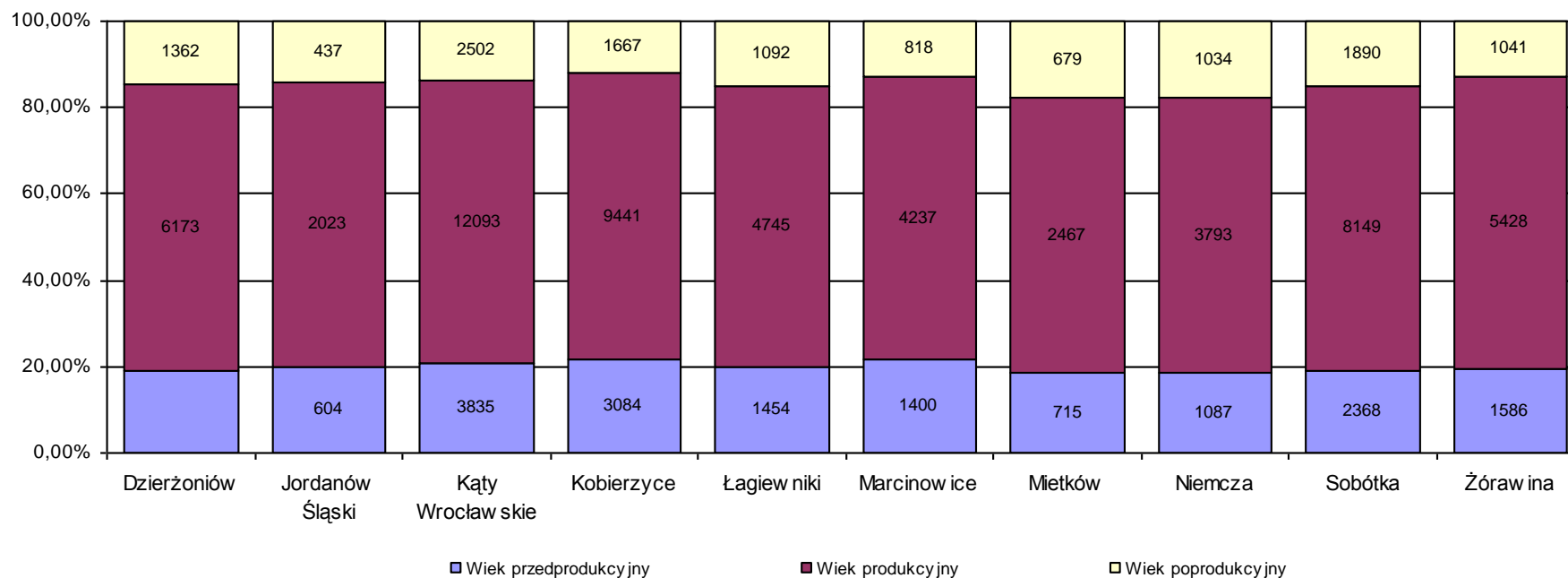
W latach 1995 – 2007 nastąpił spadek liczby ludności Wrocławia o 1,5%, natomiast wzrosła liczba ludności w gminach otaczających Wrocław, tj. przede wszystkim Kąty Wrocławskie i Kobierzyce. Wzrost liczby ludności na tych obszarach wiąże się z szybkim rozwojem gospodarczym tych gmin. Są to najbardziej atrakcyjne obszary dla ludności napływowej – położone blisko aglomeracji, o relatywnie dobrej dostępności komunikacyjnej i największym komfortem w dostępności placówek usługowych w mieście.

Największy spadek liczby ludności zanotowała gmina Niemcza, a w następnej kolejności Łagiewniki i gmina wiejska Dzierżoniów. Graficzną prezentację zmian w licznie ludności poszczególnych gmin Subregionu Masyw Śląży prezentuje wykres powyżej.

Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku w gminach Subregionu ukazuje relację pomiędzy ludnością w wieku produkcyjnym (aktywną i bierną zawodowo) i osobami do 18 i powyżej 60 (kobiety) i 65 (mężczyźni) roku życia. Im więcej osób w wieku produkcyjnym tym większa szansa na uzyskanie wysokich wpływów z podatków do Urzędów Gmin. Osoby w wieku przedprodukcyjnym to kształtujący się kapitał ludzki. Strukturę ludności wg ekonomicznych grup wieku przedstawia wykres poniżej.

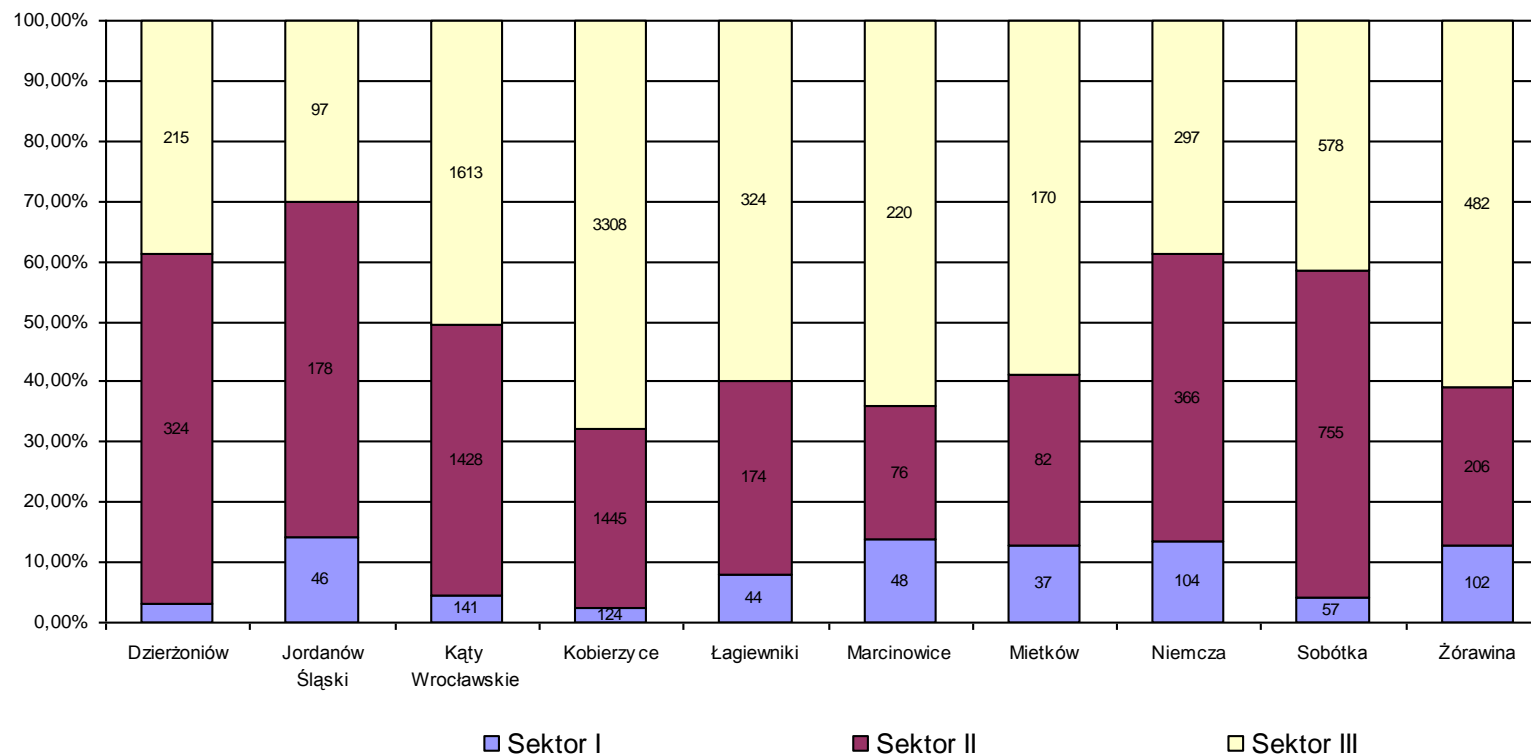
Wykres 15. Struktura ludności wg ekonomicznych grup wieku, dane z 2003 roku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Bank Danych Regionalnych.

Mieszkańcy Subregionu Masyw Ślęży pracują we wszystkich trzech sektorach gospodarki²⁶. Struktura pracujących w danych sektorach w gminach Subregionu wykazuje znaczące różnice. (wykres poniżej)

Wykres 16. Struktura pracujących wg sektorów gospodarki narodowej w gminach Subregionu Ślęża.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Bank Danych Regionalnych.

²⁶ Poszczególne sektory gospodarki obejmują:

- I sektor – rolnictwo, leśnictwo, rybactwo i rybołówstwo;
- II sektor – przemysł wydobywczy, przetwórczy i budownictwo;
- III sektor – usługi: transport, handel, gospodarkę komunalną, oświatę, służbę zdrowia, kulturę, bankowość, turystykę i inną działalność nieprodukcyjną.

Pozytywny wpływ na rozwój turystyki może mieć praca w trzecim sektorze (przy założeniu, że dany obszar dysponuje odpowiednimi warunkami przyrodniczymi i kulturowymi). W gminach Subregionu Masyw Śląży znaczna część osób wykonuje pracę w trzecim sektorze (od 38,6% w Gminie Dzierżoniów do 67,83% w Gminie Kobierzyce). Jest to układ charakterystyczny dla nowoczesnych społeczeństw postindustrialnych.

Istotne znaczenie dla rozwoju agroturystyki może mieć również zatrudnienie w pierwszym sektorze, gdyż obsługa turystów może być najlepszym rozwiązaniem dla małych nierentownych gospodarstw rolnych. Większy odsetek osób pracujących w pierwszym sektorze znajduje się w gminach: Jordanów, Marcinowice, Niemcza, Żórawina i Mietków. Takie działania mogą spowodować powstanie bazy noclegowej na tym terenie.

Ważnym elementem rozwoju regionalnego i lokalnego jest również aktywność osób przedsiębiorczych w tworzeniu i funkcjonowaniu podmiotów gospodarczych. (tabela 3) Liczba podmiotów gospodarczych wpływa bezpośrednio (miejsca pracy, kreatywność przedsiębiorcy) i pośrednio (wpływy z podatków do kasy gminnej, możliwość wspierania działalności organizacji pożytku publicznego).

W gminach Subregionu Masyw Śląży w zależności od położenia, rozwoju infrastruktury i liczby ludności jest zarejestrowanych od 136 (w Gminie Jordanów) do 1723 podmiotów gospodarczych (w Gminie Kąty Wrocławskie).

Inną ważną informacją o wpływie poszczególnych podmiotów gospodarczych na rozwój turystyki jest struktura podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON według sekcji PKD. Strukturę w poszczególnych gminach przedstawia rysunek nr 4. Istotny wpływ na rozwój turystyki mogą mieć między innymi podmioty oznaczone literami: I (hotelarstwo i gastronomia), H (transport), G (handel).

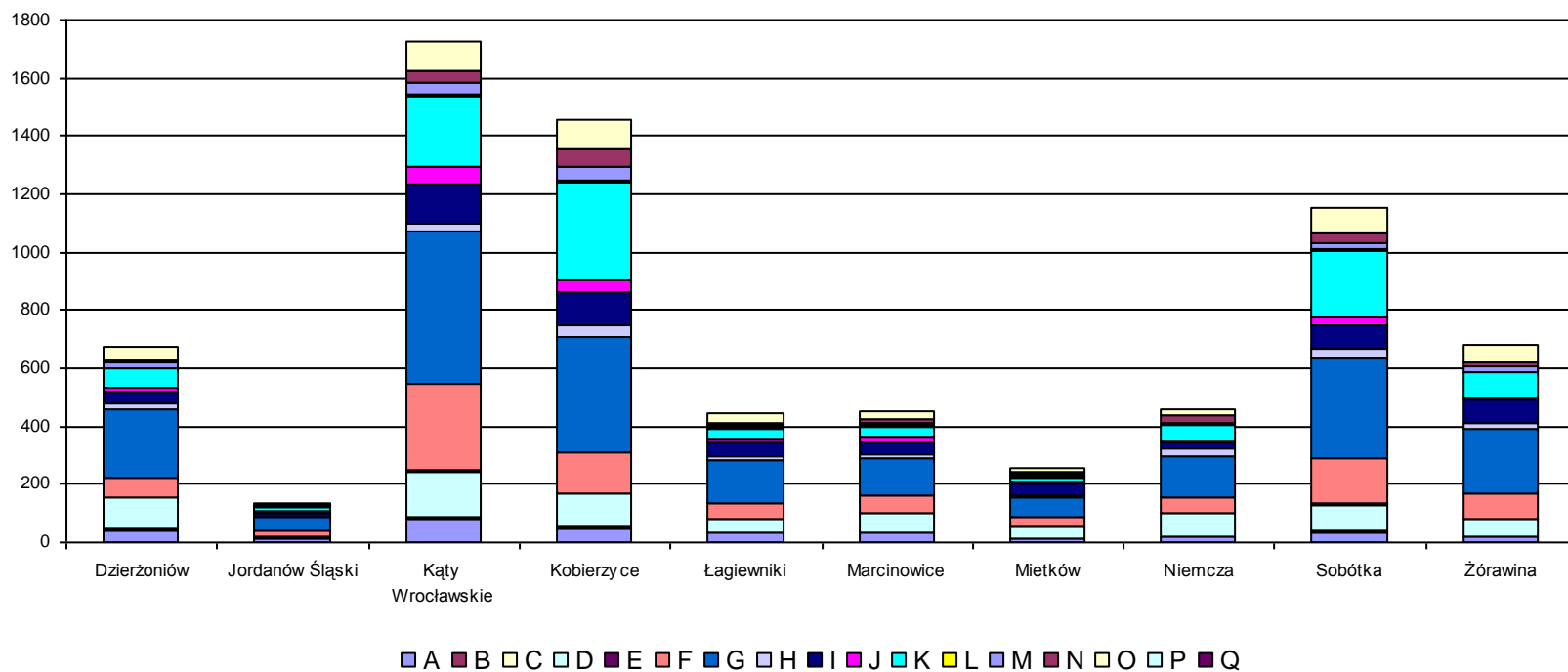
Tabela 43. Charakterystyka podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w Subregionie Śląża w 2007 roku.

Zmienna	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych	Liczba zarejestrowanych podmiotów / 1000 mieszkańców	Liczba zarejestrowanych podmiotów / powierzchnia (km ²)
Woj. Dolnośląskie	308308	107,19	15,46
Pow. Wrocławski	9660	91,47	8,64
Pow. Dzierżoniowski	10626	101,40	22,18
Pow. Świdnicki	17318	108,13	23,37
Dzierżoniów	674	71,93	4,78
Jordanów Śląski	136	44,11	2,39
Kąty Wrocławskie	1723	94,27	9,73

Kobierzyce	1456	103,70	9,77
Łagiewniki	442	60,42	3,54
Marcinowice	451	69,81	4,75
Mietków	259	68,25	3,12
Niemcza	460	76,99	6,39
Sobótka	1152	92,21	8,47
Żórawina	682	85,50	5,68

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

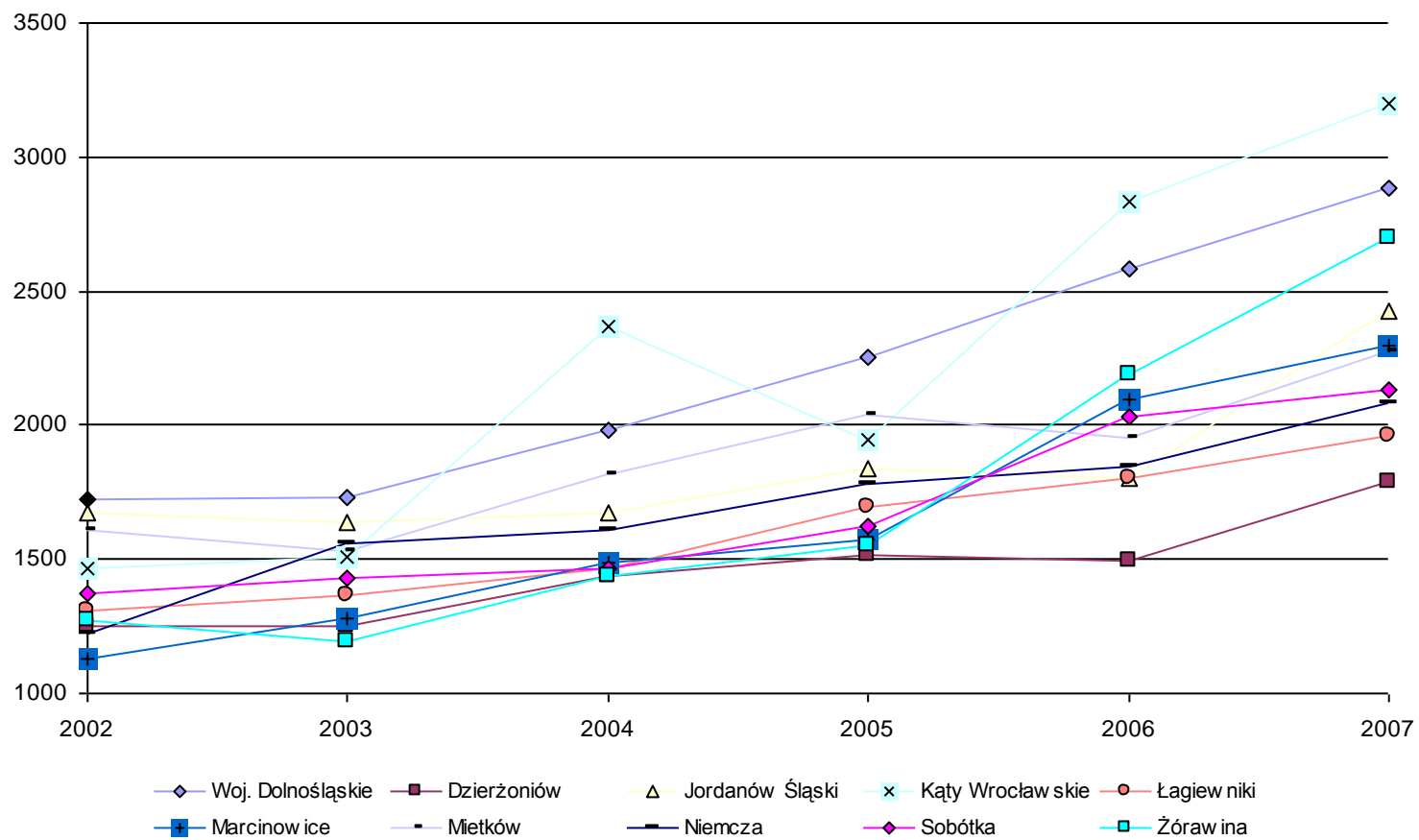
Wykres 17. Struktura podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON wg sekcji PKD w gminach Subregionu Śląza w 2007 roku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Dochody własne budżetów gmin są podstawą do rozwoju lokalnego (w tym rozwoju turystyki). Gminy o wysokich dochodach mogą realizować różnorodne inwestycje, wspierać merytorycznie i finansowo organizacje pożytku publicznego zajmujące się turystyką, sportem i kulturą. W Subregionie Masyw Ślęży znajdują się gminy bardzo zróżnicowane pod względem dochodów. Różnice pomiędzy gminami nie są już tak wyraźne w przypadku dochodów w budżetów gminnych w przeliczeniu na mieszkańca (wyjątek stanowi Gmina Kobierzyce zdecydowanie przewyższająca w tej kwestii pozostałe gminy Subregionu).

Wykres 18. Dochody własne budżetów gminnych w przeliczeniu na mieszkańca w gminach Subregionu Ślęża w latach 2002-2007 (z wyłączeniem gminy Kobierzyce)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

W Subregionie Masyw Ślęży bezrobocie nie stanowi poważnego problemu. Na tym obszarze funkcjonuje wiele firm zatrudniających od kilku do kilkuset pracowników. Liczba osób bezrobotnych jest zdecydowanie niższa niż jeszcze kilka lat temu. Z informacji uzyskanych w wywiadach z liderami lokalnymi w większości gmin Subregiony Masyw Ślęży (oprócz Gminy Niemcza) nie pracują jedynie osoby niezainteresowane uzyskaniem zatrudnienia. Są to osoby nie włączające się w działania społeczności lokalnych, często wykluczone społecznie.

Tabela 44. Charakterystyka bezrobocia rejestrowanego w latach 2003-2007 w gminach Subregionu Ślęża.

Jednostka terytorialna	Liczba bezrobotnych		Dynamika	Stopa bezrobocia	
	2003	2007	2003=100%	2004	2007
Woj. Dolnośląskie	278271	127457	46	24,9	12,7
Pow. Wrocławski	6996	2047	29	19,2	4,6
Pow. Dzierżoniowski	12436	8083	65	31,7	23,7
Pow. Świdnicki	17945	6865	38	26,2	12,1
Dzierżoniów	1116	774	69	b.d.	b.d.
Jordanów Śląski	187	51	27	b.d.	b.d.
Kąty Wrocławskie	1481	272	18	b.d.	b.d.
Kobierzyce	742	295	40	b.d.	b.d.
Łagiewniki	730	462	63	b.d.	b.d.
Marcinowice	699	223	32	b.d.	b.d.
Mietków	307	75	24	b.d.	b.d.
Niemcza	732	500	68	b.d.	b.d.
Sobótka	1168	291	25	b.d.	b.d.
Żórawina	544	185	34	b.d.	b.d.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Informacje na temat rozwoju społeczności lokalnej, jakości życia mieszkańców i aktywności władz lokalnych można uzyskać również z charakterystyki infrastruktury na danym obszarze. Charakterystykę infrastruktury w powiatach Subregionu Masyw Ślęży przedstawia poniższa tabela. Charakterystyka infrastruktury w gminach Subregionu Masyw Ślęży zaprezentowano w tabeli poniżej.

Tabela 45. Charakterystyka infrastruktury Subregionu Masyw Ślęży w 2007 roku²⁷ (porównanie powiatów i województwa dolnośląskiego).

Zmienna	woj. dolnośląskie	Powiat wrocławski	Powiat dzierzoniowski	Powiat świdnicki
Długość dróg powiatowych/100 km ² (dane dla poszczególnych gmin z roku 2003)	91,6	27,1	47,0	36,5
Udział ludności z dostępem do sieci wodociągowej (%)	91,1	87,6	86,6	93,4
Udział ludności z dostępem do kanalizacji (%)	66,9	37,8	66,3	64
Długość sieci kanalizacyjna/100 km ²	36,1	46,7	50,4	36,8
Średnia powierzchnia użytkowa mieszkania (m ²)	66,4	91,2	61,7	65,1
Powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę (m ²)	23,7	28,9	22,5	22,9
Udział komputerów w szkołach podstawowych i gimnazjalnych z Internetem dostępnym dla uczniów (%)	66,3	68,7	71,6	67,1
Liczba łóżek w szpitalach ogólnych/10 tys. Mieszkańców (2007 rok)	45,6	0	22,1	28,1
Liczba udzielonych porad lekarskich udzielone /mieszkańca	4,1	4,2	3,9	3,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Tabela 46. Charakterystyka infrastruktury w gminach Subregionu Masyw Ślęży w 2007 roku²⁸.

Zmienna	Dzierżoniów	Jordanów Śląski	Kąty Wrocławskie	Kobierzyce	Łagiewniki	Marcinowice	Mietków	Niemcza	Sobótka	Żórawina
Długość dróg gminnych /100 km ² (dane dla poszczególnych gmin z roku 2003)	24,1	21,0	20,9	65,5	16,8	8,7	21,0	41,3	32,3	48,3
Udział ludności z dostępem do sieci wodociągowej (%)	84,1	96,1	91	92	78,4	93	88,4	73,1	92,9	87,7
Udział ludności z dostępem do kanalizacji (%)	28,4	0	32	45,1	41,9	14,7	36,9	54,9	51,1	21

²⁷ Część danych pochodzi z 2003.

²⁸ Część danych pochodzi z 2003.

Długość sieci kanalizacyjna/100 km ²	36,8	0	45,9	76,6	13,8	4,1	27,6	44,5	58,3	12,1
Średnia powierzchnia użytkowa mieszkania (m ²)	85,38	89,15	82,13	87,38	85,48	83,36	88,08	68,77	76,19	91,25
Powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę (m ²)	26,07	23,91	27,82	31,25	25,38	23,83	26,22	23,04	24,50	27,59
Udział komputerów w szkołach podstawowych i gimnazjalnych z Internetem dostępnym dla uczniów (%)	48,68	49,2	70,74	69,77	76,74	62,5	70,59	88,78	74,51	50,44

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Regionalnych.

Dobrze rozplanowana sieć dróg gminnych i powiatowych o odpowiedniej jakości nawierzchni, oświetlona i uzupełniona w chodniki oraz ścieżki rowerowe stanowi ważny element rozwoju turystyki w danym regionie. Subregion Masyw Ślęży posiada sieć dróg gminnych i powiatowych o wzrastającej z roku na rok jakości.

2.7.2. Aktywność organizacji lokalnych i regionalnych. Liderzy o społeczności i potencjale rozwoju usług turystycznych.

Aktywność grupowa społeczności lokalnych wzrasta w gminach Subregionu Masyw Ślęży.²⁹ Zaczynają się tworzyć podwaliny społeczeństwa obywatelskiego, takie jak: inicjatywy oddolne, współdziałanie w sprawach istotnych dla społeczności lokalnej, przyjmowanie współodpowiedzialności za funkcjonowanie społeczności i tworzenie warunków dla przyszłych pokoleń. W gminach Subregionu tworzy się coraz więcej stowarzyszeń, które aplikują bądź planują starać się o środki z UE. Aktywność stowarzyszeń jest wspierana przez Urzędy Gmin (wsparcie merytoryczne dotyczące wypełniania wniosków o dofinansowanie i wsparcie finansowe – pomoc w bieżącym funkcjonowaniu, przeznaczenie lokali na działalność stowarzyszeń). Projekty realizowane przez stowarzyszenia, bądź w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego wynikają często z pomysłów mieszkańców poszczególnych gmin zgłaszanych liderom lokalnym (w tym bezpośrednio burmistrzom i wójtom na ich skrzynki internetowe). Stowarzyszenie uczestniczą w programie Leader lub zamierzają przystąpić do czwartej edycji programu.

²⁹ Według informacji uzyskanych w wywiadach z liderami opinii w listopadzie i grudniu 2008.

W Subregionie Masyw Ślęży występują również stowarzyszenia zajmujące się turystyką (tworzenie infrastruktury turystycznej, promocja atrakcji turystycznych). Stowarzyszeniem Subregionalnym jest **Stowarzyszenie Gmin Ślęzańskich**, które realizowało w ostatnich latach projekt „Ślęzańska Odyseja” – Szlakiem historii, legend i kultury ziemi. Celem projektu był rozwój obszarów wiejskich w oparciu o walory turystyczne, środowiskowe i rekreacyjne na terenach gmin Sobótka, Marcinowice, Mietków, Dzierżoniów i Niemcza. Priorytetem łączącym wszystkie gminy objęte projektem było wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i historycznego, naturalnych zasobów przyrody oraz bogatych tradycji rolniczych jako podstawowych kierunków działań w ramach realizacji Pilotażowego Programu Leader +. Stowarzyszenie Gmin Ślęzańskich istnieje od 1998 r. Współpraca gmin w ramach stowarzyszenia polega na wymianie doświadczeń i rozwiązywaniu problemów środowiskowo-infrastrukturalnych.

Stowarzyszenia lokalne istniejące w subregionie to:

Towarzystwo Ślęzańskie (działa od 1991 r.). Zrzesza ludzi zainteresowanych historią i teraźniejszością Sobótki i Masywu Ślęży. Z ważniejszych prac wykonanych przez członków Towarzystwa wymienić należy;

- remont wieży widokowej na Wieżycy,
- ufundowanie granitowych tablic ślęzańskim źródłom
- rekonstrukcja obelisku na Sulistrowickich Skalach
- wydanie druków okolicznościowych i serii pocztówek regionalnych
- odnowienie tablicy pamiątkowej na budynku przy ul. Świdnickiej 7
- nadanie placowi w Lipsku, na którym stoi pomnik ks. J. Poniatowskiego nazwy „Poniatowski Plan”
- odsłonięcie tablicy upamiętniającej udział Wojska Polskiego w Bitwie Narodów pod Lipskiem 1813r. Tablica umieszczona jest na elewacji muzeum historycznego „Torhaus Döllitz” w Lipsku. W ramach Towarzystwa Ślęzańskiego działa Historyczny Oddział Wojskowy Księstwa Warszawskiego 1807-1813. Pierwszy Pułk Strzelców Konnych ks. J. Poniatowskiego, który bierze udział w spotkaniach historycznych na polach bitew z lat 1807-1813.

Towarzystwo Miłośników Niemczy i Ziemi Niemczańskiej. Jego dorobek to:

- wydanie „Monografii Niemczy”,
- Projektu „Ożywiamy zamek św. Jadwigi”,
- „Monografie Przerzeczyna Zdroju”,
- „Pozdrowienia z Niemczy”,

Towarzystwo Przyjaciół Gminy Kobierzyce,

Towarzystwo Ziemi Kąckiej

Oraz wiele innych stowarzyszeń, związków i organizacji (formalnych i nieformalnych).

Z wywiadów przeprowadzonych w gminach Subregiony Masyw Ślęży wynika, że aktywność społeczności lokalnych zaczyna wzrastać (maleje jednocześnie ilość malkontentów prezentujących postawy roszczeniowe). Rośnie poczucie mocy podmiotowej i poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość (wewnątrzsterowność).

Liderzy lokalni o społeczności i potencjale rozwoju usług turystycznych – wyniki badań

Tradycja aktywności grupowej

Z informacji uzyskanych w wywiadach wynika, że:

- tradycji współdziałania lokalnego nigdy nie było (mieszkańcy przyjeżdżający z tych samych okolic chętniej współdziałali ze sobą niż z osobami o innych korzeniach);
- tradycja współdziałania była wcześniej i teraz po przerwie zaczyna się odradzać (istniały kluby sportowe, wspólne inicjatywy mieszkańców, zespoły, koła gospodyń wiejskich);
- tradycja współdziałania zaczyna dopiero się tworzyć (pojawiają się nowe inicjatywy wokół świetlic wiejskich, działania sołectw, kół gospodarstw wiejskich, organizowane są imprezy kulturalne, festyny, pojawiają się działania angażujące w inicjatywy sportowe i kulturalne również ludzi z zewnątrz rozwój aktywności możliwy dzięki wsparciu ze strony władz gminnych i pojawieniu się takich programów jak np. Lider.)

Różne pojmowanie tradycji współdziałania spowodowało, że pojawiły się odmienne zdania na ten temat. Jeśli za tradycją współdziałania uznamy inicjowane i finansowane przez państwo do 1989 r. kluby sportowe, koła gospodyń wiejskich itp. to istniała ona do 1989 r. W tych czasach ze względu na brak konkurencji i rywalizacji w ramach gospodarki, inny charakter pracy, brak bezrobocia i organizowaną współpracę w ramach czynów społecznych, kontakty międzyludzkie w małych miejscowościach były bardziej spontaniczne.

Natomiast w przypadku, gdy pod tym pojęciem rozumiemy oddolne inicjatywy mieszkańców, to w niektórych obszarach może taka tradycja nie występować, bądź rozwijać się dopiero od kilku lub kilkunastu lat przyjmując formę wczesnego społeczeństwa obywatelskiego.

Aktywność indywidualna

Większość mieszkańców Subregionu to osoby aktywne zawodowo (pracujące w znajdujących się na terenie woj. dolnośląskiego przedsiębiorstwach – najczęściej w obrębie powiatu wrocławskiego; pracujący na własny rachunek - często zatrudniający pracowników). Część mieszkańców – w obszarach oddalonych od Wrocławia utrzymuje się nadal z działalności rolniczej (w niektórych wsiach nawet większość). Nieliczne gospodarstwa agroturystyczne powstały już w obrębie Subregionu. Nie są one jednak źródłem utrzymania. Zarobkowanie dzięki turystyce jest zjawiskiem marginalnym nawet w obszarach posiadających odpowiednie walory przyrodnicze i kulturowe. W wybranych miejscach praca dla turystów ma charakter sezonowy lub weekendowy. Wśród osób pracujących są zarówno osoby zaangażowane w pracę, jak i osoby wykonujące czynności zawodowe z konieczności. Nie pojawiają się jednak żadne skargi na pracowników, stąd należy przypuszczać, że większość z nich wykonuje należycie powierzone im zadania. Przedsiębiorcy prowadzący małe i średnie przedsiębiorstwa działają w różnych branżach raczej z pozytywnym skutkiem. Uczestniczą również w projektach realizowanych w ramach sołectw, aktywizując lokalne społeczności w dziedzinie sportu i kultury. W Subregionie mieszkają jednostki szczególnie aktywne, które poprzez indywidualne pomysły i szczególne zaangażowanie inspirują do działania innych mieszkańców społeczności lokalnych.

Aktywność grupowa

Aktywność mieszkańców Subregionu jest ciągle niezbyt wysoka, ale wzrasta. Realizowana w Subregionie w ramach Sołectw, OSP, Zespołów Ludowych, Domów Kultury, Chórów, GCK, LKS, UKS, Związków Pszczelarskich, ZHP i organizacji pozarządowych (przeważnie stowarzyszeń, których liczba wzrasta). W ramach stowarzyszeń ludzie rzeźbią, haftują, produkują wina, organizują imprezy, Stowarzyszenia albo już korzystają z programu Lider, albo zamierzają z niego skorzystać. Prężnie działają stowarzyszenia emerytów. Towarzystwa zajmujące się rozwojem lokalnym i turystyką to m.in.: Towarzystwo Ślązańskie, Towarzystwo Ziemi Niemczańskiej, Towarzystwo Ziemi Kąckiej. Duże zainteresowanie wędkarstwem – dużo osób zrzeszonych w Polskim Związku Wędkarskim. W ramach Lidera mieszkańcy regionu wkopywali tablice informacyjne z niedźwiedziem (tekst i zdjęcia z historii poszczególnych miejscowości). Zaangażowanie wielu mieszkańców w organizację dożynek (imprez na które chętnie przyjeżdżają osoby spoza Subregionu) -promowanie produktów lokalnych, występy zespołów ludowych, projekty realizowane w ramach kół gospodyń wiejskich. Aktywność grupowa – działania podejmowane przez Urzędy Władze próbują zaktywizować miejscową ludność poprzez organizowanie szkoleń, doradztwa z zakresu pozyskiwania środków z Unii Europejskiej (i innych instytucji), dofinansowywania działań służących rozwojowi społeczności lokalnych, pomysłów z zakresu kultury, sportu i turystyki (festyny, turnieje, cykliczne imprezy promujące produkty regionalne).

2.7.3. Aktywność samorządów w pozyskiwaniu funduszy UE

Aktywność samorządów w kwestii pozyskiwania środków z UE zostanie omówiony na podstawie wyników rankingu Europejska Gmina – Europejskie Miasto. W nowej edycji rankingu Europejska Gmina – Europejskie Miasto 2008 wyróżniającego samorzady, na obszarze których osiągnęte są największe sukcesy w pozyskiwaniu środków unijnych, gminy z Subregionu Masyw Śląży uzyskały wartości przedstawione w poniższej tabeli 7.³⁰

Tabela 47. Gminy subregion w rankingu Europejska Gmina – Europejskie Miasto.

Gmina	Miejsce w rankingu na 170 gmin/miast*	Wartość dofinansowania z UE razem w PLN	Wartość dofinansowania z UE na głowę w PLN	Liczba projektów	Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw	Rozwój zasobów ludzkich	ZPORR	Fundusz Spójności	Interreg
Gmina Jordanów	147	626,9	205,89	11	0	0	0	0	0
Gmina Kąty Wrocławskie	20	25028,8	1386,48	34	4534,3	0	19018,6	0	0
Gmina Kobierzyce	94	6538,2	477,42	40	815,8	0	4099,6	0	0
Gmina Łagiewniki	87	3906,3	535,7	26	0	217,3	2098,7	0	0
Gmina Marcinowice	119	2036	314,78	25	0	491	51,6	0	0
Gmina Mietków	34	5450,4	1397,53	24	229,3	0	3756,9	0	0
Gmina Niemcza	70	3127,3	520,27	11	143,4	217,3	0	0	344,7

³⁰ Druga edycja Rankingu Europejska Gmina - Europejskie Miasto . W tym przedsięwzięciu uwzględniane są wszystkie programy unijne, których beneficjentami są nie tylko władze samorządowe i podległe im jednostki organizacyjne, ale także przedsiębiorcy i organizacje społeczne. Ranking obejmuje projekty podpisane do końca 2007 roku (bez projektów przedakcesyjnych). Podstawą są dane zgromadzone w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego, które objęło patronat nad naszym przedsięwzięciem. Wyniki rankingu ogłaszane są w trakcie czterech spotkań regionalnych. Podstawą do oceny jest wartość przyznanej pomocy z UE, liczba realizowanych projektów oraz liczba mieszkańców. Dane pochodzą z dokumentacji Ministerstwa Rozwoju Regionalnego i obejmują umowy podpisane do końca 2007 roku (bez programów przedakcesyjnych); www.gazetaprawna.pl

Gmina Sobótka	151	2231,1	180,21	25	1083,6	0	111,2	0	0
Gmina Żórawina	Brak w rankingu	5005,9	631,26	21	9,5	0	153,5	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z dokumentacji Ministerstwa Rozwoju Regionalnego uzyskanych ze strony www.gazetaprawna.pl, * (kryteria: liczba projektów, wartość dofinansowania z UE, liczba ludności)

Gminy Subregionu Masyw Ślęży oceniano w kilku kategoriach. Wśród dolnośląskich gmin i miast najwyżej oceniono Gminę Dzierżoniów (miejsce w rankingu ze względu na kryteria: liczba projektów, wartość dofinansowania z UE, liczba ludności) – 14 miejsce w woj. dolnośląskim. Na dalszych miejscach znalazły się gminy: Kąty Wrocławskie (20 miejsce), Mietków (34 miejsce) i inne. Najwyższą wartość dofinansowania z UE uzyskała do roku 2007 (włącznie) Gmina Kąty Wrocławskie. Dofinansowanie z UE na głowę wśród gmin Subregionu Masyw Ślęży było również najwyższe w przypadku Gminy Kąty Wrocławskie. Największą liczbę projektów finansowanych z EU zrealizowały gminy Dzierżoniów i Kobierzyce (zdecydowanie najmniejszą liczbę projektów zrealizowano w gminach Jordanów i Niemcza).

W Gminie Dzierżoniów zrealizowano projekty w ramach programów: SPO – ROL. W gminach Kąty Wrocławskie, Kobierzyce, Mietków, Sobótka i Żórawina projekty z programów: Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw i ZPORR. W gminie Łagiewniki i Marcinowice projekty w ramach Rozwoju Zasobów Ludzkich i ZPORR. W Gminie Niemcza projekty z programów: Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw, Rozwój Zasobów Ludzkich i Interreg.

Aktywność podmiotów (urzędów gmin, przedsiębiorców i organizacji pozarządowych) zlokalizowanych na obszarze Subregionu Masyw Ślęży jest niezbyt wysoka (w porównaniu z innymi gminami w woj. dolnośląskim).

Z informacji uzyskanych w wywiadach z liderami opinii wynika, że taka sytuacja ma ulec zmianie w najbliższym czasie. Zaangażowanie Urzędów Gmin w działalność aktywizującą społeczność lokalną, udzielanie porad w kwestii pozyskiwania funduszy z UE oraz powoływanie się na pozytywne przykłady wykorzystania środków unijnych może spowodować zdecydowany wzrost zainteresowania działaniami wspieranymi przez UE.

2.7.4. Aktywność usługodawców turystycznych

Na terenie subregionu działa kilkudziesięciu usługodawców turystycznych w dwóch kategoriach: pośredników turystycznych oraz właścicieli bazy noclegowej. Jak możemy to zauważyć w porodrodziale wyżej według kategorii PKD tych działających w sekcji H przedsiębiorstw jest znacznie więcej. Przedsiębiorstwa wykazują bardzo zróżnicowane podejście do działalności w tym działań promocyjnych. Zauważa się brak zainteresowania współpracą sieciową, a działalność ta koncentruje się wokół własnych obiektów w oderwaniu od walorów otoczenia i interakcji z innymi podmiotami gospodarczymi, władzami gminnymi i społecznością lokalną. Potwierdzeniem tej tezy jest brak jakichkolwiek więzów w formie lokalnych stowarzyszeń gospodarczych. Również działalność na polu promocji jest silnie zróżnicowana pod względem intensywności i jakości działań. Jest pewna grupa podmiotów wyróżniających się na tym polu: Pałac Krobielowice, Pałac Krasków, Ślęzański Młyn. Pozostałe podmioty nie wykazują przemyślanych i szerokich działań na tym polu. Co więcej uzyskanie nawet prostych informacji o usługach napotyka na opór ze strony pracowników.

Wnioski z całego rozdziału: (propozycje na przyszłość według wskazań Liderów Opinii Publicznej):

- Tworzenie świetlic skupiających miejscową ludność organizujących różnorodne imprezy (z których mogłyby korzystać również osoby przyjezdne) np. Marcinowice.
- Rozwój turystyki weekendowej dzięki zagospodarowaniu terenów zaniedbanych (np. okolic Kwarcowej Góry – można tam organizować Święto Kwitnących Sadów), stworzenie małej infrastruktury (miejsc biwakowyc, miejsc parkingowych), wykorzystanie dróg polnych dla tras rowerowych np. Szczepanów – Biała,
- Przygotowanie i oznakowanie szlaków rowerowych i połączenie ich w sieć,
- Przekonanie mieszkańców, że można zarabiać na turystach – wskazanie dróg pozyskiwania środków, możliwości promocji,
- Tworzenie miejsc spotkań w centrach wsi,
- Centrum węzłowe dla trystyki rowerowej w Jodłowniku,
- Stworzenie centrum turystycznego z polem golfowym np. okolice Jędrzejowic
- Realizacja przystani kajakowych na rzekach Ślęzy i Bystrzycy,
- Odbudowa zamku w Niemczy i stworzenia centrum turystycznego z hotelem, polem golfowym,
- Stworzenia ośrodka turystyki weekendowej w Cichej Dolinie,
- Projekt żeglarski w Mietkowie (tymczasowo przystań Ślęzan).

2.8. Analiza SWOT

Tabela 48. Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
<p>Atrakcyjność Turystyczna/ walory przyrodnicze i kulturowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Łagodny klimat sprzyjający wydłużaniu sezonu turystycznego ▪ Zróżnicowane ukształtowanie powierzchni zapewniające możliwości uprawiania turystyki kwalifikowanej pieszej i rowerowej amatorskiej i profesjonalnej ▪ Sieć hydrograficzna umożliwiającą uprawianie turystyki kajakowej znaczny potencjał rozwojowy m.in., na Bystrzycy, Ślęza ▪ Największy zbiornik wodny na Dolnym Śląsku umożliwiający uprawianie rekreacji przybrzeżnej, żeglarstwa, surfingu jedyny potencjał na taką skalę na Dolnym Śląsku również poprzez swój kształt ▪ zalane wyrobiska pokopalniane (Chwałków, Strzeblów) stwarzają warunki dla uprawiania turystyki kwalifikowanej (nurkowanie); ▪ Duże walory przyrodnicze obszaru m.in. trzy Parki Krajobrazowe m.in. bogaty zespół florystyczny w Masywie Ślęzy. Bardzo wartościowa kolekcja dendrologiczna, tradycja i popularność Arboretum w Wojsławicach. oraz rezerwaty przyrody. ▪ Duży obszar Natury 2000 ▪ Ciekawe wystąpienia geologiczne kwalifikujące powstanie ciekawych szlaków geologicznych ▪ Bogate siedlisko ptaków /Zalew Mietkowski/ może być wykorzystane do tzw. <i>bird watchingu</i> ▪ Różnorodny świat fauny stwarza możliwości rozwoju oferty edukacyjnej dla szkół ▪ w oparciu o bogactwo ważnych wydarzeń historycznych można z powodzeniem rozwijać cykle imprez historycznych z inscenizacjami, turniejami, jarmarkami, etc.; 	<p>Atrakcyjność Turystyczna/ walory przyrodnicze i kulturowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nieregularny stan wód na Bystrzycy, Ślęzy, Czarnej Wodzie i Strzegomce ograniczający możliwości regularnego uprawiania kajakarstwa ▪ zły stan obiektów historycznych np. w gminie Kąty Wrocławskie ▪ nierozwiązane problemy środowiskowe (odpady – dzikie wysypiska, gospodarka wodno-ściekowa) ▪ Nierównomierny poziom zalesienia gmin ▪ Znaczne zróżnicowanie florystyczne na obszarze gmin. Bardzo bogaty florystycznie Masyw Ślęzy oraz nieco uboższe obszary pozostałych, gmin, ▪ Słaba promocja, rozpoznawalność oraz oznakowanie Parków Krajobrazowych zlokalizowanych na obszarze subregionu ▪ Brak ścieżek edukacyjnych w Parkach Krajobrazowych i rezerwatach ▪ Brak zagospodarowania w infrastrukturę przybrzeżną rzeki Bystrzycy, Ślęza. ▪ Słabe zagospodarowanie, rozpoznawalność oraz oznakowanie OCHK Wzgórz Strzelińskich i Niemczańskich. ▪ należy w szczególności jednolity dla Subregionu sposób oznaczyć miejsca o znaczeniu historycznym ważne są również plenerowe imprezy wizerunkowe ▪ Zaniebane i popadające w ruinę pałace zlokalizowane na terenie subregionu, rozparcelowane i o nieuregulowanej gospodarce lokalowej ▪ Większość zabytków architektury sakralnej i świeckiej pomimo swojej wartości jest trudno dostępna ▪ Brak zagospodarowania turystycznego obiektów przemysłowych i technicznych

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Trzy ciekawe obiekty sakralne w Sulistrowiczkach, Sośnicy oraz Kiełczynie, Sanktuarium Św. Anny w Sobótce, Stoszków mogące pełnić rolę miejsc pielgrzymkowych, ciekawe rozwiązanie architektoniczne w Żórawinie, renesansowe i barokowe epitafia przy kościele w Przerzecznynie. ▪ Kilka obiektów historycznych spełnia również funkcje hotelowe np. Krasków, Krobielowice czy Górka co zwiększa możliwości poznania tych obiektów ▪ Duży przegląd myśli architektonicznej w dziedzinie pałaców i założeń parkowych ▪ Liczne obiekty przemysłowe stwarzające możliwości wyznakowania ciekawych produktów liniowych. ▪ znane w kraju i zagranicą jedyne w swoim rodzaju stanowiska archeologiczne stanowiące wizytówkę regionu, kolebka Śląska Obszar Śląży oraz Niemczy. Muzeum Regionalne w Sobótce z ekspozycją archeologiczną zwiększa ten potencjał. Duża ilość najstarszych rzeźb kultowych w Polsce i w Europie. Relikty kultu Słońca i Księżycy ▪ dziedzictwo wielokulturowości, ▪ ciekawe i liczne w porównaniu z innymi subregionów produkty lokalne, załączki tworzenia produktów turystycznych w oparciu o tradycyjną obrzędowość ▪ Istnienie licznych imprez o znaczeniu gminnym ▪ Atrakcyjne tereny dla turystyki konnej, wodnej, pieszej, rowerowej 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zaledwie jedna jednostka działająca na polu muzealnictwa ▪ Brak oznakowania obiektów archeologicznych oraz jakiegokolwiek zaplecza turystycznego oraz imprez plenerowych ▪ Brak wspólnego kalendarza imprez o charakterze lokalnym skierowanych do turystów. ▪ Istnieje szereg ciekawych legend i podań na których można budować produkty turystyczne nie ma odzwierciedlenia w takim działaniu ▪ Brak punktów informacji turystycznej ▪ Brak wspólnego produktu turystycznego promocji zewnętrznej poza Dolnym Śląskiem.
<p>Infrastruktura turystyczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ W porównaniu do gmin sąsiadujących z Wrocławiem w zasięgu metropolitalnym bazę noclegową w gminach subregionu należy ocenić jako najliczniejszą. ▪ Istnieje spory potencjał obiektów świadczących usługi gastronomiczne ▪ Oferta ośrodków jeździeckich ▪ Duża sieć szlaków pieszych, rozwijająca się sieć szlaków rowerowych ▪ Gościnność i otwartość mieszkańców dla ruchu turystycznego ▪ Niska cena w dziedzinie turystyki kwalifikowanej ▪ Duża gęstość dróg lokalnych, międzygminnych 	<p>Infrastruktura turystyczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Baza noclegowa w niewielkim stopniu skategoryzowana o niskiej jakości ▪ Lokalizacja punktów gastronomicznych nie jest powiązana z miejscami, w których koncentruje się ruch turystyczny i rekreacja. ▪ brakuje hoteli o wyższym standardzie i szerszym zakresie dostępnych usług, takich jak fitness, wellness, spa,. Istniejące obiekty stosunkowo rzadko mają możliwości świadczenia również prostszych usług dodatkowych: np. wypożyczenie roweru. ▪ Większość obiektów, pomimo swej powszechnej dostępności, ma charakter lokalny. Potencjał w tej dziedzinie w różnym stopniu został wykorzystany przez gminy.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niedostatek szlaków turystycznych z punktami dla turystów (infrastruktura plus oferta) w tym mała ilość infrastruktury towarzyszącej przy istniejących szlakach, miejsc odpoczynkowych etc. ▪ Niezagospodarowane turystycznie cieki i zbiorniki wodne. ▪ Obiekty historyczne w małym stopniu funkcjonują promocyjnie i produktowo w ofercie obiektów hotelowych i gastronomicznych ▪ Brak operatora turystycznego, posiadającego przygotowaną ofertą programową dot. przyjazdu i pobytu dla turystów zagranicznych. Subregion jest słabo widoczny wśród odwiedzających Dolny Śląsk jako ważna destynacja. ▪ Większość wycieczek, zwłaszcza szkolnych, prowadzona jest bez opieki przewodnickiej ▪ duży odsetek turystów z własnym środkiem transportu i brak parkingów ▪ brak standaryzacji obiektów i dostosowania ich oferty do segmentów ruchu turystycznego ▪ Niska dostępność do bankomatów, toalet, słaba częstotliwość lokalnego transportu ▪ Utrudniony dojazd do celu podróży w subregionie, ▪ Niski stan oznakowania dróg i obiektów w znaki informacji turystycznej ▪ Niski stan jakości dróg ▪ Brak połączeń komunikacji publicznej pomiędzy gminami
<p>Dominujące formy turystyki:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Duże zainteresowanie wypoczynkiem biernym oraz uprawianiem turystyki kwalifikowanej, duża zbieżność z potencjałem regionu, tymi formami, które nie wymagają dużych nakładów inwestycyjnych ▪ Duży poziom powrotów na obszar subregionu ▪ Wysoki poziom zadowolenia z pobytu ▪ Wysoki udział w turystyce w subregionie osób młodych z większym niż przeciętna dla województwa dochodem ▪ Gościnność mieszkańców 	<p>Dominujące formy turystyki:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Duża monokultura odwiedzających z Dolnego Śląska i przede wszystkim Wrocławia ▪ Ruch turystyczny w subregionie charakteryzuje bardzo niekorzystna sezonowość ze szczytem w miesiącach letnich, i w miesiącach posezonowych i przedsezonowych czerwcu, maju, oraz wrześniu i październiku. ▪ Duże kolonie domków letniskowych, generuje ruch turystyczny głównie z Wrocławia, nie korzystający z usług turystycznych ▪ Duży udział turystów jednodniowych ▪ Niski stosunek poziomu jakości do ceny usług noclegowych w mniejszym stopniu gastronomicznych ▪ Niska postrzegana przez turystów dostępność bankomatów oraz transportu publicznego ▪ Nierównomierne rozmieszczenie obszarów recepcji ruchu

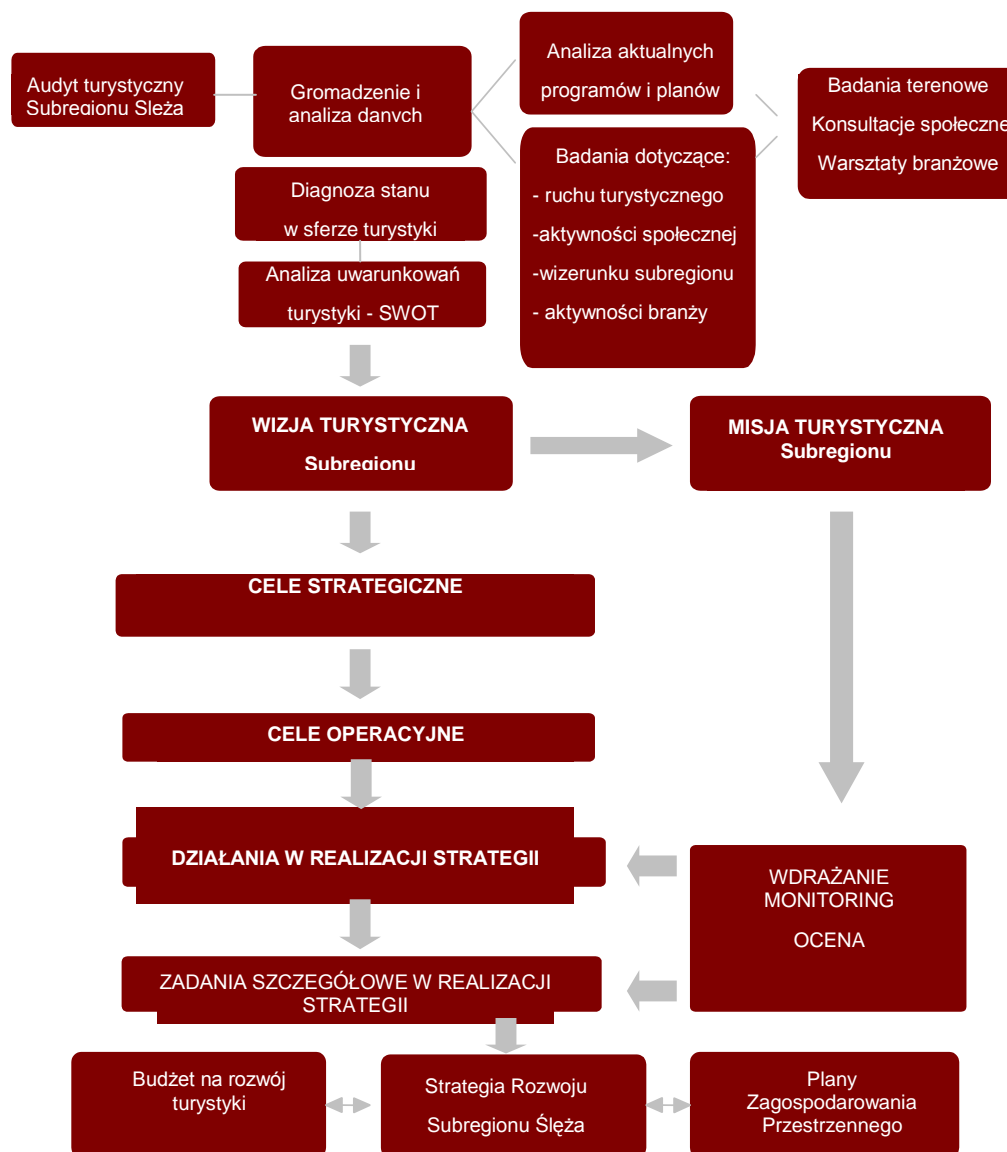
	turystycznego
<p>Aktywność społeczności lokalnej subregionu i branży:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozwijająca się aktywność społeczna ▪ istniejące silne ośrodki gospodarcze z dominującą rolą Kobierzyc pod względem ilości i jakości inwestycji przemysłowych ▪ konkretne plany inwestycyjne związane z turystyką ▪ niski poziom bezrobocia 	<p>Aktywność społeczności lokalnej subregionu i branży:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ niska świadomość ekologiczna mieszkańców ▪ niska świadomość wśród mieszkańców możliwości zarabiania na turystyce ▪ niski poziom dochodów wielu gmin poniżej średniej dla województwa ▪
Szanse	Zagrożenia
<p>Makrootoczenie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ pozyskanie środków zewnętrznych w tym z UE, /RPO, Leader/ ▪ lepsze skomunikowanie z Wrocławiem, budowa AOW ▪ Duże prawdopodobieństwo lokalizacji centrum treningowego, wpływ promocyjny, i infrastruktura sportowo – rekreacyjna. ▪ Silne środowisko wodniackie we Wrocławiu ▪ Popularyzacja turystyki rowerowej i turystyki aktywnej na Dolnym Śląsku <p>Mikrootoczenie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Istnienie biznesplanów inwestycji hotelarskich i konferencyjnych /4 inwestycji w sferze planów, 2 w trakcie realizacji/. ▪ Tworzenie ścieżek edukacyjno – ekologicznych ▪ Infrastruktura kolejowa zainteresowanie UMWD ▪ Przekształcenie obszaru Masywu Ślęży w jedyny w Polsce Geopark /uzyskanie rekomendacji UNESCO/ ▪ Silna działalność fundacji i stowarzyszeń w dziedzinie tworzenia jednostek paramuzealnych .i poszerzenia oferty kulturalnej ▪ Szereg stowarzyszeń działających na styku kultury i turystyki ▪ Rozszerzenie oferty o imprezy folklorystyczne 	<p>Makrootoczenie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ brak zachęt dla prywatnych inwestorów ▪ Kryzys gospodarczy ▪ aglomeracja Wrocławia – obszar subregionu traktowany jako noclegowisko i lotnisko ▪ Oferta konkurencyjnych regionów sąsiadujących, zwłaszcza górskich, oraz dla np. Mietkowa Południowej Wielkopolski <p>Mikrootoczenie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Znaczne ograniczenia inwestycyjne na terenach Natura 2000 ▪ ograniczone środki na inwestycje ▪ niekontrolowany wzrost liczby turystów negatywnie wpływający na walory obszaru ▪ obawa mieszkańców odnośnie zagrożenia wynikającego ze strony ludności nowozamieszkałej.

<ul style="list-style-type: none">▪ prorozwojowa polityka samorządu▪ współpraca instytucji i podmiotów z obszaru na rzecz rozwoju turystyki▪ stworzenie sieci ścieżek rowerowych▪ planowane inwestycje poszerzające produkt turystyczny o segment konferencji i profesjonalnego sportu▪ rozwój bazy agroturystycznej	
--	--

Źródło: Opracowanie własne

3. Kierunki programu rozwoju turystycznego regionu

Rysunek 15. Planowanie strategiczne Subregionu Śląża

Źródło: Opracowanie własne

Schemat pracy nad strategią i określenia celów strategicznych, opracowań oraz zadań do realizacji został zaprezentowany na rysunku powyżej

3.1. Założenia strategiczne realizacji programu

Analiza potencjału turystycznego miasta i jego sytuacji społeczno-gospodarczej, badania ankietowe, pogłębione wywiady z liderami opinii publicznej oraz wyniki dyskusji i konsultacji w różnorodnych organizacjach i środowiskach, a także analiza SWOT stanowią rzetelną podstawę do określenia wizji, misji oraz celów strategicznych, operacyjnych, działań i zadań dla Subregionu w obszarze szeroko pojmowanego rozwoju turystyki.

3.1.1. Wizja i misja turystyczna regionu

Wizja to pożądaný obraz przyszłej, odnoszącej się do następnego pokolenia, sytuacji lokalnej społeczności miasta we wszystkich istotnych wymiarach – komponentach rozwoju społeczno-gospodarczego. Wskazuje ona, przede wszystkim główne wyzwania, przed którymi stoi Subregion, co stanowi podstawę określenia celów strategicznych jej działania

WIZJA SUBREGIONU ŚLĘŻA

Subregion Śleży jest dobrze znanym w kraju i zagranicą, jako kolebka kultury słowiańskiej, atrakcyjnym i przyjaznym wszystkim miejscem, doskonałym do uprawiania różnorodnych form turystyki, sportu i rekreacji. Na obszarze Subregionu funkcjonuje wysokiej jakości infrastruktura turystyczna, a usługi świadczone są na najwyższym poziomie jakości. Rozwój przebiega w sposób zrównoważony w wymiarach: społecznym, ekonomicznym oraz środowiskowym

- Głównymi cechami Subregionu Śleża są: gościnność i otwartość jego mieszkańców, potencjał społeczny, ekonomiczny, turystyczny i różnorodność kulturowa, istniejąca infrastruktura, dogodne położenie geograficzne oraz dostępność komunikacyjna
- Funkcja turystyczna stawać się powinna równorzędną dziedziną gospodarki wszystkich gmin Subregionu Śleża, generując określone dochody, miejsca pracy, stanowiącą źródło dumy mieszkańców, powodującą wzrost prestiżu Subregionu i utożsamienie się mieszkańców z wytyczanymi celami

- Dla samorządów Subregionu Śląza rozwój turystyki jest ważnym źródłem dochodów i podstawą realizacji podejmowanych działań. Rozwój turystyki, oparty na stabilnym systemie organizacyjno-monitorującym, jest harmonijny i opiera się na zasadach zrównoważonego rozwoju. Udział w wysokim poziomie życia codziennego, różnorodności form pracy, edukacji, nauki, rozrywki, wypoczynku i rekreacji jest powszechny i ogólnie dostępny
- Subregionu Śląza ma własny wyraźny wizerunek, odróżniający go od innych centrów turystycznych, wpływający z potencjału turystycznego, tradycji kulturowej, poziomu edukacji oraz aktywności mieszkańców. Mieszkańcy mają dogodne warunki do rozwoju i realizacji swoich celów, zaś turyści czerpią satysfakcję z udanego pobytu. Przedsiębiorcy i inwestorzy cieszą się dobrymi, klarownymi i stabilnymi warunkami prowadzenia działalności gospodarczej
- Nowoczesność, innowacyjność i najwyższa jakość są wyróżnikiem gospodarki Subregionu Śląza. Nowoczesne zaplecze hotelowe, konferencyjne, funkcjonalne ośrodki kultury, zadbana zieleń i zagospodarowane szlaki turystyczne, sprawny system komunikacji publicznej, wspólne, całoroczne kalendarium wydarzeń oraz imprez kulturalnych i sportowych o zasięgu ponadregionalnym,
- Subregion Śląza stanowi cel podróży dla turystów zainteresowanych poznawaniem materialnego i duchowego dziedzictwa kultury europejskiej.
- Subregion Śląza sprzyja rozrywce, wypoczynkowi i rekreacji, w oparciu o powszechnie dostępne, nowoczesne zaplecze i infrastrukturę
- Subregion Śląza z powodzeniem ogniskuje ruch turystyczny, rekreacyjny i sportowy, wspierany poprzez kompleksowe działania, w ramach przejrzystego i łatwo dostępnego systemu promocji, wespół ze sprawnie działającą informacją turystyczną

Aby sprostać temu, co prezentuje Strategia, potrzebna jest misja, jednocząca wszystkich zainteresowanych osiągnięciem tego, co zawarte jest w wizji. Wymaga to przełamania licznych barier mentalnych i organizacyjnych, stereotypów i uprzedzeń.

Misja jest deklaracją środowisk, instytucji lub organizacji podejmujących realizację wizji rozwoju Subregionu. Opisuje przyjmowane przez nie strategiczne zasady i podstawowy sposób urzeczywistniania, realizacji wizji. Podstawowe znaczenie ma misja Subregionu Śląza, odpowiadająca m.in. na pytanie, w jaki sposób będzie realizował materialne założenia strategii: wizję rozwoju, cele strategiczne³¹ i cele operacyjne³², programy i zadania.

³¹ **Cele strategiczne** – wynikają z wizji rozwoju i są jej konkretyzacją. Cele te wyznaczają kierunek działania podmiotów życia społecznego i gospodarczego miasta. Są to cele długookresowe, określające, co można obecnie zrobić, aby zwiększyć przyszłe możliwości i zapewnić konkurencyjność miasta w dłuższym horyzoncie czasowym

³² **Cele operacyjne** – stanowią kierunkowe rozwinięcie celów strategicznych i charakteryzują się bliższym od nich horyzontem czasowym ich osiągnięcia. Realizacja celów operacyjnych warunkuje osiągnięcie strategicznych celów rozwoju. Powinny one zostać sformułowane w taki sposób, aby były osiągalne i mierzalne. Narzędziem ich realizacji są programy sektorowe.

MISJA SUBREGIONU ŚLĘŻA

Jesteśmy liderem reprezentującym Subregion Śleża, w oparciu o wzajemne zaufanie i partnerską współpracę pomiędzy samorządami, organizacjami społecznymi, przedsiębiorcami i mieszkańcami Subregionu Śleża, dążymy do stworzenia dogodnych warunków do życia, wypoczynku oraz zrównoważonego rozwoju, bazując na lokalnych walorach naturalnych, przyrodniczych oraz historii i tradycyjnej gościnności.

Poprzez swe dogodne położenie geograficzne, historię i teraźniejszość: gościnność jej mieszkańców, przedsiębiorczość i gospodarność, niepowtarzalną atmosferę, zróżnicowane, wielorakie walory i atrakcje turystyczne, oraz wysoką jakość i standardy infrastruktury, Subregion Śleża z sukcesem zaspokaja różnorodne potrzeby mieszkańców, turystów i przedsiębiorców.

Sukcesywny rozwój infrastruktury, organizacji i metod zarządzania oraz edukację i informację, Subregion Śleża staje się coraz bardziej atrakcyjnym i przyjaznym dla wszystkich. Te komponenty sprzyjają rozwojowi turystyki i czynią ofertę turystyczną Subregionu - markową i dobrze rozpoznawalną, nie tylko na Dolnym Śląsku, w kraju ale i w Europie.

3.1.2. Cele strategiczne, operacyjne, działania i zadania

Poniżej prezentujemy schemat planowania celów w Subregionie „Śleża”.

Rysunek 16. Planowanie celów strategicznych i operacyjnych dla Subregionu Ślęża

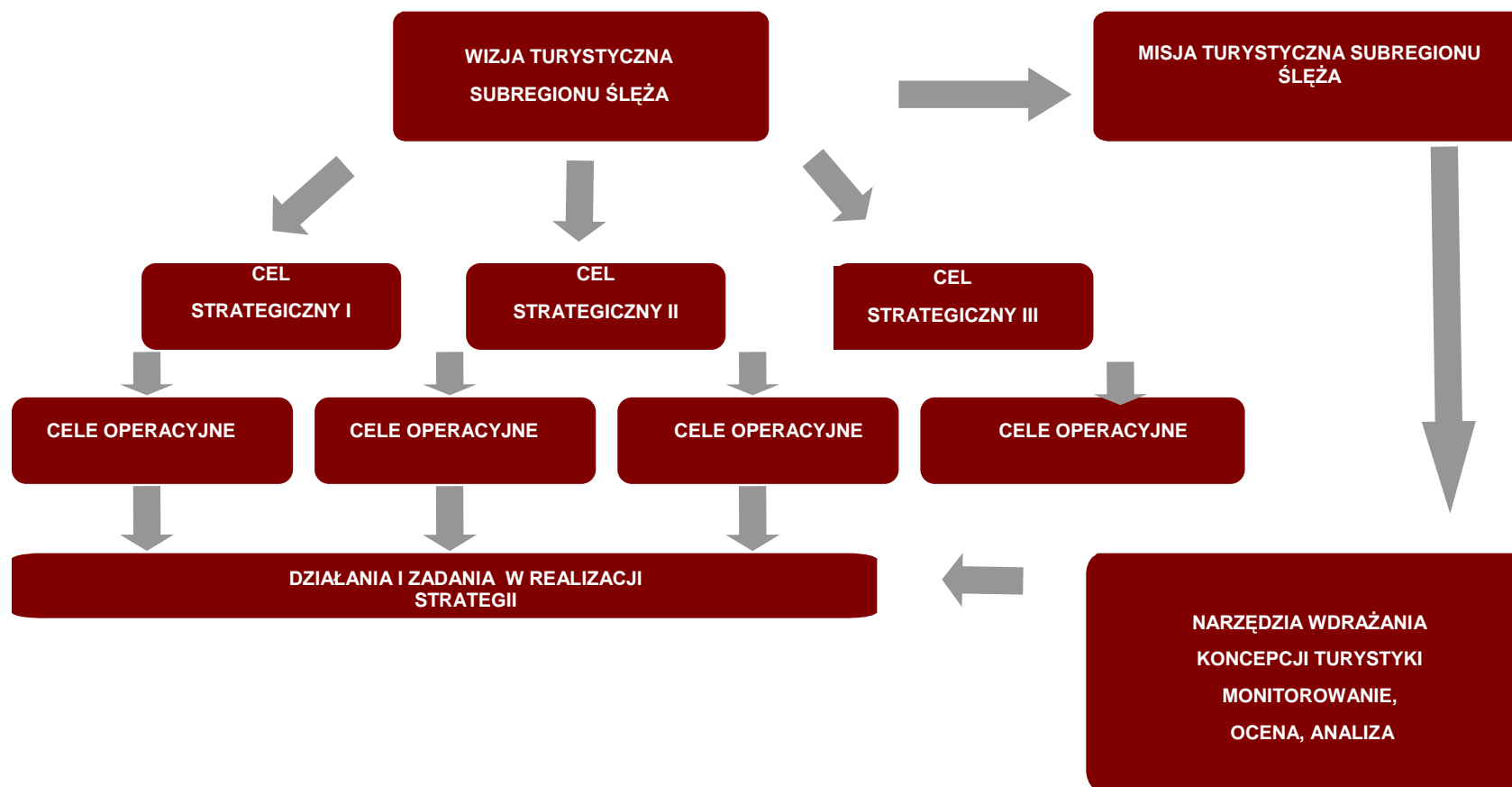

Tabela 49. Cele strategiczne

CEL STRATEGICZNY I-	TWORZENIE I PROMOCJA OFERTY TURYSTYCZNEJ W OPARCIU O WALORY PRZYRODNICZO-KULTUROWE REGIONU
CEL STRATEGICZNY II	PODJĘCIE WSPÓŁPRACY PRZEDSIĘBIORCÓW, ORGANIZACJI NGO ORAZ MIESZKAŃCÓW SUBREGIONU NA RZECZ ROZWOJU JEGO OFERTY TURYSTYCZNEJ
CEL STRATEGICZNY III	STWORZENIE INFRASTRUKTURALNYCH PODSTAW ROZWOJU TURYSTYKI W OPARCIU O SPECYFIKĘ PRODUKTU LOKALNEGO

Tabela 50. Cele operacyjne w ramach celu strategicznego I

CEL STRATEGICZNY I TWORZENIE I PROMOCJA OFERTY TURYSTYCZNEJ W OPARCIU O WALORY PRZYRODNICZO-KULTUROWE REGIONU	CEL OPERACYJNY I-1	Rozwój szlaków turystycznych oraz ich zintegrowanej oferty wraz z budową infrastruktury towarzyszącej
	CEL OPERACYJNY I-2	Stworzenie kompleksowej oferty turystyki rowerowej <ul style="list-style-type: none"> ▪ Wsparcie powstawania wypożyczalni rowerów i serwisów
	CEL OPERACYJNY I-3	Stworzenie kompleksowej oferty turystyki aktywnej i kwalifikowanej <ul style="list-style-type: none"> ▪ Opracowanie tras narciarskich wraz z systemem informacji ▪ Rozbudowa szlaków pieszych
	CEL OPERACYJNY I-4	Stworzenie kompleksowej oferty turystyki i rekreacji wodnej <ul style="list-style-type: none"> ▪ opracowanie koncepcji turystyki i rekreacji wodnej w Subregionie ▪ budowa infrastruktury rekreacyjnej w ośrodkach
	CEL OPERACYJNY I-5	Rozwój i popularyzacja „zielonej turystyki” w oparciu o walory przyrodnicze subregionu <ul style="list-style-type: none"> ▪ wytyczenie nowych, powiązanych z atrakcjami i resztą infrastruktury szlaków w oparciu o zasady zielonej turystyki
	CEL OPERACYJNY I-6	Stworzenie kompleksowej oferty turystyki kulturowej i turystyki dziedzictwa (<i>heritage tourism</i>) w oparciu o spuściznę materialną i niematerialną subregionu a także jego tradycje i żywą kulturę <ul style="list-style-type: none"> ▪ opracowanie koncepcji turystyki dziedzictwa
	CEL OPERACYJNY I-7	Stworzenie kompleksowej oferty turystyki biznesowej <ul style="list-style-type: none"> ▪ wsparcie podmiotów gospodarczych
	CEL OPERACYJNY I-8	Stworzenie wspólnego wizerunku subregionu

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 51. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-1:

CEL OPERACYJNY I-1 Rozwój szlaków turystycznych oraz ich zintegrowanej oferty wraz z budową infrastruktury towarzyszącej	
Działania	Zadania
I-1.1. Inwentaryzacja i uporządkowanie szlaków turystycznych subregionu wg głównych kategorii (szlaki piesze, rowerowe, ścieżki dydaktyczne, inne)	I-1.1.1. Inwentaryzacja istniejących szlaków turystycznych w celem przeprowadzenia oceny: <ul style="list-style-type: none"> ▪ stanu oznakowania (znaki turystyczne, słupy z tabliczkami informacyjnymi i kierunkowskazami), ▪ logiki przebiegu (atrakcje, infrastruktura okołoturystyczna i usługi turystyczne na trasie, bezpieczeństwo przebiegu szlaku), ▪ wyposażenia w infrastrukturę towarzyszącą (punkty biernego wypoczynku), ▪ stopnia zintegrowania szlaków turystycznych gmin w subregionie (na potrzeby stworzenia łączników i tras długodystansowych łączących Dolinę Bystrzycy, Masyw Ślęży i Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie oraz przedgórze Gór Sowich w granicach opracowania), ▪ adekwatności lokalizacji urządzeń infrastruktury turystycznej wobec lokalizacji głównych atrakcji turystycznych subregionu celem zidentyfikowania tzw. „turystycznych białych plam”.
	I-1.1.2. Uzupełnienie brakującego oznakowania atrakcji turystycznych i urządzeń infrastruktury turystycznej w ramach ujednoczonego systemu oraz wyposażenie ich w infrastrukturę dydaktyczno-informacyjną (tablice, kierunkowskazy) i biernego wypoczynku (miejsca postoju, wiaty wypoczynkowe, kosze na śmieci na trasie i w punktach źródłowych ruchu turystycznego).
I-1.2. Zintegrowanie i uzupełnienie przestrzeni turystycznej subregionu (w zakresie szlaków turystycznych) poprzez stworzenie zewnętrznych i wewnętrznych połączeń subregionalnych	I-1.2.1. Oznakowanie szlaku turystycznego (sugerowany rowerowy) łączącego Masyw Ślęży ze Wzgórzami Niemczańsko-Strzelińskimi
	I-1.2.2. Oznakowanie szlaku turystycznego (sugerowany rowerowy, łącznik Euro Velo 9) wokół Zbiornika Mietkowskiego oraz wyposażenie go w obiekty infrastruktury towarzyszącej (miejsca biernego wypoczynku, infrastruktura informacyjna i dydaktyczna, dostęp do miejsc rekreacji, lokalizacji urządzeń bazy turystycznej lub punktów wędkarskich wokół zbiornika).
	I-1.2.3. Rozbudowa długodystansowych szlaków tematycznych (głównie o charakterze szlaków samochodowych) w oparciu o dziedzictwo kulturowe regionu rozpatrywane w kontekście jego walorów uniwersalnych (kontynuacja tematycznych szlaków Europy), jak i regionalnych, jak i lokalnych.

	<p>I-1.2.4. Rozbudowa tematycznych ścieżek dydaktycznych (o charakterze lokalnym)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyznaczenie tematycznych ścieżek dydaktycznych o charakterze: 1) przyrodniczym (ostoje ptactwa) w okolicach Milin-Okulice- Kamionna oraz 2) przyrodniczo-geomorfologicznym w okolicach Skałka - Samotwór - Małkowice (Romków) - Sadowice (Kąty Wrocławskie) (formy akumulacyjno-denuwacyjnego dna doliny rzecznej, starorzecza); ▪ wyznaczenie ścieżki dydaktycznej o charakterze 3) archeologiczno-historycznym, spełniającej również cele rekreacyjne, o przebiegu: Niemcza (obwarowania miejskie) - Jasin - dolina Siedmiu Stawów - Gola Dzierżoniowska (dwór) - pozostałości kolejki wąskotorowej - Tatarski Okop - Niemcza; ▪ uczytelnienie grodziska w Gilowie (Tatarski Okop) w zakresie konserwacji i uporządkowanie zieleni, odsłonięcia lub ekspozycji; ▪ wizualizacja grodziska i cmentarzysk odkrytych w Niemczy, jak również średniowiecznego systemu obronnego miasta (np. makieta wykonana w skali eksponowana na zewnątrz); ▪ utworzenie tematycznej izby regionalnej w Niemczy (najlepiej w obiektach historycznych obwarowań miejskich) <p>Powołanie nowej placówki muzealnej nie może spełniać jedynie statycznych funkcji poznawczych, docelowo obiekt pełniłby funkcje kulturalne i dydaktyczne, przede wszystkim w zakresie organizowania:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ warsztatów archeologicznych o charakterze otwartym, jak i ukierunkowanych na ▪ określone środowiska akademickie (studenckie), ▪ imprez plenerowych o charakterze spotkań z historią (pod hasłem Krajobrazy przeszłości, Przeszłość w krajobrazie, Znaki czasu) współorganizowanych przez gminy Niemcza, Sobótka i Jordanów Śląskich w miejscach czytelnych krajobrazowo a jednocześnie cennych pod względem archeologiczno-historycznym.
<p>I-1.3. Odtworzenie systemu wizualnej interpretacji i ekspozycji typowych krajobrazów subregionu kontynuacja tradycji</p>	<p>I-1.3.1. Ocena, poprawa i okresowy monitoring stanu technicznego i dostępności obiektów o charakterze naturalnych i antropogenicznych punktów widokowych (Ślęza, Wieżyca, Wzgórza Niemczańskie - Ostra Góra, po uzgodnieniu Jańska Góra, potencjalnie Radunia).</p>

	I-1.3.2. Konserwacja i utrzymanie zieleni wysokiej w otoczeniu punktów widokowych w zgodzie z ograniczeniami konserwatorskimi (głównie na terenach chronionych Śląskiego Parku Krajobrazowego).
	I-1.3.3. Wyposażenie punktów widokowych w panoramy widoków (360°) lub lunety obserwacyjne.
	I-1.3.4. Wyposażenie ścieżek dydaktycznych w punkty widokowe (ambony obserwacyjne).

Źródło: Opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Oznakowane szlaki turystyczne stanowią główne arterie ruchu turystycznego subregionu, zapewniając spójność przestrzeni turystycznej. Głównym ich zadaniem jest więc zintegrowanie gmin w ramach wspólnej jednostki przestrzennej, organizacyjnej i ideowej (konceptyjnej) oraz stworzenie zewnętrznych powiązań z pozostałymi subregionami turystycznymi Dolnego Śląska.

Zalecenia dotyczące realizacji wybranych zadań w ramach celu operacyjnego I-1:

Rozwój szlaków turystycznych oraz ich zintegrowanej oferty wraz z budową infrastruktury towarzyszącej

I-1.1.2. Uzupełnienie brakującego oznakowania atrakcji turystycznych i urządzeń infrastruktury turystycznej w ramach ujednoczonego systemu oraz wyposażenie ich w infrastrukturę dydaktyczno-informacyjną (tablice, kierunkowskazy) i biernego wypoczynku (miejsca postoju, wiaty wypoczynkowe, kosze na śmieci na trasie i w punktach źródłowych ruchu turystycznego).

- w przypadku tras rowerowych i pieszych oraz ścieżek dydaktycznych o charakterze ogólnoprzyrodniczym postulowanym jest utrzymanie oznakowania szlaków w powszechnie przyjętej konwencji zgodnie z nomenklaturą PTTK.
- W przypadku tematycznych ścieżek dydaktycznych jak: ścieżki archeologiczne, historyczne lub przyrodnicze ukierunkowane (np. szlakiem ostoi różnych gatunków ptactwa) możliwym jest wprowadzanie własnego wzoru oznakowania. Nadmierne mnożenie jednak symboli ścieżek dydaktycznych na niewielkim terenie (patrz Masyw Ślęży) wprowadza przestrzenny chaos a także ogranicza czytelność przekazu (zwłaszcza w sytuacji jednokierunkowego oznakowania ścieżek dydaktycznych).
- zalecanym jest stosowanie wspólnego *design* (logo, barwa, grafika, mapa subregionu Śląża) w zakresie infrastruktury o charakterze informacyjno-dydaktycznym (tablice, drogowskazy, inne oznaczenia drogowe) oraz unikanie dublowania przebiegu tras turystycznych o różnym charakterze zwłaszcza w odniesieniu do tras pieszych i rowerowych (Masyw Ślęży).

I-1.2.1. Oznakowanie szlaku turystycznego (sugerowany rowerowy) łączącego Masyw Ślęży ze Wzgórzami Niemczańsko-Strzelińskimi

Istnieje potrzeba stworzenia długodystansowych połączeń funkcjonalnych na kierunku W-E w obrębie subregionu. Znacząca część oznakowanych długodystansowych szlaków turystycznych ma przebieg południkowy. Rolę integracyjną intra- i interregionalną na kierunku N-S zapewniają m.in.: piesze szlaki turystyczne oraz szlak rowerowy Euro Velo 9 (w kierunku Gór Sowich), Szlak Pamiątek Architektury Sakralnej i Szlak Pałaców - oba z Wrocławia. Proponowana trasa rowerowa mogłaby połączyć pętle i ścieżki rowerowe Doliny Bystrzycy (Euro Velo 9), Masywu Ślęży i Wzgórz Niemczańskich (przebieg docelowo poza granicę subregionu w kierunku Wzgórz Strzelińskich, całość między dwiema najważniejszymi kolejowymi liniami komunikacyjnymi: Wrocław - Jelenia Góra, Wrocław - Międzyzlesie).

I-1.2.3. Rozbudowa długodystansowych szlaków tematycznych (głównie o charakterze szlaków samochodowych) w oparciu o dziedzictwo kulturowe regionu rozpatrywane w kontekście jego walorów uniwersalnych (kontynuacja tematycznych szlaków Europy), jak i regionalnych, jak i lokalnych.

Proponuje się przyjęcie zasady równoważności i równorzędności szlaków wpasowujących się w europejskie dziedzictwo, jak i tych decydujących o lokalnym kolorycie i różnorodności dziedzictwa i kultury subregionu.

I-1-3.4. Wyposażenie ścieżek dydaktycznych w punkty widokowe (ambony obserwacyjne)

Zadanie dotyczy ścieżek dydaktycznych wyznaczanych na terenach NATURA 2000 (przede wszystkim Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzycy), na obszarach stanowiących siedliska rzadkich gatunków ptaków, przeznaczonych dla turystyki „ornitologicznej” (*birdwatching*). Ambony takie powinny być wyposażone w tablice z opisem i grafiką obserwowanych gatunków fauny oraz zajmowanych przez nie siedlisk, utrzymane w tradycyjnej, naturalnej konstrukcji i estetyce (drewno).

Zaleca się, w sytuacji wznoszenia nowych konstrukcji obserwacyjnych, kontynuację tradycyjnych wzorców architektonicznych sudeckich i podsudeckich wież widokowych.

Tabela 52. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-2:

CEL OPERACYJNY I-2 Stworzenie kompleksowej oferty turystyki rowerowej	
Działania	Zadania
I-2.1. Rozwój szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą dla rodzinnej turystyki rowerowej (trekkingowej i szosowej)	1-2.1.1. Oznakowanie szlaku rowerowego wokół Zbiornika Mietkowskiego (patrz I-1.2.2.).
	1-2.1.2. Oznakowanie łącznika Euro Velo 9 w rejonie Bystrzyckiego Parku Krajobrazowego „Szlakiem pałaców i ogrodów doliny Bystrzycy”, alternatywnie łącznika (lub rozgałęzienia) szlaku rowerowego Euro Velo 9 na trasie Kąty Wrocławskie – Krobielowice – Czereńczyce – Okulice – Milin – Proszkowice – Maniów (także z wykorzystaniem dróg polnych).
	1-2.1.3. Oznakowanie szlaku rowerowego łączącego pętle rowerowe Masywu Ślęży i Wzgórz Niemczańskich i dalej w kierunku Wzgórz Strzebińskich (patrz I-1.2.1.).
	1-2.1.4. Ujednoczenie oznakowania (wg przyjętej ogólnie dla tras rowerowych symboliki) i uporządkowanie szlaków rowerowych Masywu Ślęży.
	1-2.1.5. Wyposażenie szlaków rowerowych w punkty biernego wypoczynku oraz tablice informacyjne z mapą przebiegu tras rowerowych, oceną stopnia trudności (profile) oraz wprowadzenie na trasie drogowskazów (analogicznie do szlaków pieszych) informujących o odległościach i lokalizacji obiektów na trasie, zwłaszcza w punktach węzłowych.
I-2.2. Rozwój szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą dla kolarstwa górskiego: „Strefa MTB Raduni”	<p>1.2.2.1. Wytyczenie i oznakowanie wyczynowych tras MTB na południowych stokach Raduni lub potencjalnie na Wzgórzach Oleszańskich i Słupnickich (z uwzględnieniem wymogów i ograniczeń ochronnych) dostępnych zarówno z kierunku Przełęczy Tąpadła, jak i Sobótki:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ trasa przeznaczona dla <i>dowhillu</i> (z wykorzystaniem stoku narciarskiego wyciągu na Raduni), ▪ trasa górskiej wędrówkowej turystyki rowerowej: rozpoczynająca się na Przełęczy Jędrzejowickiej (otwarcie Raduni w kierunku od Dzierżoniowa i Świdnicy, do których jest w obu kierunkach około 10 km) i biegnącej południowym trawersem Raduni z wykorzystaniem dróg i ścieżek leśnych w kierunku Przełęczy Tąpadła. <p>Trasy górskie rowerowe i do zjazdów wyczynowych powinny przebiegać w oddaleniu od koncentracji pieszego ruchu turystycznego.</p>

	<p>1.2.2.2. Budowa w Sobótce poza granicami parku krajobrazowego atrakcji wyposażonych w:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tor trialowy (na wolnym powietrzu, <i>indoor trial</i> na przeszkodach półnaturalnych i sztucznych przeznaczony dla rowerów). ▪ niskie ścianki bulderingowe oraz <i>skate park</i>. ▪ Miejsce przeznaczone dla rekreacji rodzinnej.
I-2.3. Rozwój i popularyzacja imprez rowerowych subregionu	<p>1-2.3.1. Wypromowanie samodzielnej imprezy sportowej <i>Downhill</i> na Ślęży (lub Raduni) lub stanowiącej składową cyklu imprez sportowych w ramach bloku imprez <i>Adventure Racing (Adventure Zone)</i> organizowanych w gminie Sobótka.</p> <p>1.2.3.2. Włączenie rowerowych imprez sportowych do cyklu maratonów MTB (przyciągnięcie znanych zawodników, punkty w klasyfikacji ogólnej).</p> <p>Warunki do przeprowadzenia tego rodzaju imprez występują zarówno w Masywie Ślęży, jak i Wzgórzach Niemczańskich.</p> <p>1-2.3.3. Kontynuacja tradycji wyścigów kolarstwa szosowego o Puchar Subregionu Ślęży, w zamyśle Sobótka – Niemcza (kryterium miejskie) – Sobótka.</p>
I-2.4. Zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszarów przeznaczonych dla turystyki rowerowej	<p>1-2.4.1. Zintensyfikowanie lub utworzenie weekendowych lub sezonowych połączeń komunikacyjnych intra- i interregionalnych (na zewnątrz i wewnątrz regionu).</p> <p>1-2.4.2. Uruchomienie z Wrocławia i Legnicy weekendowych lub sezonowych cyklobusów (z możliwością przewozu co najmniej kilku rowerów) w kierunku Masywu Ślęży (priorytetowo, docelowo po Przełęcz Tapadła) i Wzgórz Niemczańskich.</p> <p>1-2.4.3. Sezonowe lub weekendowe wznowienie trasy kolejowej na odcinku Wrocław – Sobótka (atrakcyjne pakiety rodzinne).</p> <p>1-2.4.4. Współpraca z koleją w zakresie wyposażenia składów pociągów na trasach Wrocław–Jelenia Góra i Wrocław–Międzyzlesie w wagony rowerowe.</p> <p>1-2.4.4. Rozbudowa infrastruktury Przełęczy Tapadła w kierunku zarówno obsługi turysty rowerowego, jak i zmotoryzowanego:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ profesjonalna baza towarzysząca turystyki, ▪ uporządkowanie parkingu, ▪ informacja, drogowskazy (docelowo służące rozszczepieniu ruchu turystycznego rowerowego i pieszego w kierunku Ślęży i Raduni), ▪ budowa restauracji, hotelu punktów gastronomi w oparciu o potencjał nadleśnictwa.
I-2.5. Popularyzacja turystyki rowerowej	<p>1-2.5.1. Naniesienie tras rowerowych subregionu Ślęża na ogólnodostępne turystyczne mapy znanych wydawnictw o zasięgu ponadlokalnym.</p>

	1-2.5.2. Publikacja wydawnictw folderowych i profesjonalnych przewodników rowerowych.
	1-2.5.3. Obsługa medialna (telewizja regionalna, radio i Internet) imprez rowerowych subregionu Śląży.

Źródło: opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Subregion Śląży staje się główną destynacją dla weekendowej turystyki rowerowej mieszkańców aglomeracji Wrocławia, Legnicy i Zagłębia Miedziowego, potencjalnie aglomeracji podsudeckiej (Dzierżoniów, Bielawa, Pieszyce) i Świdnicy.

Zalecenia dotyczące realizacji wybranych zadań w ramach celu operacyjnego I-2:

Rozwój szlaków turystycznych oraz ich zintegrowanej oferty wraz z budową infrastruktury towarzyszącej

I-2.1.4. Ujednolicenie oznakowania (wg przyjętej ogólnie dla tras rowerowych symboliki) i uporządkowanie szlaków rowerowych Masywu Śląży.

Proponuje się podział funkcjonalny tras rowerowych w Masywie Śląży. Trasy dłuższe, widokowe o przebiegu trawersującym, wykorzystujące drogi i trakty leśne docelowo przeznaczone są dla rodzin z dziećmi, mniej zaawansowanych turystów rowerowych. Zaleca się wyposażenie schronisk w zaplecze rowerowe: stojaki na rowery. Wsparciem dla rozwoju tej formy turystyki aktywnej mogłaby stać się lokalizacja u stóp Śląży i na jej szczycie wypożyczalni i serwisu rowerowego (z kaskami rowerowymi na wyposażeniu). Zaleca się rozłączenie (tam gdzie to możliwe) przebiegu tras przeznaczonych dla turystów rowerowych i pieszych, unikanie dublowania przebiegu szlaków przeznaczonych dla różnych form turystyki oraz tworzenie węzłów umożliwiających turystyce wybór dowolnej kombinacji szlaku rowerowego.

Z uwagi na fakt, iż trasy rowerowe Śląży oznakowane są w sposób odmienny od obowiązującego a przez to nierozpoznawalny wizualnie jako ścieżka rowerowa, proponowanym jest ich ujednolicenie wg nomenklatury PTTK[~] szlaki dwukierunkowe, biały kwadrat z symbolem rowerzysty i kolorowym paskiem szlaku lub biały kwadrat z barwną sylwetką rowerzysty. Kolor szlaku nie odzwierciedla, podobnie jak w szlakach pieszych, stopnia trudności trasy. Będące na wyposażeniu szlaku rowerowego tablice informacyjne powinny zatem zawierać takie informacje jak stopień trudności, długość i profil trasy.

I-2.3.1. Wypromowanie samodzielnej imprezy sportowej „Downhill na Śląży (lub Raduni)” lub stanowiącej składową cykl imprez sportowych w ramach bloku imprez *Adventure Racing (Adventure Zone)* organizowanych w gminie Sobótka.

Zorganizowanie tego rodzaju imprezy wymagałoby czasowego wyłączenia części szlaków turystycznych z pieszego ruchu turystycznego, specjalnego nadzoru podczas imprezy (także w zakresie ratownictwa), przygotowania specjalnie wyznaczonej trasy (np. stok dawnego wyciągu na Raduni), zabezpieczenia miejsc niebezpiecznych oraz wskazania i oznakowania stref dla publiczności.

Włączenie imprezy *outdoorowej* w kalendarz imprez sportowych Masywu Ślęży może stanowić ciekawą, wyróżniającą się ofertę turystyczną z uwagi na rzadkość tego typu wydarzeń i widowiskowość sportu.

Tabela 53. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-3:

CEL OPERACYJNY I-3 Stworzenie kompleksowej oferty turystyki aktywnej i kwalifikowanej	
Działania	Zadania
I-3.1. Rozwój turystyki kwalifikowanej	<p>I-3.1.1. Rozwój i popularyzacja turystyki w oparciu o walory wspinaczkowe subregionu: wspinaczka skałkowa, <i>bouldering</i> halowy i na naturalnych ściankach:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ stworzenie parku sztucznych ścianek z przeznaczeniem dla dzieci (parku rekreacji rodzinnej) u podnóża Ślęży, ▪ wykorzystanie walorów specjalistycznych (wspinaczka, nurkowanie) nieczynnych kamieniołomów w Chwałkowie, ▪ uporządkowanie sytuacji nielegalnej wspinaczki w kamieniołomie w Strzeblowie (system zachęt i preferencji gminnych dla prywatnych właścicieli udostępniających turystom obiekty i tereny zamknięte), ▪ Nieczynne kamieniołomy subregionu oraz tereny zalesione stwarzają warunki do wybudowania w oparciu o nie parków linowych („małpie gaje”), przeznaczonego dla rekreacji

I-3.1.2. Organizowanie imprez o charakterze maratonów, półmaratonów miejskich, biegów przełajowych i na orientację (w różnych grupach wiekowych) na terenie wszystkich gmin subregionu:

- zorganizowanie profesjonalnego cyklu imprez biegowych pozwalających uczestnikom gromadzić punkty i rywalizować o puchar **Mistrza Biegowego Subregionu Ślęży**. Większość tego rodzaju imprez sportowych powinna mieć charakter otwarty, z podziałem na grupy wiekowe, służąc aktywizacji ruchowej lokalnej młodzieży oraz integracji rodzinnej. Impreza przeznaczona dla rozwoju turystyki intraregionalnej oraz budowania świadomości subregionalnej mieszkańców wszystkich dziesięciu gmin;
- wykreowanie imprez specjalistycznych (wyczynowych) adresowanych do turystów sprawnych fizycznie: zbliżonej do wałbrzyskiej 100 (Masyw Ślęży, Jańska Góra, Wzgórza Niemczańskie, Wzgórza Kielczyńskie) lub o charakterze **rajdu na orientację o charakterze sportowo-turystycznym w sezonie jesienno-zimowym**: grupy kilkuosobowe, punkty kontrolne, impreza sprawnościowa;

I-3.1.3. Rozwój, zabezpieczenie i wyposażenie w podstawową infrastrukturę turystyczno-sanitarną łowisk Zbiornika Mietkowskiego i Proszkowskiego oraz akwenu wodnego w Chwałowie, podobnie jak w Łagiewnikach, Sieniawce oraz Mościsku:

- wykreowanie i włączenie na stałe do kalendarza imprez gminnych zawodów wędkarskich o charakterze ponadlokalnym (wojewódzkim).

I-3.1.4. Popularyzacja paralotniarstwa w oparciu o lotnisko i szkołę latania w Mirosławicach (gmina Kąty Wrocławskie) i rampę dla *paragliding'u* na Ślęży i na stokach Gór Sowich (Ostroszowice, Jodłowniki), także w wykorzystaniem wyciągarek (na terenie płaskim, Mirosławice).

I-3.1.5. Wyznakowanie szlaków do *Nordic Walking* – rozwój i turystyki i aktywizacja ludzi starszych: oznakowanie szlaków na terenie pofalowanym, zalesionym, o niezbyt dużych deniwelacjach, traktami leśnymi lub drogami polnymi. Sugeruje się niższe partie Wzgórz Kielczyńskich i Oleszańskich oraz Wzgórza Niemczańskie.

	<p>I-3.1.6. Organizowanie i przygotowanie zaplecza wypraw eksploracyjnych (zjazdy na linie, nurkowanie, eksploracja) w sztolniach dawnej kopalni chromitu Tapadła na zboczach Czernicy.</p> <p>Stworzenie produktu wymagałoby:</p> <ul style="list-style-type: none"> - specjalistycznej oceny sztolni pod kątem stanu zachowania i potencjalnych zagrożeń, - wyznaczenia stref „kontrolowanego ryzyka” nadających się dla eksploracji turystycznej, - wyznaczenia stref zamkniętych, - zabezpieczenia trwałości konstrukcji, - opracowania systemu monitoringu i procedur alarmowych, - profesjonalnej organizacji i nadzoru osób z odpowiednimi uprawnieniami, - uporządkowania i odsłonięcia wejść do sztolni, - oznakowania dojścia.
<p>I-3.2. Adventure Zone (Adventure Racing) w Masywie Ślęży</p>	<p>I-3.2.1. Stworzenie cyklu (lub kilkudniowego równoległego bloku) imprez turystyki kwalifikowanej</p> <p>Impreza zorganizowana w kilku miejscach jednocześnie pod wspólną nazwą (wspinaczka - Chwałków, <i>downhill</i> Radunia/Ślęza, zawody paralotniarskie Mirosławice, sporty wodne Zbiornik Mietkowski), służąc popularyzacji widowiskowych sportów wyczynowych (imprezy otwarte, pokazy, dni wolne np. szkół wspinaczkowych czy paralotniarskich) lub przyjmując formę zawodów o charakterze <i>Crossduathlonu</i> (biegi przełajowe, kolarstwo cross- country) lub <i>Traithlonu</i> (pływanie, bieganie, kolarstwo). Imprezy w ramach Adventure Racing mogą być również organizowane w innej kombinacji dyscyplin w sezonie zimowym. Zaleca się cykliczność imprezy oraz udział organizatorów i prezentację oferty podczas Międzynarodowych Targów Sportów Ekstremalnych, Lotniczych, Wodnych i Górskich, marketing w prasie turystycznej i branżowej.</p>
<p>I-3.3 .Rozwój turystyki o charakterze <i>incentive tours</i> i imprez integracyjnych</p>	<p>I-3.3.1. Dalszy rozwój oferty Adrenalina Park (gmina Kąty Wrocławskie) i ukierunkowanie oferty na obsługę grup w ramach wyjazdów integracyjnych (oferta dla firm aglomeracji wrocławskiej, legnickiej, Świdnicy). Wsparcie w postaci gminnego systemu preferencji i zapewnienia lepszego dostępu poprzez wykonanie nowej nawierzchni drogi.</p>

	I-3.3.2. Wykorzystanie na potrzeby <i>incentive tours</i> obszarów przemysłowych (np. słodownia w Niemczy, browar Górcze, cegielnia w Chwałęcinie, nieczynne wyrobiska) dla celów <i>incentive tours</i> (<i>paintball</i>, gry strategiczne) pod warunkiem zabezpieczenia miejsc niebezpiecznych i zapewnienia odpowiedniego nadzoru.
--	---

Źródło: opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Subregion Ślęży staje się rozpoznawalną marką całorocznej turystyki kwalifikowanej i aktywnej, synonimem zdrowia, sprawności i przygody.

Tabela 54. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-4

CEL OPERACYJNY I-4 Stworzenie kompleksowej oferty turystyki i rekreacji wodnej	
Działania	Zadania
I-4.1. Wspieranie rozwoju rekreacji wodnej	<p>I-4.1.1. Rozbudowa infrastruktury turystycznej wokół Zbiornika Mietkowskiego obejmująca:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podział funkcjonalny: wyznaczenie wodnych sektorów rekreacyjnych (północne brzegi zbiornika) i odseparowanie ich od sektorów wędkarskich (południowe sektory), ▪ stworzenie i monitoring zaplecza sanitarnego (natryski, toalety, przebieralnie), ▪ stworzenie zaplecza gastronomicznego (priorytet) i rozwój bazy noclegowej: sezonowej (pola biwakowe z odpowiednią infrastrukturą sanitarną) i trwałej całorocznej (komplementarnie), ▪ likwidacja dzikich kąpielisk oraz wysypisk śmieci, ▪ nadzór (docelowo kąpieliska strzeżone, monitoring służb publicznych stan sanitarny wody, bezpieczeństwo, ochrona naturalnych habitatów, obszarów Natura 2000 i wysp lęgowych dla ptactwa), ▪ zwiększenie dostępności komunikacyjnej zwłaszcza publicznej autobusowej oraz (potencjalnie) po uzgodnieniach z PKP uruchomienie w obrębie wybranych istniejących połączeń kolejowych na trasie Wrocław - Jelenia Góra przystanku Borzygniew (w sezonie letnim, ranne i popołudniowe kursy na obu kierunkach, wymagane ustawienie wiaty peronowej), oznakowanie, budowa parkingów dla samochodów wraz z zapleczem (stojaki rowerowe), ▪ stworzenie w otoczeniu zbiornika komplementarnych atrakcji, np. placów zabaw dla dzieci, ▪ szkolenia dla przedsiębiorców i przedstawicieli lokalnych władz i społeczności w zakresie budowy produktów turystycznych i współpracy sieciowej.

	<p>I-4.1.2. Stworzenie infrastruktury turystycznej i podniesienie komfortu wypoczynku nad wodą zbiorników rekreacyjnych o znaczeniu lokalnym – Sieniawka i Łagiewniki:</p> <p>Monitoring czystości wód i otoczenia, zaplecze sanitarne, oznakowany dojazd, bezpieczeństwo kąpieli i wypoczynku, harmonijny rozwój osiedla wokół zbiornika w Sieniawce).</p> <p>Rekreacja wodna ma znaczenie priorytetowe dla Zbiornika Mietkowskiego, komplementarne dla Sieniawki i Łagiewnik oraz Proszkowskiego i Chwałkowa.</p> <p>Gminne wsparcie działalności Polskiego Związku Wędkarskiego poprzez promocję medialną lub działania infrastrukturalne inicjatyw takich jak regionalne lub wojewódzkie zawody wędkarskie, służące wyjściu dyscypliny poza charakter niszowy. Wędkowanie jest popularnym sposobem spędzania wolnego czasu zarówno dla mieszkańców miast, jak i wsi, celem byłoby podniesienie jego komfortu poprzez wybudowanie pomostów dla wędkarzy i ochronę sanitarno-porządkową otoczenia akwenów wodnych.</p>
<p>I-4.2. Zainicjowanie i rozwój sportów na akwenach wodnych</p>	<p>I-4.2.1. Stworzenie na Zbiorniku Mietkowskim zaplecza dla aktywnego wypoczynku: przystanie, pomosty, wypożyczalnię łodzi, rowerów wodnych, żaglówek, bazy dla windsurfingu, a także wypożyczalnię rowerów. Ponadto:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ oznakowanie sektorów wędkarskich wyłączonych dla użytkowników sprzętu pływającego, ▪ ograniczenie „agresywnych” form wodnych sportów motorowych w ofercie Zbiornika Mietkowskiego z uwagi na wymogi ochronne siedlisk ptactwa wodnego zwłaszcza w ich okresie lęgowym.
<p>I-4.3. Rozwój wodnej turystyki kwalifikowanej</p>	<p>I-4.3.1. Przygotowanie zaplecza dla uprawiania żeglarstwa turystycznego i regatowego (Zbiornik Mietkowski), spływów kajakowych na głównych ciekach wodnych subregionu (Bystrzyca, Czarna Woda, Ślęza, Strzegomka) w zakresie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ stworzenia „stanic” – specjalnych miejsc z zapleczem sanitarnymi i biwakowym, ▪ zapewnienia dojazdu do stanic, ▪ stworzenia sieci wypożyczalni sprzętu pływającego i profesjonalnej obsługi spływów kajakowych w skrajnych punktach dróg wodnych, ▪ oznakowania szlaków wodnych, ▪ uporządkowania dróg wodnych: monitoring czystości drogi wodnej i jej otoczenia, likwidacja sztucznych (w sensie odpadów, konstrukcji niezwiązanych z gospodarką wodną) barier w korycie, dzikich wysypisk śmieci w strefie brzegowej, potencjalnych dróg emisji zanieczyszczeń chemicznych lub biologicznych do wód rzecznych. ▪ opracowania i wdrożenia systemu preferencji dla organizatorów obozów żeglarskich. ▪ Budow Ośrodka Sportów Wodnych w Borzygniewie <p>I-4.3.2. Zapewnienie dostępu i popularyzacja nurkowania w kamieniołomie w Chwałkowie.</p>

	<p>I-4.3.3. Rozszerzenie oferty wędkarskiej.</p> <ul style="list-style-type: none"> aktywizowanie i gminne wsparcie dla działań PZW.
I-4.4. Popularyzacja rekreacji i turystyki wodnej	<p>I-4.4.1. Ulotki, foldery, marketing turystyczny oferty wodnej subregionu w punktach turystycznych, gminach lub ogólnodostępnych miejscach turystycznych (muzea, inne atrakcje turystyczne) Wrocławia, Jaworzyny Śląskiej, Wałbrzycha i Świebodzic (wzdłuż trasy kolejowej Wrocław-Jelenia Góra i dróg krajowych nr 8 i 5 oraz autostrady A4 - MOP, zintensyfikowanie turystyki lokalnej).</p>
	<p>I-4.4.2. Opracowanie i dystrybucja profesjonalnych przewodników, map dróg wodnych w wydawnictwach o zasięgu ponadlokalnym, tematyczne materiały graficzne (mapy z treścią istotną z punktu widzenia turysty wodnego lub uczestnika rekreacji wodnej), nie tylko folderowe.</p>
	<p>I-4.4.3. Organizacja i obsługa medialna imprez o charakterze szkół przetrwania i przygody (spływy kajakowe, pontonowe, regaty żeglarskie i wyścigi motorowe, zawody modelarstwa wodnego).</p>
	<p>I-4.4.4. Aktywizacja środowisk wodniackich poprzez organizację zawodów, imprez sprawnościowych, regat, imprez wędkarskich, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> organizacja zawodów dla WOPR-u z różnych regionów, impreza o charakterze specjalistycznych zawodów a jednocześnie otwarta dla publiczności, realizująca misję propagowania umiejętności ratownictwa medycznego; Organizacja regat żeglarskich i spływów kajakowych zawody wędkarskie o Puchar Subregionu Ślęży o charakterze integracyjnym dla społeczności subregionu
	<p>I-4.4.5. Współpraca ze szkołami wyższymi o profilu sportowym (AWF-y, szkoły o profilu turystycznym).</p> <ul style="list-style-type: none"> Wsparcie organizatorów obozów kondycyjnych oraz sportowych
	<p>I-4.4.6. Zamieszczenie informacji o produkcji turystyki wodnej w ogólnopolskiej i regionalnej prasie branżowej (np. wędkarskiej), turystycznej, krajoznawczej lub podróżniczej, na internetowych portalach wodniackich.</p>
	<p>I-4.4.7. Wsparcie dla przedsiębiorców, rozwijających turystykę wodną i towarzyszącą im infrastrukturę poprzez klarowną politykę umorzeń podatkowych i preferencyjnych czynszów.</p>
I-4.5. Zapewnienie bezpieczeństwa rekreacji i turystyki wodnej	<p>I-4.5.1. Organizacja i szkolenia służb WOPR, ochotniczej straży pożarnej priorytetowo (ratownictwo wodne) priorytetowo na Zbiorniku Mietkowskim</p>

Źródło: Opracowanie własne.

W warunkach braku dużych naturalnych akwenów wodnych na terenie Dolnego Śląska Zbiornik Mietkowski staje się najważniejszą destynacją dla krótkoterminowego i letniego wypoczynku, rodzinnej rekreacji wodnej mieszkańców subregionu i sąsiednich aglomeracji miejskich. Oferta Zbiornika Mietkowskiego pozwala również na uprawianie „czystych” sportów wodnych kierowanych do ludzi młodych, aktywnych fizycznie.

Tabela 55. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-5

CEL OPERACYJNY I-5 Rozwój i popularyzacja „zielonej turystyki” w oparciu o walory przyrodnicze subregionu	
Działania	Zadania
I-5.1. Rozwój „zielonych”, ekologicznych form turystyki rodzinnej na terenach wiejskich	1-5.1.1. Inwentaryzacja obszaru Parku Krajobrazowego Doliny Bystrzyce pod kątem zidentyfikowania najcenniejszych siedlisk gatunków fauny i flory (po 1997 roku) i form geomorfologicznych doliny rzecznej oraz przeprowadzenie kategoryzacji ze względu na możliwość udostępnienia turystom
	1-5.1.2. Wyznaczenie ścieżek dydaktycznych (patrz I-1.2.4.) w obrębie Parku i wyposażenie ich w dodatkową infrastrukturę umożliwiającą realizację celów poznawczo dydaktycznych (np. ambony obserwacyjne): <ul style="list-style-type: none"> ▪ budowa specjalnego systemu komunikacyjnego na terenach przyrodniczo-cennych - drewniane pomosty, punkty obserwacyjne, ambony i punkty obserwacyjne służących kontemplowaniu przyrody, ▪ stworzenie infrastruktury informacyjno-dydaktycznej ścieżek, ▪ wyposażenie ścieżek w punkty biernego wypoczynku i podstawową infrastrukturę sanitarną, ▪ stworzenie miejsc jednoznacznie identyfikowanych jako wejście do Parku z infrastrukturą komunikacyjną (przystanek autobusowy, parking), sanitariatami i punktem gastronomicznym.
	1-5.1.3. Popularyzacja turystyki „ornitologicznej” (<i>birdwatching</i>) kierowanej do wybranych grup turystów (stowarzyszenia miłośników, środowiska akademickie, plenery lub warsztaty malarskie) oraz podjęcie aktywnej współpracy ze szkołami w celu organizacji „zielonych szkół” oraz lekcji w plenerze.
	1-5.1.4. Ochrona niematerialnych tradycyjnych i współczesnych przejawów kultury wiejskiej poprzez wspieranie działalności Kół Gospodyń Wiejskich, świetlic oraz gminnych ośrodków kultury w celu pielęgnacji i wyeksponowania cech i kolorytu wiejskiej kultury i obyczajowości.

1-5.2. Rozwój turystyki konnej	1-5.2.1. Wytyczenie szlaków konnych drogami polnymi, szlakiem zadrzewień, alei drzew, z wykorzystaniem cieków wodnych (na terenie wszystkich gmin na północ od Masywu Ślęży, miejscowości u stóp masywu Gór Sowich, doliny Bystrzycy i w gminach w obrębie Wzgórz Niemczańskich).
	1-5.2.2. Stworzenie preferencyjnych warunków finansowych dla potencjalnych inwestorów w zachowanych w całości (przestrzennej i prawno-własnościowej) obiektach pofolwarczych z myślą o rozwoju wielofunkcyjnych obiektów turystycznych (noclegi różnego standardu, gastronomia, obsługa konferencji, stadniny dla koni).
	1-5.2.3. Wprowadzenie na terenie gmin subregionu imprez jeździeckich w oparciu o istniejące ośrodki i stadniny konne (głównie w gminach doliny Bystrzycy - Mietków i Kąty Wrocławskie oraz gminy Kobierzyce).
1-5.3. Rozwój wiejskiej bazy noclegowej, gastronomicznej i towarzyszącej dla turystyki wiejskiej	1-5.3.1. Rozwój i wsparcie (gminne preferencje finansowe) dla gospodarstw agroturystycznych lub ekoturystycznych w obiektach budownictwa wiejskiego <ul style="list-style-type: none"> ▪ tworzenie stowarzyszeń agroturystycznych zapewniających wspólny marketing, promocję, dystrybucję).
	1-5.3.2. Uporządkowanie i rewitalizacja środowiska wiejskiego: plany miejscowe, ochrona cech oryginalnej architektury budownictwa wiejskiego, jasno określone wytyczne dla mieszkalnych i innych użytkowych inwestycji budowlanych pozwalających na zachowanie określonego „wizerunku” subregionalnego wsi.

Źródło: Opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Subregion Ślęży staje się ostoją natury w zurbanizowanym środowisku, enklawą ciszy i spokoju, dysponując ofertą turystyczną dla turystyki całorocznej krótkoterminowej weekendowej i świątecznej, jak również w tradycyjnym sezonie urlopowym.

Zalecenia dotyczące realizacji wybranych działań zadań w ramach celu operacyjnego I-5:

Rozwój i popularyzacja „zielonej turystyki” w oparciu o walory przyrodnicze subregionu

Realizacja zadań przeznaczonych do realizacji w obrębie działania I-5.1. **Rozwój „zielonych”, ekologicznych form turystyki rodzinnej na terenach wiejskich** implikuje potrzebę stworzenia profesjonalnego centrum edukacyjno-turystycznego w oparciu o Park Krajobrazowy Doliny Bystrzycy, dysponującego własną bazą noclegowo-gastronomiczną oraz warunkami do prowadzenia działalności rekreacyjno-dydaktycznej. Obiekt ten miałby spełniać

docelowo funkcje turystyczne i społeczno-kulturowe, prowadząc aktywną działalność kulturową, edukacyjną i promocyjną. Otwarta formuła centrum pozwoliłaby na wykreowanie miejsca „żywego” również poza tradycyjnym sezonem turystycznym.

Tabela 56. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-6

CEL OPERACYJNY I-6 Stworzenie kompleksowej oferty turystyki kulturowej i turystyki dziedzictwa (<i>heritage tourism</i>) w oparciu o spuściznę materialną i niematerialną subregionu a także jego tradycje i żywą kulturę.	
Działania	Zadania
I-6.1. Rozwój tematycznych szlaków turystycznych z wykorzystaniem materialnego dziedzictwa kulturowego subregionu	I-6.1.1. Wydłużenie istniejących szlaków tematycznych (rowerowych powiatu wrocławskiego: pamiątek architektury sakralnej i pałaców) na południe w kierunku Wzgórz Niemczańskich i przedgórza Gór Sowich). Utworzenie szlaków (wytyczenie, oznakowanie, przyjęcie odpowiedniej formuły szlaku - rowerowy, pieszy lub samochodowy, znakowany w całości lub w punktach atrakcyjnych turystycznie.
	I-6.1.2. Szlak krajobrazowo-historyczny zamków i pałaców doliny Bystrzycy – wytyczony i oznakowany w całości lub zielony szlak turystyczny z miejscami zmodyfikowanym przebiegiem uwzględniającym zachowane założenia dworskie, folwarczne lub parkowo-pałacowe; szlak pieszy lub rowerowy (szlak przecinający Euro Velo 9).
	I-6.1.3. Ślężańskie sacrum – Dwa Światy lub Przeszłość zamknięta w kamieniu - śladami dawnych wierzeń (szlak w oparciu o miejsca kultu pogańskiego i chrześcijańskiego) obejmujący obiekty o charakterze ośrodków kultowych, kościołów (w tym obronnych i dawnych ewangelickich), synagog, zabytkowych cmentarzy.
	I-6.1.4. Szlakiem Pielgrzyma – szlak obejmujący lokalne miejsca pielgrzymkowe, posłuży popularyzacji miejsc wyjątkowych pod względem żywego kultu i tradycji religijnych (m.in. Sośnica, Sulistrowiczki, Kielczyn)
	I-6.1.5. Podróż w Czasie (Szlak Powrotu do Przeszłości) – szlak archeologiczny, sugerowany samochodowy z oznakowanymi i zagospodarowanymi atrakcjami na trasie. W oparciu o czytelne w krajobrazie lub zagospodarowane turystycznie i łatwo dostępne z głównych szlaków komunikacyjnych (lub po krótkim dojściu) stanowiska archeologiczne: Kąty Wrocławskie (kurhan z szubienicą), Będkowice (skansen archeologiczny), Gilów (czytelne grodzisko), Niemcza (po stworzeniu wizualizacji grodziska i cmentarzysk lub zorganizowaniu i udostępnieniu muzealnej kolekcji archeologicznej lub centrum muzealno-dydaktycznego z ofertą warsztatów i plenerów historyczno-archeologicznych).

	<p>I-6.1.6. Szlakiem Kolei – wskazane jest wykorzystanie dla celów spacerowych lub turystyki rowerowej nieczynnych linii (torowisk) subregionu ślązańskiego: oznakowanie, uporządkowanie, likwidacja zakrzewień oraz wyłożenie nawierzchni właściwej dla ruchu rowerowego.</p>
	<p>I-6.1.7. Ślązańskie Podróżne Retro na odcinkach linii wyłączonych z regularnego ruchu kolejowego możliwym jest zorganizowanie w sezonie turystycznym przejazdów koleją retro lub drezynami w czasie organizacji dużych imprez kulturalno-rozrywkowych w regionie (np. Sobótka, Festiwal Słowian lub podczas Majówek), ożywienie linii Kobierzyce - Łagiewniki - Niemcza.</p>
	<p>I-6.1.8. Szlak Odkrywców i Eksploratorów – szlak w Masywie Ślęzy i Raduni, krótkodystansowy oznakowany w całości przy pomocy łączników od istniejących szlaków, na trasie obiekty starożytnego i współczesnego górnictwa, kamieniołomy, wyrobiska, sztolnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozwój turystyki przygodowej w oparciu o dawną kopalnię chromitu Tapadła z możliwością organizacji profesjonalnych wypraw eksploracyjnych (patrz I-3.1.6.), ▪ gminne wsparcie (system preferencji - podatki, dzierżawa, pozwolenia) dla potencjalnych inwestorów w zakresie zorganizowania działalności turystycznej w oparciu o sztolnie kopalni Tapadła.
	<p>I-6.1.9. Szlak Dziedzictwa Technicznego – sugerowany samochodowy, długodystansowy, oznakowane punkty na szlaku: dawny młyn wodny w Skalce, wieże ciśnień Kątów Wrocławskich, zapora na Zbiorniku Mietkowskim, kamieniołomy w Strzeblowie i Chwałkowie, dawny browar w Sobótce-Górcie, dawna gazownia w Sobótce, prehistoryczny kamieniołom na Jańskiej Górze, dawna gorzelnia w Rolantowicach, dawne słodownia i stacja kolejowa w Niemczy, nieczynna cegielnia w Chwałęcinie, zachowane elementy infrastruktury cukrowniczej (Łagiewniki, Kobierzyce, Pustków Żurawski).</p>

	<p>I-6.1.10. Szlak biograficzny Twórców Przemysłowego Cukrownictwa – szlak miejsc związanych z twórcami przemysłu cukrowniczego w subregionie, obejmujący zarówno rezydencje mieszkalne, jak i obiekty przemysłu cukrowniczego (częściowo może pokrywać się ze szlakiem zabytków techniki) (m.in. Radzików, Jaksonów, Kobierzycy, Żórawina, Pustków, Łagiewniki).</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ utworzenie izb regionalnych przeznaczonych historii przemysłu rolno spożywczego w subregionie z akcentem na cukrownictwo (najlepiej w obiektach technicznych) oraz jego twórców; ▪ w miejscach związanych z życiem i działalnością postaci historycznych (m.in. pałac w Kobierzycach - siedziba Carla von Rath, pałac w Pustkowie - rodzina Naehrich, relikty cukrowni w Kobierzycach, willa przy cukrowni w Żurawinie) tablice okolicznościowe ▪ w szkołach w ramach edukacji regionalnej wprowadzenie ścieżki edukacyjnej związanej z lokalną tradycją cukrowniczą. <p>I-6.1.11. Szlakiem Ślązańskiego Geodziejstwa – geologiczno-kulturowy, obejmujący miejsca wydobywania i obróbki skał, minerałów i kruszców (Chwałków, Strzeblów, Tapadła, Radunia, Sobótka, Wiry, Nasławice, Świątniki), szlak nieoznakowany w terenie, jedynie w punktach na trasie lub w oparciu o system łączników od istniejących szlaków do atrakcji.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podjęcie współpracy z właścicielami kopalni w celu stworzenia przykopalnianych ogólnodostępnych ekspozycji (dioramy modele wyrobisk, informacja geologiczna) lub udostępnienia po uzgodnieniu (system preferencji patrz I-6.7.)
<p>1-6.2. Popularyzacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego subregionu (tradycje religijne, folklorystyczne, kulinarne, obrzędowość świecka, obyczaje)</p> <p>(wspieranie kontynuacji dziedzictwa materialnego i niematerialnego w życiu codziennym i turystyce subregionu)</p>	<p>I-6.2.1. Organizacja blokowych imprez folklorystycznych (cykl tematycznych imprez w jednym miejscu w ciągu kilku dni) lub międzygminnych imprez folklorystycznych: multifunkcyjnych, dynamicznych o charakterze prezentacji, przeglądów, konkursów warsztatów i imprez komercyjnych.</p> <p>I-6.2.2. Upowszechnienie tradycji jarmarków świątecznych oraz obrzędów Nocy Świętojańskiej na obszarze całego subregionu.</p> <p>Rozwój imprez nawiązujących do tradycji targowych gmin, przede wszystkim w kierunku promocji produktu lokalnego: ekójarmarki, jarmarki staroci, rękodzieła i wytwórczości ludowej, „pchle targi osobliwości” (regularnie w ciągu roku), dalsze rozszerzenie imprez w ramach Festiwalu Słowian (zwłaszcza słynnych <i>bauermarkt</i> w Górcie połączonych z odpustem).</p>

	<p>I-6.2.4. Rozszerzenie oferty folklorystycznej o stałą imprezę kulturową (przypisaną do konkretnej miejscowości rozpoznawanej już folklorystycznie, np. Piławy Dolnej) o charakterze przeglądu lub festiwalu kapel (chórów) ludowych kultywujących tradycje śpiewacze (taneczne) rdzennie regionalne i przeniesione z innych regionów Polski:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ stworzenie bloku wydarzeń kulturalno-rozrywkowych pod hasłem Dni z Folklorem (Dni Folkloru, Festiwal Folkloru) popularyzujących tradycje śpiewacze, rzemieślnicze i kulinarne; <p>I-6.2.5. Aktywizacja kulturowa szczytu Ślęży w ramach imprez nobilitujących śląskie dziedzictwo kulturowe (Europejskie Dni Dziedzictwa) oraz uruchomienie letniego cyklu Spotkań z Historią, imprez plenerowych mających unaocznic znaczenie i symbolikę rzeźb kultowych, pogańskiej oraz wczesnochrześcijańskiej obrzędowości („żywe” obrazy, odtworzenie życia w osadach – „ożywienie” rezerwatu archeologicznego Będkowice), część imprez mogłaby mieć miejsce w nocnej scenerii.</p> <p>I-6.2.6. Stworzenie ruchomej imprezy organizowanej cyklicznie przez kolejne gminy subregionu pod Hasłem „Ginące rzemiosła” mającej na celu zarówno zaprezentowanie się wytwórców lokalnego rękodzieła i sprzedaży ich wyrobów. Impreza ta miałaby charakter warsztatów służących przekazaniu wiedzy o technikach rękodzielniczych i znalezieniu ich kontynuatorów. Aktywizacja peryferyjnych gmin lub posiadających mniejszy potencjał turystyczny.</p> <p>I-6.2.6. Podtrzymywanie tradycji kulinarnych regionów – rozwój w gminach wspólnych imprez kulinarnych (np. Dnia Pieczonego Ziemniaka) oraz typowych (markowych) tylko dla konkretnych gmin (śladem Marcinowic czy Piławy Dolnej).</p>
<p>I-6.3. Specjalizacja i identyfikacja przestrzenna imprez kultowych i innych w ramach subregionu</p>	<p>I-6.3.1. Wykreowanie i aktywna promocja sztandarowych imprez o odmiennym charakterze dla wszystkich gmin w terminach niekolidujących ze sobą, np.:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ gmina Dzierżonów – Festiwal Ciast i cykl imprez związanych z wiejskim kalendarzem rolniczym; ▪ gmina Jordanów Śląski – tradycje jubilerskie i kamieniarskie nefrytu, imprezy o charakterze targów, wystaw związanych z kamieniami szlachetnymi, nefrytem, artystyczną biżuterią, starożytnym kamieniarstwem okolic, promocja imprezy na targach turystycznych i standy prezentujące jordanowskie dziedzictwo na targach minerałów; ▪ gmina Kąty Wrocławskie – imprezy spod znaku sportu, aktywności fizycznej, ścieżek zdrowia (turnieje golfa, zapasów, spływy kajakowe); ▪ gmina Kobierzyce – imprezy kultury spod znaku „Trzech Muz” i zawodów modelarskich;

	<p>Słodkie Dziedzictwo – tradycje i historia przemysłu rolno-spożywczego regionu.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ gmina Łagiewniki – Konkursowa Jazda Samochodem „Łagiewnicka majówka”, cykli imprez motorowych, rajdy i wyścigi samochodowe; ▪ gmina Marcinowice – Prezentacje Artystyczne Powiatu Świdnickiego, imprezy wokół działalności Kraskowa (Przeszłość i Przyszłość), imprezy wysokiej kultury; ▪ gmina Mietków – cykl imprez spod znaku „Żywioty Wodniaka”: zawody wędkarskie o zasięgu ponadregionalnym, zawody windsurfingowe na Zbiorniku Mietkowskim; ▪ gmina Niemcza – inscenizacje batalistyczne, spotkania z historią, „żywa historia”, historia w plenerze, PAF; ▪ gmina Sobótka – Festiwal Słowian oraz sporty ekstremalne na Ślęży (<i>Adventure Zone</i>); ▪ gmina Żórawina – spotkania z historią (kultury wysokiej – koncerty muzyki dawnej, letnie imprezy w plenerze, prelekcje, odczyty w kościele w Żórawinie i imprezy plenerowe w oparciu o przykościelne fortyfikacje.
I-6.4. Rozwój, wsparcie stworzenie nowych i aktywizacja istniejących tematycznych placówek muzealnych	I-6.4.1. Modernizacja Muzeum Ślężańskiego (miejsce spotkań artystycznych, organizowanie plenerów historycznych, bogatsza oferta wystaw czasowych).
	I-6.4.2. Wsparcia działalności Muzeum Gazownictwa w Sobótce w celu rozbudowania, komercjalizacji (wraz z potencjalnym wykorzystaniem przestrzeni użytkowej na cele centrum edukacyjno-turystycznego)
	I-6.4.3. Tworzenie Izb Tradycji Lokalnej i Izb Regionalnych
I-6.5. Wykorzystanie walorów użytkowych zabytkowej substancji architektonicznej	I-6.5.1. Tworzenie zróżnicowanej pod względem standardu i funkcji bazy noclegowej i gastronomicznej w oparciu o zabudowę wiejską (regionalną lub współczesną z zachowaniem regionalnego stylu, zajady przydrożne w regionalnej stylistyce, sale ludowe i dawne <i>gasthausy</i> - restytucja tradycji wiejskich gospód)
	I-6.5.2. Promocja wytwórców i obiekty gastronomicznych poprzez oznakowanie wspólnym logo (rodzaj nobilitacji) dla obiektów gastronomicznych serwujących dania regionalne (bezpłatne ujęcie w materiałach promujących gminę lub możliwość zamieszczenia bezpłatnie reklamy na internetowych serwisach gminnych i turystycznych)
	I-6.5.3. Tworzenie oferty wyższego standardu oferujących limitowany dostęp (oferty z wyższej półki oferująca produkt niszowy, np. pola golfowe) - przykład Krasków, Krobielowice, okolice Dzierżoniowa (Jędrzejowice).

	I-6.5.3. Ożywianie zabytków poprzez otwartą i półotwartą działalność kulturalną (odczyty, koncerty w kościołach, ruinach: plenery, widowiska kultury popularnej) (np. kościół z Żórawinie, Owiesno, Wojślawice: Święto Kwitnących Rododendronów (impreza otwarta), plenery malarskie (imprezy warsztatowe), letnie koncerty muzyki kameralnej w ramach dużych imprez Dni Dziedzictwa Europejskiego).
I-6.6. Popularyzacja i marketing kulturowy	I-6.6.1. Podjęcie przez gminne placówki (GOK-i, muzea, świetlice gminne) misji kulturotwórczej i edukacyjnej.
	I-6.6.2. Obsługa medialna - lokalna i regionalna imprez kulturowych (tworzenie rozpoznawalnego wizerunku), profesjonalne wydawnictwa, przewodnik z opisem tras tematycznych (plus mapa) w ponadregionalnej dystrybucji.
	I-6.6.3. Wprowadzenie i rozpowszechnienie charakterystycznych dla subregionu pamiątek (baran jordanowski, miś ślązański, niemczański woj - maskotki, breloczki, pocztówki, kubki, itp.)
	I-6.6.4. Zgłoszenie atrakcji do systemu informacyjnego sieci tematycznych Szlaków Dolnego Śląska lub Polski (niezależnie od istniejącej na miejscu infrastruktury) oraz stworzenie silnego turystycznego lobby regionalnego (aktywizacja i zaangażowanie)
	I-6.6.5. Aktywizacja nowych i zapomnianych szlaków poprzez organizowanie przez organizacje i stowarzyszenia gminne ośrodki kultury otwartych rajdów.
I-6.7. Stworzenie systemu preferencji i zachęt dla właścicieli obiektów zamkniętych, inwestorów oraz obiektów gastronomicznych z kuchnią regionalną	I-6.7.1. Włączenie lokalnych rzemieślników, podmiotów gospodarczych i wytwórców z tradycjami subregionalnymi w akcję „Obiekt Przyjazny Turystom”, systemu premiującego „otwartość” wobec turystów (oferujących możliwość wejścia na teren obiektów nieudostępnianych w regularnych ruchu turystycznym) poprzez: <ul style="list-style-type: none"> ▪ zamieszczanie bezpłatnej reklamy w materiałach promocyjnych gminy, portalach informacyjnych i innych mediach gminnych o obiektach uznanych za „przyjazne turystom”; ▪ oznaczanie obiektów „przyjaznych turystom” logiem słońeczka z symbolem LGD w terenie oraz w przewodnikach (ranking i informacja o warunkach dostępu do obiektu: zgłoszenie grupy, kontakt telefoniczny lub mailowy).

Zródło: Opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Bogactwo dziedzictwa kulturowego stanowi o kolorycie subregionu Śląży, którego wartość nobilitują długodystansowe tematyczne szlaki kulturowe. Nazwy własne szlaków tematycznych mają przybliżyć i skonkretyzować (system mentalnych skojarzeń) dziedzictwo kulturowe subregionu.

Zalecenia dotyczące realizacji wybranych zadań w ramach celu operacyjnego I-6:

Stworzenie kompleksowej oferty turystyki kulturowej i turystyki dziedzictwa (*heritage tourism*) w oparciu o spuściznę materialną i niematerialną subregionu a także jego tradycje i żywą kulturę.

Budowanie atrakcyjnego produktu turystycznego w oparciu o dziedzictwo kulturowe wymaga podjęcia zintegrowanych działań rewitalizacyjnych w zakresie podniesienia ogólnej estetyki środowiska wiejskiego oraz konserwacji i restauracji budowli i założeń zabytkowych, rewaloryzacji założeń parkowych, kształtowania i ochrony zabytkowych i przyrodniczych wnętrz krajobrazowych subregionu (podkreślenie „malarskości” krajobrazu). Wskazania te najsilniej dotyczą najbardziej zdegradowanego dziedzictwa przemysłowo-technicznego subregionu. Realizując koncepcję utworzenia szlaków turystycznych tego dziedzictwa (zadania I-6.1.8 oraz I-6.1.9), należy podjąć się jego rewitalizacji poprzez wprowadzenie nowych funkcji użytkowych (priorytetowo turystycznych), uporządkowanie otoczenia przyległego oraz wyposażenie w utrzymaną w tej samej, wybranej dla obiektów technicznych (kolor i logo) a jednocześnie wspólnej dla subregionu ślązańskiego stylistyce. Tablica przy każdej atrakcji na trasie powinna zostać zaopatrzona w mapę z naniesionymi wszystkimi obiektami szlaku, ponadto w syntetyczny opis funkcji i historii oraz informacje personalizujące obiekt (ciekawe osoby z nim związane, właściciele, legendy). Ważne jest miejsce ustawienia tablic informacyjnych: powinny być one widoczne ze szlaków komunikacyjnych, jak również korespondować z atrakcją, dysponować przestrzenią pozwalającą na zatrzymanie się i pozostawienie samochodu.

Realizacja koncepcji trasy Szlakiem Kolei i Ślązańskie Podróże Retro (zadania I-6.1.6 i I-6.1.7) ma zapobiec dalszej degradacji dziedzictwa i infrastruktury kolejowej. Reaktywacja nieczynnych dziś linii kolejowych przy pomocy zabytkowych pociągów lub drezyn, jeśli nie w całości, to na wybranych odcinkach, pozwoliłaby stworzyć rzadki, wręcz unikatowy produkt turystyczny. Argumentem przemawiającym za podjęciem się tego przedsięwzięcia jest fakt istnienia w okolicy zaplecza technicznego (drezyny w Dzierżoniowie) oraz aktywność i inicjatywy podejmowane przez Fundację Otwartego Muzeum Techniki (Sowiogórskie Muzeum Techniki w oparciu o parowozownię Dzierżoniowa oraz Sowiogórski Festiwal Techniki). Zadanie to wymagałoby jednak porozumień z PKP w celu udostępnienia torowisk, jak również rozwiązania kwestii bezpieczeństwa zwłaszcza w turystycznym ruchu drezynowym (przejazdy przez drogowe szlaki komunikacyjne).

Szlak Eksploratorów i Odkrywców (I-6.1.8.) kierowany jest to zarówno do turystów aktywnych, poszukiwaczy wrażeń i niecodziennych doświadczeń, jak i miłośników turystyki dostarczającej wrażeń ekstremalnych. Całość szlaku z atrakcjami dostępnymi z zewnątrz przeznaczona byłaby dla sprawnego turysty (z uwagi na trudniejszy teren), natomiast dostęp do podziemi sztolni powinien zostać zabezpieczony (okratowany) i objęty kontrolą (zamknięty przed niekontrolowaną indywidualną eksploracją). Eksploracja podziemi może być dostępna pod opieką przewodnika z odpowiednimi uprawnieniami w ramach imprez zorganizowanych (w grupach kilkuosobowych) lub dostępna w ramach zgłoszonych wejść grup indywidualnych posiadających określone uprawnienia.

Za zachętę dla potencjalnych podmiotów zainteresowanych podjęciem się tego rodzaju działalności posłuży system preferencji finansowych (korzystne warunki dzierżawy, ułatwione procedury, pozwolenia). Uruchomienie działalności turystycznej wymagałoby jednak przeprowadzenia ekspertyz pozwalających ocenić stan sztolni oraz rodzaj potencjalnych zagrożeń.

Aktywizacja kulturowa subregionu wymaga zaangażowania i wsparcia ze strony władz gminnych (współorganizowanie, współfinansowanie, szkolenia) lokalnych społeczności i podmiotów zainteresowanych rozwojem turystyki. Zorganizowanie zaproponowanych imprez folklorystycznych (I-6.2.1. - I-6.2.6.) wymagałoby konsultingu etno- i archeologicznego, natomiast Tworzenie Izb Tradycji Lokalnej i Izb Regionalnych przy wsparciu lokalowym i finansowym mogłoby w rezultacie stworzyć dla mieszkańców gmin system lokalnej ekspresji kulturowej. Nowoczesna izba regionalna pełni nie tylko statyczne funkcje wystawiennicze, ale promuje wybitne jednostki, daje szansę zaistnienia lokalnym artystom, wytwórcom, ludziom ciekawym i mającym coś do powiedzenia.

Podjęcie przez gminne placówki aktywnej misji kulturotwórczej, edukacyjnej (I-6.6.1.) mogłoby polegać na czynnej popularyzacji miejscowych walorów krajoznawczych poprzez organizację cyklicznych rajdów turystycznych kierowanych do mieszkańców subregionu (przede wszystkim młodzież, funkcja integracyjna) i wszystkich zainteresowanych, kończących się wspólną zabawą integracyjną w plenerze lub w gminnych ośrodkach lub świetlicach (ogniska, wspólne śpiewanie, „bajania historyczne”, tropem legend i baśni, podań, ścieżek biograficznych). „Ożywianiu” powinny podlegać nie tylko szlaki nowe, także te już istniejące, niesłusznie zaniedbywane nizinne szlaki turystyczne. Opisane wyżej imprezy powinny integrować przestrzeń turystyczną subregionu, poprzez okresowe włączanie do niej obiektów na co dzień niedostępnych, skrywanych. Nadałoby to im posmaku tajemnicy i odkrywania nieznanego (zaplecza, wieże kościołów, spichlerze, czynne obiekty przemysłowe). Do realizacji postulowanych celów niezbędnym jest rozwój i podniesienie jakości (szkolenia, uprawnienia) subregionalnej kadry przewodnickiej.

Tabela 57. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-7

CEL OPERACYJNY I-7 Stworzenie kompleksowej oferty turystyki biznesowej	
Działania	Zadania
I-7.1. Rozwój turystyki biznesowej	I-7.1.1. Zapewnienie multifunkcyjnych powierzchni wystawienniczych z odpowiednią infrastrukturą i zapleczem technicznym (np. gmina Kobierzyce)
	I-7.1.2. Organizowanie imprez o charakterze targów pozwalających na zaprezentowanie się podmiotów gospodarczych różnych branż oraz targów nieruchomości (sprzedaż, dzierżawa) premiujących inwestycje turystyczne.

	I-7.1.3. Rozwój obiektów bazy noclegowej średniego standardu (hotele turystyczne, motele) na głównych ciągach komunikacyjnych z naciskiem na wyposażenie w tzw. okna komunikacyjne oferujące możliwość skorzystania z Internetu, faksu, niektórych urządzeń biurowych.
I-7.2 Rozwój turystyki konferencyjnej	I-7.2.1. Stworzenie i rozwój multifunkcyjnych obiektów (kompleksów) turystycznej bazy noclegowej
	I-7.2.2. Wykorzystanie potencjału zabytkowej substancji architektonicznej oraz założeń ruralistycznych dla celów turystycznych (obiektów noclegowych różnego standardu zarówno w oficynach jak i kompleksach pałacowych).
	I-7.2.3. Stworzenie kompleksowej oferty konferencyjnej, pakietu zawierającego: obsługę konferencji, seminariów, zjazdów różnego typu oraz imprez okolicznościowych, zapewnienie noclegu, wyżywienia, profesjonalnych sal konferencyjnych, dojazdu (także z możliwością zapewnienia transportu na miejscu: możliwość wynajęcia samochodu, busa, autobusu, itp.).
	I-7.2.4. Zwiększenie dostępności komunikacyjnej bazy noclegowej (parkingi, oznakowanie dróg dojazdowych).
	I-7.2.5. Tworzenie komplementarnej oferty konferencyjnej o charakterze rekreacyjno-rozrywkowym: <ul style="list-style-type: none"> ▪ organizowanie wycieczek po okolicy w specjalnej oprawie, np.: z wykorzystaniem powozów, bryczek, kolei, ▪ organizowanie imprez na zamówienie: polowania, wędkarstwo, imprezy biesiadne w niecodziennej oprawie, itp.
	I-7.2.6. Rozwój i wsparcie działalności lokalnych i regionalnych tour operatorów zajmujących się obsługą biznesu.
I-7.3. Rozwój turystyki wysokiego standardu	I-7.3.1. Dalszy rozwój bazy noclegowej hoteli ***** (przykład Krasków, Krobielowice, Sobótka Górka) na bazie pałaców i innych zabytkowych obiektów (także techniki) subregionu.
	I-7.3.2. Organizacja wydarzeń wysokiej kultury w oparciu o obiekty wysokiego standardu (na wzór Krzyżowej w powiecie świdnickim).
I-7.4. Rozwój elitarnych form rekreacji	I-7.4.1. Rozbudowa pól golfowych i popularyzacja dyscypliny sportowej postrzeganej jako zdrowa i elitarna
	I-7.4.2. Zakładanie nowych i wsparcie dla już istniejących stadnin koni i ośrodków jeździeckich.
	I-7.4.3. Popularyzacja elitarnych form rekreacji poprzez organizowanie w oparciu o nie otwartych imprez sportowych.
I-7.5. Rozwój turystyki o charakterze imprez integracyjnych	I-7.5.1. Stworzenie i aktywny marketing oferty imprez integracyjnych kierowanych do firm (np. w oparciu o <i>Adrenalina Park</i> oraz imprezy na zamówienie opartych o formy aktywności realizowane w Masywie Ślęży i Wzgórzach Niemczańskich).
	I-7.5.2. Rozbudowa oferty typu <i>incentive tours</i> w oparciu o formułę obozów przetrwania, wypraw i obozów sprawnościowych (patrz I-3.3.2.)

Źródło: opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Subregion Ślęza staje się rozpoznawalny jako miejsce ekskluzywnej i kompleksowej turystyki biznesowej, konferencyjnej i Spa mający w ofercie produkt unikatowy, wysokiej jakości i luksusowy.

Zalecenia dotyczące realizacji wybranych zadań w ramach celu operacyjnego I-7:

Stworzenie kompleksowej oferty turystyki biznesowej

Obsługa biznesu i konferencji to prężnie rozwijający się przyszłościowy produkt turystyczny, wymagający jednak stworzenia oferty kompleksowej, zintegrowanej i wychodzącej poza podstawowe usługi turystyczne. Subregion posiada wszelkie atuty w kierunku rozwoju tego rodzaju turystyki. Z uwagi na szereg inwestycji przemysłowych zaistniałych na terenie gminy Kobierzyce ma ona duży potencjał do zagospodarowania turystyki ludzi biznesu, natomiast obsługi konferencji mogą podjąć się podmioty z całego terenu stowarzyszenia, dysponujące odpowiednim zapleczem. Walory środowiska przyrodniczego i kulturowego pozwalają na wykreowanie szerokiej oferty komplementarnej, co w przypadku tego rodzaju turystyki decyduje o konkurencyjności produktu.

Turystyka biznesowa i konferencyjna stwarzają szansę na rewitalizację środowiska wiejskiego, w którym znajdują się niewykorzystane zasoby substancji architektonicznej zespołów parkowo-pałacowych i pofolwarcznych. Z uwagi na stan zachowania dziedzictwa zespołów ruralistycznych celowym jest zintensyfikowanie działań mających na celu zagospodarowanie niszczonej nieruchomości - priorytetem jest więc stworzenie systemu preferencji w gospodarce nieruchomościami premiującego inwestycje turystyczne. Uwzględniając wielkość subregionu, bliskość Wrocławia i jego dominującą pozycję, najbardziej pożądanymi w subregionie są inwestycje średnioskalowe i multifunkcyjne, przeznaczone dla obsługi różnych rodzajów turystyki (turystyka weekendowa, świąteczna krótkoterminowa, konferencyjna, obsługa imprez okolicznościowych: wesela, bankiety, studniówki), z wykorzystaniem lokalnego potencjału, także ludzkiego.

Obsługa wesel w niekonwencjonalnych miejscach z bogatą, ale też unikatową oprawą, może stać się produktem równorzędnym, realizowanym równolegle z podstawową działalnością kompleksów hotelowych wyspecjalizowanych w obsłudze konferencyjnej czy turystyce biznesowej. Produkt docelowo kierowany do mieszkańców dużych aglomeracji miejskich, przede wszystkim Wrocławia (wesela w zabytkowych wnętrzach, kościołkach-sanktuariach, na łonie natury, z przejażdżkami konnymi, itp.).

Wybrane inwestycje w subregionie (Krasków, Krobielowice) wyznaczyły pozytywny kierunek w rozwoju regionalnego produktu turystycznego przeznaczonego dla wyselekcjonowanych grup zamożnych turystów. Idąc dalej tym tropem, poza rozwojem obiektów bazy hotelowej podwyższonego

standardu, konieczna jest rozbudowa infrastruktury komplementarnej, odpowiadającej za konkurencyjność oferty i jakość wartości dodanej. Jest to jednak zadanie uzależnione bardziej od zasobności portfela inwestorów, niż od działań władz gminnych i ich budżetu.

W rozwoju turystyki opartej na wyjazdach motywacyjnych lub integracyjnych brak infrastruktury turystycznej jest niekiedy atutem, nie zaś barierą. Stwarza to szansę na aktywizację terenów wykluczonych dotychczas z przestrzeni turystycznej z uwagi na brak infrastruktury, brak użytkowania, zły stan czy niską ogólną atrakcyjność turystyczną. Zaleca się aktywną i bezpośrednią dystrybucję tego rodzaju produktu turystycznego przeznaczonego dla firm oraz gminne wsparcie (finansowe, podatkowe, promocyjne) podmiotów i tour operatorów wyspecjalizowanych w tworzeniu *oferty incentive*.

Tabela 58. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-8

CEL OPERACYJNY I-8 Stworzenie wspólnego wizerunku subregionu (wewnątrz i na zewnątrz subregionu)	
Działania	Zadania
I-8.1. Opracowanie i wdrożenie systemów wizualnej identyfikacji	I-8.1.1. Wspólne rozszerzone logo i wspólna stylistyka materiałów wydawniczych (informacyjnych, promocyjnych, map i przewodników) i internetowych (wspólny serwis i serwisy gminne).
	I-8.1.2. Opracowanie i wdrożenie graficznego systemu oznakowania i informacji w terenie tematycznych szlaków turystycznych.
	I-8.1.3. Opracowanie systemu kategoryzacji obiektów gastronomicznych, bazy noclegowej wpisujących się w tradycje subregionu.
I-8.2. Stworzenie systemu dystrybucji i promocji markowych produktów regionalnych	I-8.2.1. Udział w targach turystycznych o znaczeniu ponadlokalnym (targi turystyczne Poznań, imprezy branżowe, stoisko w ramach polskiej ekspozycji na targach w Berlinie).
	I-8.2.2. Udział wytwórców regionalnych w targach i wydarzenia lokalnych i organizowanych w skali subregionalnej.
	I-8.2.3. Uczestnictwo wytwórców produktu regionalnego w ogólnopolskich konkursach, rankingach, kategoryzacjach regionalnych.
	I-8.2.4. Opracowanie planu, narzędzi realizacji, terminarza, systemu monitoringu i kontroli oraz określenie źródeł finansowania projektów w ramach realizacji strategii rozwoju turystyki, tworzenia i dystrybucji produktu regionalnego.
	I-8.2.5. Wprowadzenie mechanizmów finansowego wsparcia dla twórców i przedsiębiorców zaangażowanych w produkty regionalne: ich produkcję i dystrybucję.

I-8.3. Budowanie tożsamości subregionalnej	I-8.3.1. Aktywizacja i zaangażowanie społeczności lokalnej i małej przedsiębiorczości w realizację wspólnych przedsięwzięć turystycznych „Nic dla Was, bez Was”.
	I-8.3.2. Tworzenie pozytywnego klimatu wobec turystyki przez równorzędne traktowanie potrzeb mieszkańców, przedsiębiorców i turystów (unikanie wykluczenia głosu mieszkańców w podejmowaniu określonych działań i inwestycji turystycznych). Zalecany społeczny konsulting i dialog.
	I-8.3.3. Wspieranie subregionalnych mediów z ukierunkowaniem na media elektroniczne (strony kolekcjonerskie, lokalne portale społecznościowe, inicjatywy ludzi aktywnych nagradzane coroczną nagrodą medialną za promowanie subregionu).
	I-8.3.4. Wsparcie finansowe działalności podtrzymującej żywą tradycję, inicjatywy kulturalne (Koła Gospodyń Wiejskich, świetlice, GOK-i na rzecz lokalnych społeczności, izby regionalne, kolekcje itd. (nobilitowanie i budowanie poczucia „wartościowości” kultury wiejskiej i subregionalnej).

Źródło: opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Region staje się rozpoznawalną wizualnie i mentalnie marką

Zalecenia dotyczące realizacji wybranych zadań w ramach celu operacyjnego I-8:

Stworzenie wspólnego wizerunku subregionu

Dla powodzenia misji oraz realizacji wizji turystycznej Ślężan niezwykle ważnym jest stworzenie rozpoznawalnego na zewnątrz i czytelnego wizerunku subregionu, a także, w perspektywie czasu, zintegrowanie społeczności lokalnej w ramach wspólnej tożsamości subregionalnej.

Budowaniu wspólnego medialnego obrazu gmin posłuży utworzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (oznaczenia szlaków, turystycznych tablic informacyjnych) oraz medialnej (tradycyjne wydawnictwa i media elektroniczne) subregionu. Aktualnie każda z gmin posiada własne strony internetowe różniące się nie tylko oprawą graficzną i układem treści, ale również charakterem oraz stopniem szczegółowości zawartości informacyjnej, organizacyjnej i promocyjnej. Cechy zaproponowanego wspólnego serwisu internetowego zostały opisane w kolejnej części opracowania. Jednym z jego ważnych zadań jest zbudowanie kompletnej i bogatej „linkowni” między głównym serwisem internetowym, stronami gminnymi oraz serwisami wszelkich podmiotów mających znaczenie dla rozwoju społecznego, gospodarczego, organizacyjnego i turystycznego subregionu.

Zasadniczo budowanie tożsamości subregionalnej powinno przebiegać dwutorowo. Z jednej strony gminy podtrzymują, kontynuują i propagują na zewnątrz tradycje kultury duchowej i materialnej poprzez dofinansowanie gminnych aktywności kulturalnych, z drugiej - wdrażając system szkoleń, warsztatów, uczą lokalne społeczności tworzyć atrakcyjny produkt na bazie „żywego” dziedzictwa, folkloru, itp.. Kluczem do sukcesu jest nobilitacja kultury

wiejskiej i gminnej przez uczestnictwo jej władz w przejawach kultury wsi, firmowanie imprez integrujących społeczności lokalne, umiejętność społecznego dialogu oraz promowanie, nagradzanie aktywności i miejscowych inicjatyw gospodarczych, turystycznych i kulturowych. Zaleca się również budowanie i podtrzymywanie funkcjonalnych i organizacyjnych powiązań subregionalnych, zwłaszcza w odniesieniu do peryferyjnych gmin ciągnących ku regionom turystycznym otoczenia (Wrocławia, Gór Sowich i doliny Odry).

Tabela 59. Cele operacyjne w ramach celu strategicznego II

CEL STRATEGICZNY II PODJĘCIE WSPÓŁPRACY PRZEDSIĘBIORCÓW, ORGANIZACJI NGO ORAZ MIESZKAŃCÓW SUBREGIONU NA RZECZ ROZWOJU JEGO OFERTY TURYSTYCZNEJ	
CEL OPERACYJNY II-1	Tworzenie instytucjonalnych form koordynacji współpracy ponadgminnej
CEL OPERACYJNY II-2	Włączenie lokalnych podmiotów i przedsiębiorców w proces tworzenia i dystrybucji produktu turystycznego
CEL OPERACYJNY II-3	Wsparcie aktywności społecznej i biznesowej na rzecz rozwoju turystyki w Subregionie
CEL OPERACYJNY II-4	Wsparcie działań zwiększających potencjał turystyczny Subregionu

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 60. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego II-1

CEL OPERACYJNY II-1 Tworzenie instytucjonalnych i merytorycznych (konsultingowych) form koordynacji współpracy subregionalnej i ponadgminnej	
Działania	Zadania
II-1.1. Wykreowanie cyklicznej imprezy konferencyjnej tzw. Forum Gmin Ślązańskich	II-1.1.1. Otwarta wymiana doświadczeń i integracja środowisk związanych z kreowaniem i dystrybucją turystycznego produktu lokalnego.
	II-1.1.2. Ustalanie hierarchii wspólnych działań (projektów) proturystycznych na poziomie Subregionu i poszczególnych gmin.
	II-1.1.3. Omówienie aktualnego stanu realizacji wybranych priorytetowych projektów w ramach strategii rozwoju turystyki.
	II-1.1.4. Ewaluacja obejmująca ocenę przydatności i skuteczności założonych działań w ramach wybranych celów operacyjnych Omówienie wyników badań i analiz - na ich podstawie korekta planów i założeń, dalszych monitoring, podejmowanie decyzji o interwencji lub wsparciu.
	II-1.1.5. Finalizacja konkursów wspierających rozwój turystyki w regionie - zarówno w odniesieniu do przedsiębiorców (inwestycje proturystyczne), jak i osób prywatnych (proturystyczne inicjatywy społeczno-kulturowe).

	II-1.1.6. Zaproszenie do współpracy innych organizacji proturystycznych i regionalnych. Wymiana doświadczeń, konsulting.
II-1.2. Podjęcie efektywnej współpracy gminnych wydziałów do spraw promocji i turystyki.	II-1.2.1. Realizacja międzygminnych projektów proturystycznych obejmujących tworzenie subregionalnej infrastruktury turystycznej, głównie długodystansowych szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, tematycznych, itd.).
	II-1.2.2. Opracowanie, wybór i wdrażanie wspólnych zewnętrznych strategii marketingowych w ramach całego Subregionu.
	II-1.2.3. Poszukiwanie i efektywne pozyskiwanie zewnętrznych funduszy wspierających rozwój turystyki.
	II-1.2.4. Podejmowanie wspólnych akcji promocyjnych w ramach targów turystycznych, wydarzeń medialnych oraz innych imprez o znaczeniu ponadlokalnym.

Zródło: opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Subregion cechuje harmonijna współpraca na poziomie międzygminnym i ponadlokalnym dla realizacji wyznaczonych celów strategicznych i operacyjnych na rzecz turystyki.

Tabela 61. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego II-2

CEL OPERACYJNY II-2 Włączenie lokalnych podmiotów i przedsiębiorców w proces tworzenia i dystrybucji produktu turystycznego	
Działania	Zadania
II-2.1. Stworzenie rozpoznawalnego lokalnego produktu turystycznego Subregionu	II-2.1.1. Stworzenie i upowszechnianie w materiałach (mediach) promocyjnych i informacyjnych subregionalnej bazy danych o produktach lokalnych, ich wytwórcach oraz dostępności.
	II-2.1.2. Inwentaryzacja metod i sposobów wytwarzania produktów lokalnych, tradycji kulinarnych, rękodzielniczych, artystycznych.
	II-2.1.3. Podjęcie starań o nadanie ogólnopolskich certyfikatów jakości dla produktów lokalnych i ekologicznych (m.in. certyfikatów Polskiej Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego, system certyfikacji <i>Jakość Tradycja</i>, certyfikaty Ekolandu)
	II-2.1.4. Stworzenie subregionalnego systemu certyfikacji „Produkt Ślązański”

	II-2.1.5. Stworzenie własnego systemu dystrybucji produktu lokalnego oraz materiałów promocyjnych Subregionu poprzez rozszerzenie oferty tradycyjnych punktów informacji turystycznej i kulturalnej.
	II-2.1.6. Stworzenie tzw. „karty ślązkiej”: rodzaju karnetu lub karty rabatowej umożliwiającej zwiedzanie głównych atrakcji Subregionu po preferencyjnej cenie.
II-2.2. Stworzenie czytelnego systemu preferencji dla podmiotów i przedsiębiorców proturystycznych	II-2.2.1. Stworzenie preferencji finansowych (m.in. ulgi podatkowe, system karencji, itd.) zatwierdzonych uchwałami gmin (prawem lokalnym).
	II-2.2.2. Włączenie w gminny i subregionalny system promocyjno-informacyjny (informatory gmin, serwisy internetowe)
	II-2.2.3. Stworzenie Subregionalnego Systemu Kategoryzacji Wizualnej przedsiębiorców i inicjatyw proturystycznych (obiektów infrastruktury turystycznej, głównie noclegowej i gastronomicznej, patrz)
	II-2.2.4. Nobilitacja przedsiębiorców w konkursach i na corocznej Gali (Forum Ślązakiem)

Zródło: Opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Turystyka w subregionie Śląza staje się Wspólną Sprawą lokalnych władarzy, przedsiębiorców i społeczności.

Tabela 62. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego II-3

CEL OPERACYJNY II-3 Wsparcie aktywności społecznej i biznesowej na rzecz rozwoju turystyki w Subregionie	
Działania	Zadania
II-3.1. Wspieranie małych i lokalnych inicjatyw turystycznych	II-3.1.1. Subregion organizuje cyklicznie lub w odpowiedzi na zaistniałe zapotrzebowanie profesjonalne szkolenia z zakresu budowania produktu turystycznego, komercjalizacji produktów, w tym turystycznych, stosowania technik marketingowych, tworzenia korzystnego wizerunku, podnoszenia kwalifikacji, itp.
	II-3.1.2. Subregion organizuje własne lub współpracuje z ARiMR dotyczących rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki i ekoturystyki.
	II-3.1.3. Subregion inicjuje akcje informacyjne, reagując na bieżące wydarzenia na rynku turystycznym lub uruchamianie proturystycznych programów unijnych.
	II-3.1.4. Subregion stwarza lobby turystyczne opiniujące i wspierające inicjatywy stricte turystyczne lub mające wpływ na rozwój turystyki.
	II-3.1.4. Subregion uruchomia własne preferencyjne fundusze celowe wspierające inicjatywy turystyczne.

	II-3.1.5. Subregion oferuje zainteresowanym pomoc merytoryczną w uzyskaniu wsparcia finansowego z programów unijnych.
II-3.2. Nobiliowanie przejawów współczesnej żywej i materialnej kultury społeczności lokalnych	II-3.2.1. Objęcie patronatem honorowym Subregionu lokalnych imprez kulturowych i sportowych, włączając je w system promocji turystycznej.
	II-3.2.2. Objęcie patronatem medialnym o charakterze ponadlokalnym wydarzeń kulturowych regionu (zwłaszcza świadczących o jego lokalnym kolorycie).
	II-3.2.3. Subregion wspiera lokalne i akademickie badania nad środowiskiem kulturowym i przyrodniczym, historią Subregionu oraz historycznym i współczesnym rozwojem w nim turystyki (np. nagradzając najlepsze tematyczne prace magisterskie dotyczące wybranych zagadnień Subregionu).

Zródło: Opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Mieszkańców Subregionu cechuje aktywność i kreatywność w dziedzinie lokalnej turystycznej małej przedsiębiorczości.

Tabela 63. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego II-4

CEL OPERACYJNY II-4 Wsparcie działań zwiększających potencjał turystyczny Subregionu	
Działania	Zadania
II-4.1. Wzbogacenie i dalszy rozwój produktu turystycznego Subregionu	II-4.1.1. Dbalność o jakość usług turystycznych (udział lokalnych przedsiębiorców turystycznych w ogólnopolskich systemach kwalifikacyjnych i kategoryzacyjnych).
	II-4.1.2. Zwiększenie dostępności usług turystycznych (przede wszystkim dostępu fizycznego i dostępności do atrakcji, usług przewodnickich, możliwości nabycia produktu on-line).
	II-4.1.3. Rozszerzenie rynków zbytu poprzez kierowanie oferty do ogólnopolskich tour-operatorów w ramach włączenia się w nurt turystyki krajowej.
	II-4.1.4. Rozwój produktu turystycznego w oparciu o „doświadczenie i uczestnictwo” oraz wybrane aktywności, nie tylko na statycznych walorach atrakcji turystycznych.
	II-4.1.5. Rewitalizacja historycznego środowiska kulturowego i objęcie ochroną naturalnych habitatów.

II-4.2. Tworzenie „nowych” atrakcji turystycznych	II-4.2.1. Wyrównywanie dysproporcji w atrakcyjności turystycznej części Subregionu poprzez kreowanie nowych atrakcji lub urządzeń infrastruktury turystycznej Podstawą kreowanego od podstaw produktu powinny stać się przede wszystkim: pomysł, idea, wybrane aktywności, wykorzystanie niematerialnych składników kultury Subregionu.
--	---

Zródło: Opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Turystyka w Subregionie rozwija się w oparciu o „stare” (na bazie istniejących walorów turystycznych) i „nowe” (wykreowane od podstaw) atrakcje turystyczne.

Tabela 64. Cele operacyjne w ramach celu strategicznego III

CEL STRATEGICZNY III STWORZENIE INFRASTRUKTURALNYCH PODSTAW ROZWOJU TURYSTYKI W OPARCIU O SPECYFIKĘ PRODUKTU LOKALNEGO	
CEL OPERACYJNY III-1	Stworzenie sieci punktów informacji turystycznej.
CEL OPERACYJNY III-2	Stworzenie platformy wymiany informacji, konsultingu turystycznego między wszystkimi podmiotami uczestniczącymi w tworzeniu i konsumpcji produktu turystycznego.
CEL OPERACYJNY III-3	Zwiększenie dostępu i dostępności komunikacyjnej atrakcji turystycznych.

Zródło: Opracowanie własne.

Tabela 65. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego III-1

CEL OPERACYJNY III-1 Stworzenie sieci punktów informacji turystycznej	
Działania	Zadania
III-1.1. Stworzenie zintegrowanego systemu punktów informacji turystycznej w punktach węzłowych Subregionu.	III-1.1.1. Zlokalizowanie stałych punktów IT w miejscach kluczowych dla rozwoju turystyki w Subregionie (w miejscach atrakcyjnych turystycznie lub w miejscach węzłowych, łatwo dostępnych), np. Sobótka, Niemcza, Kąty Wrocławskie oraz turystycznych kiosków (standów) informacyjnych przy GOK-ach. III-1.1.2. Możliwość zaopatrzenia się w punktach IT w gadżety reklamowe: tj. kubki, koszulki, pamiątki, kalendarze, kartki pocztowe, charakterystyczne dla Subregionu.

	III-1.1.3. Rozszerzenie tradycyjnej formuły informacyjnej punktu IT o funkcje społeczno-kulturowe , np. kawiarenka, możliwość zakupu prasy z Subregionu, itp. III-1.1.4. Uzupelnienie sieci punktów IT siecią standów internetowych oferujących wirtualne podróże po Subregionie, widok z kamer monitorujących najciekawsze tereny Subregionu, otwarty dostęp do Internetu.
III-1.2. Standaryzacja IT w Subregionie	III-1.2.1. Stworzenie wspólnego wizerunku punktu IT, zarówno ich wyglądu, jak i ich zawartości merytorycznej.

Źródło: Opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Subregion działa w oparciu o sprawny turystyczny system informacyjny.

Tabela 66. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego III-2

CEL OPERACYJNY III-2 Stworzenie platformy wymiany informacji, konsultingu turystycznego między wszystkimi podmiotami uczestniczącymi w tworzeniu i konsumpcji produktu turystycznego..	
Działania	Zadania
III-2.1. Stworzenie profesjonalnego portalu internetowego Subregionu	III-2.1.1. Zintegrowanie zakresu i wartości merytorycznej treści turystycznych stron internetowych dla wszystkich Gmin w Subregionie.
	III-2.1.2. Standaryzacja wizualna gminnych stron www.
	III-2.1.3. Stworzenie tematycznych działów (podstron) portalu przeznaczonych dla turystów, przedsiębiorców i społeczności lokalnej.
	III-2.1.4. Stworzenie medialnego „okna” Subregionu na świat: internetowej formy komunikacji między uczestnikami w ruchu turystycznym i producentami produktu turystycznego, np. w postaci skrzynki pocztowej umożliwiającej zadanie pytań lub uzyskanie informacji w sprawach Subregionu.
	III-2.1.5. Wdrożenie internetowego systemu monitoringu jakości i zbierania opinii na temat podejmowanych działań pro turystycznych: sondaże, ankiety on-line.

	<p>III-2.1.5. Zagwarantowanie przejrzystości finansowej działań i inwestycji proturystycznych finansowanych z funduszy gminnych.</p> <p>Wolny internetowy dostęp do sprawozdań merytorycznych i finansowych z działalności Subregionu oraz uzasadnień podejmowanych działań.</p>
<p>III-2.2. Digitalizacja potencjału turystycznego Subregionu</p>	<p>III-2.2.1. Stworzenie profesjonalnych interaktywnych map Subregionu z priorytetowo potraktowaną informacją turystyczną (dokładniejsza, wyselekcjonowana dla potrzeb turysty <u>informacja o środowisku geograficznym i kulturowym</u>)</p>
	<p>III-2.2.2. Stworzenie profesjonalnej, zintegrowanej bazy danych o Subregionie z możliwością kierowania zapytań o obszary spełniające określone (istotne z punktu widzenia inwestorów - uwarunkowania planistyczne, plany miejscowe, rodzaj własności, ograniczenia działalności, itd.) warunki wyjściowe dla planowanych działań/inwestycji proturystycznych.</p>

Źródło: opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Subregion wykorzystuje wszystkie dostępne środki nowoczesnej medialnej promocji turystycznej

Zalecenia dotyczące realizacji wybranych zadań w ramach celu operacyjnego III-2:

Stworzenie platformy wymiany informacji, konsultingu turystycznego między wszystkimi podmiotami uczestniczącymi w tworzeniu i konsumpcji produktu turystycznego.

II-2.1.3. Stworzenie tematycznych działów (podstron) portalu przeznaczonych dla turystów, przedsiębiorców i społeczności lokalnej.

Budowa wielopoziomowej platformy informacyjnej w postaci portalu internetowego stanie się narzędziem wzajemnej komunikacji wszystkich uczestników turystyki w Subregionie. Turyści dowiedzą się za pośrednictwem portalu o potencjale turystycznym Subregionu, o wydarzeniach kulturalnych, sportowych i rozrywkowych, strona powinna zapewniać im również rezerwację miejsc, biletów, sprzedaż turystycznej karty „ślęzańskiej” (rodzaju karnetu, zintegrowanej oferty turystycznej umożliwiającej odwiedzenie wybranych miejsc w Subregionie), prezentować warunki pogodowe on-line. Mieszkańcom portal powinien służyć wymianie informacji o bieżących i planowanych wydarzeniach, umożliwiać edukację regionalną, prezentację poglądów i opinii na forach, komunikację (czat). Serwis dla inwestorów docelowo powinien natomiast prezentować aktualną ofertę inwestycyjną (głównie pod inwestycje turystyczne) i system zachęt dla inwestorów, służyć ponadto jako nośnik wymiany informacji pomiędzy partnerami biznesowymi i samorządami gminnymi.

Warunkami poprawnego funkcjonowania portalu są:

- bieżąca administracja i nadzór techniczny nad portalem,

- bieżąca aktualizacja treści portalu,
- bogata wizualizacja treści, również w materiał kartograficzny lub interaktywne mapy (lokalizacja atrakcji, alternatywy dojazdu),
- analogiczne wersje obcojęzyczne portalu (angielski, niemiecki lub w języku najliczniejszej grupy turystów zagranicznych odwiedzających Subregion),
- łatwa obsługa podstron,
- wyposażenie w bogatą linkownię (tzw. „sznurki”),
- wyposażenie w skuteczną wyszukiwarkę danych.

Tabela 67. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego III-3

CEL OPERACYJNY III-3 Zwiększenie dostępu i dostępności komunikacyjnej atrakcji turystycznych.	
Działania	Zadania
III-3.1. Zwiększenie turystycznej dostępności komunikacyjnej Subregionu	III-3.1.1. Zagwarantowanie regularnych połączeń komunikacyjnych (drogowych) wewnętrznych i zewnętrznych (aglomeracyjnych na kierunku Wrocław, Świdnica, Dzierżoniów, Kłodzko, Oława), również na potrzeby mieszkańców poza tradycyjnym sezonem turystycznym.
	III-3.1.2. Reaktywacja nieczynnych linii kolejowych szczególnie o znaczeniu krajobrazowym.
	III-3.1.3. Czytelne oznakowanie drogowskazami dojazdu do najcenniejszych atrakcji turystycznych, zarówno na drogach głównych i drugorzędnych.
	III-3.1.4. Zaopatrzenie głównych atrakcji turystycznych w parkingi, wiaty przystankowe oraz stojaki na rowery wraz z podstawową infrastrukturą informacyjną.
	III-3.1.5. Włączenie w system informacji turystycznej oraz gminną ewidencję infrastruktury turystycznej informacji o przydrożnych zajazdach, campingach lub miejscach wypoczynkowych przy głównych ciągach komunikacyjnych.
	III-3.1.6. Podniesienie estetyki i jakości usług przydrożnych obiektów małej gastronomii i bazy noclegowej wraz z ich otoczeniem oraz dbałość o stan sanitariatów.
III-3.2. Zwiększenie dostępu do głównych atrakcji turystycznych	III-3.2.1. Dostosowanie czasu otwarcia instytucji kultury i atrakcji turystycznych do rzeczywistych potrzeb turysty.

Subregionu	III-3.2.2. Bieżąca aktualizacja danych o godzinach otwarcia obiektów atrakcyjnych turystycznie udostępnianych turystom w tradycyjnych i nowoczesnych narzędziach informacyjnych (przede wszystkim na stronach www).
	III-3.2.3. Wzbogacenie stron internetowych atrakcji turystycznych o multimedialne, interaktywne prezentacje (wirtualne podróże) lub prezentacje eksponatów, z różnych przyczyn niedostępnych zwiedzającym (wypożyczonych lub znajdujących się z braku warunków właściwej ekspozycji w magazynach).
	III-3.2.4. Stworzenie pakietów rodzinnych, grupowych lub innych preferujących określone grupy docelowe turystów umożliwiającym korzystne zwiedzanie (wielu) atrakcji (oferta zintegrowana) lub aktywizujących turystycznie określone grupy społeczne (np. turystyka rodzinna lub osób starszych).
III-3.3. Subregion przyjazny niepełnosprawnym mieszkańcom i turystom (zarówno mieszkańcom i turystom)	III-3.3.1. Likwidacja barier komunikacyjnych dla niepełnosprawnych w miejscach odwiedzanych przez turystów (w pierwszej kolejności muzea, placówki kulturowe, ogólnodostępne atrakcje turystyczne jak obiekty sakralne, obiekty infrastruktury turystycznej: noclegi, gastronomia).
	III-3.3.2. Likwidacja barier komunikacyjnych ogólnie w przestrzeni publicznej Subregionu.
	III-3.3.3. Stworzenie turystycznych mediów informacyjnych specjalnie pod kątem percepcji osób niepełnosprawnych (głównie niedowidzących lub ociemniałych): możliwość odsłuchania opisu ekspozycji muzealnej lub specjalne foldery w języku braille'a, dostęp do eksponatów bez barier (m.in. poprzez dotyk, dźwięk).
	III-3.3.4. Stworzenie specjalnej oferty turystycznej (pełnego produktu) dla osób niepełnosprawnych dostępnego w asortymencie np. regionalnych biur podróży.

Źródło: Opracowanie własne.

Realizacja celu operacyjnego skutkuje osiągnięciem pożądanego stanu zbieżnego z misją:

Subregion staje się miejscem pod każdym względem „dostępnym” i przyjaznym turystom. Subregion staje się głównym obszarem turystyki weekendowej i aktywnej dla aglomeracji wrocławskiej i legnickiej.

3.1.3. Zadania priorytetowe

Spośród projektów zgodnych z celami operacyjnymi (rozdział 3.1.2.) dokonano wyboru zadań priorytetowych - w uzgodnieniu z gminami i powiatami Subregionu „Ślęza”. Ujęto przekazane w fiskach projektowych gmin: Mietków, Kobierzyce, Niemcza i Marcinowice. Kryterium wyboru zadań priorytetowych były: istotność zadania z punktu widzenia wykorzystania potencjału obszaru oraz realizacji celów strategicznych a także poziom przygotowania do realizacji zadania - w tym występowanie podmiotu gotowego realizować zadanie. Przedstawiono również działania będące wynikiem prac nad strategią LSR „Ślężanie, zdaniem autorów niniejszej koncepcji priorytetowe, a często są zbieżne z pomysłami zaprezentowanymi w poprzednim podrozdziale.

Tabela 68. Zadania priorytetowe

Inwestor	Nazwa	Lokalizacja	Krótki opis	Poziom przygotowania (w przypadku inwestycji)	Czas realizacji	Szacunkowy koszt
Gmina Mietków	Ośrodek sportów wodnych	Borzygniew	Nowoczesny ośrodek sportów wodnych nad Zalewem Mietkowskim jako centrum rekreacyjno – turystyczne dla województwa dolnośląskiego z zapleczem dostosowanym do obsługi turystów: parkingi, baza usługowa, pomosty i slipy dla sprzętu wodnego, wraz z zagospodarowaniem zieleni.	0	2009-2015	179 000
Gmina Dzierżoniów	„Budowa parku wiejskiego z infrastrukturą sportowo-rekreacyjną w miejscowości Książnica”	Książnica	Planuje się wykonanie : wjazdu na teren parku i parking, scenę z zadaszeniem, wiatę drewnianą z grillem murowanym, elementy zagospodarowania terenu i chodniki z kruszyw kamiennych.	Wykonano część prac. Uzyskano wszystkie pozwolenia	2010 - 2011	Koszt parku to ponad 600.000 dofinansowanie w wysokości 70 %.
Gmina Kobierzyce	Budowa Hali Sportowo-Rekreacyjnej z infrastrukturą towarzyszącą	Kobierzyce	Budowa nowoczesnej hali sportowo-rekreacyjnej dla potrzeb młodzieży szkolnej i klubów sportowych o pow. 3027 m kw. Z pełnowymiarowym boiskiem do piłki ręcznej z miejscami dla 650 osób	Uzyskano wszystkie pozwolenia	2009-2011	1 570 465
	Utworzenie szlaków rowerowych		Tworzenie na terenie gminy sieci szlaków rowerowych, w oparciu o walory krajoznawcze i dziedzictwa kulturowego	0	2010-2013	

	Remont muru przy kościele par. p.w. św. Wojciecha	Domasław	remont muru przykościelnego przy zabytkowym kościele par. p.w. św. Wojciecha	0		
	Stworzenie sieci tablic promocyjno-informacyjnych przy obiektach o znaczeniu historycznym i kulturowym	Gmina Kobierzyce	Sieć tablic promocyjno-informacyjnych przy obiektach o największym znaczeniu historycznym i kulturowym oraz tablic z informacjami o każdej wsi	0	2009	
	Zagospodarowanie terenów zielonych i rekreacyjnych na terenie parku pałacowego w Kobierzycach na potrzeby rozwoju funkcji turystycznej, sportowej i rekreacyjnej	Kobierzyce	Rewitalizacja pierwotnej funkcji parkowej, rozbudowa terenów przeznaczonych na boiska sportowe, budowa ścieżki jeździeckiej, parcour'u, zaplecza sanitarnego, parkingów	0	2009	
	Utworzenie szlaku konnego	Chrzanów, Raclawice, Żerniki Małe, Bąki, Owsianka, Krzyżowice	Szlak konny o przebiegu leśno-wiejskim	0	2009	
	Budowa przyparafialnego ogrodu botanicznego	Bielany Wrocławskie	Budowa ogrodu botanicznego przy parafii pw. św. Andrzeja Ap. na potrzeby edukacji ekologicznej	0	2009	
	Publikacja - dziedzictwo historyczno-kulturowe Gminy Kobierzyce.	Gmina Kobierzyce	Przedmiotowe opracowanie składać się będzie z dwóch części – pierwsza z nich obejmie dorobek historyczno-kulturowy Gminy, druga część dotyczyć będzie wszystkich miejscowości leżących na terenie Gminy	0	2009	100 000,00

	Utworzenie interaktywnej mapy Gminy Kobierzyce	Gmina Kobierzyce	Przedmiotem projektu jest utworzenie interaktywnej mapy, która będzie „spacerem po Gminie Kobierzyce”, szczególnie miejscach historycznie ważnych oraz ciekawych zabytkach (będzie je można obejrzeć także wewnątrz). Projekt łączyć się będzie z opracowaniem historycznym o Gminie Kobierzyce przedstawiającego jej dziedzictwo kulturowe i historyczne.	0	2009-2010	200 000,00
Gmina Niemcza	Rewitalizacja niemieckiej starówki	Niemcza	Przystosowanie niemieckiej starówki do obsługi ruchu turystycznego, w tym dla potrzeb osób niepełnosprawnych oraz wyeksponowanie wysokiej klasy obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez reorganizację zagospodarowania przestrzenno-funkcjonalnego placu rynku oraz obszarów przyległych tworzących zwarty kompleks urbanistyczny unikatowej starówki niemieckiej.	0	2009 – 2013	5 900 000
	Utworzenie sieci „Sportowo – Rekreacyjnych Centrów Spotkań na Wsiach”	Wszystkie miejscowości gminy	Zadanie obejmuje swoim zasięgiem wszystkie miejscowości wiejskie wchodzące w skład Gminy Niemcza w tym Przerzeczyn Zdrój – miejscowość uzdrowiskową. W każdej z tych miejscowości według założeń powstanie „Sportowo – Rekreacyjne Centrum Spotkań na Wsi”. Centrum standardowo obejmować będzie park, plac zabaw i wielofunkcyjne boisko sportowe oraz w niektórych przypadkach również uniwersalne sale wiejskie.	Projekt techniczny	2009 – 2013	7 145 000
	Budowa Skansenu Wsi Dolnośląskiej	Wojślawice	Projekt obejmuje utworzenie muzeum etnograficznego na wolnym powietrzu, którego celem jest przekrojowe zaprezentowanie kultury wsi Dolnego Śląska, m.in. typowych rodzajów architektury i zagospodarowania przestrzennego, maszyn rolniczych, sprzętu gospodarskiego i artykułów gospodarstwa domowego, jak również wielu innych obiektów i eksponatów tworzących obraz życia na dolnośląskiej wsi dawniej i dziś	0	2009 – 2015 (n+2)	9 650 000,

	Centrum Tradycji Regionalnej „Baszta”	Niemcza	Projekt obejmuje utworzenie w budynku baszty Bramy Górnej ekspozycji muzealnej wraz z punktem Informacji Turystycznej oraz regionalną placówkę muzealną. Utworzony punkt stanowić będzie punkt podstawowej obsługi turystów (IT z rezerwacją usług noclegowo-gastronomicznych, oraz biletów wstępu, sprzedaż i promocja certyfikowanych produktów lokalnych i usług, punkt tele-internetowy itd.)	0	2010 – 2015 (n+2)	1 530 000
	Kompleks sportowo-rekreacyjny	Niemcza	Projekt obejmuje modernizację i rozbudowę kompleksu sportowego (stadion, basen i budynek sali sportowej z zapleczem) w Niemczy, przy ulicy Sienkiewicza z myślą o uzupełnieniu turystycznej oferty kulturowej (Niemcza, grodzisko w Gilowie) i przyrodniczej (Arboretum Wojśławice, Wzgórza Niemczańskie) o zaplecze rekreacyjno-sportowe z uwzględnieniem bazy noclegowej poprzez rozbudowę kompleksu boisk, modernizację obiektów basenu i sali sportowej, oraz budowę campingu. Kompleks znajdować się będzie w granicach administracyjnych miasta Niemcza, ok. 1 km od centrum, oraz tuż przy drodze dojazdowej do Arboretum w Wojśławicach.	0	2009 – 2013	765 000
	Niemczańskie Centrum Rekreacji i Rozrywki	Niemcza	Projekt obejmuje rewitalizację obecnie niezagospodarowanych terenów oddzielających niemczańską starówkę od starego cmentarza, gdzie znajdują się dwa bardzo istotne obiekty sakralne: kościół św Wojciecha oraz perła baroku śląskiego (w ostatnich latach odremontowana z funduszy RFN) kaplica grobowa rodu Prittwitz'ów. T W projekcie przewiduje się zagospodarowanie skarp stanowiących jednocześnie podłoże dla zabytkowych murów obronnych, modernizację przestrzeni a także zaplanowano poprawę infrastruktury komunikacyjnej i towarzyszącej.	0	2009 – 2015	2 328 000

	Budowa Skansenu – Repliki Grodu Niemcza z I połowy XI wieku	Niemcza	Projekt obejmuje utworzenie muzeum historycznego na wolnym powietrzu, którego celem jest kompleksowa prezentacja życia na Śląsku we wczesnym średniowieczu, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju systemów prawnych, gospodarczo-feudalnych, oraz – na przykładzie słynnej obrony Niemczy (1017) ówczesnych systemów militarnych. Gród miałby być centrum obchodów zbliżającego się tysiąclecia obrony Niemczy – wydarzenia koronnego dla całej późniejszej historii nie tylko Śląska, ale i Polski.	0	2009 – 2015	4 580 000
	Rozbudowa sieci szlaków turystycznych (samochodowych, rowerowych, pieszych i konnych) wraz z budową infrastruktury towarzyszącej	Gmina Niemcza	Adaptacja wybranych dróg polnych i leśnych na trasy turystyczne oraz budowa parkingów wyposażonych w wiaty i miejsca wypoczynku, a także węzły sanitarne. Projekt przewiduje również przygotowanie odpowiedniej oferty turystycznej z uwzględnieniem atrakcji turystycznych Dolnego Śląska wraz ze stosowną promocją.	0	2011 – 2015	2 500 000
Gmina Marcinowice	Wiejski Ośrodek Kultury i Sportu	Mysłaków	Projekt obejmuje remont budynku poszkolnego, wraz z salą gimnastyczną i miejsca wypoczynku i rekreacji dla potencjalnych turystów oraz zagospodarowaniem terenu: utworzenie placu zabaw i boiska do piłki siatkowej. W obiekcie będą odbywały się imprezy o charakterze regionalnym (organizowane z sąsiednimi gminami), jak również uroczystości organizowane przez Gminny Ośrodek Kultury.	Pozwolenie na budowę	2009-2010	690 000
Gmina Kąty Wrocławskie	Ośrodek Edukacji Ekologicznej	Kąty Wrocławskie	Ściezki turystyczne	Zgodność z Planem zagospodarowania	2009-2010	4-6 mln (w tym ściezki turystyczne 20 000 PLN)
Gmina Żórawina	Żórawina	Żórawina	Utworzenie szlaków rowerowych	b.d.	2010-2013	b.d.

Gmina Sobótka	Centrum Sportu i Rekreacji	Sobótka Al. św. Anny 12	Nowoczesne Centrum Sportowe, budowane na bazie obecnie działającego stadionu. Inwestycja obejmuje budowę: obiektów niekubaturowych ; boiska piłkarskie, boiska wielofunkcyjne, korty tenisowe, urządzenia lekkoatletyczne, parkingi i kubaturowych ; basen, hala sportowa, zespół szatni, zaplecze sanitarne i odnowy biologicznej	projekt	2009 - 2012	25 mln zł
Stowarzyszenie Gmin Ślązańskich	Trasa rowerowa dookoła Ślęzy (7 gmin)	Obszar 7 gmin; Dzierżoniów, Jordanów Śląski, Łagiewniki, Marcinowice, Mietków, Niemcza, Sobótka	Trasa rowerowa stanowiąca pętlę łączącą łączącą z trasą EuroVelo 9, jako jej uatrakcyjnienie oraz możliwość poznania wyjątkowych miejsc na mapie Dolnego Śląska; Masyw Ślęzy, Niemcza, Arboretum w Wojsławicach. Projekt obejmuje; oznakowanie trasy, budowę miejsc postojowych z systemem tablic informacyjnych, promocję projektu; wydanie mapy, przewodnika, opasek odblaskowych z reklamą trasy	Koncepcja trasy rowerowej	2009 - 2010	b.d.
Gmina Sobótka	Centrum Rozrywki	Sobótka	Budowa Centrum Rozrywki w skład którego wejdą; Amfiteatr Dolnośląski, Adrenalina Park, Park Linowy, Rynny Zjazdowe, całoroczne stoki narciarskie	koncepcja	2009 - 2012	b.d.
Gmina Sobótka	Infrastruktura turystyczna w obrębie Masywu Ślęzy	Masyw Ślęzy	Budowa jednolitej w stylu infrastruktury turystycznej; altan, wiatrochronów, ławek, miejsc piknikowych, tablic informacyjnych w obrębie całego Masywu Ślęzy, Wzgórz Oleszańskich i Kiełczyńskich	0	2009 - 2012	b.d.
Starostwo Powiatu Wrocławskiego	Wykonanie replik kamiennych rzeźb kultowych	Sobótka	Wykonanie replik unikatowych, kamiennych rzeźb kultowych i ustawienie ich w miejscach dotychczasowego usytuowania oryginałów. Oryginały po konserwacji przeniesione zostaną do lapidarium Muzeum Śląskiego w Sobótce	koncepcja	2009 - 2012	b.d.

Gminy Subregionu	System szlaków tematycznych	Gminy Subregionu; Dzierżoniów, Jordanów Śląski, Kąty Wrocławskie, Kobierzyce, Łagiewniki, Marcinowice, Mietków, Niemcza, Sobótka, Żórawina	Opracowanie, oznaczenie i promocja szlaków tematycznych; pieszych, rowerowych, wodnych i samochodowych. Tematyka szlaków; szlak konny obejmujący zarówno trasy turystyczne dla koni jak i ciekawe kolekcje, t.j.; kolekcja pojazdów konnych w Rogowie Sobóckim, kolekcja siodła i rzędów końskich w Sobótce, stadnina w Krzyżowicach, Centrum turystyczne w Żórawinie, szlak św. Jakuba – włączenie Sobótki do trasy europejskiego szlaku św. Jakuba szlak św. Nepomucena , szlaki legend – 4 szlaki w obrębie Masywun Ślęży związane z legendami Ślęzańskimi; szlak czarownic ślęzańskich, szlak kwiatu paproci, szlak żywej wody i Panny z Rybą, szlak archeologiczny , szlaki przyrodnicze , ekologiczne ścieżki edukacyjne , szlak produktu lokalnego	0	2009 - 2012	b.d.
Sobótka	Rekonstrukcja grodu słowiańskiego	Strzegomiany	Rekonstrukcja grodu średniowiecznego z funkcją żywego skansenu/ekomuzeum. Miejsce festynów edukacyjnych	konceptcja	2009 - 2012	b.d.
Sobótka	Budowa organizacja informacji turystycznej ze sklepem produktu lokalnego	Sobótka	Budowa obiektu oraz organizacja Informacji Turystycznej połączonej ze sprzedażą produktu lokalnego;	b.d.	2009 - 2012	b.d.
Kąty Wrocławskie	Infratrutkura Turystyczna szlaków turystyki wodnej, rowerowej i pieszej wzdłuż rzeki Bystrzycy	b.d.	Projekt przewiduje utworzenie 4 miejsc wyposażonych w obojczyki, miejsce na palenisko oraz kosz na śmieci. Projekt przewiduje także odpowiednie oznakowanie tras wodnych, rowerowych i pieszych oraz zakup 20 kajaków wraz z osprzętem dla potrzeb turystyki wodnej, Utworzenie magazynu sprzętu pływającego w miejscowości Skałka w obiekcie dawnej przepompowni na terenie przekazanym w zarząd hufcowi ZHP Kąty Wrocławskie oraz uporządkowanie i ogrodzenie terenu.	0		90 000 PLN (w tym magazyn 30 000 PLN)

Marcinowice	Rewitalizacja zabytkowego parku w Strzelcach wraz z utworzeniem ścieżek dydaktycznych	Strzelce	Projekt obejmuje zagospodarowanie terenu zabytkowego parku: postawienie elementów małej architektury i utworzenie ścieżki dydaktycznej opisującej roślinność znajdującą się na terenie parku	0	2010 – 2011	100 000 PLN
Marcinowice	„Białe Krowy” Zagospodarowanie terenów dawnego kamieniołomu na terenie Gminy Marcinowice.	b.d..	Zagospodarowanie terenu dawnego kamieniołomu. Stworzenie miejsca rekreacyjnego z możliwością organizacji cyklicznych imprez plenerowych z pokazem tradycji regionalnych, jako atrakcji turystycznej.	Zgodność z Planem Zagospodarowania	2010 - 2011	200 000 PLN
Niemcza	Utworzenie centrum hotelarsko-konferencyjnego na Zamku w Goli	Gola Dzierżoniowska	projekt obejmuje doprowadzenie sieci wodociągowej i kanalizacyjnej do obiektu, dokończenie remontu obiektu, zagospodarowanie terenów i obiektów przyległych oraz okalającego zabytkowego parku; odtworzenie kaskady stawów śródleśnych w Dolinie Siedmiu Stawów wraz z zagospodarowaniem tego terenu pod rekreację, oraz przekształcenie nasypu dawnej kolei wąskotorowej w ścieżkę rowerową.	Pozwolenie na budowę	2010 - 2015	6 800 000 PLN
Niemcza	Przygotowania do 1000-lecia bitwy o Niemczę	Niemcza	Opracowanie scenariusza i kalendarza obchodów, przygotowanie scenografii, opracowanie cyklu spektakli / widowisk plenerowych, przygotowanie kompleksowej obsługi masowego ruchu turystycznego, przygotowanie kampanii promocyjnej	Koncepcja	2010 – 2017	430 000 PLN
Przerzeczyn Zdrój	SPA & Wellness - Przerzeczyn Zdrój, Niemcza	Niemcza	Rozwój usług SPA & Wellness w oparciu o uzdrowiskowe tradycje i zasoby naturalne Przerzeczyzna oraz najnowsze osiągnięcia kosmetologii i medycyny estetycznej.	Koncepcje	2009 -2012	b.d.
Przerzeczyn Zdrój	Park Zdrojowy	Przerzeczyn Zdrój	Rozbudowa i rewitalizacja parku zdrojowego w Przerzeczyźnie Zdrój z budową pijalni i ścieżek rekreacyjnych	projekt	2010 - 2012	420 000

Niemcza	Kietlińskie lapidarium	Kietlin	Projekt obejmuje utworzenie lapidarium wraz z rewitalizacją zabytkowego parku i stawu przy Pałacu w Kietlinie oraz rozszerzenie bazy noclegowej poprzez adaptację dodatkowych pomieszczeń. W ramach rewitalizacji przewiduje się również organizację stałych - cyklicznych imprez kulturalnych - plenery malarskie i wernisaże, koncerty muzyki dawnej i chóralnej, wystawy malarstwa, fotografii i in.	Projekty rewitalizacji parku i stawu	2009 - 2011	380 000 PLN
---------	------------------------	---------	---	--------------------------------------	-------------	-------------

Źródło: Opracowanie własne

Spośród przedstawionych w ramach LGD, Służanie i partnerów społecznych, projektów zdaniem ekspertów, priorytetowe do jak najszybszej realizacji będą następujące projekty:

- Wytyczenie szlaków rowerowych
- Zagospodarowanie turystyczne Zalewu Mietkowskiego,
- Budowa bazy żeglarskiej i Przystani Wikingów
- Rekonstrukcja Grodu Ślężańskiego w Będkowicach
- Organizacja imprez rekreacyjno-edukacyjnych w oparciu o bogatą historię Niemczy i Doliny Tatarskiej (budowa Grodziska) oraz Ogrodu Dendrologicznego w Wojślawicach

Poniżej przedstawiamy pozostałe interesujące propozycje projektów oraz zbieżne z celami i działaniami opisanymi w rozdziale 3.1.2. rekomendowane do realizacji w dalszej kolejności:

- Wieża na Szczytnej na Wzgórzach Kielczyńskich
- Tajemnice Wzgórz Kielczyńskich – impreza turystyczna
- Festiwal Rzemiosł Artystycznych i Produktu Lokalnego
- Zagospodarowanie „Białych Krów”
- Cała Ślęza w Jednym Sklepie – sieć sklepów sprzedających produkty lokalne
- Nasze Kulinarne Dziedzictwo – promowanie produktów lokalnych

- Stworzenie Sieci Gospodarstw Agroturystycznych
- Śląska Czarownica – zajęcia warsztatowe prowadzone przez twórców ludowych, promocja produktu lokalnego przez imprezy
- Ocalić Od Zapomnienia – ośrodek doskonalenia twórców lokalnych i wytwarzania pamiątek lokalnych
- Ośrodek Hipoterapii na bazie pałacu w Dobrocinie
- Centrum Informacji Turystycznej i Biuro Informacji o Regionie – organizacja imprez, informacja o atrakcjach i noclegach
- Targi Sobótkowe podniesienie wartości imprezy
- Muzeum Powozów w Rogowie Sobóckim – prezentacja, imprezy
- Poznaj Piękne Pałace organizacja wycieczek po pałacach na terenie Partnerstwa
- Konno Wokół Śląży – turystyka konna z atrakcjami
- Organizacja Imprez Masowych
- Trasa Rowerowa Dookoła Śląży
- Opera Leśna u Stóp Śląży
- Plener Ślązki – imprezy artystyczne promujące twórczość ludową
- Cudze Chwalicie Swego Nie Znacie – opracowanie dokumentacji ciekawostek i zabytków, promocja
- Galeria Przeszłości – wydanie albumu starych pocztówek i zdjęć
- Od Słońca do Mleka, od Ziarnka do Chleba – żywe lekcje obrazujące tradycyjne metody wyrobu produktów
- Mapa Turystyczna Partnerstwa
- Ożywienie Skansenu w Będkovicach
- Turystyka Piesza i Rowerowa - wytyczenie i oznakowanie szlaków
- Śmiałek i Inne – inwentaryzacja i oznakowanie pomników przyrody
- Drama Żywe Obrazy – widowiska historyczne, ilustracja legend
- Pod Ślążą Śpiewanie – przegląd Zespołów folklorystycznych
- Będkowice Żywe Obrazy – prezentacja tradycji
- Internetowa Informacja Turystyczna
- Trasy Spacerowe i Treningowe
- Szlakiem Pałaców i Zamków – dokumentacja, restauracja, modernizacja pkt. 10

- Gospodarstwo Agroturystyczne FORTECA w Uciechowie – całoroczne centrum obsługi turystów zagranicznych
- Poznajmy Swoją Przeszość – projekt ścieżek tematycznych
- Biegówki Wokół Ślęży – trasa do uprawiania narciarstwa biegowego
- Nurkowanie i Wspinaczka u Podnóża Ślęży – baza turystyczna
- Samochodowe Szlaki Turystyczne – projekt i oznaczenie
- Budowa Centrum Sportowo-Rekreacyjnego „Ślężański Raj”
- Ślężańskie Centrum Obsługi Turystyki
- Informacja o Naszej Miejscowości – postawienie tablic informacyjnych w każdej wsi
- Rozbudowa Uzdrawiska Przerzeczyn Zdrój i budowa zalewu

3.2. Program promocji

Wspólna promocja obszaru wymaga jednolitego przekazu i stosowania Systemu Identyfikacji Wizualnej przygotowanego przy okazji tworzenia niniejszego dokumentu. Wspólne logo powinno znaleźć się na własnych środkach promocji partnerów, w tym na:

- wydawnictwach drukowanych (książkach, przewodnikach, mapach, folderach, broszurach, kalendarzach, pocztówkach, ulotkach)
- wydawnictwach multimedialnych

- stronach i serwisach internetowych
- Systemie Informacji Gminnej (tablicach i szyldach lokalnych oraz znakach drogowych)
- Informacjach umieszczanych w prasie lokalnej
- posterach
- reklamach emitowanych w czasopiśmie i mediach wizualnych
- punktach IT oraz infokioskach

Dla zwiększenia efektywności działań promocyjnych, przewiduje się stworzenie i udostępnienie wspólnej dla wszystkich gmin bazy zawierającej:

- zdjęcia (archiwalne, prezentujące atrakcje przyrodnicze i kulturowe),
- teksty promocyjne w wielu wersjach językowych,
- mapy i ryciny,
- logo wraz z Systemem Identyfikacji Wizualnej

Marketing miejsc, w ramach którego tworzona jest strategia wizerunkowa, jest stosunkowo młodą gałęzią marketingu. Przyjąć jednak należy, że dla zbudowania dobrego i skutecznego wizerunku regionu obowiązującymi są zasady budowania dobrego i skutecznego wizerunku w ogóle. Bez wątpienia jednak nie należy zapominać o specyfice miejsca jako produktu, którego wizerunek się kreuje. W promocji miejsca wykorzystać należy klasyczne kanały komunikacji (ATL) oraz niekonwencjonalne kanały komunikacji (BTL). Zdaniem autorów, ze względu na wspomnianą wcześniej specyfikę produktu bardziej efektywne będą działania niekonwencjonalne, będą one również mniej kosztochłonne. Wykorzystanie zalet narzędzi niekonwencjonalnych przyniesie też, zdaniem autorów, lepsze efekty wizerunkowe ze względu na nowatorstwo (niewiele miejsc decyduje się na kampanie niekonwencjonalne), ale i ze względu na widoczny trend w marketingu w ogóle, w którym to ze względu na chęć zachowania wiarygodności ukrywa się marketingowy charakter przekazu.

Niekonwencjonalne formy promocji gmin masywu Ślęży.

Wśród zaproponowanych niekonwencjonalnych rozwiązań promocyjnych, które służyć mają budowaniu silnego i skutecznego wizerunku regionu Ślęży, znalazła się:

Turystyka kulinarna - jest znakomitą i nisko budżetową formą promocji. W założeniu kampanii promocyjnej, opartej na turystyce kulinarnej, ma ona przynieść dwa efekty: wzrost zaangażowania mieszkańców miasta w promocje regionu, a co za tym idzie - wzrost tożsamości regionalnej oraz wzrost świadomości mieszkańców Wrocławia co do atrakcyjności regionu Ślęży.

Założenia kampanii:

1. Promocja regionu.

2. Promocja kuchni regionalnej.
3. Wzrost tożsamości regionalnej mieszkańców regionu poprzez konkurs skierowany właśnie do nich.
4. Wzrost świadomości mieszkańców Wrocławia co do atrakcyjności turystycznej regionu Śląży.

Plan kampanii:

1. Zdobyć patronatów medialnych.
2. Rozpisanie konkursu na regionalny przepis kulinarny.
3. Zdobyć partnerów pośród wrocławskich restauratorów.
4. Rozstrzygnięcie konkursu.
5. Wprowadzenie do menu współpracujących restauracji zwycięskich przepisów wraz z ulotkami promocyjnymi, dotyczącymi atrakcyjności turystycznej regionu Śląży (w formie podkładek pod talerz i/lub wkładek do menu)

Korzyści dla partnerów:

- Promocja współpracujących restauracji poprzez stworzenie mapy miejsc przyjaznych gminom masywu Śląży.

Efekty kampanii:

- Wzrost przyjazdów turystów z Wrocławia
- Zwiększenie świadomości marki turystycznej Śląży.
- Promocja kuchni regionalnej.

Wykorzystanie niestandardowych form marketingowych event – photo - day

Organizacja eventu wymagać będzie dotarcia do internautów, czytelników mediów regionalnych, blogerów a przede wszystkim do fotografów amatorów. Event opierać się będzie na pokazaniu mało znanych stron masywu Śląży, a w szczególności tych, do których przeciętny turysta nie ma dostępu.

Założenie kampanii:

1. Zaistnienie regionu w mediach lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych.
2. Promocja masywu Śląży wśród internautów.
3. Utrwalenie atrakcji miasta na dużej ilości zdjęć amatorskich.
4. Wzrost przyjazdów turystów.

Plan Kampanii:

1. Dotarcie do społeczności fotografów amatorów, wśród której rozpropagowany zostanie photoday.

2. Organizacja photoday

3. Działania PR mające na celu nagłośnienie wydarzenia, a co za tym idzie zaistnienie w mediach ponadregionalnych .

Efekty kampanii:

1. Zaistnienie w mediach lokalnych i ponadregionalnych
2. Promocja walorów turystycznych regionu wśród internautów
3. Budowanie wizerunku masywu Ślęży jako miejsca na jednodniowe wyprawy weekendowe
4. Efekt wirusowy, wynikający z tendencji fotografów amatorów do publikowania np. na portalach społecznościowych swoich prac
5. Wzrost przyjazdów turystów jednodniowych z Wrocławia i regionu dzięki działaniom PR

ATL – działania promocyjne w konwencjonalnych kanałach komunikacji.

Ze względu na duży koszt działań tradycyjnych metod marketingowych pamiętać należy o możliwości wykorzystania lokalnych mediów w charakterze patronów medialnych, co znacząco wpływa na zmniejszenie kosztów. Proponowane środki, które rozważyć należy przy planowaniu działań tradycyjnych, to:

- media regionalne – radio, prasa, telewizja.
- media ponadregionalne.
- targi turystyczne.
- internet
- rozbudowę portalu internetowego sleza.pl, jego włączenie w system regionalny i krajowy
- wydawnictwa,
- pakiety promocyjne (w tym dla biur podróży i touroperatorów),
- study-tour dla dziennikarzy,
- produkty lokalne

Tabela 69. Promocja - zadania priorytetowe dla Subregionu Ślęży lata 2009 - 2011

Zadanie	Odbiorca	Zasięg /dystrybucja	Krótki opis	Czas realizacji	Nakład / emisja	Szacunkowy koszt	Planowane do finansowania
---------	----------	---------------------	-------------	-----------------	-----------------	------------------	---------------------------

Zadanie	Odbiorca	Zasięg /dystrybucja	Krótki opis	Czas realizacji	Nakład / emisja	Szacunkowy koszt	Planowane do finansowania
Baza materiałów promocyjnych Śląza	Gminy, podmioty i instytucje zainteresowane rozwojem turystyki	Dystrybucja wewnętrzna na podstawie porozumienia.	Formą udostępniania bazy będzie wewnętrzny serwis internetowy udostępniający pliki oraz informacje o subregionie w tym baza artykułów prasowych obcojęzycznych. Baza udostępniana z informacjami o szczegółach praw autorskich (szczeg. zdjęcia, grafiki, mapy, teksty, etc.).	2009	komplet	10 000	RPO Priorytet VI, Działanie 6.5 (70%), środki samorządów lokalnych.
Przewodnik turystyczny „Śleza”	Turyści	Kluby turystyczne, uczestnicy targów turystycznych edukatorzy, punkty IT.	Przewodnik prezentujący kluczowe atrakcje „Ślezy”, produkty turystyczne, propozycje tras, obiekty świadczące usługi turystyczne	2010	10 000 egz.	120 000	RPO Priorytet VI, Działanie 6.5 (70%), środki samorządów lokalnych i WFOŚiGW
Mapa turystyczna „Śleza”	Turyści zainteresowani	Kluby turystyczne, uczestnicy targów turystycznych edukatorzy punkty IT.	Mapa prezentować będzie w szczególności infrastrukturę turystyczną oraz szlaki rowerowe, wodne, konne oraz ścieżki przyrodnicze.	2010	10 000 egz.	60 000	RPO Priorytet VI, Działanie 6.5 (70%), środki samorządów lokalnych i WFOŚiGW.
Folder edukacyjny „Ścieżki Ślązańskie”	Nauczyciele	Dystrybucja głównie w szkołach wrocławskich, świdnickich	opisy ścieżek edukacyjnych ze zdjęciami, wraz z informacjami o taniej bazie noclegowej	2010	1 000 egz.	10 000	RPO Priorytet VI, Działanie 6.5 (70%), środki WFOŚiGW
Folder wodny szlaku Bystrzycy i Ślązy	Turyści, ze szczególnym uwzględnieniem wodniaków.	Dolnośląskie kluby turystyki wodnej	Druk na materiale wodoodpornym.	2011	1 000 egz.	8 000	RPO Priorytet VI, (70%), środki samorządów lokalnych.

Zadanie	Odbiorca	Zasięg /dystrybucja	Krótki opis	Czas realizacji	Nakład / emisja	Szacunkowy koszt	Planowane do finansowania
Strony o subregionie www.sleza.pl	Turyści, przewodnicy, touroperatorzy, dziennikarze	Internet	Serwis wielojęzyczny z systemem e-usług turystycznych. Zadanie obejmuje opracowanie graficzne, oprogramowanie, opracowanie i umieszczenie zasobów informacyjnych oraz bieżącą redakcję.	2009 -2011	1	50 000	RPO Priorytet VI, Działanie 6.5 (70%), środki samorządów lokalnych.
Przewodnik bajkowy po subregionie	turystyka rodzinna	Dolny Śląsk	Bajki z możliwością, zbierania w odwiedzanych miejscach elementów układanki	2009 - 2010	10 000 egz.	100 000	RPO Priorytet VI, Działanie 6.5 (70%), środki samorządów lokalnych.
Cykl ponadlokalnych imprez promocyjnych	Turyści – ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców Wrocławia	Imprezy terenowe, promocja na obszarze i we Wrocławiu	Cykl tematycznych imprez promocyjnych, w tym kulinarnych zgodnie z zaprezentowanym w działaniach programem	2010 - 2011	10 imprez	150 000	j.w.
Pakiety promocyjne	Touroperatorzy, biura podróży, przewodnicy.	Targi turystyczne, dystrybucja pocztowa.	Pakiety promocyjne dla touroperatorów	2010	1500 egz.	30.000	j.w.
Study tours	Touroperatorzy, dziennikarze	bezpośrednia	Study tour tematyczne po największych atrakcjach turystycznych	2010	6	30 000	j.w.
Gadżety promocyjne	Turyści, uczestnicy imprez lokalnych	Imprezy lokalne, działania edukacyjne.	Specyficzne gadżety z logiem, np. miś ślązkański	2010	10 000 egz.	30 000	j.w.
Oznakowanie atrakcji znaki E22	kierowcy	regionalny	Oznakowanie głównych atrakcji turystycznych	2009	100 szt.	150 000	j.w.

Źródło: Opracowanie własne

3.3. Zbieżność założeń z wewnętrznymi i zewnętrznymi planami strategicznymi

Na poziomie zewnętrznym koncepcja została skorelowana z kluczowymi dokumentami planistycznymi regionu i państwa: w tym z projektem Narodowego Programu Rozwoju na lata 2007-2013, w którym przyjęto następujące podstawowe wartości i zasady:

1. Obywatelska suwerenność jednostki - tj. swobody obywatelskie i gospodarcze, przedsiębiorczość, innowacyjność, prawo do autonomii i samorealizacji, poczucie odpowiedzialności za jakość własnego życia i dobro wspólne.
2. Spójność i solidarność społeczna - równe szanse wszystkich społeczności i grup społecznych, silna tożsamość kulturowa na poziomie lokalnym i regionalnym
3. Zrównoważony rozwój - ze szczególnym uwzględnieniem poprawy jakości życia, przy zapewnieniu ochrony i zachowania zasobów przyrodniczych oraz dziedzictwa kulturowego.

Niniejsza strategia jest zbieżna m.in. z priorytetami:

- I. Wiedza i kompetencje, kierunek działań 2: *Wspieranie otwartości systemu edukacji*, które zakłada między innymi doskonalenie kadry obsługi ruchu turystycznego i kadry związanej z kulturą,
- II. Przedsiębiorczość i Innowacyjność kierunek działań 1: *Rozwój Markowych Produktów Turystycznych oraz Rozwój promocji Polski*, kierunek działań 3: *Innowacyjna gospodarka elektroniczna, wspieranie systemów rozwijających turystykę*.
- III. Inwestycje i gospodarowanie przestrzenią kierunek działań 2: *Rozwój i modernizacja infrastruktury transportowej*.

Działania przewidziane do realizacji w ramach koncepcji są zbieżne z:

- Wytoczną 1.1. Strategicznych Wytocznych Wspólnoty dla Spójności (SWW) „Zwiększenie atrakcyjności Europy i jej regionów pod względem inwestycji i zatrudnienia”, zgodnie z którą fundusze strukturalne powinny zasadniczo koncentrować się na rozwoju infrastruktury, która powiązana jest ze środkami wpływającymi na wzrost gospodarczy, takimi jak rozwój turystyki. Wytoczna 1.1 wskazuje również, że promowanie oraz rozwój bogactw kulturowych przyczynią się do zapewnienia atrakcyjnych warunków dla przedsiębiorstw i ich pracowników. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego i historycznego została także wskazana jako jeden ze środków promowania wewnętrznej spójności w obszarach miejskich.
- Założeńmi Celu III Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia (NSRO) „Budowa i modernizacja infrastruktury technicznej i społecznej mającej podstawowe znaczenie dla wzrostu konkurencyjności Polski”, w którym wskazano konieczność zwiększenia nakładów inwestycyjnych w branży turystycznej, co doprowadzi do lepszego wykorzystania istniejącego potencjału turystycznego. Inwestycje w tym zakresie mają służyć tworzeniu

szeroko rozumianej bazy turystycznej. Zgodnie z celem III NSRO działania w dziedzinie infrastruktury kultury powinny się koncentrować na wykorzystaniu potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia atrakcyjności Polski. Ponadto powinny skupić się na ochronie i zachowaniu dziedzictwa kulturowego oraz na poprawie stanu infrastruktury kultury, a także na zwiększeniu dostępu do kultury.

- Przedsięwzięciami z zakresu zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz instytucji kultury realizujące cele częściowe Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, do których zaliczono: zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury, wzrost udziału kultury w PKB, zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków, modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury oraz wzrost uczestnictwa w kulturze.
- Założeń Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, przede wszystkim w zakresie priorytetu „Wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku” (w ramach działania dotyczącego promowania produktów regionalnych i ich marketingu oraz wspierania integracji i rozbudowy gospodarczej dolnośląskiego potencjału turystycznego oraz uzdrowiskowego i ich promocji) oraz w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i cywilizacyjnego a także rozwoju tożsamości regionalnej. Celem tego priorytetu: jest wzrost konkurencyjności dolnośląskiej oferty turystycznej oraz wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa przeszłości dla podniesienia atrakcyjności regionu na rynku krajowym i międzynarodowym.

Koncepcja zbieżna jest również z „Programem Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego”, oraz aktualizacją tego programu.

Jednym z głównych priorytetów rozwoju turystyki w województwie jest Rozwój Produktów Markowych. Turystyka kulturowa została wskazana w tym dokumencie jako jeden z głównych produktów markowych Dolnego Śląska obok takich produktów, jak: turystyka biznesowa, aktywna, uzdrowiskowa, agroturystyka.

Autorzy wskazują również, iż ważnym działaniem będzie wsparcie procesu opracowania kompleksowej koncepcji rozwoju turystyki kulturowej.

Rekomendowane działania to w dziedzinie szlaków kulturowych:

- Opracowanie i wyznaczenie markowych szlaków kulturowych w tym szlaków miejskich w tym tworzenie infrastruktury turystycznej, systemu informacji oraz atrakcji i udostępniania obiektów turystom.

- Włącznie atrakcji turystyki kulturowej do istniejących i tworzonych szlaków turystycznych

Poza tym rekomendowane są następujące działania, które mają wpływ na jakość oferty i wizerunek szlaków kulturowych w regionie:

- tworzenie atrakcji, imprez i wydarzeń kulturalnych, które będą zwiększały atrakcyjność turystyczną regionu i pływały na wizerunek regionu.

- Integrowanie programów imprez na poziomie lokalnym i regionalnym, współpraca przy tworzeniu harmonogramu działań w celu poprawy promocji w braku konkurencji i nakładaniu się w czasie imprez o podobnym znaczeniu lub odbywających się na tym samym terenie w tym samym czasie.

- Zwrócenie szczególnej uwagi na dostosowanie oferty turystycznej do zmian rynkowych, w szczególności opracowanie atrakcyjnych pakietów weekendowych wspólnie z gestorami bazy noclegowej, zawierających uczestnictwo w imprezach kulturowych.
- Rewitalizacja miejscowości i obiektów o znaczeniu historycznym i kulturowym oraz programy udostępniania zwiedzającym w tym niepełnosprawnym,
- Ożywianie obiektów zabytkowych i muzealnych poprzez interaktywne programy, imprezy i zmianę czasu otwarcia obiektów. Ponadto udostępnianie i obiektów prywatnych na cele turystyczne.
- Organizacja szkoleń dla kadr turystycznych i kulturowych w tym lokalnych animatorów kultury.
- Wspieranie lokalnych i indywidualnych inicjatyw w zakresie powstawanie nowych atrakcji kulturalnych i budowy potencjału kulturowego regionu (minimuzea, udostępnianie prywatnych ekspozycji)
- Tworzenie oddolnych inicjatyw kulturowych, w tym powstawanie stowarzyszeń, bractw rycerskich, klubów zainteresowań wśród dzieci i młodzieży oraz zachowywania zwyczajów i tradycji kulturowych na wsi
- Rozwój i eksponowanie regionalnych zwyczajów tradycji oraz oferty kulinarnej.

Kolejnymi priorytetami wskazanymi w PRT jest rozwój lokalny turystyki. Ten priorytet w mniejszym stopniu funkcjonuje w naszym opracowaniu, założeniem całego projektu było bowiem zaprojektowanie działań na poziomie regionalnym.

Priorytet III to markowa infrastruktura turystyczna. Przedstawiono tutaj założenia rozwoju markowej infrastruktury, wspierającej markowe produkty turystyczne również w dziedzinie turystyki kulturowej m.in.:

- Bazy noclegowo-gastronomicznej, wykorzystującej unikalne walory (zamki, pałace itp.)
- bazy uzupełniającej, w tym bazy kulturalnej, rozrywkowej, informacyjnej.
- miejsca odpoczynku, parkingi
- szlaków tematycznych (historycznych, kulturowych).

Ostatnim priorytetem jest budowa kompleksowego systemu wsparcia dla przedsiębiorstw turystycznych, który zakładałby następujące działania, również w ramach wspierania organizacji (przedsiębiorstw, organizacji pozarządowych) działających w dziedzinie turystyki kulturowej jak i turystyki aktywnej:

- System promocji Regionu
- System dystrybucji informacji marketingowej Regionu
- System badań marketingowych
- Podnoszenie standardów oferty turystycznej
- Szkolenia profesjonalnych kadr

- Usługi doradcze dla firm sektora turystyki.

Na poziomie regionalnym niniejsza koncepcja jest skorelowana ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020, Załoženiami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego Śląska "Turystyka i Kultura". Celem tego priorytetu: jest wzrost konkurencyjności dolnośląskiej oferty turystycznej oraz wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa przeszłości dla podniesienia atrakcyjności regionu na rynku krajowym i międzynarodowym. Między innymi zaproponowane działania wyczerpują zakres planowanych działań w priorytecie 6.2 „**Turystyka aktywna**”, gdzie wspierane będą kompleksowe przedsięwzięcia dotyczące opracowywania i wdrażania koncepcji z zakresu rozwoju infrastruktury (w tym modernizacji i budowy obiektów rekreacyjnych i sportowych) niezbędnej do uprawiania aktywnych form turystyki m. in.: rowerowej, pieszej, narciarskiej, wodnej. Projekty w tym priorytecie będą dofinansowane w ramach konkursu ogłoszonego 31 marca 2009 roku. Szczegółowa alokacja na realizowane działania zostanie przedstawiona w rozdziale poświęconym finansowaniu

W szczególności zaś niniejsza koncepcja odnosi się do „Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego” w dziedzinie turystyki aktywnej.

Główne założenia „Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego”:

Jednym z głównych priorytetów rozwoju turystyki w Województwie jest Rozwój Produktów Markowych. Turystyka aktywna została wskazana w tym dokumencie jako jedno z głównych produktów markowych Dolnego Śląska obok takich produktów, jak: turystyka biznesowa, kulturowa, uzdrowska, agroturystyka.

Według twórców PRT wśród planowanych w Programie działań główny nacisk należy położyć na rozwój i modernizację infrastruktury niezbędnej do rozwoju turystyki aktywnej. Rekomendowane są zadania dotyczące rozwoju szlaków pieszych i rowerowych, wyciągów narciarskich, nartostrad i tras zjazdowych oraz tras biegowych, szlaków wodnych, modernizacji istniejących stanic wodnych, budowy małych przystani na głównych szlakach wodnych, a także wsparcie rozwoju ośrodków uprawiania wspinaczki górskiej i skałkowej oraz uprawiania sportów lotniczych, stanic wędkarskich, ośrodków jeździeckich, pól golfowych.

Autorzy wskazują również, iż ważnym działaniem będzie wsparcie procesu opracowania kompleksowej koncepcji rozwoju, turystyki rowerowej i pieszej oraz turystyki wodnej.

Kolejnymi priorytetami wskazanymi w PRT jest rozwój lokalny turystyki.

Priorytet III to markowa infrastruktura Turystyczna. Przedstawiono tutaj założenia rozwoju markowej infrastruktury, wspierającej markowe produkty turystyczne również w dziedzinie turystyki aktywnej m.in.:

- bazy uzupełniającej, w tym bazy sportowej i rekreacyjnej

- miejsca odpoczynku
- wypożyczalni sprzętu
- szlaków turystycznych w tym pieszych, rowerowych, wodnych, konnych itp.

Zbieżność dotyczy nie tylko proponowanych przez autorów niniejszej koncepcji celów operacyjnych ale również proponowanych w kolejnym rozdziale zadań.

Strategia jest zbieżna z wewnętrznymi dokumentami strategicznymi w Subregionie. Strategia zbieżna jest z dwoma Lokalnymi Strategiami Rozwoju wszystkich LGD /„A4”, „Ślązanie”/ działających na terenie Subregionu.

4. Założenia do Studium Wykonalności

Na wstępie należy zaznaczyć, że zaproponowane w niniejszej koncepcji zadania i działania do realizacji, ze względu na ich zasięg przestrzenny, merytoryczną zawartość oraz źródła finansowania tworzą trzy podstawowe grupy, tj:

Grupa I - „zadania gminne”, których wdrażanie nie wykracza poza kompetencje gminy (m.in. własne inwestycje w infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną, podnoszenie kwalifikacji pracowników branży turystycznej);

Grupa II - „zadania subregionalne”, wymagające podjęcia współdziałania z władzami innych gmin, funkcjonujących w porozumieniu subregionalnym (m.in. tworzenie liniowych produktów turystycznych np. projekt Odra Velo), które mogą być zarówno realizowane przez same gminy po niezbędnych uzgodnieniach lub przez związek gmin lub inną sformalizowaną formę współpracy wybraną przez gminy członków porozumienia subregionalnego.

Grupa III - „zadania prywatne”, których realizacja jest uzależniona od podjęcia formalno-prawnej współpracy z wybranymi partnerami komercyjnymi /np. z branży turystycznej/ czy społecznymi /np. stowarzyszeniami turystycznymi/, a także na zasadach partnerstwa publiczno-prywatnego (m.in. zadania dotyczące realizacji zadań z linii celu operacyjnego: (Budowa Oferty Turystycznej).

Taki podział zadań w naturalny sposób „wymusza” wskazanie głównych partnerów i zainteresowanych stron, które będą wdrażać zapisy koncepcji. I tak:

w Grupie I - wiodącym partnerem powinny być władze gminne i podległe im wydziały /referaty/ oraz zewnętrzne instytucje. Środki finansowe na realizację tych zadań powinny być ujęte w budżetach gminnych lub być pozyskiwane z zewnętrznych źródeł pozabudżetowych /w tym środki UE/,

w Grupie II – konieczne jest formalno-prawne i finansowe zaangażowanie gmin w realizację zadań z wykorzystaniem aktualnie obowiązujących norm prawnych m.in. d/t wspierania inicjatyw turystycznych, tj wdrażania projektów poprzez już funkcjonujące na terenie gmin organizacje i stowarzyszenia / między innymi stworzone na bazie podpisanego porozumienia subregionalnego lub zawierane ponadgminne porozumienia celowe,

w Grupie III – wymagane jest wdrożenie w gminach mechanizmów zawierania umów o partnerstwie publiczno – prywatnym umożliwiające pozyskiwanie środków finansowych na dane zadania w montażu finansowym z przedsiębiorstwami lub organizacjami społecznymi prowadzącymi działalność gospodarczą zarządzających m.in. baza noclegowa, gastronomiczna, elementami infrastruktury turystycznej i z sektora okółoturystycznego.

4.1. Finansowanie i dostępność funduszy

Projekty i działania w sferze rozwoju turystyki mogą być finansowane z wielu źródeł. W zależności od charakteru projektów tzw. „twardych”- inwestycyjnych czy tzw. „projektów miękkich”- promocyjnych i szkoleniowych, gmina może występować o dofinansowanie w różnych wysokościach m.in. z następujących źródeł:

- Środki ministerialne (np. Departament Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki przy udziale NGO),
- Programy funduszy pomocowych krajowych i zagranicznych,
- Środki Polskiej Organizacji Turystycznej (przy udziale ROT i LOT),
- Dotacje Samorządu Wojewódzkiego (np. Wydział Turystyki UMWD przy udziale NGO),
- Regionalny Program Operacyjny 2009-2013,
- Fundusze celowe oraz organizacji i instytucji w regionie (np. WFOŚiGW) – działania dot. ekologicznej edukacji turystycznej z udziałem NGO, środki Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, działania mające na celu wsparcie i zwiększoną dostępność obiektów- także turystycznych- dla osób niepełnosprawnych,
- własne środki jednostki samorządu terytorialnego
- środki z funduszy pomocowych, celowych, strukturalnych i innych udostępnianych przez Unię Europejską (w tym: Leader +),
- środki lokalnych przedsiębiorców- z wykorzystaniem przepisów o partnerstwie publiczno- prywatnym;

Poniżej został ukazany pełen przegląd obecnie dostępnych programów i źródeł finansowania w ramach nowego okresu projektowania 2009 – 2013. Autorzy następnie przypisali wszystkim działaniom odpowiednie źródła finansowania- należy zwrócić uwagę, iż szereg proponowanych działań musi być sfinansowany w formule partnerstwa publiczno- prywatnego. Autorzy sugerują również, że wskazane źródła finansowania mają jedynie charakter proponowany, a nie obligatoryjny.

W prezentowanych poniżej zestawieniach tabelarycznych przedstawiono potencjalne źródła finansowania projektów turystycznych, zarówno w układzie dostępnych źródeł, jak i korelację z działaniami wskazanymi w niniejszej koncepcji. Układ źródeł dofinansowania został ukazany w kolejności od najbardziej nastawionego na turystykę (przeważał komponent regionalny Programów Operacyjnych oraz inne źródła na poziomie regionalnym). Zrezygnowano z prezentacji Krajowych Programów Operacyjnych, z racji kryteriów: oddziaływania dofinansowywanych w tych projektów zadań oraz ich potencjalnych beneficjentów trudnych do spełnienia w przypadku gmin w porozumieniu subregionalnym.

Tabela 70. Źródła finansowania projektów turystycznych dostępne dla samorządów oraz partnerów współpracujących w rozwoju turystyki.

Źródło finansowania	Priorytety działań	Możliwość realizowanych zadań/ ogólne uwagi mogące mieć swój wpływ na sposób finansowania zadań określonych w koncepcji
Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego Turystyka i Kultura	Działanie 6.1 – „Turystyka Uzdrawiskowa”. Celem działania jest wzrost poziomu konkurencyjności dolnośląskich miejscowości uzdrawiskowych.	W ramach wsparcia dotowane będą projekty dotyczące: <u>Modernizacji architektury zdrojowej:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ budowa, modernizacja i renowacja obiektów w miejscowościach uzdrawiskowych, w tym np.: teatrów, muszli koncertowych, pijalni wód, małej infrastruktury; ▪ rewitalizacja parków (szczególnie zdrojowych); ▪ przedsięwzięcia dostosowujące obiekty architektury zdrojowej do potrzeb osób niepełnosprawnych; ▪ termomodernizacja oraz wykorzystanie energii słonecznej oraz źródeł geotermalnych; ▪ przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej (np. parkingi) przy obiektach atrakcyjnych turystycznie <u>Promocji turystyki uzdrawiskowej:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przygotowanie i rozpowszechnianie materiałów promujących ▪ przygotowanie i realizacja kampanii promocyjnych ▪ tworzenie i udoskonalanie systemów identyfikacji wizualnej <u>Przedsięwzięcia z zakresu współpracy międzynarodowej i międzyregionalnej</u> (m.in. seminaria, konferencje) w celu zapewnienia wymiany dobrych praktyk oraz doświadczeń.
	Działanie 6.2 – „Turystyka Aktywna”. Celem działania jest wsparcie oraz promocja infrastruktury niezbędnej do uprawiania aktywnych form turystyki.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ modernizacja i budowa infrastruktury turystyki aktywnej (w tym obiektów rekreacyjnych i sportowych) wraz z zakupem niezbędnego wyposażenia. ▪ dostosowanie obiektów rekreacyjnych i sportowych do uprawiania turystyki aktywnej do potrzeb osób niepełnosprawnych (w ramach projektu) ▪ przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej (np. parkingi) przy obiektach atrakcyjnych turystycznie (jako jeden z elementów projektu), inwestycje dotyczące termomodernizacji oraz wykorzystania energii słonecznej oraz źródeł geotermalnych w tych ze obiektach
	Działanie 6.3. – „Turystyka Biznesowa”. Celem działania jest wzmocnienie pozycji Dolnego Śląska jako ośrodka kongresowo–biznesowego o znaczeniu europejskim	<ul style="list-style-type: none"> ▪ budowa i modernizacja obiektów (a także niezbędne wyposażenie) pełniących lub przeznaczonych do pełnienia funkcji centrów wystawienniczych i kongresowych, zdolnych obsłużyć imprezy charakterze co najmniej regionalnym, wraz z elementami infrastruktury drogowej np. parkingi przy obiektach atrakcyjnych turystycznie (jako element projektu). ▪ Przygotowanie materiałów promocyjnych promujących region jako atrakcyjne miejsce do realizacji konferencji i wystaw.
	Działanie 6.4 – Turystyka Kulturowa. Celem działania jest bardziej efektywne wykorzystanie	<u>Projekty dotyczące obiektów dziedzictwa historycznego:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ konserwacja, restauracja, oraz roboty budowlane (w przypadku nieruchomości) obiektów wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków ▪ adaptacja i wykorzystanie zabytków (wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru

Źródło finansowania	Priorytety działań	Możliwość realizowanych zadań/ ogólne uwagi mogące mieć swój wpływ na sposób finansowania zadań określonych w koncepcji
	<p>obiektów dziedzictwa kulturowego oraz wsparcie działalności instytucji kultury.</p>	<p>Zabytków) do pełnienia nowych funkcji- wraz z zakupem niezbędnego sprzętu .</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ inwestycje dot. termomodernizacji oraz wykorzystania energii słonecznej (jako jeden z elementów projektów wymienionych w powyższych punktach) ▪ adaptacja i zastosowanie środków ochrony w w/w obiektach ▪ przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej (np. parkingi) przy obiektach atrakcyjnych turystycznie oraz dostosowanie infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych <p><u>Projekty dotyczące obiektów instytucji kultury:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ modernizacja obiektów zajmowanych przez te instytucje (wraz z zakupem niezbędnego sprzętu), ▪ termomodernizacja (wykorzystanie energii słonecznej), doposażenie w sprzęt informatyczny, niezbędny do prawidłowego funkcjonowania instytucji kultury (w tym zakup oprogramowania komputerowego ułatwiającego ich wewnętrzne zarządzanie) <p><u>Projekty dotyczące upowszechniania informacji o dziedzictwie, przeszłości oraz o przedsięwzięciach jednostek kultury:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tworzenie i upowszechnianie baz danych dotyczących twórców, wybitnych dzieł kultury, wydarzeń kulturalnych ▪ digitalizacja zasobów wraz zakupem niezbędnych urządzeń do jej przeprowadzenia <p><u>Projekty dotyczące informacji i promocji turystyki kulturowej:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ budowa i modernizacja punktów informacji turystycznej (oraz zakup niezbędnego wyposażenia)- pod warunkiem włączenia do regionalnego systemu informacji turystycznej i systemu e- turystyki ▪ przygotowanie i rozpowszechnianie materiałów promujących produkty kulturowe ▪ organizacja imprez/wydarzeń kulturalnych o znaczeniu co najmniej regionalnym ▪ przedsięwzięcia z zakresu współpracy międzynarodowej i międzyregionalnej (m.in. seminaria, konferencje) zapewniające wymianę dobrych praktyk oraz doświadczeń
	<p>Działanie 6.5. Działania wspierające infrastrukturę turystyczną oraz kulturową</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Projekty dotyczące budowy, modernizacji obiektów pełniących lub przeznaczonych do pełnienia funkcji schronisk turystycznych, prowadzonych przez jednostki sektora finansów publicznych oraz organizacje pozarządowe (np. PTTK, PTSM) wraz z niezbędnym wyposażeniem (w tym działania z zakresu termomodernizacji i wykorzystania energii słonecznej, działania dostosowujące obiekty do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej, np. parkingi, przy obiektach atrakcyjnych turystycznie- jako jeden z elementów projektu). <p>Projekty mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa turystom:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ modernizacja bazy infrastrukturalnej służb i organizacji ratowniczych ▪ zakup wyposażenia dla jednostek, służb i organizacji ratowniczych

Źródło finansowania	Priorytety działań	Możliwość realizowanych zadań/ ogólne uwagi mogące mieć swój wpływ na sposób finansowania zadań określonych w koncepcji
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ elektronicznych systemów ostrzegawczych i monitorujących. Projekty dotyczące: <ul style="list-style-type: none"> ▪ szeroko rozumianej informacji oraz promocji regionu (w tym organizacja imprez/ wydarzeń o znaczeniu co najmniej regionalnym) ▪ e- usług w dziedzinie turystyki i kultury
Program Operacyjny Kapitał Ludzki - POKL	Priorytet VI Rynek pracy otwarty dla wszystkich. Priorytet VIII Regionalne Kadry Gospodarki	Przykładowo w ramach: Działania 6.1./Poprawa dostępności do zatrudnienia/, mogły by być prowadzone szkolenia subregionalne, skierowane do ludzi młodych zamieszkujących ten teren, w kierunku nabycia umiejętności w dziedzinie obsługi turystów, oraz z dziedziny usług przewodnickich, czy tworzenia pamiątek lokalnych Poddziałania 8.1.1. /Wspieranie rozwoju kwalifikacji zawodowych/, mogły by być prowadzone szkolenia dla kadry pracującej w sektorze turystycznym: np. szkolenie na agro – menadżera, animatora turystyki, etc., doradztwo dla firm turystycznych w subregionie w zakresie rozwoju ich oferty turystycznej . Poddziałania 8.1.2. /Wsparcie procesów adaptacyjnych i modernizacyjnych/ działania służące przekwalifikowaniu pracowników w kierunku obsługi ruchu turystycznego (np. kursy recepcjonistów, kelnerów) w celu podniesienia jakości usług , która była przez turystów percypowana jako niewystarczająca.
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich	Oś 3 Odnowa i rozwój wsi Oś 4 Program „Leader”	W ramach osi 3 planuje się dofinansowanie: - rozbudowy infrastruktury turystycznej oraz sportowej, - obiektów publicznych, które mogą promować spuściznę historyczną i tradycje miejscowości, a więc atrakcyjnych z punktu widzenia rozwoju turystyki, -działań zmierzających do kultywowania ginących zawodów, -odnowy zabytków i pomników kultury. W ramach osi 4 planuje się dofinansowanie „Lokalnych Strategii Rozwoju”, „Wdrażanie programów współpracy”, „Funkcjonowanie Lokalnych grup Działania”. Szereg działań przedstawionych w tej koncepcji jest zbieżny z opracowanymi LSR. Należy również zauważyć, że na obszarze subregionu działają dwie grupy LGD „A4” oraz Ślężanie Wszystkie dokumenty są zbieżne i przedstawiają podobny kierunek rozwoju w turystyce, do zaprezentowanego w niniejszej Koncepcji.
 Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego / UMWD /	Konkurs dla organizacji pozarządowych	<ul style="list-style-type: none"> • Zadania wojewódzkie w zakresie tworzenia jednolitego systemu informacji turystycznej na Dolnym Śląsku, wdrożenie nowych systemów komputerowych zarządzania systemem ISIT (Internetowy System Informacji Turystycznej) oraz dostosowanie ich do standardów europejskich, oznakowanie szlaków turystycznych. • Zadania wojewódzkie promujące walory turystyczne regionu na targach turystycznych krajowych i zagranicznych oraz w wydawnictwach regionalnych. • Zadania wojewódzkie na rzecz upowszechniania aktywnych form turystyki, zwłaszcza

Źródło finansowania	Priorytety działań	Możliwość realizowanych zadań/ ogólne uwagi mogące mieć swój wpływ na sposób finansowania zadań określonych w koncepcji
		<p>wśród dzieci i młodzieży (w przypadku imprez powinny to być zadania o zasięgu ogólnopolskim i międzynarodowym, promujące Dolny Śląsk – rajdy, zloty, spływy). Dofinansowanie na poziomie ok. 300 000 PLN rocznie.</p>
<p>Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach / WFOŚiGW /</p>	<p>Priorytet 7.1. Rozwój bazy służącej realizacji programów edukacyjnych w regionalnych ośrodkach edukacji ekologicznej, szkołach i innych ośrodkach edukacyjnych oraz w parkach narodowych i krajobrazowych.</p> <p>Priorytet 7.2. Realizacja programów edukacyjnych poprzez bezpośrednie działania szkoleniowe i propagandowe, wydawnictwa propagujące wiedzę ekologiczną, zakupy sprzętu i materiałów dla działalności edukacyjnej, konferencje, seminaria, wystawy, konkursy, olimpiady, festiwale upowszechniające wiedzę i postawy ekologiczne.</p> <p>Priorytet 7.3. Wspieranie wydawnictw i prasy wspomagającej edukację ekologiczną</p>	<p>Priorytety w miarę szczegółowo opisują możliwe do dofinansowania działania, mogą to być, ścieżki, wsparcie edukacyjnych centrów edukacyjnych oraz działania tzw. „miękkie”: szkolenia, programy edukacyjne oraz wydawnictwa. Z dofinansowania może korzystać szereg różnych jednostek, między innymi JST oraz Stowarzyszenia.</p>
<p>Ministerstwo Sportu i Turystyki Departament Turystyki - MSiTDT</p>	<p>Konkurs dla organizacji pozarządowych</p>	<p>Przykładowe zadania w 2009 roku dotyczyły:</p> <ul style="list-style-type: none"> - przygotowania koncepcji tworzenia konkurencyjnych produktów turystycznych, - doskonalenia i szkolenia kadr realizujących zadania w zakresie rozwoju turystyki, - stosowania i wdrażania norm jakości w usługach turystycznych oraz ich standaryzacji,

Źródło finansowania	Priorytety działań	Możliwość realizowanych zadań/ ogólne uwagi mogące mieć swój wpływ na sposób finansowania zadań określonych w koncepcji
		<p>-wspierania międzynarodowych i ogólnopolskich imprez krajoznawczo-turystycznych o szczególnym znaczeniu w upowszechnianiu turystyki i edukacji turystycznej, a także w kształtowaniu pozytywnego wizerunku Polski;</p> <p>- wytyczania, znakowania i konserwacji szlaków turystycznych na terenie Polski.</p> <p>Dofinansowanie tylko dla zarejestrowanych w Polsce organizacji pozarządowych o zasięgu ogólnopolskim lub ponadregionalnym, nie zaliczanych do sektora finansów publicznych, których działalność w zakresie turystyki jest głównym celem statutowym, działających dłużej niż trzy lata. JST za pośrednictwem NGO. Roczna kwota dofinansowania ok. 3 mln PLN.</p>
Polska Organizacja Turystyczna / POT /	Dofinansowanie na podstawie porozumień	<ul style="list-style-type: none"> - inicjowanie tworzenia i współpracy lokalnych organizacji turystycznych, - współpraca w tworzeniu ogólnopolskich i regionalnych wydawnictw promocyjnych, - udział w targach turystycznych w kraju i za granicą, - stworzenie i zapewnienie funkcjonowania systemu informacji turystycznej w województwie oraz jego funkcjonowania w ramach systemu ogólnopolskiego, - tworzenie ogólnopolskiego systemu oznakowań drogowych atrakcji i tras turystycznych w regionie, - tworzenie ogólnopolskiego systemu rekomendacji obiektów i atrakcji turystycznych w regionie, - zapewnienie aktualnej informacji turystycznej o atrakcjach województwa dolnośląskiego, - informacja o planach i realizowanych przedsięwzięciach każdej ze stron, - realizacja wspólnych przedsięwzięć promocyjnych, - korzystanie ze znaku dla celów promocji Polski w dziedzinie turystyki – „POLSKA”, - korzystanie w celach promocyjnych z Banku Wizerunków Polski POT oraz fotografii będących do dyspozycji województwa, - kreowanie produktów turystycznych, - tworzenie ogólnopolskich i regionalnych strategii rozwoju i promocji turystyki, - współpraca w organizacji imprez studyjnych dla dziennikarzy i touroperatorów krajowych i zagranicznych, - organizacja szkoleń, - prowadzenie badań i analiz marketingowych w dziedzinie turystyki; <p>JST za pośrednictwem ROT i LOT w ramach zawartych rocznych porozumień i umów szczegółowych.</p> <p>Całkowite dofinansowanie na poziomie 100 000 rocznie.</p>
Norweski Mechanizm Finansowy i Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego / NMF /	Nie jest obecnie znane	W przyszłości może być kolejnym źródłem dofinansowania, również dla dużych projektów, mających na celu odnowę zabytków- w obecnym okresie dofinansowania nabór wniosków został zakończony.

Źródło: Opracowanie własne.

Szczegółowe przypisanie propozycji źródeł finansowania i opracowanych wspólnie z samorządami projektów do realizacji zostało zaprezentowane w rozdziale poświęconym harmonogramowi wdrażania. Niezbędna była bowiem korelacja harmonogramu działań z harmonogramem przyznawania środków we wskazanych wyżej obszarach dofinansowania.

4.2. Zarządzanie programem i monitoring

U podstaw koncepcji powstawania subregionalnych produktów turystycznych Dolnego Śląska, leżało przeświadczenie, że podpisane porozumienia subregionalne i stworzone na ich bazie koncepcje, staną się podstawą dla tworzenia bardziej sformalizowanych struktur współpracy. Powoływanych do stałego współdziałania na obszarze rozwoju turystyki nie tylko w przypadku realizowanych wskazanych w koncepcjach wspólnych projektów ale szerzej również na polu promocji i komercjalizacji subregionalnego produktu turystycznego. Rekomendowanym rozwiązaniem byłoby tutaj powstanie 11 silnych lokalnych (subregionalnych) organizacji turystycznych, działających w oparciu o ustawę o Polskiej Organizacji Turystycznej i ustawę o stowarzyszeniach, z własnymi władzami, statutem oraz harmonogramem działań. W przypadku doraźnych działań dla realizacji projektów proponuje się również powołanie konsorcjum. Przykładem takiego konsorcjum działającego na Dolnym Śląsku, tworzącego liniowy produkt turystyczny, jest „Konsorcjum Szlaku Cysterskiego”. Autorzy proponują wykorzystanie pierwszego rozwiązania. Powołanie Lokalnej Organizacji Turystycznej na bazie porozumienia, podpisanego przez gminy w Subregionie „Kraina Grądów Odrzańskich, znacznie ułatwiłoby realizację zapisanych w niniejszej koncepcji zadań. W skład takiego ciała powinni wchodzić przedstawiciele wszystkich sygnatariuszy porozumienia, jak również przedstawiciele (liderzy) organizacji mających duży wpływ na rozwój i realizację projektów turystycznych w subregionie (np. Nadleśnictwa, RZGW) a także przedsiębiorcy.

Utworzenie takiej organizacji jest także bardzo istotne z dwóch powodów: ponieważ w tym układzie JST współpracują po raz pierwszy, a wszystkie z nich działają w dwóch odrębnych Lokalnych Grupach Działania, niezbędna jest zatem korelacja działań.

a. Zarządzanie programem

Dla zapewnienia prawidłowego i efektywnego wprowadzania Koncepcji w życie, wskazuje się jako niezbędne:

1. Przyjęcie na poziomie gminnym, miejskim oraz powiatowym jednostkowych strategii rozwoju turystyki, strategii gminnych przygotowanych na bazie niniejszej Koncepcji. przez wykonawców do realizacji.
2. Przygotowanie dokumentów formalnych niezbędnych do utworzenia Lokalnej Organizacji Turystycznej.

3. Wskazanie przedstawicieli- sygnatariuszy do pracy w LOT.
4. Ukonstytuowanie się władz LOT.
5. Podjęcie decyzji o utworzeniu **Zespołu Wdrożenia Konceptji (ZWK)**. Wraz z przyjęciem harmonogramów działań.

Dla wdrożenia Konceptji niezbędne jest wspólne działanie, w ramach powstałej organizacji, nie tylko jej głównych animatorów i wykonawców- bezwzględnie konieczny jest udział całej społeczności subregionu, zarówno w wymiarze indywidualnej aktywności i przedsiębiorczości mieszkańców, jak i udziału zorganizowanych środowisk i instytucji społecznych oraz zawodowych (w tym wymienionych w analizie organizacji pozarządowych).

Przedmiotowy Zespół Wdrożenia Konceptji (ZWK) powinien być powołany uchwałą LOT i posiadać stosowne plenipotencje, prawa i obowiązki.

W skład Zespołu Wdrażania Strategii powinni być powołani przedstawiciele:

- władz gminnych, miejskich i powiatowych,
- przedstawiciele zespołu zadaniowego pracującego nad niniejszą Konceptcją,
- przedstawiciele organizacji pozarządowych, członkowie LOT,
- eksperci (powoływani w trybie roboczym do realizacji konkretnych projektów) z:
 - organizacji, instytucji branżowych, lokalnych środowisk i mieszkańców- tych o znacznej sile oddziaływania na gospodarkę turystyczną,
 - przedsiębiorstw turystycznych,
 - lokalnych środowisk i grup mieszkańców (rady osiedli, związków religijnych),
 - środowisk i instytucji naukowych

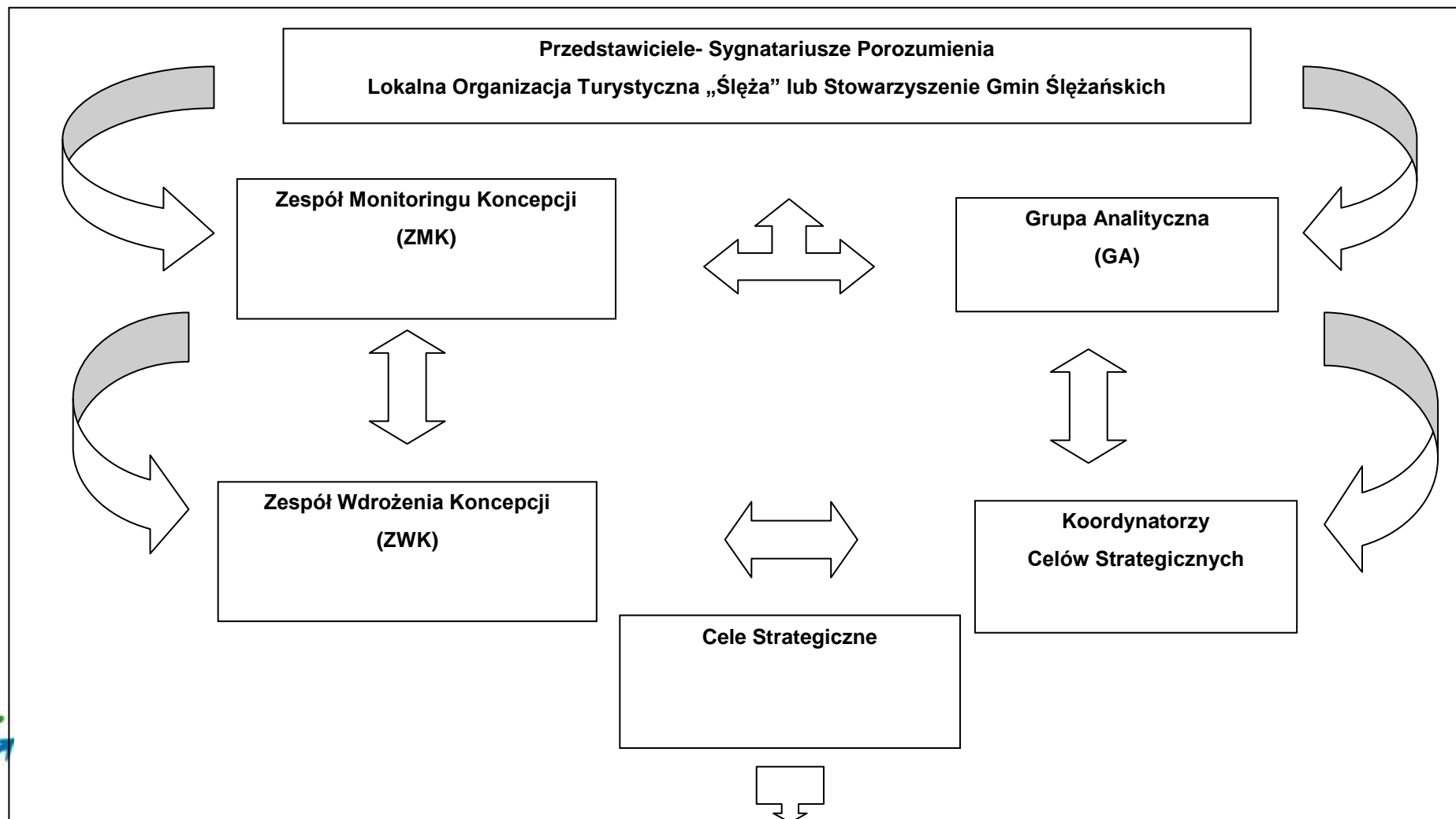
W celu wsparcia technicznego działań ZKS proponuje się powołanie Koordynatorów Celów Strategicznych (KCS) dla wszystkich celów strategicznych, a w przypadku pierwszego celu strategicznego, również w razie potrzeby celów operacyjnych.

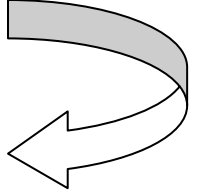
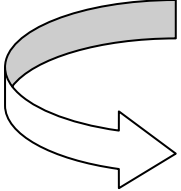
Koordynatorami mogłyby być osoby wchodzące w skład ZKS lub inne, których doświadczenia zawodowe i umiejętności dawałyby gwarancję realizacji następujących zadań przypisanych do tej funkcji:

- koordynacja prac w ramach wyodrębnionych celów strategicznych,
- czuwanie nad przygotowaniem koncepcyjnym i technicznym wdrażania,
- współpraca i stały kontakt operacyjny z partnerami lokalnymi biorącymi udział w danym projekcie oraz instytucjami zewnętrznymi,
- zintegrowanie lokalnych liderów, osób i środowisk wokół danego projektu,
- przygotowywanie analiz, raportów i koncepcji wg wytycznych ZKS.

Na rysunku poniżej przedstawiono propozycję modelu funkcjonowania systemu wdrażania Koncepcji wraz z przepływami informacji, który pozwala wykorzystać, aktualnie funkcjonujące struktury organizacyjno-administracyjne, sygnatariuszy oraz instytucje i organizacje wewnętrzne (subregionalne) oraz zewnętrzne (regionalne i ogólnopolskie).

Rysunek 17. System zarządzania Koncepcją Subregionalnego Produktu Turystycznego „Śląza”

Cel strategiczny 1:
Tworzenie i Promocja
oferty turystycznej

Wiodące komórki organizacyjne JST
np. Referaty promocji i turystyki
Referaty Kultury

Wewnętrzni Partnerzy subregionalni
np.
Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Kąckiej,

Cel Operacyjny I.1.
Rozwój szlaków
turystycznych oraz ich
zintegrowanej oferty

Wiodące komórki organizacyjne JST
np. Referaty promocji i turystyki

Wewnętrzni Partnerzy subregionalni
np. PTTK o/ Wrocław

Cel Strategiczny 2:
Podjęcie współpracy

Wiodące komórki organizacyjne JST
np. Referaty spraw społecznych

Wewnętrzni Partnerzy subregionalni
np. Koła Gospodyń Wieskich,

Cel Strategiczny 3:
Stworzenie
infrastrukturalnych
podstaw rozwoju turystyki

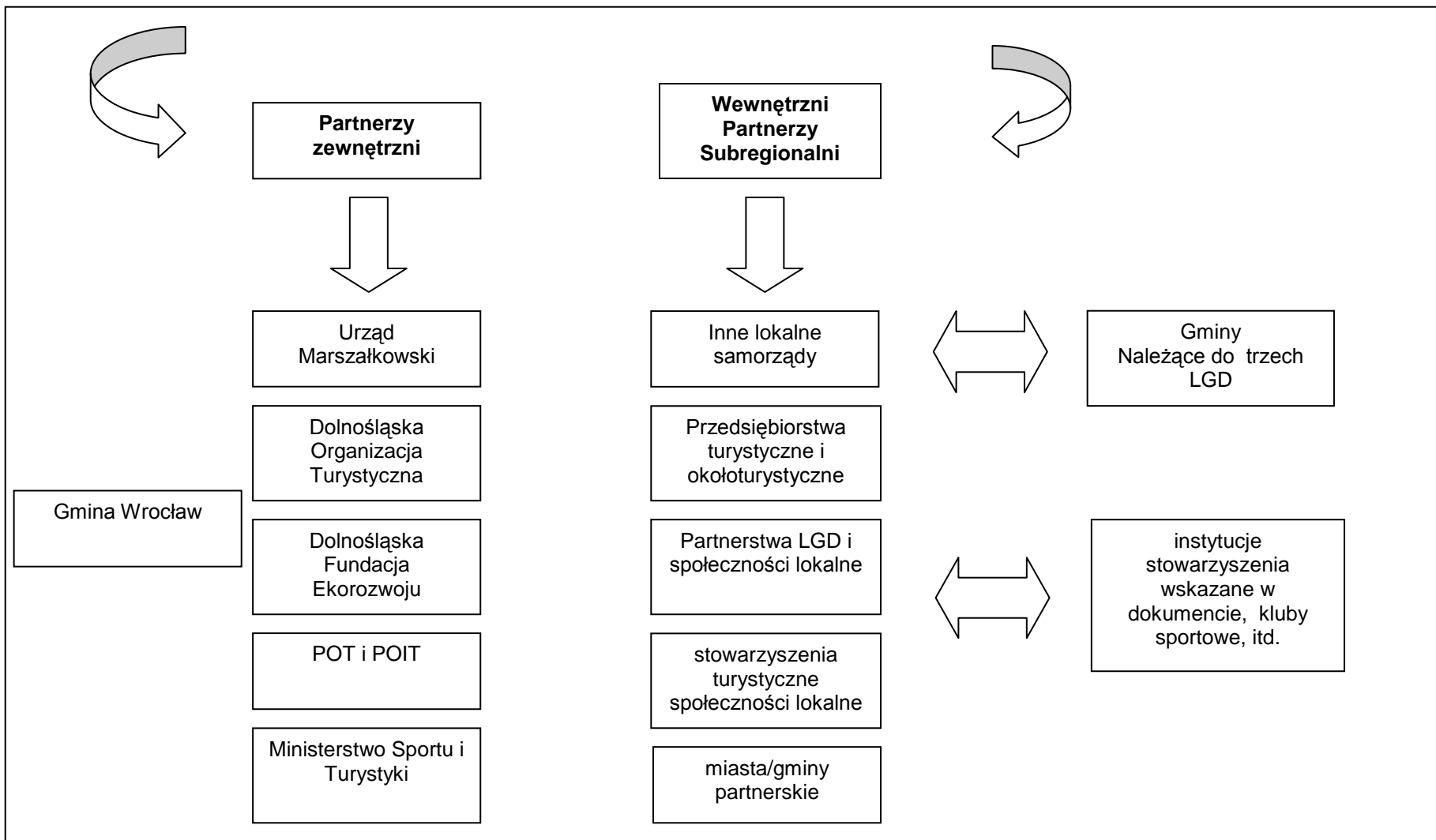

Wiodące komórki organizacyjne JST
np. Referaty gospodarki,

Wewnętrzni Partnerzy subregionalni
np.

4.3. Monitorowanie i ewaluacja wskaźników

Celem przedmiotowego monitoringu jest zapewnienie informacji na temat skuteczności i efektywności działań podejmowanych na rzecz realizacji Koncepcji oraz umożliwienie modyfikacji zaproponowanych projektów i zadań (w przypadku występowania rozbieżności pomiędzy celami założonymi a osiąganymi efektami). Jest to szczególnie istotne ze względu na przyjętą długą perspektywę czasową wdrażania Koncepcji.

Monitorowanie realizacji Koncepcji powinno odbywać się na czterech podstawowych płaszczyznach, tj.:

- celów strategicznych (wskaźniki syntetyczne),
- celów operacyjnych,
- programów operacyjnych,
- zadań.

W tabeli poniżej zawarto wzorcowe wskaźniki monitoringu dla wybranych realizowanych zadań, których charakter pozwala, poza monitorowaniem stopnia i efektywności wdrażania, wykorzystać przedmiotowe wskaźniki, jako użyteczne w przygotowywaniu wniosków o dotację ze środków funduszy europejskich, w tym RPO.

Szczegółowe zadania związane z prowadzeniem monitorowania i oceny dotyczyć powinny:

- gromadzenia informacji na temat stopnia osiągnięcia celów strategicznych i operacyjnych oraz celów określonych dla poszczególnych programów i zadań,
- ocenę osiągniętych rezultatów oraz określenie stopnia wykonania przyjętych celów,
- analizę przyczyn występowania rozbieżności pomiędzy przyjętymi celami a osiągniętymi rezultatami,
- przygotowywania cyklicznych raportów z monitorowania i oceny.

Tabela 71. Przykładowe wskaźniki monitoringu dot. wdrażania Koncepcji w trzech przykładowych dziedzinach rozwoju turystyki w subregionie

Wskaźniki stopnia realizacji	Wartość wskaźnika	Wskaźniki stopnia efektywności	Wartość wskaźnika
Rozwój produktów w turystyce			
liczba nowych produktów turystycznych we własnych katalogach i na stronach internetowych	szt.	wzrost liczby stron internetowych prezentujących produkty turystyczne	szt.
liczba nowych produktów turystycznych we własnych katalogach i na stronach internetowych	szt.	wzrost liczby nowych imprez turystycznych i rekreacyjnych	szt.
liczba nowych imprez turystycznych i rekreacyjnych	szt.	wzrost liczby nowo wykreowanych markowych produktów turystycznych	szt.
liczba nowych markowych produktów turystycznych	szt.	wzrost liczby nowych usług turystycznych i paraturystycznych	szt.
liczba nowych usług turystycznych i paraturystycznych	szt.	zwiększenie liczby osób uczestniczących w zorganizowanych formach turystyki	osoby
liczba nowych podmiotów branży turystycznej	szt.	zwiększenie liczby korzystających z nowych ofert programowych w zakresie turystyki i rekreacji	osoby
liczba imprez promujących lokalne i regionalne produkty turystyczne	szt.	zwiększenie liczby osób uczestniczących w imprezach turystycznych	osoby
liczba imprez promujących lokalne i regionalne produkty turystyczne	szt.	wzrost liczby uczestników imprez promujących lokalne i regionalne produkty turystyczne	osoby
liczba korzystających z noclegów w nowych lub zmodernizowanych obiektach turystycznych	osoby	zwiększenie liczby korzystających z obiektów noclegowych	osoby/ miesięcznie
liczba zorganizowanych imprez/wydarzeń turystycznych w obiektach zabytkowych	szt.	wzrost ilości turystów na obszarze zdefiniowanym przez beneficjenta	%
liczba nowych elementów w istniejącej ofercie turystycznej	szt.	wzrost liczby odwiedzających obszar zdefiniowany przez beneficjenta	%
		wzrost liczby uczestników imprez/wydarzeń turystycznych w obiektach zabytkowych	osoby
		wzrost liczby uczestników imprez/wydarzeń turystycznych w obiektach zabytkowych	osoby
		wzrost wielkości sprzedaży oferty turystycznej przez lokalnych przedsiębiorców	%
		wzrost liczby sprzedanych biletów wstępu do obiektów atrakcji turystycznych	szt.
System informacji turystycznej			
liczba nowych stron internetowych z ofertą turystyczną	szt.	wzrost liczby osób odwiedzających miesięcznie nowe domeny o tematyce turystycznej	osoby/mies.
liczba nowych stron internetowych własnych i lokalnych podmiotów branży turystycznej oraz atrakcji turystycznych	szt.	wzrost ilości korzystających z nowych punktów informacji turystycznej	osoby/mies.

Wskaźniki stopnia realizacji	Wartość wskaźnika	Wskaźniki stopnia efektywności	Wartość wskaźnika
liczba nowych ośrodków IT	szt.	wzrost ilości punktów IT	szt.
liczba nowych systemów komputerowych informacji turystycznej on line	szt.	wzrost liczby zapytań o markowe produkty turystyczne	szt.
objętość zarchiwizowanych plików z danymi dot. turystyki	ilość rekordów	wzrost liczby odwiedzin na własnych stronach internetowych	osoby/mies.
liczba nowych baz danych informacji turystycznej	szt.	wzrost ilości partnerów działających w systemie komputerowej informacji turystycznej	szt.
liczba wydanych publikacji drukowanych z turystycznymi danymi teleadresowymi (informatory, katalogi bazy noclegowej)	nakład	wzrost liczby rekordów w turystycznych bazach danych	ilość rekordów
liczba wspólnie tworzonych i zarządzanych turystycznych serwisów www	szt.	wzrost liczby baz danych informacji turystycznej	szt.
		wzrost liczby drukowanych informatorów turystycznych	nakład
		wzrost liczby wspólnie tworzonych i zarządzanych serwisów www	szt.
Infrastruktura turystyczna			
liczba nowych ścieżek rowerowych (szlaków, tras turystycznych)	szt.	wzrost liczby szlaków tematycznych	szt.
długość wybudowanych ścieżek rowerowych (szlaków, tras turystycznych)	km	wzrost długości szlaków turystycznych	km
ilość punktów informacyjnych w ramach trasy turystyki edukacyjnej	szt.	wzrost ilości punktów informacyjnych na szlakach turystycznych	szt.
liczba nowych obiektów małej infrastruktury turystycznej (tablice informacyjne, punkty postojowe, parkingi przy drogach widokowych i atrakcjach turystycznych)	szt.	wzrost liczby obiektów małej infrastruktury turystycznej	szt.
powierzchnia nowo uzbrojonych terenów z przeznaczeniem pod turystykę (pola golfowe, tereny rekreacyjne, otwarte parki zabaw, wyciągi i stoki narciarskie)	m2/km2	wzrost powierzchni terenów przystosowanych i wykorzystywanych turystycznie	m2/km2
powierzchnia nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej	m2/km2/kubatura	wzrost kubatury obiektów infrastruktury turystycznej	m2/km2/kubatura
ilość nowych miejsc noclegowych w obiektach turystycznych	szt.	wzrost ilości miejsc noclegowych w nowych lub zmodernizowanych obiektach	szt.

Źródło: Opracowanie Własne

Ze względu na wielkość i zakres zaplanowanych w koncepcji działań, a tym samym konieczność wielokierunkowego nadzorowania i monitorowania stopnia zaawansowania i jakości realizacji programów oraz działań, konieczne jest powołanie stałego Zespołu Monitoringu koncepcji (ZMK).

Przedmiotowy Zespół powinien być powołany w trybie uchwały Stowarzyszenia i posiadać stosowne plenipotencje, prawa i obowiązki.

Do katalogu podstawowych zadań ZMK powinno należeć:

- stały, obiektywny przegląd założonych celów strategicznych i operacyjnych pod kątem możliwości ich osiągnięcia na każdym etapie wdrażania Koncepcji,
- prowadzenie stałej analizy kształtowania się wskaźników w określonych przedziałach czasowych oraz wypracowanie kryteriów oceny stanu realizacji Koncepcji,
- pełna identyfikacja szans i możliwych korzyści, jakie można uzyskać po sprecyzowaniu celu,
- wnikliwa ocena, czy planowane i wydatkowane na wdrażanie Koncepcji środki gwarantują osiągnięcie wskazanych celów,
- przedstawianie raportu z realizacji Koncepcji z prezentacją podstawowych wskaźników, charakteryzujących postęp w realizacji założonych celów strategicznych(raz w danym roku),

W skład zespołu powinni wejść członkowie władz stowarzyszenia, np. komisji rewizyjnej. Na wniosek ZMK, w skład Zespołu powinni być powoływani niezależni eksperci zewnętrzni.

W celu uzyskania dużego stopnia efektywności przyjętego systemu kontroli, proponuje się przyjęcie następujących ram procedur monitorowania i oceny realizacji celów określonych w Koncepcji:

- Zespół Monitoringu Koncepcji będzie, w wyznaczonych cyklicznych cezurach czasowych, oceniać realizację przyjętej Koncepcji na podstawie danych i analiz dostarczonych przez powołaną dodatkowo przez władze stowarzyszenia Grupę Analityczną (pracownicy właściwych referatów gminnych i zewnętrznych ekspertów),
- przygotowywana przez ZMK ocena realizacji Koncepcji, w formie pisemnych raportów, zawierać będzie przede wszystkim:
 - opis stanu realizacji poszczególnych produktów turystycznych,
 - opis stopnia uzyskania celów operacyjnych i zaawansowania działań z określeniem stopnia realizacji zakresu odpowiedzialności osób /jednostek wdrażających,
 - opis harmonogramu (szczególnie opóźnienia) realizacji poszczególnych działań,
 - ocenę realizacji poszczególnych celów strategicznych w zakresie terminowości realizacji poszczególnych działań,
 - ocenę zgodności zaplanowanych działań z przyjętymi dla koncepcji celami i priorytetami rozwoju.
- wyniki przeprowadzonego postępowania monitorującego będą dla ZMK podstawą do podejmowania decyzji dotyczących kierunków dalszej realizacji Koncepcji. W przypadku stwierdzenia odstępstw od przyjętych celów i kierunków rozwoju, ZMK określi propozycję działań naprawczych czy

korygujących lub aktualizacji koncepcji, zgodnie z wynikami dokonanych analiz oraz uwarunkowaniami dotyczącymi rozwoju turystyki, przy zastrzeżeniu, że:

- zmiany dotyczące zaplanowanych zadań będą wprowadzane na bieżąco,
- ewentualne zmiany dotyczące programów operacyjnych uwzględnione będą po każdorazowej ich okresowej ocenie,
- aktualizacja celów operacyjnych i strategicznych ujętych w niniejszej koncepcji winna być wprowadzana tylko w przypadku istotnych zmian uwarunkowań zewnętrznych lub wewnętrznych i poprzedzona sporządzeniem aktualnej analizy SWOT. .

Istotną rolę w przyjętym system monitoringu spełniać będzie powołana dodatkowo Grupa Analityczna – GA ,

GA będzie dostarczać zbiorczych, kompleksowych informacji i danych o procesach i uwarunkowaniach realizacyjnych koncepcji. Będzie także gromadzić i opracowywać raporty, zadania kontrolne i badawcze z przebiegu realizacji koncepcji, określone przez ZMK.

Podstawą do sprawnego prowadzenia założonego modelu monitoringu koncepcji jest stworzenie wewnętrznej bazy informacji, która zapewni przepływ informacji do wszystkich odpowiedzialnych i zainteresowanych wdrażaniem koncepcji.

Koniecznym będzie także, niezależnie od przyjętej struktury organizacyjnej, pozyskiwanie informacji i prowadzenie badań przez wyspecjalizowane instytucje badawcze w celu stworzenia obiektywnego źródła informacji na temat przebiegu procesu wdrażania koncepcji.

4.3.1. Horyzont operacyjny 2007 – 2013

Realizacja działań może nastąpić tylko w korelacji z harmonogramem wdrażania poszczególnych priorytetów w ramach Programów Operacyjnych i innych pozabudżetowych źródeł

Oczywiście powyższy harmonogram należy traktować jako pewną propozycję czasowej realizacji, rekomendowaną przez autorów niniejszej koncepcji. Ostateczne decyzje co do realizacji nakreślonych działań w tym kształcie czasowym powinien podjąć Zespół Wdrażania koncepcji.

W tabeli poniżej przedstawiono ogólny schemat horyzontalny harmonogramu wdrażania koncepcji Rozwoju Turystyki w „Krajnie Grądów Odrzańskich w latach 2007-2020. W przedmiotowym harmonogramie uwzględniono wskazane wcześniej założenia metodologiczne realizacji działań ujętych w liniach celów operacyjnych.

Tabela 72. Ogólny harmonogram horyzontalny wdrażania Koncepcji.

Działania	2009	2009-2013	2013	2013-2020
Przyjęcie dokumentu Strategii przez rady gminne				
Powołanie struktur wdrażająco– monitorujących koncepcje: ZWS i ZMS oraz GA i KLP. Powołanie Organizacji ponadgminnej na bazie podpisanego porozumienia subregionalnego				
Działania promocyjno-informacyjne i planistyczne				
Realizacja projektów ze Strategii w ramach linii celów operacyjnych z funduszy zaplanowanych do wydatkowania na lata 2007– 2013				
Analiza stopnia wdrożenia Koncepcji na lata 2009– 2013 i aktualizacja/rozbudowa dokumentu o nowe elementy we wskazanych kierunkach działań				
Realizacja projektów ze Strategii w ramach linii produktów turystycznych z funduszy zaplanowanych w kolejnym okresie 2013 – 2020				
Bieżący monitoring procesu wdrażania Strategii przez ZMS i GA /KLP/				
Poszukiwanie i pozyskiwanie środków finansowych na realizację działań zaplanowanych w Koncepcji				

Źródło. Opracowanie własne.

4.3.2 Szacunkowy kosztorys wdrożenia programu

Szacunkowy kosztorys projektów kluczowych rekomendowanych do dofinansowania w ramach RPO został przedstawiony w tabeli projektów priorytetowych. Kosztorys realizowanych działań, w ramach szczegółowych działań przedstawionych chociażby w podrozdziale cytowanym, jest zdeterminowany przez szereg czynników, których, z racji skomplikowanych w swej strukturze zadań, nie sposób przewidzieć. W szacowanym kosztorysie powinien być również uwzględniony budżet jednostki wdrażająco – monitorującej. Przedstawione w tabeli priorytetów projekty oszacowano na 36 837 465,00 zł.

4.3.3. Podsumowanie

Realizacja zaproponowanych powyżej zadań wymaga silnej woli, wielkiej dyscypliny i wysiłku organizacyjnego. Zmiana wizerunku gmin i powiatów, jak i poszczególnych miejscowości, wymaga także solidarnego współdziałania poszczególnych podmiotów. Nie da się tego uczynić bez sformalizowanej platformy jaką może być związek gmin, stowarzyszenie czy Lokalna Organizacja Turystyczna, utworzona przez samorzady i przedsiębiorców wraz z organizacjami społecznymi. Zadania te zostały zaprojektowane w oparciu o bardzo rzetelną ocenę stanu obecnego. Złożyły się na nią badania, wizje lokalne, wywiady pogłębione z liderami opinii publicznej, warsztaty społeczne.

Sukces projektu będzie sukcesem wszystkich władz, mieszkańców i przedsiębiorców działających w Subregionie oraz autorów tego dokumentu.

Spis rysunków

Rysunek 1. Zasięg przestrzenny opracowania.....	2
Rysunek 2. Regiony klimatyczne Dolnego Śląska	5
Rysunek 3. Sieć hydrograficzna regionu	9
Rysunek 4. Rozmieszczenie obwodów rybackich PZW, Okręg we Wrocławiu	135
Rysunek 5. Przebieg dwóch największych szlaków rowerowych we Wrocławiu: Szlak Odry (pomarańczowy) oraz Eurovelo9 (zielony)	166
Rysunek 6. Szlak Odry i jego połączenia międzynarodowe.....	168
Rysunek 7. Schemat szlaków turystycznych za PTTK Strzelin	177
Rysunek 8 Schemat szlaków turystycznych za PTTK Strzelin	178
Rysunek 9. Schemat przebiegu głównych dróg Dolnego Śląska w rejonie subregionu Śląży	190
Rysunek 10. Schemat połączeń linii autobusów gminnych gminy Kobierzyce	194
Rysunek 11. Screenshot głównego portalu traktującego o gminach subregionu	220
Rysunek 12. Propozycja kierunku rozwoju logotypu obszaru - nowoczesność	226
Rysunek 13. Propozycja kierunku rozwoju logotypu obszaru	227
Rysunek 14. Propozycja kierunku rozwoju logotypu obszaru – sympatia.	229
Rysunek 15. Planowanie strategiczne Subregionu Śląża	255
Rysunek 16. Planowanie celów strategicznych i operacyjnych dla Subregionu Śląża	259
Rysunek 17. System zarządzania Koncepcją Subregionalnego Produktu Turystycznego „Śląża”	328

Spis tabel

Tabela 1. Klasy czystości wód Śleży i jej głównych dopływów	11
Tabela 2. Klasy czystości wód Bystrzycy i jej dopływów	12
Tabela 3. Powierzchnia zalesienia (w ha)	14
Tabela 4. Analiza rysu historycznego Subregionu w kontekście tworzenia produktów turystycznych	33
Tabela 5. Waloryzacja atrakcyjności turystycznej obiektów architektury i sztuki sakralnej na terenie Subregionu	42
Tabela 6. Tabela Zabytki rezydencjonalne Subregionu Gmin Ślązańskich	52
Tabela 7. Zabytkowe cmentarze w Subregionie	68
Tabela 8. Zabytki techniki i inne atrakcyjne turystycznie obiekty przemysłowe i techniczne	81
Tabela 9. Wieże widokowe i inne konstrukcje wysokościowe	89
Tabela 10. Zabytki ruchome	92
Tabela 11. Zestawienie placówek muzealnych	104
Tabela 12. Zestawienie instytucji, stowarzyszeń i zespołów zajmujących się organizacją kultury	106
Tabela 13. Kalendarium imprez kulturalnych, sportowych i innych w gminach w granicach opracowania	110
Tabela 14. Wypożyczalnie sprzętu turystycznego	133
Tabela 15. Stawy hodowlane i inne łowiska	134
Tabela 16. Ogólne dane o pracujących i strukturze podmiotów gospodarczych w subregionie na tle województwa w 2006 roku	138
Tabela 17. Ogólne dane o obiektach noclegowych w statystykach GUS	139
Tabela 18. Obiekty noclegowe na terenie subregionu „Śleża”	141
Tabela 19. Oferta dodatkowa w obiektach noclegowych zlokalizowanych na terenie Subregionu „Śleża”	145
Tabela 20. Punkty gastronomiczne na obszarze subregionu Śleża	149
Tabela 21. Baza sportowo – rekreacyjna na obszarze Subregionu Śleży	155
Tabela 22. Walory turystyczne, a możliwości uprawiania turystyki rowerowej w subregionie Śleża na tle wszystkich dolnośląskich subregionów.	163
Tabela 23. Możliwości uprawiania turystyki rowerowej w turystycznych subregionach Dolnego Śląska. /subregiony sąsiednie/	164
Tabela 24. Szlaki turystyczne rowerowe oznakowane	168
Tabela 25. Szlaki turystyczne rowerowe nieoznakowane	170

Tabela 26. Szlaki kajakowe Subregionu	171
Tabela 27. Znakowane szlaki turystyczne piesze nizinne.....	175
Tabela 28. Znakowane szlaki turystyczne piesze o mieszanym przebiegu	175
. Tabela 29. Znakowane szlaki turystyczne piesze górskie	176
Tabela 30 Znakowane ścieżki dydaktyczne	179
Tabela 31. Ośrodki jeździeckie na obszarze Subregionu	182
Tabela 32. Pozostała baza uzupełniająca w gminach Subregionu	187
Tabela 33. Drogi gminne	191
Tabela 34. Połączenia PKS poszczególnych miejscowości gminnych z Wrocławiem.....	192
Tabela 35. Połączenia PKS pomiędzy gminami wewnątrz subregionu.	193
Tabela 36. Bezpośrednie połączenia PKP z Wrocławiem	195
Tabela 37. Połączenia kolejowe (w obie strony)	196
Tabela 38. Korzystający z noclegów w gminach subregionu.....	203
Tabela 39. Postrzeganie oferty turystycznej Dolnego Śląska w 2007 roku – mapa percepcji.....	221
Tabela 40. Postrzeganie oferty turystycznej subregionu „Śląża” w 2008 roku – mapa percepcji.....	222
Tabela 41. Charakterystyka demograficzna (porównawcza) Subregionu Masyw Ślęży (powiaty) i woj. dolnośląskiego w 2007 roku	232
Tabela 42. Charakterystyka demograficzna gmin Subregionu Masyw Ślęży w 2007 r.	233
Tabela 43. Charakterystyka podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w Subregionie Śląża w 2007 roku.	237
Tabela 44. Charakterystyka bezrobocia rejestrowanego w latach 2003-2007 w gminach Subregionu Śląża.....	241
Tabela 45. Charakterystyka infrastruktury Subregionu Masyw Ślęży w 2007 roku (porównanie powiatów i województwa dolnośląskiego).....	242
Tabela 46. Charakterystyka infrastruktury w gminach Subregionu Masyw Ślęży w 2007 roku.	242
Tabela 47. Gminy subregion w rankingu Europejska Gmina – Europejskie Miasto.	247
Tabela 48. Analiza SWOT	250
Tabela 49. Cele strategiczne.....	260
Tabela 50. Cele operacyjne w ramach celu strategicznego I.....	260
Tabela 51. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-1:	261

Tabela 52. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-2:	265
Tabela 53. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-3:	268
Tabela 54. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-4	271
Tabela 55. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-5	274
Tabela 56. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-6	276
Tabela 57. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-7	283
Tabela 58. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego I-8	286
Tabela 59. Cele operacyjne w ramach celu strategicznego II.....	288
Tabela 60. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego II-1	288
Tabela 61. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego II-2	289
Tabela 62. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego II-3	290
Tabela 63. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego II-4	291
Tabela 64. Cele operacyjne w ramach celu strategicznego III.....	292
Tabela 65. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego III-1	292
Tabela 66. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego III-2	293
Tabela 67. Działania i zadania w ramach celu operacyjnego III-3	295
Tabela 68. Zadania priorytetowe	297
Tabela 69. Promocja - zadania priorytetowe dla Subregionu Śląza lata 2009 - 2011	310
Tabela 70. Źródła finansowania projektów turystycznych dostępne dla samorządów oraz partnerów współpracujących w rozwoju turystyki.	320
Tabela 71. Przykładowe wskaźniki monitoringu dot. wdrażania Koncepcji w trzech przykładowych dziedzinach rozwoju turystyki w subregionie	332
Tabela 72. Ogólny harmonogram horyzontalny wdrażania Koncepcji.	336
Tabela 73. Prawne formy ochrony przyrody na terenie Subregionu Śląza (powierzchniowe).....	348
Tabela 74. Prawne formy ochrony przyrody na terenie Subregionu Śląza (punktowe)	358

Spis wykresów

Wykres 1. Struktura skategoryzowanej i nieskategoryzowanej bazy noclegowej w Subregionie Śląża.....	144
Wykres 2. Źródła informacji o gminach z subregionu (turyści ogółem).....	206
Wykres 3. Środek transportu wykorzystywany w podróży do gmin subregionu.	207
Wykres 4. Wielkość grupy	208
Wykres 5. Organizator przyjazdu.	209
Wykres 6. Motywy przyjazdu na obszar subregionu „Śleża”	210
Wykres 7. Długość pobytu.....	211
Wykres 8. Wykorzystanie miejsc noclegowych	212
Wykres 9. Częstotliwość przyjazdów do subregionu.....	213
Wykres 10. Miejsce zamieszkania turystów odwiedzających subregion.	215
Wykres 11. Struktura wieku turystów odwiedzających obszar subregionu oraz całego Dolnego Śląska.....	216
Wykres 12.. Poziom dochodu per capita turystów odwiedzających subregion oraz całego Dolnego Śląska.....	217
Wykres 13. Postrzeganie subregionu według potencjalnych turystów odwiedzających subregion	224
Wykres 14. Liczba ludności w gminach Subregionu Masyw Śląży w latach 1995 – 2007.	234
Wykres 15. Struktura ludności wg ekonomicznych grup wieku, dane z 2003 roku.....	235
Wykres 16. Struktura pracujących wg sektorów gospodarki narodowej w gminach Subregionu Śląża.	236
Wykres 17. Struktura podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON wg sekcji PKD w gminach Subregionu Śląża w 2007 roku.....	238
Wykres 18. Dochody własne budżetów gminnych w przeliczeniu na mieszkańca w gminach Subregionu Śląża w latach 2002-2007 (z wyłączeniem gminy Kobjerzyce	239

Załączniki

Załącznik 1

Ograniczenia działalności, w tym turystycznej, na obszarach prawnie chronionej przyrody

Głównie ograniczenia dla rozwoju turystyki w obszarach chronionych wynikają z odpowiednich zapisów ustawowych³³.

Na terenach **rezerwatów** należą do nich zakazy³⁴:

1. budowy lub rozbudowy budowlanych urządzeń technicznych **z wyjątkiem obiektów i urządzeń służącym celom rezerwatu** przyrody
2. rybactwa (z wyjątkiem obszarów ustalonych w planie ochrony lub zadaniach ochronnych)
3. chwytania lub zabijania dziko występujących zwierząt, zbierania lub niszczenia jaj, postaci młodocianych i form rozwojowych zwierząt, umyślnego płoszenia zwierząt kręgowych, zbierania poroży, niszczenia nor, gniazd, legowisk i innych schronień zwierząt oraz ich miejsc rozrodu;
4. polowania, z wyjątkiem obszarów wyznaczonych w planie ochrony lub zadaniach ochronnych ustanowionych dla rezerwatu przyrody;
5. pozyskiwania, niszczenia lub umyślnego uszkodzania roślin oraz grzybów;
6. użytkowania, niszczenia, umyślnego uszkodzania, zanieczyszczania i dokonywania zmian obiektów przyrodniczych, obszarów oraz zasobów, tworów i składników przyrody;
7. pozyskiwania skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, minerałów;
8. niszczenia gleby lub zmiany przeznaczenia i użytkowania gruntów;
9. palenia ognisk i wyrobów tytoniowych oraz używania źródeł światła o otwartym płomieniu, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
10. prowadzenia działalności wytwórczej, handlowej i rolniczej, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony;
11. stosowania chemicznych i biologicznych środków ochrony roślin i nawozów;

³³ Ustawa o ochronie przyrody z 16. kwietnia 2004 roku

³⁴ Zakazy nie dotyczą zadań wynikających z planów ochronnych, likwidacji nagłych zagrożeń, prowadzenia akcji ratowniczych, potrzeb obronności kraju lub obszarów objętych ochroną krajobrazową w trakcie ich gospodarczego wykorzystywania przez jednostki organizacyjne, osoby prawne lub fizyczne oraz wykonywania prawa własności, zgodnie z przepisami Kodeksu Cywilnego.

12. zbioru dziko występujących roślin i grzybów oraz ich części, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
13. amatorskiego połowu ryb, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony lub zadaniach ochronnych;
14. ruchu pieszego, rowerowego, narciarskiego i jazdy konnej wierzchem, z wyjątkiem szlaków i tras narciarskich wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
15. wprowadzania psów na obszary objęte ochroną ścisłą i czynną, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony oraz psów pasterskich wprowadzanych na obszary objęte ochroną czynną, na których plan ochrony albo zadania ochronne dopuszczają wypas;
16. wspinaczki, eksploracji jaskiń lub zbiorników wodnych, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
17. ruchu pojazdów poza drogami publicznymi oraz poza drogami położonymi na nieruchomościach będących w trwałym zarządzie i wskazanymi przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
18. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną przyrody, udostępnianiem parku albo rezerwatu przyrody, edukacją ekologiczną, z wyjątkiem znaków drogowych i innych znaków związanych z ochroną bezpieczeństwa i porządku powszechnego;
19. zakłócania ciszy;
20. używania łodzi motorowych i innego sprzętu motorowego, uprawiania sportów wodnych i motorowych, pływania i żeglowania, z wyjątkiem akwenów lub szlaków wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
21. **wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu;**
22. biwakowania, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
23. prowadzenia badań naukowych - w parku narodowym bez zgody organu uznającego obszar za rezerwat przyrody;
24. wprowadzania gatunków roślin, zwierząt lub grzybów, bez zgody ministra właściwego do spraw środowiska;
25. wprowadzania organizmów genetycznie zmodyfikowanych;
26. organizacji imprez rekreacyjno-sportowych bez zgody organu uznającego obszar za rezerwat przyrody.

Na terenie **parku krajobrazowego** obowiązują zakazy³⁵:

³⁵ Zakazy nie dotyczą wykonywania zadań wynikających z planu ochrony, wykonywania zadań na rzecz obronności kraju i bezpieczeństwa państwa, prowadzenia akcji ratowniczej oraz działań związanych z bezpieczeństwem powszechnym, realizacji inwestycji celu publicznego w rozumieniu art. 2 pkt 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717 oraz z 2004 r. Nr 6, poz. 41), zwanej „inwestycją celu publicznego”.

1. realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu art. 51 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62, poz. 627, z późn. zm.5) (nie dotyczy realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, dla których sporządzenie raportu o oddziaływaniu na środowisko nie jest obowiązkowe i przeprowadzona procedura oceny oddziaływania na środowisko wykazała brak niekorzystnego wpływu na przyrodę parku krajobrazowego);
2. umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia ich nor, legowisk, innych schronień i miejsc rozrodu oraz tarlisk i złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności w ramach racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej, rybackiej i łowieckiej;
3. **likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych**, jeżeli nie wynikają z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej lub zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych;
4. pozyskiwania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów;
5. wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztormowym, przeciwpowodziowym lub przeciwoświsiskowym lub budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;
6. dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody lub racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej;
7. **budowania nowych obiektów budowlanych w pasie szerokości 100 m od linii brzegów rzek, jezior i innych zbiorników wodnych, z wyjątkiem obiektów służących turystyce wodnej, gospodarce wodnej lub rybackiej;**
8. zasypywania i przekształcania zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych;
9. wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia własnych gruntów rolnych;
10. prowadzenia chowu i hodowli zwierząt metodą bezściółkową;
11. utrzymywania otwartych rowów ściekowych i zbiorników ściekowych;
12. organizowania rajdów motorowych i samochodowych;
13. używania łodzi motorowych i innego sprzętu motorowego na otwartych zbiornikach wodnych (zakaz nie dotyczy statków jednostek ratowniczych, jednostek organizacyjnych właściciela wód lub urządzeń wodnych zlokalizowanych na wodach, inspektorów żeglugi śródlądowej, Państwowej i Społecznej Straży Rybackiej, promów w ciągu dróg publicznych, prowadzenia racjonalnej gospodarki rybackiej oraz wykonywania zadań z zakresu ochrony przyrody przez Służbę Parku Krajobrazowego).

Na **obszarze chronionego krajobrazu** mogą być wprowadzone następujące zakazy:

1. zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia ich nor, legowisk, innych schronień i miejsc rozrodu oraz tarlisk, złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności związanych z racjonalną gospodarką rolną, leśną, rybacką i łowiecką;

2. realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu art. 51 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
3. likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych, jeżeli nie wynikają one z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej i zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych;
4. wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów;
5. wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztormowym, przeciwpowodziowym lub przeciwosuwiskowym lub utrzymaniem, budową, odbudową, naprawą lub remontem urządzeń wodnych;
6. dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli służą innym celom niż ochrona przyrody lub zrównoważone wykorzystanie użytków rolnych i leśnych oraz racjonalna gospodarka wodna lub rybacka;
7. likwidowania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy i obszarów wodno-błotnych;
8. lokalizowania obiektów budowlanych w pasie szerokości 100 m od linii brzegów rzek, jezior i innych zbiorników wodnych, z wyjątkiem urządzeń wodnych oraz obiektów służących prowadzeniu racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej lub rybackiej;

Zakazy te nie dotyczą wykonywania zadań na rzecz obronności kraju i bezpieczeństwa państwa, prowadzenia akcji ratowniczej oraz działań związanych z bezpieczeństwem powszechnym, realizacji inwestycji celu publicznego.

Obszary Natura 2000 znajdują się w gminach w granicach opracowania w obrębie terenów objętych innymi formami ochrony przewidzianymi w polskim prawie. Nie jest wskazane podejmowanie na ich obszarze działań, mogących w istotny sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt, a także w istotny sposób wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony zostały one wyznaczone.

W stosunku do **pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego** mogą być wprowadzone następujące zakazy:

1. niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru;
2. wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztormowym lub przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymywaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;
3. uszkodzenia i zanieczyszczenia gleby;

4. dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej;
5. likwidowania, zasypywania i przekształcania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych;
6. wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych;
7. zmiany sposobu użytkowania ziemi;
8. wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów;
9. umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia nor, legowisk zwierzęcych oraz tarlisk i złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności związanych z racjonalną gospodarką rolną, leśną, rybacką i łowiecką;
10. zbioru, niszczenia, uszkodzenia roślin i grzybów na obszarach użytków ekologicznych, utworzonych w celu ochrony stanowisk, siedlisk lub ostoi roślin;
11. umieszczania tablic reklamowych.

Zakazy te nie dotyczą: prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody, realizacji inwestycji celu publicznego po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody; zadań z zakresu obronności kraju w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa, likwidowania nagłych zagrożeń bezpieczeństwa powszechnego i prowadzenia akcji ratowniczych.

Szczegółowe zakazy dotyczące **ochrony gatunkowej roślin i zwierząt** regulują art. 51–52 *Ustawy o ochronie przyrody* z dnia 14. kwietnia 2004 roku.

Tabela 73. Prawne formy ochrony przyrody na terenie Subregionu Śląża (powierzchniowe)

Parki krajobrazowe						
Nazwa	Dane ogólne	Gminy (w granicach opracowania)	Charakterystyka	Funkcje i znaczenie	Podstawowa infrastruktura turystyczna	Główne ograniczenia inwestycji turystycznych
Park Krajobrazowy Doliny Bystrzycy	data powstania: 1998, powierzchnia (w całości): 8570 ha (park nie posiada otuliny)	Kąty Wrocławskie, Sobótka, Mietków	Park stanowi korytarz ekologiczny łączący Sudety z Doliną Odry, leży na terenie Równiny Wrocławskiej. Zachowały się tu liczne biocenozy leśne, głównie łągi (najcenniejsze wiązowo-jesionowe) i grądy oraz zespoły wilgotnych łąk z licznymi chronionymi gatunkami flory (18) i fauny. Ważne miejsce łąkowe dla ponad 118 gatunków ptactwa. Wąska, zalesiona dolina rzeczna w okolicach Mietkowa przebiega w krajobrazie pofalowanej moreny dennej. Na terenie parku zachowały się ciekawe formy rzeźby: formy strukturalne, denudacyjno-erozyjne oraz akumulacyjno-erozyjne. W dnie doliny liczne starorzecza. W obrębie parku znajduje się szereg zbiorników wodnych - największe: Zbiornik Mietkowski, Zbiornik Proszowicki pełnią funkcje ekologiczne i rekreacyjne. Dolina Bystrzycy wyróżnia się pod względem walorów kulturowych. Znajduje się tu kilkadziesiąt zabytków architektury, głównie zespołów pałacowo-parkowych i folwarcznych (m.in. Krasków, Domanice, Milin, Okulice, Kamionna, Krobielowice, Sośnica, Sadowice, Małkowice, Skalka, Samotwór) oraz zabytków sakralnych (m.in. Sośnica - Kaplica Świętych Schodów, Borzygniew). Zachowały się licznie ślady kultur przedchrześcijańskich (głównie kultury	ekologiczne, rekreacyjne (rekreacja wodna), turystyczne (turystyka piesza, rowerowa, specjalistyczna - wędrówki wodne, kajakarstwo, birdwatching - bezkrwawe polowania z aparatem fotograficznym, turystyka konna), dydaktyczne, krajobrazowe. Ekoturystyka. Agroturystyka. Różne formy turystyki wiejskiej.	pieszy szlak turystyczny, zielony: kolor zielony; trasa: Jarnołów - Samotwór - Gałów - Bogdaszowice - Małkowice - Sośnica - Kąty Wrocławskie, trasa rowerowa R9 (fragment szlaku EuroVelo 9 z Gdańska do Puli), pojedyncze przystanie, kąpieliska, pola namiotowe wokół Zbiornika Mietkowskiego; w granicach gminy Wrocław w Lesie Ratyńskim ścieżka dydaktyczno-przyrodnicza Jarnołów-Ratyń (6,5 km Jarnołów Młyn - rzeka Bystrzyca - szuwary turzycowe - łąki nadrzeczne - starorzecze Bystrzycy - las liściasty - Ratyń - monokultury iglaste - wał w lesie - łąka trzcinnikowa - wilgotne łąki - łąk jesionowo-olszowy - las grądowy - terasy i strumień - karczma "Rzym")	1. zakaz budowania nowych obiektów budowlanych w pasie szerokości 100 m od linii brzozy rzek, jezior i innych zbiorników wodnych, z wyjątkiem obiektów służących turystyce wodnej, gospodarce wodnej lub rybackiej; zakaz prowadzenia działalności prowadzącej do zasypywania, przekształcania zbiorników wodnych, starorzeczy i obszarów wodno-błotnych; wprowadzania "agresywnych" form turystyki, zagrażających przetrwaniu naturalnych habitatów oraz form fauny i flory: umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt (polowania), niszczenia nor, legowisk, innych schronień miejsc rozrodu oraz tarlisk złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb w ramach racjonalnej gospodarki rolnej, rybackiej i łowieckiej. Ograniczenia te odnoszą się w największym stopniu do różnorodności form wodnych i lądowych sportów motorowych. 4. używania sprzętu motorowego i innego sprzętu motorowego na otwartym

			łużyckiej, oraz grodziska (gród w Milinie z X i XI w. oraz w Maniowie z XIII-XIV w.). Przykładami tradycyjnego budownictwa wiejskiego są budowle murowane głównie z XIX w. i XIX/XX w. oraz obiekty o konstrukcji mieszanej (słupowo-ryglowej łączonej z innymi technikami budowlanymi).			zbiornikach wodnych (zakaz dotyczy statków jedno- i dwukablowych, jedno- i dwukablowych, jedno- i dwukablowych organizacyjnych właściciela wód, urządzeń wodnych zlokalizowanych na wodach, inspektorów żeglarskich, Państwowej Straży Rybackiej, Spółecznej Straży Rybackiej, promów w ciągu dróg publicznych, prowadzenia racjonalnej gospodarki rybackiej oraz wykonywania zadań z zakresu ochrony przyrody przez Służbę Parku Krajobrazowego), zakaz dokonywania zmian w stosunkach wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody, racjonalnej gospodarce rolniczej, wodnej lub rybackiej Zakaz zgodny z obowiązującą ustawą o ochronie przyrody.
Ślezański Park Krajobrazowy	data powstania: 1988, powierzchnia (w całości): 15 640 ha (z otuliną)	Sobótka, Jordanów Śląski, Marcinowice, Łagiewniki, Dzierżoniów	Park krajobrazowy znajdujący się w obrębie Przedgórze Sudeckiego (Masyw Śleży - Śleża, Radunia, Wieżyca, Gozdnicza, Stolna oraz Wzgórze Kielczyńskie, Wzgórze Oleszańskie, Jańska Góra), obejmuje ochroną unikatowy krajobraz góry wyspowej (złożona budowa geologiczna, liczne odsłonięcia geologiczne) oraz walory kulturowe, przede wszystkim archeologiczne, związane z kulturami przedchrześcijańskimi. Atrakcjami parku są ślady procesów geomorfologicznych, prowadzących do ukształtowania ciekawych form terenu, m.in. gołoborzy powstałych wskutek wietrzenia mrozowego w czasie dwóch ostatnich zlodowaceń, utworów wodnolodowcowych lub skałek wykształconych na progu strukturalnym.	krajobrazowe, turystyczne (turystyka piesza i rowerowa), dydaktyczne. Turystyka kwalifikowana: rowerowa (kolarstwo szosowe, górskie, trial, downhill), wspinaczka skałkowa. Turystyka przygodowa: biegi przełajowe, adventure racing, turystyka	Ścieżki dydaktyczne: a) Archeologiczno-Historyczna, b) Przyrodniczo-Geograficzna, c) Przyrodnicza; piesze szlaki turystyczne: 1. Szlak Wokół Śleży: kolor czarny, trasa: pętla spacerowa wokół Śleży; 2. Szlak Niebieski: kolor niebieski, trasa: Strzeblów - Sobótka Górka - Śleża - Przeł. Tapadła - Radunia - Jordanów - Śleża; 3. Szlak Czerwony: kolor czerwony, trasa: Sobótka - Łagiewniki - Sulistrowice - Śleża - Przeł. Tapadła -	1. zakaz pozyskiwania do celów gospodarczych (także handlowych dla potrzeb turystyki) skał i skałki, w tym kopalni, szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów; 2. zakaz wykonywania prac ziemnych (inwestycji budowlanych) trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym przeciwoświszkowym lub budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych; 3. zakaz organizowania rajów motorowych i samochodowych; 4. zakaz wjazdu na teren parku samochodów (poza należącymi

			<p>Osobliwością parku są liczne źródła i wypływy wodne, aczkolwiek niskozasobne w wodę. Z uwagi na budowę geologiczną występuje w parku szereg roślin o charakterze endemitów. Występują tu m.in. murawy kserotermiczne oraz paprocie serpentynitowe. Dominujący w Masywie Ślęży las mieszany cechuje się niskim stopniem degradacji. Walory kulturowe Masywu Ślęży to artefakty związane z kultem pogańskim, przede wszystkim rzeźby kultowe, zachowane fragmentarycznie wały kultowe, starożytne i średniowieczne kamieniołomy, cmentarzyska, ślady osadnictwa (Rezerwat Archeologiczny w Będkowicach) oraz chrześcijańska, średniowieczna architektura sakralna (Ślęża - Kościół Nawiedzenia NMP, kościoły w Sobótce).</p>	<p>szkolna: zielone szkoły, szkoły przetrwania i przygody, obozy traperskie. Paralotniarstwo. Zimą: narciarstwo biegowe.</p>	<p>Książnica; 5. Szlak Zielony: kolor zielony, trasa: Strzelce Świdnickie - Przeł. Tapadła - Książnica - Krzczonów. Oznakowane trasy rowerowe (o charakterze MTB lub trekkingowym): 1. Sobótka - Przeł. Pod Wieżycą - Trakt Bolka - Plasterki - Źródło Ślęzan - Sobótka 2. Sobótka - Potrójne Źródło - starożytne kamieniołomy - Sobótka (podnóża Ślęży). Wieże widokowe: 1. Wieża widokowa na Wieżycy (415 m n.p.m.), 2. Wieża widokowa na Ślęży (718 m n.p.m.), 3. Wieża widokowa na Jańskiej Górze (255 m n.p.m.), punkt widokowy Skalna (524 m n.p.m.). Schroniska turystyczne: Dom turysty "Pod Wieżycą" oraz Dom turysty im. Romana Zmorskiego "Na Ślęży"</p>	<p>służb parku); 4. zakaz likwidacji i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych.</p>
<p>Park Krajobrazowy Gór Sowich</p>	<p>data powstania: 1991, powierzchnia (w całości): 8140 ha (park nie posiada otuliny)</p>	<p>Dzierżoniów (332 ha)</p>	<p>Park krajobrazowy powołany w celu ochrony lasów dolnoreglowych masywu Gór Sowich. Dominują tu lasy mieszane oraz zbiorowiska leśne zbliżone składem gatunkowym do pierwotnych lasów sudeckich (głównie bukowych). Relikty górnictwa średniowiecznego oraz budowle militarne z czasów II wojny światowej (poza granicami opracowania).</p>	<p>turystyczne (turystyka piesza i rowerowa), dydaktyczne. Turystyka kwalifikowana: rowerowa (kolarstwo szosowe, górskie, downhill), trial, Turystyka przygodowa: biegi przełajowe,</p>	<p>na terenie gminy Dzierżoniów w tym fragmencie PK Gór Sowich brak urządzeń infrastruktury turystycznej</p>	<p>j.w.</p>

				adventure racing, turystyka szkolna: zielone szkoły, szkoły przetrwania i przygody, obozy traperskie. Paralotniarstwo. Zimą: narciarstwo biegowe.		
--	--	--	--	---	--	--

Rezerwaty

Nazwa	Dane ogólne	Gminy (w granicach opracowania)	Charakterystyka	Funkcje	Podstawowa infrastruktura turystyczna	Główne ograniczenia inwestycji turystycznych
Łąka Sulistrowicka	data powstania: 1958, powierzchnia: 26,37 ha	Sobótka	Rezerwat florystyczny, ochrona zbiorowisk łąkowych na podłożu gabrowym i serpentynitowym. Około 254 gatunków roślin zielnych, w tym 187 gatunków chronionych: m.in.. gnidosz rozestłany, goryczka wąskolistna, goryczka wczesna, goździk pyszny, gółka długoostrogowa, kosaciec syberyjski, lilia złotogłów, pełnik europejski, storczyk plamisty, storczyk szerokolistny, wawrzynek wilczelyko i inne. Wskutek zmian stosunków wodnych zagrożony ubożeniem składu gatunkowego (przesuszenie lub zabagnianie terenu).	ekologiczna	brak, na obrzeżu zielony szlak turystyczny i ścieżka dydaktyczna (przyrodnicza)	1. zakaz budowy lub rozbudowy budowli i urządzeń technicznych z wyjątkiem obiektów służącym celom rezerwatu przyrody; 2. zakaz prowadzenia działalności wytwórczej, handlowej i rolniczej z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony; 3. zakaz prowadzenia działalności mogącej prowadzić do trwałego obniżenia wartości przyrodniczych abiotycznych form środowiska (polowania, amatorskie rybactwo, zbiór owoców i grzybów runa podszytu); 4. ruch turystyczny (pieszy, rowerowy, konny) biwakowanie jedynie w miejscach ustalonych przez organ powołany

Góra Ślęza	data powstania: 1954, powierzchnia: 161, 56 ha	Sobótka	Rezerwat krajobrazowy, ochrona przyrody nieożywionej (skałki, m.in.: Zbójnickie Skały i Olbrzymki, okap skalny Koliba, gołoborza, źródła: Beyera, Święte Źródło), ożywionej, stanowiska archeologiczne, inne zabytki kulturowe (w tym ruiny zamku średniowiecznego XIII-XV w.).	krajobrazowa, ekologiczna, turystyczna	piesze szlaki turystyczne: niebieski, czerwony, żółty, ścieżka archeologiczna, schronisko: Dom turysty "Na Ślęży", Wieża widokowa "Na Ślęży"	rezerwat; 5. konieczność uzyskiwania każdorazowo zezwolenia na organizację określonych imprez kulturalno-sportowych; ograniczenia przestrzenne niektórych form turystyki (wspinaczka) do miejsc wskazanych przez organ powołujący rezerwat. W uzasadnionych przypadkach trasy turystyczne powinny omijać rzadkie siedliska lub zostały poprowadzone z wykorzystaniem infrastruktury takiej jak pomoce kładki, punkty dalekiej obserwacji (wieże widokowe, ambony).
Góra Radunia	data powstania: 1958 rok, powierzchnia: 42,32 ha	Sobótka	Rezerwat krajobrazowy: góra Radunia ze stromymi stokami zbudowanymi z serpentynitów, porośnięta lasem mieszany z dużym udziałem sosny. Najcenniejszym zbiorowiskiem roślinnym szczytowej partii Raduni jest świetlista dąbrowa z dębem szypułkowym, w podszycie róża kutnerowata, leszczyna i bez koralowy. Licznie występują paprocie serpentynitowe, czosnek skalny, marzanka wonna czy lilia złotogłów. Ślady kultu pogańskiego (lunarnego) na Raduni to tzw. Kacza Kałuża i wał kultowy.	krajobrazowa, ekologiczna, turystyczna	niebieski szlak turystyczny	

Obszary chronionego krajobrazu

Nazwa	Dane ogólne	Gminy (w granicach opracowania)	Charakterystyka	Funkcje	Podstawowa infrastruktura turystyczna	Główne ograniczenia inwestycji turystycznych
Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie	data powstania: 1981, powierzchnia (w całości): 6180 ha	Niemcza	Ochrona wartościowych krajobrazowo terenów o różnych ekosystemach (piętra pogórza), korytarzy ekologicznych. W obrębie	krajobrazowe, ekologiczne, turystyczne	odcinki pieszych szlaków turystycznych (czerwony, żółty, czarny) w rejonie wzniesienia Ostrej Góry (362 m. n.p.m.), wieża widokowa	Wprowadzenie elementów infrastruktury turystycznej tworzącej obniżającą estetykę krajobrazu naturalnego i kulturowego. Niewskazaniem jest tworzenie

			Wzgórz Dębowych malownicza rzeźba wzgórz urozmaiconych krótkimi, ale głębokimi dolinkami potoków, nierzadko o charakterze wąwozów. Lasy mieszane.		na Ostrej Górze	dominant architektoniczny elementów wprowadzających charakter przestrzenny, nieuzasadnione architektonicznie i kulturowo. Współcześnie wiele problemów ochrony krajobrazu pozostaje poza istniejącą legislacją.
--	--	--	---	--	-----------------	---

Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe

Nazwa	Dane ogólne	Gminy (w granicach opracowania)	Charakterystyka	Funkcje	Podstawowa infrastruktura turystyczna	Główne ograniczenia inwestycji turystycznych
Zespół przyrodniczo-krajobrazowy "Skalna"	data powstania: 1994, powierzchnia: 32,88 ha	Sobótka	Unikalne walory geologiczne, przyrodnicze i krajobrazowe; ciąg malowniczych gabrowych skałek usytuowanych w lesie, z których najciekawsze pozostają grupy skałek: Skalne Capki, Kazalnica i Czop. Na jednej ze skał zachował się znak solarny.	krajobrazowe, dydaktyczne, turystyczne	niebieski pieszy szlak turystyczny, ścieżka dydaktyczna	1. prowadzenie działań prowadzących do niszczenia lub uszkodzenia obiektu lub obszaru lub trwale zmieniających sposób użytkowania terenu; 2. zabrania zbioru, niszczenia, uszkodzenia roślin i grzybów na terenach utworzonych w celu ochrony stanowisk, siedlisk lub ostoi roślin; 3. zakaz umieszczania tablic informacyjnych i materiałów reklamowych.

Obszary Natura 2000

Nazwa	Dane ogólne	Gminy (w granicach opracowania)	Charakterystyka	Funkcje	Podstawowa infrastruktura turystyczna	Główne ograniczenia inwestycji turystycznych
-------	-------------	---------------------------------	-----------------	---------	---------------------------------------	--

<p>Wzgórza Kiełczyńskie PLH020021 SOO - specjalny obszar ochrony</p>	<p>enklawa Śląskiego Parku Krajobrazowego, powierzchnia: 403,6 ha</p>	<p>Dzierżoniów</p>	<p>Wzgórza zalesione młodymi drzewostanami z przewagą sosny i brzozy, rzadko dębu. W przeszłości teren intensywnego wydobycia serpentynitu i towarzyszących mu minerałów, obecnie ma znaczenie tylko dla gospodarki leśnej. Siedliska chronione to: pomorski kwaśny las brzozowo-dębowy, ściany skalne i urwiska krzemianowe ze zbiorowiskami z Androsacion vandellii oraz murawy kserotermiczne, priorytetowe są tylko murawy z istotnymi stanowiskami storczyków. Występuje tu również zanokcica serpentynowa.</p>	<p>ekologiczne</p>	<p>grzbietem prowadzi żółty szlak turystyczny ze Świdnicy na Ślężę</p>	<p>Nie jest wskazane podejmowanie na ich obszarze działań, mogących w istotny sposób pogorszyć siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt, a także w istotny sposób wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony zostały one wyznaczone. Konieczność określenia pojemności i chłonności turystycznej. Turystyczne powinny omijać rzadkie siedliska lub zostać poprowadzone z wykorzystaniem infrastruktury takiej jak pomosty, kładki, punkty dalekiej obserwacji (w tym widokowe, amfony).</p>
--	---	--------------------	--	--------------------	--	---

<p>Masyw Ślęży PLH020040 SOO - specjalny obszar ochrony</p>	<p>powierzchnia: 5059,25 ha</p>	<p>Sobótka, Jordanów Śląski, Marcinowice, Łagiewniki</p>	<p>Prawie cały obszar w granicach Ślężańskiego Parku Krajobrazowego obejmuje rezerwat przyrody: Łąka Sulistrowicka, Góra Radunia, Sobótka zespół przyrodniczo-krajobrazowy Skalna oraz 21 pomników przyrody nieożywionej. Występują tu siedliska: kwaśne buczyny, pomorski kwaśny las brzoźowo-dębowy, zmiennowilgotne łąki trzęślicowe, ciepłolubne dąbrowy, łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe, żyzne buczyny, jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stokach i zboczach, niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie, grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny, skały wapienne i neutrofilne z roślinnością pionierską, murawy kserotermiczne, ziołorośla górskie, górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk, i inne. Chronione ssaki (nietoperze - nocki, mopek), płazy i gady.</p>	<p>ekologiczne</p>	<p>Ścieżki dydaktyczne: a) Archeologiczno-Historyczna, b) Przyrodniczo-Geograficzna, c) Przyrodnicza; piesze szlaki turystyczne: 1. Szlak Wokół Ślęży: kolor czarny, trasa: pętla spacerowa wokół Ślęży; 2. Szlak Niebieski: kolor niebieski, trasa: Strzeblów - Sobótka Górka - Ślęża - Przeł. Tapadła - Radunia - Jordanów Śl; 3. Szlak Czerwony: kolor czerwony, trasa: Sobótka - Ślęża - Sulistrowice - Łagiewniki; 4. Szlak Żółty: kolor żółty, trasa: Sobótka - Ślęża - Przeł. Tapadła - Książnica; 5. Szlak Zielony: kolor zielony, trasa: Strzelce Świdnickie - Przeł. Tapadła - Książnica - Krzczonów. Oznakowane trasy rowerowe (o charakterze MTB lub trekkingowym): 1. Sobótka - Przeł. Pod Wieżycą - Trakt Bolka - Plasterki - Źródło Ślęzan - Sobótka 2. Sobótka - Potrójne Źródło - starożytne kamieniołomy - Sobótka (podnóża Ślęży). Wieże widokowe: 1. Wieża widokowa na Wieżycy (415 m n.p.m.), 2. Wieża widokowa na Ślęży (718 m n.p.m.), 3. Wieża widokowa na Jańskiej Górze (255 m n.p.m.), punkt widokowy Skalna (524 m n.p.m.). Schroniska turystyczne: Dom turysty "Pod Wieżycą" oraz Dom turysty im. Romana Zmorskiego "Na Ślęży"</p>
---	-------------------------------------	--	---	--------------------	--

Przeplatki nad Bystrzycą PLH020055 SOO - specjalny obszar ochrony	powierzchnia: 834,57 ha	Mietków, Sobótka, Kąty Wrocławskie	Obszar obejmuje odcinek doliny rzeki Bystrzycy długości około 8 km, ograniczony miejscowościami: Milin, Proszkowice, Maniów Wielki, Okulice, Czereńczyce, Zachowice, Kamionna. Jest to fragment doliny Bystrzycy pomiędzy zbiornikiem retencyjnym w Mietkowie a autostradą A4 o szerokości nie przekraczającej 1,5 km. Niemal w całości leży w obrębie PK Doliny Bystrzycy. Cenne siedliska: drugie co wielkości i jakości stanowisko łągów olchowo-jesionowych, priorytetowego typu siedliska 91E0 w Polsce południowo-zachodniej, W kościele w Milinie zanotowano kolonię rozrodczą Myotis myotis, zaś w Maniowie – Barbastella barbastellus.	ekologiczne	brak	
---	-------------------------	------------------------------------	---	-------------	------	--

<p>Zbiornik Mietkowski PLB020004O SO - obszar specjalnej ochrony</p>	<p>powierzchnia: 119 3,89 ha</p>	<p>Mietków</p>	<p>Zbiornik retencyjny, w okresach suchych umożliwia podniesienie poziomu wody w Odrze, ułatwiając żeglugę. Pełni funkcję zbiornika. Charakteryzuje się dużymi wahaniami poziomu wody, skutkiem czego okresowo pojawiają się na nim duże obszary odsłoniętego mulistego dna (żerowisko siewkowatych). Wysoki poziom wody przyczynia się do zaniku roślinności wynurzonej - miejsca bytowania wielu gatunków ptaków. Efektem wydobywania żwiru są zwałowiska ziemi tworzące małe wyspy - miejsce gniazdowania mew, rybitw itp. Zbiornik otoczony jest użytkowanym rolniczo falistym terenem (uprawy kukurydzy, rzepaku). Znajduje się w obrębie PK Dolina Bystrzycy. Zbiornik Mietkowski oraz lasy w dolinie Bystrzycy stanowią tereny lęgowe dla wielu gatunków wodnych i wodno-błotnych. Żyją tutaj niemal wszystkie gatunki tych grup występujące w Polsce, najrzadsze to: rybitwy białoczelne, mewy czarnogłowe, mewy pospolite, rybitwy zwyczajne, obok nich występują tu również perkozy, łabędzie, płaskonosy, krzyżówki, czajki i wiele innych. Zbiornik Mietkowski jest siedliskiem dla wielu gatunków ptaków wędrownych, m.in.: gęsi zbożowych, gęsi białoczelnych, krzyżówek, płaskonosów, cyraneczek, perkozów. Ichtyofauna w</p>	<p>ekologiczne</p>	<p>przystanie, wypożyczalnia łodzi, fragment EuroVelo9</p>
--	--------------------------------------	----------------	--	--------------------	--

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 74. Prawne formy ochrony przyrody na terenie Subregionu Śląża (punktowe)

Pomniki przyrody (wybrane)				
Nazwa	Położenie	Gminy (w granicach opracowania)	Charakterystyka	Główne ograniczenia dla inwestycji turystycznych
grupa drzew	Tuszyn, park wiejski	Dzierżoniów	grupa drzew z gatunku grab pospolity	1. prowadzenie działalności prowadzących niszczenia, uszkodzenia obiektu lub obszaru trwale zmieniających sposób użytkowania terenu 3. zakaz umieszczania tablic innych materiałów reklamowych.
„Gnejsy na Włókach”	na północ od miasta Dzierżoniów	Dzierżoniów	gnejsy i skały wapienno-krzemianowe	
pojedyncze drzewo	Winna Góra 4, na posesji prywatnej, na skarpie drogi polnej z Winnej Góry do Przemiałowa, 500 m od ostatnich zabudowań	Jordanów Śląski	dąb szypułkowy	
pojedyncze drzewo	Tomice 7, na posesji prywatnej, na pastwisku obok stodoły	Jordanów Śląski	dąb szypułkowy	
pojedyncze drzewo	Karolin, w części wschodniej parku naprzeciw zabudowania pałacowego	Jordanów Śląski	dąb szypułkowy	
pojedyncze drzewo	Gniechowice, w parku dworskim, przy cieku Czarna Woda	Kąty Wrocławskie	dąb szypułkowy	
pojedyncze drzewo	Smolec, na zapleczu ogrodu szkolnego	Kąty Wrocławskie	dąb szypułkowy	
grupa drzew	Krzyżowice, w lesie przy drodze do miejscowości Nowiny	Kobierzyce	grupa drzew z gatunku dąb szypułkowy	
pojedyncze drzewo	Małuszów, na skraju starego cmentarza, w bliskości drogi Małuszów-Biskupice	Kobierzyce	lipa drobnolistna	

pojedyncze drzewo	Bielany Wrocławskie	Kobierzyce	wiąz szypułkowy
pojedyncze drzewo	Kuchary, przed wjazdem do parku	Łagiewniki	dąb szypułkowy
pojedyncze drzewo	Łagiewniki, park wiejski	Łagiewniki	klon jawor
pojedyncze drzewo	Łagiewniki, park wiejski	Łagiewniki	żywołnik zachodni
pojedyncze drzewo	Łagiewniki, park wiejski	Łagiewniki	jesion wyniosły
pojedyncze drzewo	Łagiewniki, park wiejski	Łagiewniki	dąb szypułkowy
pojedyncze drzewo	Łagiewniki, w parku przydworskim od strony pld. budynku mieszkalnego i kaplicy kościelnej	Łagiewniki	dąb szypułkowy
pojedyncze drzewo	Kątki, w parku zamkowym	Marcinowice	dąb szypułkowy
pojedyncze drzewo	Zebrzydów, przy Młyńskim Potoku	Marcinowice	lipa drobnolistna
zabytkowa aleja drzew	Krasków	Marcinowice	aleja klonowa
zabytkowa aleja drzew	Śmiłowice, od drogi do czynnego cmentarza	Marcinowice	aleja lipowa
pojedyncze drzewo	Wawrzeńczyce, na łące śródleśnej	Mietków	cypryśnik błotny
pojedyncze drzewo	Wawrzeńczyce, na łące śródleśnej	Mietków	dąb szypułkowy
grupa drzew	Maniów, wzdłuż wału powodziowego	Mietków	grupa drzew z gatunku dąb szypułkowy
pojedyncze drzewo	Kietlin, przy zbiorniku wodnym	Niemcza	dąb szypułkowy
pojedyncze drzewo	Kietlin, park wiejski przy pałacu	Niemcza	platan klonolistny

pojedyncze drzewo	Gola Dzierżoniowska, park wiejski 20 m od kolejki wąskotorowej	Niemcza	dąb szypułkowy
pojedyncze drzewo	Gola Dzierżoniowska, w jarze 140 m od ruin zamku	Niemcza	lipa drobnolistna
pojedyncze drzewo	Gola Dzierżoniowska, przy dwóch wodospadach	Niemcza	kasztanowiec biały
pojedyncze drzewo	Gola Dzierżoniowska, park wiejski	Niemcza	dąb szypułkowy
pojedyncze drzewo	Gilów, park wiejski, środkowa część	Niemcza	kasztanowiec biały
aleja drzew	Gilów, przy drodze Gilów-Kośmin	Niemcza	aleja kasztanowcowa
pojedyncze drzewo	Piotrkówek, park wiejski	Niemcza	lipa szerokolistna
pojedyncze drzewo	Piotrkówek, park wiejski	Niemcza	jesion wyniosły
pojedyncze drzewo	Przerzeczyn Zdrój, przy GHZ	Niemcza	3 cisy pospolite, 3 dęby szypułkowe, platan klonolistny, buk pospolity
pojedyncze drzewo	Przerzeczyn Zdrój, przy Ślęzy (na skarpie i u jej podnóża)	Niemcza	2 dęby szypułkowe
pojedyncze drzewo	Przerzeczyn Zdrój, ul. Batalionów Chłopskich, Ośrodek Hodowli Zarodkowej Skarbu Państwa	Niemcza	magnolia drzewiasta
pojedyncze drzewo	Garncarsko	Sobótka	3 zabytkowe dęby szypułkowe
grupa drzew	Garncarsko	Sobótka	grupa 4 dębów szypułkowych
pojedyncze drzewo	Kunów	Sobótka	miłorząb, dwie lipy, buk zwyczajny
pojedyncze drzewo	Kwieciszów	Sobótka	3 dęby szypułkowe
pojedyncze drzewo	Miroslawice	Sobótka	dąb szypułkowy, 3 cisy, klon jawor

pojedyncze drzewo	Okulice	Sobótka	buk czerwonoлистny, sosna wejmutka
pojedyncze drzewo	Olbrachtowice	Sobótka	4 lipy
pojedyncze drzewo	Siedlakowice	Sobótka	2 dęby szypułkowe
grupa drzew	Strachów	Sobótka	grupa drzew: 2 dęby szypułkowe i jesion wyniosły
pojedyncze drzewo	Strachów	Sobótka	8 dębów szypułkowych i jesion wyniosły
aleje drzew	Jaroslawice, Marcinkowice, Żerniki Wielkie, Żórawina	Żórawina	zabytkowe aleje drzew

Użytki ekologiczne

Nazwa	Położenie	Gminy (w granicach opracowania)	Charakterystyka	Główne ograniczenia dla inwestycji turystycznych
Paprocie Serpentytowe w Masywie Ślęży stanowisko nr 1; Paprocie serpentytowe w Masywie Ślęży stanowisko nr 4	Obręb Sobótka, Nadleśnictwo Miękinia	Marcinowice	Stanowisko paproci serpentynitowych z przyległymi zbiorowiskami roślinnymi, w tym ze zbiorowiskami ciepłolubnymi	1. prowadzenie działalności prowadzących niszczenia, uszkodzenia obiektu lub obszaru trwale zmieniających sposób użytkowania terenu; 2. zakaz zbioru, niszczenia, uszkodzenia roślin i grzybn na terenach utworzonych w celu ochrony stanowisk siedlisk lub ostoi roślin; 3. zakaz umieszczania tablic i innych materiałów reklamowych.

Paprocie serpentynitowe w Masywie Ślęży stanowisko nr 2; Paprocie serpentynitowe w Masywie Ślęży stanowisko nr 3; Paprocie serpentynitowe w Masywie Ślęży stanowisko nr 5	Wzgórze Kielczyńskie	Dzierżonów	Stanowisko paproci serpentynitowych z przyległymi zbiorowiskami roślinnymi, w tym ze zbiorowiskami ciepłolubnymi	
Paprocie serpentynitowe w Masywie Ślęży stanowisko nr 6	Masyw Ślęży	Łagiewniki	Stanowiska chronionych lub zagrożonych gatunków roślin, inne cenne siedliska roślin lub grzybów oraz zbiorowisk roślinnych	
Paprocie serpentynitowe w Masywie Ślęży stanowisko nr 7, 8.	Masyw Ślęży	Jordanów Śląski	Stanowisko paproci serpentynitowych z przyległymi zbiorowiskami roślinnymi, w tym ze zbiorowiskami ciepłolubnymi.	
Paprocie serpentynitowe w Masywie Ślęży stanowisko nr 9, 10	Masyw Ślęży	Sobótka	Stanowiska chronionych lub zagrożonych gatunków roślin, inne cenne siedliska roślin lub grzybów oraz zbiorowisk roślinnych, stanowisko paproci serpentynitowych z przyległymi zbiorowiskami roślinnymi, w tym ze zbiorowiskami ciepłolubnymi.	
Obiekty przyrodnicze wpisane do rejestru zabytków (na podstawie odrębnego wpisu)				
Nazwa	Położenie	Gminy (w granicach opracowania)	Charakterystyka	Główne ograniczenia dla inwestycji turystycznych
zabytkowa aleja drzew	Kątki	Marcinowice	aleja dębowo-jesionowa, 2 poł. XIX (wzdłuż drogi do Zebrzydowa), nr rej.: 1317/WŁ z 7.03.1991	Wszelka działalność w odniesieniu do zabytków ujętych w rejestrze musi uwzględniać ustalenia ochronne zawarte w dokumentach o charakterze studium uwarunkowań i kierunków rozwoju oraz planach miejscowych zagospodarowania
zabytkowa aleja drzew	Krasków	Marcinowice	aleja drzew, XIX, nr rej.: 1318/WŁ z 7.03.1993	

arboretum	Wojślawice	Niemcza	arboretum z 1881, nr rej.: 960/WŁ z 1.07.1983. Zlokalizowane około 2 km na wschód od Niemczy, na stokach Wzgórz Dębowych. W roku 1880 właścicielem 150-hektarowego majątku w Wojślawicach został Fritz von Oheimb (1850–1928), któremu przypisuje się autorstwo parku w obecnym kształcie. W Arboretum w Wojślawicach rośliny rozmieszczone są w układzie krajobrazowym i ekologicznym, zgodnie z ich siedliskowymi wymaganiami i dlatego rozproszone na całym terenie. Kolekcja roślin drzewiastych obejmuje prawie 2000 różnych gatunków i odmian, które reprezentowały 75 rodzin i 214 rodzajów. W Wojślawicach kwitnące byliny to prawie 1000 gatunków i odmian. Wypełniają wolne przestrzenie pomiędzy grupami drzew i krzewów. Reprezentują one 77 rodzin i 181 rodzajów. Do ciekawszych okazów wojsławickiej kolekcji należą m.in.: buk pospolity, cedr libański, cedrzyniec kalifornijski, głowocis japoński, hortensja Sargenta, jesion wyniosły, kasztan jadalny, kasztanowiec drobnokwiatowy, klon palmowy, klon polny, mamutowiec olbrzymi, metasekwoja chińska.	przestrzennego.
-----------	------------	---------	--	-----------------

Źródło: Opracowanie własne.